Marius OPREA

STUDIU DE FEZABILITATE PENTRU MÎNTUIRE

101 povestiri despre România

POLIROM

Foto: Cristina Andrei

MARIUS OPREA (n. 1964, Tîrgoviște) a studiat istoria la Universitatea din București și este autorul unei teze de doctorat cu tema „Rolul și evoluția Securității (1948-1964)". A lucrat ca ziarist la revista *Cuvîntul* și a fost corespondent al postului de radio Europa Liberă la București. A creat, în decembrie 2005, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului, pe care l-a condus pînă în 2010 și unde, în prezent, lucrează ca șef al Compartimentului de Investigații Speciale. A realizat, împreună cu Nicolae Mărgineanu, două filme documentare, *Execuția* și *Patru feluri de a muri*, ce reflectă preocuparea sa pentru identificarea rămășițelor celor care au fost uciși de Securitate. La Editura Polirom a mai publicat: *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente. 1949-1989* (2002), *Securiștii partidului. Serviciul de Cadre al PCR ca poliție politică* (coord., 2002), *Ziua care nu se uită. 15 noiembrie 1987, Brașov* (în colab., 2002; reeditată în 2017), *Chipul morții. Dialog cu Vladimir Bukovski despre natura comunismului* (2006), *Bastionul cruzimii. O istorie a Securității (1948-1964)* (2008), *Șase feluri de a muri* (2009), *Turma păstorului mut* (2016), *Neasemuita istorie a Imperiului Român de Răsărit* (2017) și *Moștenitorii Securității* (2018).

Marius OPREA

STUDIU DE FEZABILITATE PENTRU MÎNTUIRE

101 povestiri despre România

© 2019 by Editura POLIROM

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvîrșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Pe copertă: © lightsource/Depositphotos.com
Foto autor: Cristina Andrei

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A,
sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

OPREA, MARIUS

Studiu de fezabilitate pentru mîntuire: 101 povestiri despre România / Marius Oprea. – Iași: Polirom, 2019

ISBN: 978-973-46-7844-0

821.135.1

Printed in ROMANIA

Marius OPREA

STUDIU DE FEZABILITATE PENTRU MÎNTUIRE

101 povestiri despre România

POLIROM
2019

MARIUS OPREA (n. 1964, Tîrgoviște) a studiat istoria la Universitatea din București și este autorul unei teze de doctorat cu tema „Rolul și evoluția Securității (1948-1964)". A fost consilier al senatorului Constantin Ticu Dumitrescu, fiind implicat în elaborarea Legii de deconspirare a Securității, și a făcut apoi parte din echipa de consilieri a președintelui Emil Constantinescu și a primministrului Călin Popescu-Tăriceanu, pe probleme de analiză politică, luptă împotriva corupției și securitate națională. A lucrat ca ziarist la revista *Cuvîntul* și a fost corespondent al postului de radio Europa Liberă la București. A creat, în decembrie 2005, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului, pe care l-a condus pînă în 2010 și unde, în prezent, lucrează ca șef al Compartimentului de Investigații Speciale. Este autorul a numeroase articole privind istoria Securității, dar a început prin a publica o istorie a vechilor cărți românești (*Plimbare pe Ulița Tipografiei*, Editura Fundației Culturale Române, 1996). În 2002 a publicat la Editura Polirom *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente: 1949-1989*, premiată drept cea mai bună carte de istorie a anului de către Asociația Editorilor din România. În același an, la aceeași editură, a coordonat volumul *Securiștii partidului. Serviciul de cadre al PCR ca poliție politică* și a publicat (în colaborare cu Stejărel Olaru) *Ziua care nu se uită. 15 noiembrie 1987, Brașov* (ed. a II-a, 2018, în colaborare cu Flori Bălănescu și Stejărel Olaru). În 2006 a publicat la Editura Humanitas volumul de eseuri *Zorba și catedrala. 59 de povestiri de la frontieră*, urmat, în același an, la Editura Polirom, de *Chipul morții: în dialog cu Vladimir Bukovski despre natura comunismului*. În 2008, la Editura Humanitas a apărut sub semnătura sa *Adevărata călătorie a lui Zahei. V. Voiculescu și taina Rugului Aprins*, iar la Editura Polirom, monografia *Bastionul cruzimii. O istorie a Securității (1948-1964)*. Urmează, în 2009, volumul de povestiri *Șase feluri de a muri*, iar în 2012, la *Jurnalul Național*, *Adevărata față a lui Traian Băsescu*. A scris patru volume de poezii, *Solo de tamburină* (1999, Editura Paralela 45), *America! America!* (2008, Editura Cartea Românească), *Întîlnire cu Apostol* și *Rețeta fericirii* (apărute în 2012 și 2015 la Editura Grinta). Recent, a publicat *Mafia arabă în România. De la Ceaușescu la Iliescu* (2016, Editura Corint), *Moștenitorii Securității* (2018, ed. a II-a revăzută și adăugită, Editura Polirom) și romanele *Turma păstorului mut* (2016, Editura Polirom) și *Neasemuita istorie a Imperiului Român de Răsărit* (2017, Editura Polirom). A realizat, împreună cu Nicolae Mărgineanu, două filme documentare, *Execuția* și *Patru feluri de a muri*, ce reflectă preocuparea sa pentru identificarea rămășițelor celor care au fost uciși de Securitate. S-a făcut cunoscut publicului larg prin acțiunile de deconspirare a aparatului represiv comunist și activitatea lui a fost pe larg reprezentată, fiind protagonistul filmului documentar *Le chasseur de la Securitate*, realizat de Mirel Bran și Jonas Mercier, și al cărții *La tortura del silenzio. Storia di Marius Oprea, cacciatore dei criminali di regime*, scrisă de Guido Barella (2014, Edizioni San Paolo), apărută în traducere în Spania și România (la Editura Corint).

Lui Alexandru, pentru mai tîrziu,
aceste povestiri despre țara lui, așa cum a cunoscut-o tatăl său

Cîteva cuvinte asupra acestei cărţi

Am scris această carte din patriotism. Pe la finele anilor '80, bunul meu prieten şi coleg de liceu Andrei Bodiu, a cărui pierdere prematură o regret nespus şi o voi regreta toată viaţa, a rostit o propoziţie memorabilă, care mi-a rămas întipărită drept cea mai bună definiţie a coşmarului în care ne aflam atunci: „Noi, aici, trăim cu un picior în Balcani şi cu celălalt în groapă". Cumva, inconştient, cred că am vrut să-i şi arăt lui Andrei, acolo, în cer, unde se află, că lumea noastră s-a schimbat. Că nu mai sîntem în pragul unei morţi istorice. Că sîntem o naţiune tînără. Că avem totuşi un viitor – o viaţă în faţă. Prin 1992 îl ascultam amîndoi în locuinţa sa de la Sibiu pe marele poet Mircea Ivănescu oferindu-ne o altă definiţie a epocii amarnice pe care credeam că tocmai o depăşiserăm: „Am fost 22 de milioane, trăind în subconştientul unui nebun". Dar lumea se schimbase sub ochii noştri. Ne vindecaserăm peste noapte de schizofrenia colectivă, ieşiserăm, parţial, din comunism şi evitaserăm, la milimetru, intrarea în groapa istoriei. Din ceea ce spunea Andrei a mai rămas astăzi o singură parte de adevăr: sîntem o naţiune europeană, de rit majoritar ortodox-răsăritean. Nu este singurul paradox, se spune de cînd lumea şi că sîntem o „gintă latină" într-o „mare slavă". Am rămas în teritoriile de frontieră ale Europei, un neajuns geografic, compensat însă de un avantaj istoric: sîntem, cum am mai spus, o naţiune tînără (abia am împlinit o sută de ani), cu o mare mobilitate şi cu capacitate de adaptare, nu ne-am blocat istoric într-un proiect, pentru că nici nu l-am conturat încă. Ceea ce nu este neapărat un handicap, eu cred că e un avantaj. Pentru că sîntem *foarte vii*. Sîntem plini de contradicţii, ne mişcăm, cu gregarism, cum spunea Constantin Rădulescu-Motru, foarte repede între adoraţie şi detestare, cu o pasionalitate şi o energie uneori devastatoare. Sîntem în veşnice controverse, la noi zilnic se întîmplă ceva, nu

ducem niciodată lipsă de subiecte. Trăind în România, nu te poţi plictisi niciodată. Eu cred că aceasta este şi şansa noastră istorică. Bacovia, atunci cînd i s-a cerut să scrie o poezie patriotică pe la începutul anilor '50 despre viitorul glorios al socialismului, a scris, la fel de memorabil, un vers care se potriveşte însă acum pe de-a-ntregul României: „Cît despre ceea ce va fi, deocamdată e sublim". Avem deci un viitor. Nu neapărat de aur, dar am ieşit din comă. N-am murit. Şi ne putem mîntui.

58 dintre povestirile publicate aici au apărut mai întîi în 2006, la Editura Humanitas, în volumul *Zorba şi catedrala. 59 de povestiri de la frontieră*. Volumul de faţă, la care am păstrat doar ca subtitlu al primei părţi *Zorba şi catedrala*, reproduce, într-o altă ordine şi cu revizuiri, uneori substanţiale în situaţiile în care făceau referire la realitatea politică de atunci, textele publicate la Editura Humanitas. Acestora le-am adăugat alte 43 de povestiri, multe scrise sub puternica impresie pe care am trăit-o pe parcursul investigaţiilor pentru descoperirea victimelor crimelor săvîrşite prin execuţii sumare de către Securitate sau a deţinuţilor politici, morţi fără cruce în închisori şi lagăre. Sînt povestiri născute pe drumurile pe care le-am avut de urmat *în căutarea poporului pierdut*, aşa cum se şi numeşte a doua parte a cărţii de faţă, ori glosînd pe marginea cercetărilor din arhivele fostei Securităţi sau cu gîndul la impactul comunismului asupra conştiinţelor noastre. Aceste călătorii mă duc cu gîndul la un vers pe care l-am scris pe la mijlocul anilor '80, cînd nu mi-aş fi putut cu nici un chip imagina unde mă va purta destinul, şi care se potriveşte aici: *gîndesc la distanţe, fără a le putea micşora*.

Reiau şi completez şi colofonul volumului *Zorba şi catedrala*, de acum 13 ani. Numărul fatidic nu atinge, se pare, soarta acestei cărţi, care îşi începe călătoria ei către cititor sub auspicii mult mai prielnice decît atunci. De această dată, faţă de *Zorba şi catedrala*, *Studiu de fezabilitate pentru mîntuire* va ajunge, cu siguranţă, sub ochii mai multor cititori. Doi oameni de suflet au ajutat cartea la început de drum. Bunul meu prieten clujean Emil Culda, ca şi domnul Mihai Fercală, directorul SIF Transilvania, m-au sprijinit să pot achiziţiona o parte din tiraj, care prin generozitatea lor va ajunge la cît mai multe biblioteci din ţară, la îndemîna celor care le calcă pragul. Fiecare dintre aceste exemplare ale cărţii va purta cîte o mică dedicaţie din partea mea pentru cei care vor avea pornirea să pătrundă printre povestirile adunate în paginile ei. Le rămîn îndatorat celor doi care sînt, nu mă

feresc să o spun, după cum nu o fac nici ei, *patrioți*. Multe dintre povestirile incluse în volumul din 2006 au fost publicate în *Ziarul de Duminică*, supliment al *Ziarului Financiar*, pe parcursul a aproape doi ani, la începutul acestui mileniu, într-o rubrică intitulată chiar așa – *Zorba și catedrala*. Ideea acestei rubrici a fost acceptată pe atunci de Stelian Țurlea, cel fără de a cărui răbdătoare insistență în a mă face să scriu, rubrica și apoi cartea *Zorba și catedrala* ar fi rămas în stadiul de proiect. Încurajările lui permanente m-au făcut să continui și îi rămîn recunoscător pentru ele. Textelor de la *Ziarul de Duminică* le-am adăugat alte cîteva, publicate tot pe atunci de Mircea Dinescu în *Aspirina săracului*. Îi voi rămîne întotdeauna îndatorat lui Mircea pentru generozitatea sa în momente în care scrisul era singura mea sursă de venit. Alte cîteva povestiri erau inedite în *Zorba și catedrala*, la fel ca unele din cele 43 adăugate în acest volum. Cîteva dintre cele referitoare la săpăturile arheologice în căutarea victimelor comunismului au apărut în anii 2011-2014 în *Observator cultural*. Toată recunoștința mea pentru Carmen și George Mușat, pentru că – asemenea lui Mircea Dinescu – m-au ajutat în timpuri grele pentru mine, precum și pentru inegalabilul Ovidiu Șimonca, cel mai bun promotor al presei culturale, al lansărilor de carte și un fin cunoscător al „establishmentului cultural" de la noi (în paranteză fie spus, eu nu voi înțelege niciodată de ce nu se apucă să scrie, sper că nu așteaptă momentul memoriilor). La cartea apărută la Humanitas în 2006, vechiul meu prieten Horațiu Vulcu mi-a fost primul cititor și corector și i-am urmat întru totul sugestiile. El s-a prăpădit nu mult după aceea, în urma unei boli necruțătoare, dar a mai apucat să vadă cartea și mulțumirile mele de atunci. Acum nu pot decît să sper că o citește și pe aceasta de acolo din cer și află cît de mult îmi lipsește și ce gol mi-a lăsat în suflet, un gol pe care nimic nu-l va putea umple vreodată.

Am scris acea carte atunci și m-am gîndit să o aduc acum sub o nouă înfățișare și cu un nou titlu, bucurîndu-mă de tot sprijinul Editurii Polirom, avînd în minte scena de final din celebrul film *Zorba Grecul*; tot timpul mi-a răsunat în minte, scriind, nu mai puțin celebra melodie pe care britanicul rătăcit în Elada învață să danseze. Cred, într-adevăr, că oameni ca Zorba, cu un suflet cît o catedrală, se nasc mai des la marginile lumii și ale istoriei decît prin părți în care toate lucrurile sînt de mult și perfect așezate.

Tristețea, farmecul și dezordinea sînt numai trei dintre semnele vii ale povestirilor de aici și ale lumii în care trăim, în tărîmurile de

frontieră. Restul povestirilor grupate în partea a doua a cărții, *În căutarea poporului pierdut*, le-am scris cu gîndul la morții fără cruce, punîndu-mă cumva în lumea lor și încercînd să descriu jertfa lor, pentru că eu cred sincer că aceștia sînt adevărata coloană vertebrală a poporului român. Fără curajul lor am fi fost astăzi frînți. Sînt aici o sută unu povestiri, excluzînd-o pe cea de față, a nașterii acestei cărți. Românii, cu toate păcatele istorice sau mai recente, nu au cum, mai devreme sau mai tîrziu, să nu găsească drumul spre împlinirea lor, așa cum au făcut-o acum un secol, la 1918, așa cum au făcut-o și în 1989. În asemenea momente s-a arătat adevărata față a României, din perspectiva istoriei, nu din cea din care o judecăm, uneori zilnic, prea aspru, pentru că nu sîntem nici mai buni, nici mai răi decît alții. Poate un pic prea grăbiți, cîteodată și în așteptări, și în judecăți și sentințe atît asupra altora, cît și a noastră.

Sper că vei înțelege, cititorule, din toate povestirile de față, că le-am scris din două motive: mai întîi, pentru că eu cred cu tărie că vom fi în stare să croim în cele din urmă și un adevărat „studiu de fezabilitate" pentru calea de a ieși, ca neam, din „tărîmurile de frontieră", și apoi pentru că, așa cum arată titlul, eu cred în mîntuire.

Zorba și catedrala

Catedrala

Locul era plin de noroi, peste care, spălate de ploaie, răsăreau mici pete galbene, albe sau cenuşii – adică bucăţi de cartofi risipite printre pietrele scoase şi ele din pămînt odată cu a treia trecere cu plugul pe acelaşi cîmp. Şi peste ele cuvintele copiilor, din ce în ce mai gălăgioşi şi agitaţi. Se întîmpla în toamna anului lipsit de graţie 1988, în „campania agricolă de toamnă", la care, profesor stagiar fiind, eram nevoit să merg cu clasa. Copiii „mei", adică clasa a V-a A, la care eram diriginte, erau în mica pauză de masă, prevăzută de un regulament – altul decît cel şcolar – camuflat sub pompoasa titulatură de „protecţia muncii la practica agricolă". Ceea ce atunci mi-a atras atenţia şi m-a făcut să văd în acea mică pauză prăpastia căscată deodată între mine şi lumea în care trăiam, prăpastie pe care pînă atunci doar o intuisem, a fost subiectul discuţiei din ce în ce mai aprinse între copii. Se vorbea despre banană. „Banana", spunea o fetiţă, săsoaică, cu unchi şi mătuşi în Germania, „este un fruct galben, lunguieţ, cu un miez deosebit de gustos şi cu o coajă moale şi catifelată. Nu se poate presa coaja în carte, că se înnegreşte rapid", încerca Gudrun să le explice celorlalţi copii cum arăta fructul primit în ultimul pachet. Unii înclinau din cap, ca nişte cunoscători: chiar dacă nu gustaseră, auziseră de aşa ceva. Sau văzuseră măcar pe eticheta ultimei cuceriri a industriei alimentare româneşti de atunci: ieftină şi bună, consumată de taţii lor la birtul din sat – noua băutură spirtoasă Aperitiv Banana. Sau se spălau cu celebra, pe atunci, pentru că devenise unica pastă de dinţi, Optima, şi ea cu aromă de banane. Sau nici nu gustaseră,

nici nu auziseră de un asemenea fruct precum banana, dar doreau să fie, măcar în conversaţie şi măcar o clipă, aşa, parte dintr-o lume mai bună decît cea de acasă şi cea de pe acel cîmp. Dar pe cei mai mulţi ruşinea de a nu avea habar îi făcea să tacă şi i-a determinat pînă la un moment dat să participe în linişte la spectacolul savurării bananei virtuale, pe care Gudrun îl zugrăvea cu precizia ei specifică.

După ce banana a fost înghiţită de ultimele cuvinte ale fetiţei, liniştea nu a durat prea mult. Paulică, un băiat dezgheţat, dar dintr-o familie tare săracă – chiar şi după criteriile acelor timpuri –, a fost primul care a ridicat vocea. Susţinea că un asemenea fruct nu există. Banana, spunea el, dacă ar fi un fruct, şi nu o invenţie, ar creşte şi la noi. Unde s-a mai văzut, începuse el să o ia peste picior pe mica săsoaică, asemenea fruct prin părţile noastre şi ce copac îl face? Că el n-a văzut aşa ceva nici cînd a fost la unchiu', la serele din Codlea, şi nici nu e între pomii fructiferi la Botanică. „Lasă, că aşa ai zis şi de guma mea de mestecat, cînd am zis, şi v-am şi arătat", a replicat cu precizie şi vehemenţă Gudrun. Paulică n-a stat mult descumpănit: „Ce, tu?! Parcă nu ştiu! E făină cu apă şi ceva zahăr pudră, presată în staniol. Mi-am făcut şi eu", s-a sumeţit micuţul. N-a lipsit mult pînă la o ceartă în toată regula între copii, pe care n-am să o pot uita vreodată. Cei asemenea lui Paulică şi, în frunte cu el, nişte fete şi băieţei dintre care jumătate erau ţigani, cealaltă jumătate români, dar la fel de săraci precum ţiganii, se răfuiau cu o mare plăcere şi răutate cu conceptul de *banană*, jumulind rînd pe rînd povestea micii săsoaice şi refuzînd orice argument nevăzut şi negustat.

M-am ridicat de pe găleata pusă cu fundul în sus, pe care stăteam în mijlocul copiilor. Pe ea răpăia ploaia cu acelaşi zgomot înfundat ca pe acoperişul de ardezie al unei catedrale; şi, în cîmpul de noroi presărat cu pietre şi resturi de cartofi, încercam să domolesc spiritele. Atunci am văzut din ce mușca Paulică, în pauza lui de prînz, acolo, sub acel cer cenuşiu, care filtra lumina ca un vitraliu: erau două felii de pîine neagră, între care domnea falnică o foaie de varză cu zahăr. Avea dreptate. Banana exista doar în închipuirea noastră.

În lume sînt cel puţin vreo două Românii

Sînt, după părerea mea, două cuvinte care, din nefericire, din pricina unei majore uzuri în ultimele trei decenii, fie şi-au denaturat sensul, fie nu mai sînt folosite în limbajul comun. Unul dintre ele aproape deloc. Este vorba de *ţară* şi *patrie*. În aparenţă, ele definesc acelaşi lucru, dar numai în aparenţă, pentru că de fapt România *ţara* este mult diferită de România *patria*. Primul termen, cu o utilizare mult mai îndelungată în Evul Mediu (şi nu ştiu dacă „ţară" vine de la *terra* sau *ţarat*), a rămas în uzul comun şi este mult mai apropiat de sufletul celui care îl foloseşte. Cel de-al doilea, deşi de dată mult mai recentă, are totuşi platitudinea unei pietre care a zăcut milenii într-un rîu. N-am auzit pe nimeni, în cele cîteva rînduri în care am fost în Occident, întrebîndu-mă ce mai e prin *patrie*. Am auzit, în schimb, aici, acasă, şi destul de des, mai mulţi securişti infatuaţi care răspundeau, fără a roşi, că nu au făcut nimic rău, niciodată, ei doar *au servit patria*. În sensul foarte strict al afirmaţiei, au şi ei dreptate: *patria*, aşa cum îi ziceam României prin clasa a patra, e atunci cînd *ţara* intră în discursuri militare sau politice.

Termenul *patrie* însă, dincolo de demonetizarea sa (cine l-a mai folosit? Păunescu? Pruteanu? Vadim?), a făcut o lungă şi frumoasă carieră. L-am găsit, de pildă, într-o mulţime de predoslovii ale cărţilor bisericeşti sau laice din epoca fanariotă, cînd, cu toată „împilarea" despre care am fost învăţaţi că au suferit-o înaintaşii din partea „grecoteilor", *patria* a fost în vogă şi a intrat în vocabularul comun. Deşi cuvînt de origine latină,

a fost reînviat la noi, probabil pe filieră franceză, spre sfîrşitul veacului al XVIII-lea. Ieromonahul Grigorie, de pildă, autor al unei lungi prefeţe a *Triodului* publicat la Bucureşti în 1798, se întreba retoric: „Chiar dacă priveşti lumea prin ochean, de unde o faci, nu din patrie?". Era o perioadă în care valurile *Marseillezei* loviseră uşurel chiar şi malurile Dîmboviţei, dar au şi găsit aici un teren fertil – o clasă politică educată, domnitori şi boieri ai divanului care ştiau, chiar dacă unii doar la nivel conversaţional, cel puţin două limbi străine: greaca (de protocol) şi franceza sau turca, în funcţie de opţiunea lor „geopolitică". Zorii veacului al XIX-lea ne-au găsit în plin cosmopolitism al elitelor. Şocul călătorilor străini care i-au cunoscut pe cei ce „orînduiau binele obştii" nu a fost unul mic: o lume pestriţă, bine adaptată la a trăi cu foarte puţin (fasolea şi mămăliga fiind alimentele de bază ale românilor de rînd), în care, din mahalale sordide, înecate în noroi, răsărea cîte un conac arătos, unde îi întîmpina boierul, în şalvari şi işlic, invitîndu-i din poartă, cu temenele largi şi însoţit de taraf, la o cafea şi o narghilea, într-o limbă franceză acceptabilă şi uneori chiar curgătoare.

Din acest punct de vedere, lumea nu pare a se fi schimbat prea mult, de două secole încoace – chiar dacă acum caleştile „de Beci" (adică vieneze) şi conacele au devenit Mercedesuri şi vile, iar işlicul poartă marca Armani. Poate doar limba să se fi schimbat, după moda şi opţiunea „geopolitică" mai nouă, în engleză. Ceea ce a dispărut a fost însă *patria*, un cuvînt care, deşi a însufleţit generaţiile făuritorilor României moderne, a fost îngropat probabil odată cu ţăranii morţi la Plevna sau Mărăşeşti, tocmai pentru că menirea sa istorică se încheiase. Tentativa naţional-comunismului din anii '70-'80 de a-l dezgropa s-a soldat cu un eşec penibil. Dar pe atunci propaganda lui Ceauşescu nu avea o altă opţiune – nu se putea apela la „Ţară" cu ţ mare, pentru că o făcuseră deja, cu un succes deloc de neglijat, aparatul de propagandă al regimului antonescian şi mai înaintea lui legionarii. Iar „Republica, măreaţa vatră", a rămas la fel de străină sufletului românilor ca şi ocupaţia sovieto-comunistă.

Aşa că *ţara* este ceea ce ne-a mai rămas atunci cînd ne gîndim fie cu nostalgie, fie cu obidă la România. Printr-un ciudat paradox al istoriei, *patria* a rămas imortalizată doar în poezii şi tablouri prăfuite, deşi a fost cuvîntul fermecat care a deschis ochii şi porţile sufletelor stră-străbunicilor noştri, învăţîndu-i să-şi iubească ţara. După aceea au venit politicienii, militarii, ruşii, Ceauşescu şi cenaclul lui Păunescu, iar *patria* a murit sufocată sub talpa celeilalte Românii, măreaţa vatră.

Supremaţia bîtei faţă de ciomag, par sau retevei

Pentru o creangă, mai subţire sau mai groasă, oarecum dreaptă, rindeluită sau doar îngroşată la un capăt, ghintuită, pirogravată sau numai crestată de-a lungul cu şerpi şi romburi, avem nenumărate cuvinte, ca şi destinaţii. Ciomagul, de pildă, armă de bază a oştilor de strînsură ale Evului Mediu românesc, cînd fierul era aproape la fel de preţuit ca sarea (piperul fiind un *acquis* comunitar romantic), mai trăieşte doar lîngă cutia de viteze a taximetriştilor de noapte sau la îndemîna şoferilor de TIR. În vremurile vechi, a avea un ciomag ghintuit cu piroane de fier, un fel de ghioagă care imita buzduganul nobiliar, nu era doar şansa de a te apăra mai bine în faţa oricărui atac, ci şi un bun de prestigiu, oarecum egal cu acela de a-ţi potcovi calul sau a purta la brîu o bardă: în micile comunităţi rurale, aceste semne ale puterii echivalau cu un „patru ori patru" pe care îl etalează azi primarul unei comune sărace din Bărăgan. Veacurile s-au scurs, au trecut cu şi peste noi, iar lemnul a mai rămas doar cînd şi cînd să facă istorie ca armă – de pildă, puştile de lemn cu care au plecat plini de elan spre Turtucaia mii de soldaţi români, pentru a sfîrşi, mulţi dintre ei, morţi de tifos şi de foame în lagăre bulgăreşti.

La începutul tranziţiei, lemnul şi-a redescoperit vocaţia de armă, de astă dată sub forma parului smuls din gard sau a reteveiului luat din grămada de lemne de foc, pentru a îndrepta ceea ce greşiseră Legea 18 a fondului funciar şi un „pariu cîştigat" cu agricultura făcut de guvernul român. În lipsa cadastrului, înfruntînd o mulţime de mărturii mincinoase sau pur şi simplu

abuzurile micilor dumnezei locali, ca să nu mai vorbim de dramatica decizie de a „dona" statului lanuri, livezi sau păşuni, cu acte în regulă, sub presiunea „deschiaburirii" comuniste, parul şi reteveiul au reintrat în acţiune. După 1990, ele au dat consistenţă braţelor uscate ale ţăranilor, care se luptau în felul lor şi cu o încrîncenare tăcută să-şi recupereze metri pătraţi, pogoane sau hectare şi un trecut furat. „Nu cred – mi-a spus doctorul din comuna Flămînzi prin 1992 – ca o altă lege din România să fi creat mai multe copci în capete ca Legea 18". Într-adevăr, modul de aplicare a acestei legi a dus la folosirea reteveielor ca argument şi a parilor din gard ca pledoarie. Totuşi, ciomagul, parul, reteveiul sînt rod al întîmplării, al unor conjuncturi istorice – şi, aşa cum am învăţat la facultatea mea marxistă de istorie de la diverşi tovarăşi care astăzi sînt domni, nu întîmplarea face istoria.

Altfel stau însă lucrurile cu bîta, care e, cred eu, un fel de „fir roşu" etnogenetic al românilor. Aici mă refer la bîta aceea din lemn de corn (obligatoriu), cojită noaptea, numai după ce dă luna, rotunjită la un capăt, apoi ţinută, după ce şi-a pierdut seva, într-o covată plină cu zer şi urzici, cel puţin vreme de zece zile. După care e uscată în soare, treptat – pînă spre amiază, de pildă, cu grijă să nu o lovească arşiţa. Cînd e gata uscată, nu mai poţi bate nici măcar un cui pe ea, cîinii din orice stînă o recunosc ca un semn al nobleţii posesorului. Nu putrezeşte. Nu prinde mucegai şi are însuşiri magice. Te apără, de pildă, de Iele – fantasmele rele ale ciobanului – şi se spune că o bîtă bună ursul nu o poate rupe cu dinţii. N-am auzit să se fi bătut ciobani între ei cu bîtele, aşa cum nu am auzit să-şi spargă capetele aruncînd unul în altul cu pietre. Cu baltagul da, cu pumnii, cu dinţii, cu briceagul, pînă la sluţire sau moarte, dar bîta rămîne în acest timp culcată în iarbă.

Bîta nu este numai un semn distinctiv al păstorului, ci e ceasornicul vieţii lui. În bîtă se stă, lîngă turma de oi, pentru a nu adormi. Am lucrat la o stînă două veri, cînd eram student: mă trezeam înainte de ivirea zorilor, la ora 4, iar la 5 deja porneam

cu oile. Fără bîta în care să te sprijini în echilibru, moţăind, dar care nu îţi dă voie să dormi fără să cazi, sub soarele prînzului, ai adormi în iarbă, iar oile s-ar răspîndi fără a mai putea fi adunate. Atunci, rezemat în bîtă, în picioare şi moţăind, îţi vin în minte cîntece de mult uitate, planuri de pace sau răzbunare şi versuri. Din puterea ei s-a născut fiecare pas nou şi obosit, s-a ivit „Mioriţa", ea a încins gînduri ascunse sub cuşme şi ne-a înrîurit fundamental soarta. În vreme ce căutăm din ochi reteveie sau pari pentru a ne rezolva rapid şi eficient problemele dacă e cazul, bîta ne ţine într-o istorică stare de semitrezie, într-un echilibru naţional, între acţiune şi contemplarea ei.

Călători români prin țări străine

Fiindcă în Balcanii de demult păstoritul era ocupația de bază, s-ar putea crede că asta a predispus oamenii locului la călătorii. Lucrurile nu stau însă așa. Chiar dacă „transhumanța", drumul oilor spre noi pășuni, a creat contacte între oameni, indiferent de granițele trasate de voința stăpînitorilor (aleși, fără prea multe alternative, din rîndul sultanilor turci și al stăpînitorilor maghiari sau austrieci ai Transilvaniei), chiar dacă în acest spațiu limba oficială și de cult a românilor a fost în Evul Mediu slavona, asta nu a fost de ajuns ca în tot spațiul balcanic oamenii să se cunoască între ei. Păstorii se mișcă în cercuri concentrice și în arii bine delimitate, iar explorările sau călătoriile de dragul călătoriei ies din firea lucrurilor – ca și străinii sau lucrurile noi. Așa că un prim șoc al cunoașterii celuilalt în Balcani s-a produs abia spre finele Evului Mediu, iar cunoașterea a fost mai degrabă una virtuală – în afara momentelor în care fie ruși, fie austrieci se războiau prin ținuturile noastre cu turcii.

Tiparul a fost prima corabie. Adoptat la început doar ca mijloc tehnic de reproducere a textelor religioase, litera tipărită a micșorat treptat importanța cărților ca *bun de prestigiu*, obiecte de cult pentru comunități largi, și le-a transformat într-un *bun cu prestigiu*, dar totuși într-un bun comun și relativ accesibil, care nu excludea devoțiunea de dinainte. M-a impresionat, de pildă, o însemnare de pe o veche carte, dăruită unei biserici din Transilvania acum două veacuri de tinerii satului, care au cumpărat-o cu preț în natură – cel al cîtorva zile de coasă de fiecare (și nu e un preț mic). Poveștii ca „Alixăndria" și „Esopia", astăzi

cu totul uitate, dar care atunci erau un fel de *Harry Potter* al vremii, începeau să mişte graniţele, chiar dacă le împingeau spre vis. Faptul s-a petrecut cu mai bine de un secol înainte de anul revoluţiilor de la 1848, iar generaţia „bonjuriştilor", cu studii la Viena sau Paris, a avut înaintaşi poate mai puţin iluştri, dar cu importanţa lor în trecerea de la oralitate la cultura scrisă. De pildă, la începutul secolului al XIX-lea plecau la Viena şase bursieri trimişi de la Bucureşti. Întorşi în ţară, cinci dintre ei au articulat primele structuri de învăţământ public în Principate. Al şaselea s-a sinucis în capitala Imperiului Habsburgic – poate o primă victimă a unei confruntări dure cu o altă lume, care fără îndoială avea darul să-i pună pe cei plecaţi din Balcani spre Occident, atunci ca şi acum, într-o situaţie de inferioritate greu de acceptat în cazul spiritelor mai puţin permeabile. Nu trebuie să uităm că, încă la începutul secolului al XIX-lea, pentru 90% dintre români, lumea se termina la marginea satului sau a tîrgului în care trăiau. Dincolo de zare începeau poveştile.

Contactul cu lumea a avut şi are „pierderi colaterale" pînă în ziua de azi, cum s-a întîmplat pe la începutul tranziţiei noastre cu nefericiţii îmbarcaţi ilegal într-un container, într-o călătorie fără sfîrşit peste ocean, spre o Americă imaginară. Dar călătoria începuse deja în acele timpuri, acum două sute de ani, cu astfel de paşi, dintr-un mimetism de care nici astăzi nu sîntem străini. Treptat, sub presiunea unui Iluminism întîrziat, început prin copierea şi asumarea unor modele, aici s-a născut statul birocratic modern. În această zonă, procesul a necesitat un efort major – acela de adaptare a lumii orale, patriarhale şi autarhice a unui Ev Mediu latent cu lumea cu care se învecina la Vest. Inevitabilitatea alegerii de atunci poate fi sugerată azi printr-un exemplu concludent: este opţiunea între vestitul computer Felix C-256, producţie românească de inspiraţie sovietică, mare cît un birou, încă funcţional prin 1992, şi primele laptopuri ajunse pe piaţa devenită „liberă" a României după căderea lui Ceauşescu.

Acum, după consumarea bunurilor comune ale Occidentului, prin acelaşi model mimetic, intrăm, cred, în faza mai dificilă a

asumării modelelor de comportament. În urmă cu două secole, un drum pînă la Viena dura o lună, prilej de învăţare şi asumare a unor noi obiceiuri de viaţă, al căror alfabet era gata preluat odată ajuns acolo. Astăzi, călătoria se face instantaneu, cu ajutorul televiziunii, care a mutat un Occident de carton în studiourile de la Bucureşti, iar pentru alţii, mai norocoşi, care îşi pot permite şi altfel de călătorii decît cele virtuale, în două ore cu avionul sau în mai puţin de o zi cu trenul. Mult mai puţini decît cei plecaţi pe vremuri la studii se întorc. Şi, în afara lui Marin Ceauşescu, nici un român nu s-a mai sinucis la Viena.

Iaşii la 1830, Bucureştii la 2003

Măreţia pulpelor de pui importate din Occident imediat după Revoluţie, ţigările Bastos sau pantofii italieneşti din piele întoarsă cu talpă de plastic Gregorio Rizo, care se bucurau de o pompoasă reclamă la Televiziunea Română devenită brusc *Liberă*, îmi stăruie în minte ca prim contact cu o altă lume. O lume străină de cozile care se formau cu o lună în urmă, în noiembrie sau decembrie 1989, pentru diferitele produse, de la salam de vară la hîrtie igienică, de la apă minerală la vodcă poloneză. Fără să vreau, trăiam acelaşi şoc pe care probabil, dacă ne întoarcem la rădăcinile istorice ale unui impact similar, părinţii celor trimişi la studii acum două veacuri îl resimţeau odată cu întoarcerea odraslelor acasă. Dar atunci alegerea nu s-a produs atît de uşor ca în zilele noastre: Alecu Russo, într-o superbă povestire intitulată *Iaşii la 1830*, îşi amintea cum tinerii fii de boieri, întorşi de la studii din străinătate şi îmbrăcaţi în straie nemţeşti, adică pantalon în loc de şalvari şi haină în loc de caftan, au fost multă vreme obiect de batjocură în întreg oraşul.

Lucrurile se schimbaseră fundamental sub ochii acelor bătrîni boieri, fără ca ei să le poată sesiza: în Principate, pe la 1800, *gazeturile* erau interzise şi nici o carte nu apărea fără aprobarea lui vodă şi a mitropolitului. Şi, ca orice e interzis, aveau mare căutare, mai ales printre tinerii cărora părinţi grijulii şi bogaţi le aduceau, pe întrecute, educatori din Occident. Aşa că, pînă la urmă, Revoluţia Franceză şi Războaiele Napoleoniene au găsit şi aici, într-un loc aflat parcă între Balcani şi nicăieri, o zonă fertilă şi oameni care ulterior, aidoma „conului Alecu" din vechiul

neam al Ruseteştilor, au creat modelul statului-naţiune. Ei au arătat, în scris, dar şi mai mult în cuvîntări înflăcărate pe care le mai poţi ghici în tencuiala din saloanele vechilor conace, slăbiciunea conglomeratelor de popoare, strînse sub o suzeranitate otomană incapabilă să mai asigure protecţie şi să genereze prestigiu. Bonjurişti sau nu, au avut puterea să schimbe lumea – pentru că lumea nu se schimbă întotdeauna prin puterea armelor. Au făcut-o chiar şi numai îmbrăcîndu-se altfel decît vechii stăpîni de la Stambul, pe care i-au imitat o bună bucată de vreme părinţii, bunicii şi străbunicii lor.

Românii din Ardeal şi din Banat au trăit şocuri similare cu ale păstrătorilor vechilor straie de Fanar de la sud şi est de Carpaţi. Într-o cronică a vremii ni se explică de ce austriecii găseau greu voluntari români pentru regimentul imperial valaho-ilir, care se constituia în zonă în preajma războiului din 1787-1792: acolo, mulţi români adoptaseră deja moda turcească, se rădeau în cap, purtau şalvari şi iubeau cafeaua. Iar austriecii îi obligau pe cei înrolaţi să-şi lase părul lung şi să şi-l împletească în cozi, obicei socotit femeiesc şi care îi supunea ruşinii publice pe voluntari în locurile de baştină, altfel ei fiind atraşi cu titluri de proprietate asupra unor loturi de pămînt şi cu scutiri de impozite. Ca o paranteză, o problemă similară de adaptare din pricina înfăţişării, sfîrşită prin abandon la presiunea comunităţii, a avut-o un investitor francez din zilele noastre, care a cumpărat o sută de hectare de pămînt în Oltenia. A dat faliment nu atît pentru că era francez, ci, după cum el însuşi a recunoscut, pentru că nimeni nu îl lua în serios: la 50 de ani, avea părul prins într-o coadă şi cercel în ureche.

Întorcîndu-mă la istorie: singurul obicei ce nu fusese preluat în zonă de la turcii care stăpîneau încă Banatul era cel al „fumatului de afion", adică de opiu, larg utilizat de aceştia mai ales ca sursă de curaj înainte de bătălii şi căruia armatele imperiale i-au opus ca „model" rachiul – şi el o noutate pentru români, obişnuiţi pînă la acea vreme doar cu vinul. Treptat, schimbarea hărţilor în această parte a lumii, adică regresul puternic al Imperiului

Otoman, a dus şi la cîştigarea războiului între opiul Orientului şi rachiul distilat de Occident – ajuns un secol mai tîrziu, şi revendicat pînă astăzi, sub titlul de *pălincă*, drept băutură tradiţională a românilor. Oricum e unul din paradoxurile istoriei, o revanşă tîrzie a lumii musulmane – pentru că alcoolul distilat a fost produs prima oară prin secolul al VIII-lea, pe coasta de nord a Africii, de un medic „sarazin".

Astăzi, parcă toate au intrat într-un vîrtej. Nu vreau să cred că eu, asemenea părinţilor celor din generaţia lui Alecu Russo, nu mai înţeleg nimic din pricina sumedeniei de contradicţii care nu se potrivesc cu lumea veche pe care am descris-o şi nici măcar cu aceea în care trăiam acum un deceniu şi jumătate. Moda, cuvîntările şi literatura nu mai schimbă lumea; obiceiurile s-au amestecat şi ele, alcoolul pierde teren în faţa drogurilor, nepoata mea şi-a trecut un cercel prin nas şi altul prin buză, iar în *Bucureştii la 2003* un arab beat a accidentat grav un pieton.

Moştenitorii Balcanilor

În istoria Balcanilor, fondul comun, soarta aidoma au născut aici un soi de înţelepciune cam departe de graniţa principiilor, care a permis tranzacţionarea oricărei valori „la mica înţelegere", chiar cînd era vorba de cumpărarea unui tron sau a unei funcţii voievodale. Pe la sfîrşitul veacului al XVII-lea părea să se fi croit în întreg spaţiul balcanic o lume omogenă, a ţăranilor, tîrgoveţilor şi micilor boieri, cu mult mai multe trăsături comune decît deosebiri între popoarele de la sud şi nord de Dunăre, cu o mai mare largheţe arătată faţă de „pravoslavnicii fraţi" şi cu o ostilitate camuflată însă sub o pojghiţă groasă de slugărnicie faţă de „turcul" sau „papistaşul" stăpînitor. Astăzi, largheţea, ca şi ostilitatea s-au reorientat spre vest; turcii au intrat în istorie şi fotbal, bulgarii în bancuri, iar de sîrbi şi ruşi nu ne prea place să mai vorbim. Astăzi îi admirăm sau dispreţuim pe francezi, germani, englezi sau americani. După cum ne vine.

De două sute de ani încoace s-au schimbat mentalităţi şi comportamente, pentru că s-au produs acum mai bine de două secole modele noi într-un timp scurt. Învăţămintele Iluminismului au dat un rod neaşteptat de viril în mlaştinile pline de lintiţă ale Balcanilor, curmînd ceea ce probabil ar fi născut destinul istoric al unei Confederaţii Balcanice, ortodoxă şi cu puternice influenţe orientale. N-a fost să fie aşa, pentru că orgoliile micilor state naţionale de la graniţa de est a Europei au dat, puţin mai tîrziu, repede în clocot. A ieşit astfel la iveală ceea ce istoria fiecărui popor în parte consemnase – şi anume că în Balcani toţi eroii mor frumos, patetic, dar mor întotdeauna de

pe urma invidiei şi a trădării. Nu întîmplător, meşterul Manole, eroul mitic al baladei care îi poartă numele, a murit zidind o biserică, un loc al împăcării, de care, contrar aparenţelor, Balcanii au dus întotdeauna lipsă – căci Manole vine dintr-un univers mitologic incapabil să strîngă laolaltă nu numai popoarele, dar nici neamurile de aici. Aici, ceea ce ne dezbină de veacuri bune, ca pe ciobani, depăşeşte cu mult ceea ce ne-ar putea lega: e o străveche rivalitate mioritică, extinsă în întreg spaţiul balcanic şi manifestată prin cel mai adînc şi profund dispreţ faţă de vecini. Tiparul a biruit oralitatea culturii, dar nu a dus nici pînă astăzi la o ordonare profundă a gîndirii, pentru că nu a fost urmat de o reală revoluţie industrială, fapt care a prelungit „modernizarea" zonei pînă în preajma celui de-al Doilea Război Mondial, cînd această modernizare a fost brutal întreruptă de o nouă invazie orientală – cea a regimului autocratic sovietic. Aşa că am rămas o lume de supravieţuitori.

În Balcani, toate planurile de viitor, toate „micile antante" şi proiecte politice comune au sfîrşit cel mai adesea în războaie care i-au plasat pe aliaţii de pînă mai ieri pe baricade opuse. Tot ceea ce este condamnabil la oamenii de rînd a fost încercat şi în politica micilor state balcanice, iar cînd toate „resursele" locurilor s-au epuizat, s-a apelat la „arbitrajul" european, de cele mai multe ori prea puţin eficace în faţa unei atît de adînci adversităţi, altfel fără de trecut, dar şi fără prea mare viitor. Pe culmile Balcanilor, nici dealuri, dar nici munţi adevăraţi, focurile s-au stins întotdeauna tot atît de repede precum s-au aprins. Cum s-a întîmplat, de pildă, în Războaiele Balcanice de acum o sută şi ceva de ani, cînd „butoiul cu pulbere al Europei" a provocat mai mult zarvă decît victime. Cu totul altceva s-a întîmplat însă în zilele noastre în fosta Iugoslavie, unde am asistat la un război interconfesional şi interetnic de cruzimea conflictelor între Imperiul Habsburgic şi cel Otoman de acum două veacuri şi jumătate. Scenele au fost la fel de macabre şi intensitatea urii, alimentată de astă dată de toate drogurile istoriei, a fost la fel de mare.

Cam aceasta este moştenirea zonei: mici istorii însîngerate, tumultuoase, abia tulburînd eternul fluierat printre dinţi al ţăranului care-şi mînă prin praf carul cu boi, al cărui scîrţîit obosit are însă, printr-un mister paradoxal, un ecou de parcă totul s-ar petrece într-o catedrală gotică. A trăi în Balcani este plictisitor, prăfuit, apatic şi în acelaşi timp misterios, tragic şi cîteodată măreţ. Există o ordine a tuturor lucrurilor, iar în această ordine Balcanii îşi au locul lor: o muzică aparte, mai aspră, iute şi dezordonată. Cine s-a născut aici şi s-a cufundat în acest aer o poate iubi şi o poate înţelege: nu se pot făuri catedrale din chirpici, dar poţi găsi aceeaşi frumuseţe într-o bisericuţă dintr-un crîng de salcîmi. Zorba Grecul nu se putea naşte decît în Balcani şi numai aici sîngele său iute s-a putut aprinde şi numai aici dansul său are sens.

Puterea obiectelor şi slăbiciunile noastre

Înainte de 1989 am lucrat pe mai multe şantiere arheologice. Am avut şansa, în acele împrejurări în care am intrat în contact cu rămăşiţe ale lumii vechi, să înţeleg, *să pipăi* practic puterea obiectelor în Antichitate. La Ulpia Traiana Sarmizegetusa, de pildă, vechea capitală a Daciei romane, am văzut cum au reuşit casele din piatră, băile romane, ceramica, uneltele, cu totul superioare faţă de cele ale dacilor înfrînţi, să-i cucerească pe aceştia a doua oară şi de astă dată definitiv. Ocupaţia romană a atras, pe parcursul cîtorva generaţii, dispariţia dacilor ca popor: le-a anihilat limba, credinţele şi modul de viaţă, în primul rînd prin superioritatea valorilor pe care civilizaţia Romei le-a adus la nord de Dunăre. Romanizarea a fost pur şi simplu un proces de mutare a localnicilor din bordeie săpate în pămînt în locuinţe cu temelii de piatră, din cătune în oraşe, din răceala codrilor în terme. Romanizarea a fost un proces de spălare sub apă fierbinte a unui barbar. Podoabele, înainte permise numai nobililor daci, sau bunurile de uz comun, mult mai practice şi mai frumoase decît cele tradiţionale ale dacilor, au avut şi ele un cuvînt de spus în această istorie. Puterea obiectelor a vorbit atunci şi vorbeşte şi astăzi mult mai profund şi vocea ei se aude mult mai departe decît vocea armelor: computerele pot fi zdrobite, dar nici un tanc nu poate bombarda internetul.

Ceva din acest proces se regăseşte şi în România „tranziţiei", în care borcanele de iaurt, greoaiele sticle de lapte sau de Ci-Co ale „epocii de aur" au intrat în uitare, spulberate de mult mai practicele ambalaje vidate sau peturi de plastic. În limba română,

cu toate eforturile unor apărători de ocazie ai ei, pătrund şi cuvinte noi, denumind practici şi obiecte care cu puţin timp în urmă fie nu existau în lumea noastră, fie nici măcar nu erau imaginate. Procesul durează doar de trei decenii: e un nou proces aidoma romanizării, de astă dată „occidentalizare", care demonstrează că puterea obiectelor asupra oamenilor, minţii şi cuvintelor lor nu poate fi oprită de nici un decret. Ceea ce se însuşeşte însă mai greu este cultura legată de aceste obiecte noi. Trăim, ca şi venerabilii noştri strămoşi daci, cu care nu contenim să ne mîndrim, într-o societate în care, printr-un proces mimetic, tindem să conferim obiectelor o valoare de prestigiu, fie că este vorba de o maşină de lux, de o mobilă de import sau de un telefon mobil superperformant, un iPhone de ultimă generaţie. E o concurenţă acerbă între cohorte de maşini luxoase şi de vile cu hectare de termopane, toate cu mult peste nevoile practice ale posesorilor. Acestea sînt tot atîtea semne ale unui comportament tribal, ale unei robii în care obiectele aruncă mintea şi caracterul unor oameni incapabili să-şi probeze capacităţile altfel decît prin acumulare compulsivă, prin semnele exterioare ale unui comportament mai degrabă primitiv. Unicul semn al potenţei lor este ultimul tip de maşină, numărul camerelor din vila de vacanţă sau locuinţa cît mai luxoasă şi adesea de prost-gust din „buricul tîrgului".

Dar noi, românii (şi în genere întreg spaţiul est-european), avem nevoie de o nouă „romanizare", mult mai dificilă, în sensul occidentalizării comportamentelor faţă de obiecte. Însă, din nefericire, bunul de prestigiu face carieră încă la noi, într-un mod în care lumea apuseană nu îl mai înţelege de mult. Această raportare este mult mai vizibilă la foştii potentaţi comunişti, activişti şi securişti, oameni care au fost educaţi numai în cultul luxului – nu şi al valorii. Se spune, şi nu văd de ce n-am crede, că mulţi dintre aceştia achiziţionau metri de cărţi după frumuseţea cotorului, pe care nu le-au deschis niciodată sau chiar au fost cazuri în care rafturile bibliotecilor au fost „ornate" cu cărţi din lemn aurit. Acest comportament nu este, cum s-ar crede, doar un

rezultat al pauperizării şi înapoierii pe care le datorăm jumătăţii de veac de regim comunist, ci o moştenire istorică mai îndepărtată.

În lumea occidentală, în urmă cu o jumătate de mileniu, tiparul a distrus oralitatea culturii şi a creat chiar un nou tip de gîndire, cam cu două veacuri înainte ca revoluţia industrială să dărîme cu totul barierele economiei „bunurilor de prestigiu", specifică lumii antice şi medievale. Cunoaşterea, ca bun comun, a fost însoţită de o îmbogăţire a lumii obiectelor, care le-a diminuat prestigiul, dar le-a făcut numeroase şi accesibile şi le-a crescut astfel puterea de a înrîuri viaţa oamenilor. Este, de pildă, ceea ce a înţeles Ford, multiplicînd în serie automobilele sale şi transformîndu-le curînd într-un bun comun. La noi, amintindu-ne doar istoria televizorului color şi a combinei frigorifice produse pînă nu demult doar la Găeşti şi primite „pe liste", poţi spune că lumea acumulării „bunurilor de preţ" ca semn exterior al puterii deţinătorului a rămas un comportament dominant şi totodată deviant al relaţiei om-obiect. Între plăcerea cu care un rege nou-uns al rromilor îşi numără turnuleţele de zinc ale „palatului" său „regal" şi cea cu care unii dintre potentaţii acestor timpuri (cam aceiaşi cu ai fostului regim) se înconjoară de obiecte mult peste puterea lor de folosinţă ori se transformă peste noapte în cumpărători de artă şi antichităţi la metru pătrat sau kilogram nu există nici o diferenţă. Este acelaşi proces străvechi în care omul ajunge rob al casei, obiectelor şi „plus-produsului", fără a înţelege că valoarea obiectelor nu devine automat valoare sau putere a sa.

Oameni priviţi din turn

Am auzit de la amici glumeţi sau am citit că istoria pe care o citim, precum şi cea pe care o scriem sînt o mare ficţiune. Cred că toţi, amici şi autori, au dreptate – fie şi după o minimă analiză a surselor. Istoria e bazată pe informaţii trunchiate care au fost transformate, conjunctural sau ca rezultat al imaginaţiei, în axiome. De pildă, un arheolog lipsit de puterea şi libertatea interioară de a aproxima, doar dacă nu dă norocul lui Schliemann peste el, este un arheolog fără operă, rămînînd toată viaţa doar un tehnician de săpătură, după criteriile meseriei. Dacă nu eşti capabil să pătrunzi dincolo de cîteva cioburi şi urme, lăsate în pămînt de construcţii efemere din pari şi chirpici, şi să dezvolţi propria viziune, bazată pe aceste „piese disparate", actul descoperirii este iremediabil ratat. Şi în ceea ce priveşte izvoarele scrise ale istoriei, observaţia critică de mai sus rezistă. Se poate spune, fără teama de a greşi, că s-a păstrat cam unu la mie din ceea ce a fost consemnat în scris. Iar ceea ce s-a scris acoperă un procent de-a dreptul insignifiant din tot ceea ce s-a întîmplat.

În genere, această problemă nu a fost resimţită de istorici drept un handicap, în special datorită perioadei „romantice" a scrierii istoriei, cînd „miturile fondatoare" au putut ţine foarte bine locul informaţiilor. Mare parte din acest reflex face încă şcoală: istoria se scrie şi se învaţă cu I mare. În ea nu au loc îndeobşte oamenii mărunţi, obişnuiţi. Ceea ce, fără îndoială, a nedreptăţit pe mulţi. Mark Twain vedea raiul drept un loc în care se face într-adevăr dreptatea divină şi oamenii îşi pot manifesta deplin capacităţile; dacă mi-aduc bine aminte, în raiul său,

cel mai bun strateg se dovedise a fi un ceasornicar, în vreme ce acolo Bonaparte a devenit un as al artelor culinare. Totuşi, istoria, dincolo de aproximările ei, are o mai puternică raţiune: spre deosebire de literatură, nu ia în considerare ceea ce *s-ar fi putut întîmpla*, ci doar *ceea ce a fost*, probat de surse. Istoria nu se face cu *dacă*. Există şi o nedreptate a istoriei, care rezidă în diferenţa cu care aceia care o scriu cîntăresc uneori faptele trecutului.

Astfel de nedreptăţi s-au făcut şi se fac din plin în istoria de pe la noi. Aş vrea să mă opresc asupra poveştii unui om mic. E un personaj mai degrabă pitoresc, care nu a avut şansa să ocupe un loc în panteonul făuritorilor naţiunii, el fiind deja uitat atunci cînd se croia Istoria, istoria noastră romantică şi măreaţă, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. A fost un cărturar rural din partea de vest a ţării, pe numele său Nicolae Stoica de Haţeg. Biografia lui, spectaculoasă după regulile timpului, ar fi trebuit să-i rezerve o altfel de posteritate, ca şi însemnările pe care le-a lăsat şi care conţin sugestive exemple de adaptare la modele occidentale în graniţa de timp şi de spaţiu care separa Evul nostru Mediu şi întîrziat de modernitate. Originar din Haţeg, unde s-a născut la mijlocul secolului al XVIII-lea, a învăţat la şcoli sîrbeşti şi austriece, a început chiar studiile unui colegiu iezuit, de unde a fost retras de tatăl său, preot ortodox, pentru a nu fi supus pericolului trecerii la catolicism. Martor al războaielor ruso-austro-turce care aveau drept teatru de confruntări în principal zona Banatului, Nicolae Stoica a descris faptele văzute cum s-a priceput el, înfăţişînd astfel un mod de situare a unui român ştiutor de carte în mijlocul unor confruntări, la vremea aceea brutale, între Orient şi Occident. Ştia sîrbă şi germană, dar şi turcă, deoarece copilărise la Mehadia, lîngă Orşova, aflată atunci sub stăpînirea unui mic paşă local. Stoica a lucrat pentru austrieci ca translator şi ca spion, a fost însă şi prieten cu turcii, pe care îi înţelege şi încearcă uneori să-i ajute, scăpîndu-i de la execuţii sumare pe unii dintre cei căzuţi în prizonierat. Din nefericire, principala sa scriere, *Cronica Banatului*, mai degrabă un roman autobiografic, despre care eu cred că e primul

roman al literaturii române, în care întîmplările trăite se împletesc cu cele auzite, nu este băgată în seamă de istoricii ei. Cît despre istoriografi, nici atît: pe cine interesează o cronică a întîmplărilor prin care a trecut doar o mică parte a românilor, cîndva la finele secolului al XVIII-lea? Şi care, mai mult, e scrisă pe un ton aflat undeva între oralitate şi pretenţiile culturale iluministe, adică e făcută parcă pentru a stîrni dezinteresul istoricului, fiind înţesată cu păreri, judecăţi personale şi o sumedenie de întîmplări anecdotice...

La graniţa dintre literatură şi istorie supravieţuiesc foarte puţini. Primele victime ale posterităţii sînt oamenii care, indiferent de calităţi, au trăit, în locuri marginale, istoria unor timpuri mici. Dar, chiar dacă ei au sfîrşit, după o judecată pe cît de scurtă, pe atît de nedreaptă, în uitare, tocmai istoria lor, a oamenilor mici, adună şi articulează ceea ce trăim astăzi – ei sînt adevăraţii noştri strămoşi. Restul e politică, lozincă şi imn de slavă.

Călătorie cu poştalionul

Conversaţia, cum se ştie, are regulile precise ale unui veritabil duel. De la retorii Antichităţii şi pînă la experţii în comunicare ai zilelor noastre, „împachetarea" mesajului transmis de un om spre celălalt a îmbrăcat rigorile unei adevărate ştiinţe, prin care mînuirea cuvîntului, cu subtilitate şi fineţe, afirmă, convinge, supune. E un mic război cotidian, cu victoriile şi înfrîngerile lui, care are loc oriunde se vorbeşte, descris cel mai bine de Mario Vargas Llosa, în romanul *Conversaţie la Catedrala*. Lucrurile nu stăteau însă altfel în urmă cu un veac şi jumătate. Într-o *Carte de conversaţiune şi vocabulariu* român-german apărută la Sibiu în 1852, cititorul era pregătit pentru această confruntare zilnică într-un fel pe care îl descriu mai jos.

În partea intitulată sugestiv „Dialogi" surprindem sub titluri de genul „Stăpînul înainte de a se scula", „Visita", „Despre o grădină", „Între doi şcolari" ş.a. momente în care sînt precis conturate situaţii şi personaje: aici conversaţia este subiectul, iar oamenii se află de o parte şi de alta a ei. În „Stăpînul înainte de a se scula", de pildă, dialogul se poartă între domnul tolănit în pat şi feciorul de casă Petre; iar în „Visita" „doreşte să aibe onoare a ve saluta" nimeni altul decît domnul N! Textele, savuroase astăzi, prin umor de limbaj mai ales, dar şi de situaţie, par scrise de un Caragiale paşoptist. Este de înţeles azi că marele scriitor a transformat în sursă de umor pentru posteritate ticurile de limbaj ale epocii sale. Căci fiecare vîrstă istorică are ticurile şi poncifele ei.

Nevoia de a (se) comunica este cu atît mai puternică în locurile noi şi cu oamenii străini – e un reflex de adaptare la realitate, de cunoaştere. Astfel, ritmul comunicării, dinamica ei sînt proporţionale cu distanţa parcursă de un om. Călătoriile nu sînt niciodată tăcute – dimpotrivă, ele sînt un spaţiu al conversaţiei. Cu reguli la fel de precise ca şi transmiterea mesajelor politice sau comerciale. Cînd dialogul nu se poartă în tren sau avion, ci în trăsura poştei, spaţii ample din pomenita *Carte de conversaţiune* de la 1852 îndrumă călătorul cum să-şi negocieze condiţiile călătoriei. Nu e doar simplă conversaţie, ci o adevărată poveste a unei călătorii cu poştalionul:

— Ascultă, poştalione, mînă iute pe unde e drumul bun şi încet cînd întorci sau pe poduri sau în oraşe şi sate şi îţi voiu da de o beutură bună, de unde nu, îţi voiu da numai tacsa hotărîtă. Mă înţelegi bine? Ei bine, acum să plecăm. Mînă mai bine, drumul e bun!
— Poştalione, stăi! Trebuie aici să împedici roata. Repezişul e aici mare, voiu ca să împedeci. Uită-te puţintel de sînt toate strînsu bine şi de nu s-au desfăcut ceva?
— Aide, poştalione, noi nu sporim în drum.
— Poştalion! Să nu te abaţi pre altă cale alături. Eu nu voiu să las drumul cel mare, aceasta nu voiescu eu în nici un tip.
— Înse eu voiu să ieau un drum mai scurt.
— Eu nu vreau să ies din drumu mare. Destul, să nu perdem mai multe cuvinte despre aceasta, rămîi pe drumu celu mare. Eu voi fi cu ochi vighetori, ca tu nicicum să nu te depărtezi de acela!
— Poştalione, oarecine s-au suit dindereptul carului, fă-l să se coboare jos. Poştalione, lasă-l pe acest om sirman să se urce pe capră, el e foarte ostenit. Lasă-l; e un bătrîn sirman. Ei bine, eu înche îţi voiu da ceva pentru aceasta.
— Fie, me învoiesc.
— Urcă-te, prietine, suie om bun. Om bun, nu adormi pe capră, că poţi căde! Desceaptă-te!
— Poştalione, stăi! Voiu să mă dau jos.
— Nu e aci nici unu pericol.
— Nu fie, stăi îţi dzicu, să ne dăm jos.
— Poştalione, noi ne-am rătăcit!

În fine, cei doi eroi (sau trei, dacă bătrînul adormit pe capră nu a căzut între timp) ajung la o staţie de poştă. „La staţiune, în vreme ce să înhamă caii", conversaţia continuă, neobosită. După ce se ceartă din nou cu „poştalionul" care nu vrea să înhame un cal în plus, deşi urmează un drum nisipos şi trăsura e încărcată, călătorul cedează în faţa nevoilor trupului:

— Am sete mare. Bună e apa aici? E apă de izvor sau de fîntînă? Eu aşi pofti un păhar de bere, un păhar de apă, un păhar de lapte muls de curînd. Poştalione, mergi de vezi mulgînd vaca.

În fine, călătoria ia sfîrşit. Iar conversaţia devine, în mod direct, o negociere deschisă:

— Poştalione, vină de-ţi primesce banii. E adeverat că m-ai dus prea bine, înse eu înche îţi plătesc bine. Dacă m-ai fi dus mai bine, eu ţi-aşi da şi mai mult! Ce! Nu te mulţumesci?

Cuvintele nu îmbracă aici personaje şi „caracteruri". Ele sînt povestea în sine. Povestea lumii bunicilor străbunicilor noştri, cu totul străină de cea de azi, cu alte temelii şi reguli, în care pînă şi neplăcerile sau temerile unei călătorii cu poştalionul nu seamănă defel cu cele ale călătoriilor noastre. O lume din care parcă nu a mai rămas nimic în afara caselor şi obiectelor, deşi au trecut de atunci doar cu puţin mai mult de 150 de ani. Cît două vieţi de om – cea a necunoscutului şi arţăgosului călător şi a bietului cărăuş al poştei, a căror urmă se pierde odată cu încheierea „conversaţiunii" lor.

Europa din spatele Bisericii Negre

La Braşov, în spatele Bisericii Negre, pe latura ei dinspre Tîmpa, se află un caldarîm de piatră vechi, agitat cînd şi cînd de pîlcuri de porumbei, care a fost de secole curte de joacă pentru generaţiile de copii veniţi să înveţe carte la şcoala întemeiată de cărturarul sas Johannes Honterus. De cînd cunosc această mică piaţetă, chiar şi în anii cei mai mizeri ai comunismului, aici am găsit un loc al fericirii, după definiţia lui Epicur – adică un spaţiu în care liniştea ia locul suferinţei din trup şi al tulburării din spirit. Măreţia catedralei veghează curăţenia şi ordinea precisă a pavajului străvechi, croit din pietre albe şi negre, şlefuite de timp şi paşi. Un fel de Europă foarte mică, supravieţuind tuturor istoriilor triste din acest colţ de lume – ca un fel de lecţie de consecvenţă, poate singura trăsătură care ne-a lipsit în multe momente ale istoriei.

Dar Europa din spatele Bisericii Negre s-a regăsit, din păcate, încă prea puţin în Europa de uz politic curent, din primii şapte ani ai „tranziţiei noastre", sub domnia lui Ion Iliescu. Chiar dacă în ultimul lui mandat politicienii „de vîrf" ai vechiului „front" rebotezat îşi afirmau răspicat fidelitatea faţă de „structurile europene şi euroatlantice", ca unice realităţi dezirabile pentru România, ceea ce cred că lipsea Europei din cuvintele lor a fost consecvenţa. Practic, după lungi bîlbîieli, începute în politica externă prin semnarea unui tratat cu muribunda Uniune Sovietică, acelaşi lider care făcea acest gest arăta, spre sfîrşitul carierei sale, o delimitare categorică nu numai faţă de o orbită pe care România a gravitat vreme de jumătate de secol, ci şi faţă de propriul gest,

care pentru mulţi ani, după 1990, ne plasase în postura de satelit al ruinelor imperiului comunist. Oricum, delimitarea categorică faţă de această poziţie, asumată drept „politică externă" la vremea respectivă de cei care au condus ţara după decembrie 1989, a fost una benefică atunci, chiar dacă din punct de vedere moral apare drept tardivă. Această delimitare conjuncturală a făcut să devină din ce în ce mai evident că, chiar dacă graniţa politică a Europei avea să cuprindă în curînd şi graniţele României, graniţele ei spirituale se vor opri încă multă vreme acolo, în spatele Bisericii Negre. Poate şi pentru că acumulăm un fel de complex al catedralei, în care handicapuri seculare sînt zilnic potenţate de decizii politice dictate de interesul păstrării puterii, în dauna interesului general al românilor.

La noi, mai întîi se alege un moment al zidirii; apoi, care cu roaba, care cu sapa şi cu Dumnezeu înainte. În lumea catedralelor se căuta mai întîi, din ochi, rotind privirea, o carieră de piatră. Fac parte dintre cei care nu cred că, dacă la noi un cap s-a rotit de la est la vest, la fel s-a întîmplat şi cu mintea dinăuntrul lui. Moştenitorii unui întreg complex de comportamente şi mentalităţi mult mai apropiate de Moscova decît de Berlin, Paris, Londra sau Washington nu pot fi cu totul sinceri cînd îşi proclamă noul crez. Speram, în timpul ultimului mandat al lui Ion Iliescu, că tocmai disciplina cazonă va învinge pasiunile naţionaliste sau (cum e şi mai rău) naţional-comuniste, care încă dominau multe „cadre" ale integrării noastre, de la apevişti la miliţieni, de la securişti la activişti. Că le-a plăcut sau nu, că i-a durut sau nu, au fost nevoiţi să-şi arunce epoleţii şi nostalgiile chiar şi din albumele de familie. Kremlinul din suflet a lăsat însă cu greu loc Europei din zare. Am fost, de la începutul noului mileniu încoace, din nou în situaţia Principatelor Române din epoca de transformări a războaielor napoleoniene: se croieşte o nouă lume, cu noi geometrii politice, mult mai asemănătoare acelei mici Europe conservate miraculos în spatele Bisericii Negre. Nu noi, ci logica istoriei este cea care îi stabileşte trăsăturile.

Ce ar mai fi de ales aici? Nimic. Dacă nu ne asumăm cu sinceritate şi în fiecare zi bătălia istorică pe care Europa a cîştigat-o, fără drept de apel, în faţa culturii de cartier proletar, a mişmaşului, bacşişului şi şmenului, alegem să ne conservăm într-un postcomunism perpetuu, chiar dacă formal „ne-am integrat" în Uniunea Europeană. Căci trăim încă într-o lume a corupţiei, a clanurilor mafiote, întotdeauna la un pas de dezagregarea economică, socială şi instituţională, de disoluţia solidarităţii sociale – pe scurt, într-un sistem fanariot în veşnic crepuscul, pe care nici un domnitor nou şi nici măcar voia unui sultan nu îl mai pot schimba.

O problemă cu zidarii

Am fost într-o scurtă vizită în Germania şi Cehia. Nu cred că spun o noutate, dar de la Curtici încoace lumea privită dintr-un compartiment de tren, printre literele articolelor din ziarele româneşti cumpărate cu nerăbdare din dărăpănata gară a Teiuşului, unde m-am trezit dintr-o aţipeală matinală în zgîlţîiala trenului care intrase pe noua „linie de mare viteză", pare altfel construită decît cu ceva kilometri înapoi. „Linia de mare viteză", am văzut pe un panou, avea ca termen de dare în folosinţă 2018, dar cineva realist a tăiat cu un marker anul şi a scris deasupra 2020. Vom vedea. Şi cu totul diferită e lumea mea de ceea ce îmi imaginasem că va fi ea în decembrie 1989. Încerc să explic de ce, de unde vine acest aer sordid, cam acelaşi pe care îl respiri într-un vagon de tren românesc.

Prin ianuarie 1990, mai precis, pe la sfîrşitul lunii, după ce morţii Revoluţiei se răciseră bine, ţara s-a umplut dintr-odată de politicieni – practic, nu exista român care să nu-şi proclame răspicat vocaţia pentru democraţie şi pluralism politic. Dintr-odată, în acele zile, un anumit segment al populaţiei descoperea o nouă savoare a activismului politic. Cel mai bine şi de timpuriu înfipţi la rădăcina noilor partide, chiar şi a celor „istorice", au fost oameni pentru care politica nu mai avea secrete, fiind o veche vocaţie, un deziderat pe care osificarea sistemului comunist îl împiedicase să se manifeste pînă atunci sau îl limitase la eşaloane inferioare, de genul aceluia prin care zburda micul activist cultural de pe tărîmul „Cîntării României". Această categorie de oameni a reuşit treptat, prin perseverenţă, să cîştige locuri bine

consolidate în ierarhia partidelor politice din România şi, folosind această nouă apartenenţă politică, să profite din plin de avantaje la care în vremea Odiosului nici n-ar fi putut visa, oricît au lins în stînga şi turnat în dreapta. Atunci, planificat sau nu, s-a desfăşurat ceea ce eu numesc „Operaţiunea Robinetul": în vreme ce noi ne uitam prostiţi la robinetele „de aur" (care s-au dovedit mai apoi a fi doar aurite) de la cada lui Ceauşescu din Primăverii, ei, cei din eşaloanele doi şi trei ale Partidului şi Securităţii, au pus mîna pe robinetul prin care curgea „avuţia naţională" şi, în numele societăţii capitaliste multilateral dezvoltate, i-au dat drumul spre buzunarele lor. Astfel, în numai şapte ani, dintr-o ţară cu datoria externă achitată şi un excedent de două miliarde de dolari, am ajuns în 1997 supraîndatoraţi, în pragul falimentului de tip bulgar şi cu o industrie făcută ţăndări şi vîndută la televizor. Toate personajele de genul celor care au „făcut" prima pagină a ziarelor au fost atît de bine agăţate de pulpana democraţiei, încît nu s-au dezlipit de funcţiile pe care le-au ocupat decît în urma unor scandaluri publice de amploare. Şi uneori nici atunci: noi eram ocupaţi, ne uitam la televizor, la o nouă operaţiune de tip „robinetul".

Combinînd umilinţa faţă de şefi cu intransigenţa şi duritatea faţă de subalterni şi rivali, tactică verificată de ei şi dovedită imbatabilă pentru cucerirea unui loc în „aparat" şi înainte de 1989, aparatcicii mărunţi ai regimului Ceauşescu au ieşit ca şobolanii de printre ruinele sistemului comunist, împînzind partide şi instituţii ale democraţiei în formare. Perseverenţa lor a dus, treptat, la înlăturarea sau menţinerea în poziţii obscure a celor cîţiva oameni pentru care doctrinele politice sînt deplin asumate, şi nu transformate în ştaifuri. După ce au reuşit să facă praf comunismul, care îşi găsea pe malurile Dîmboviţei un sfîrşit lipsit de eroism încă de pe la începutul anilor '80, reciclaţi peste un deceniu în apostoli ai democraţiei, mulţi politicieni români „de carieră" sînt în stare să ducă de rîpă un sistem pe care nu-l înţeleg, ci doar îl folosesc în interes personal. Aceia dintre ei care au rămas astăzi în apartamentele din care ieşeau

cîndva prin '90 ca să se înscrie într-un partid sau altul sau să-şi continue slujba în aparatul de stat pot fi numărați pe degete. Apoi, sumele forfetare, banii pentru chirii, mașinile, dotările „birourilor" din teritoriu ale „profesioniștilor" politicii ori casele de „protocol" ale regiilor sau societăților „comerciale cu capital de stat" s-au adăugat, adeseori, unui salariu mai mult decît decent. Orice inițiativă de reducere a unor asemenea avantaje nu a avut vreodată efect. Pensiile „speciale", de pildă, sînt drepturi „legal dobîndite" şi nu te poți atinge de ele, deşi ele depăşesc cu mult valoarea cu care posesorii lor au contribuit în toată activitatea lor la sistemul național de pensii – pe care, de fapt, au încasat-o în doi-trei ani de pensie.

Evident că România este în impas – aşa zice presa, aşa îți recunoaşte pînă şi conductorul de tren, cînd te întinzi cu el la o şuetă, ca un om curios şi venit de departe. Acest impas este generat, cred, mai ales de incapacitatea acestei categorii privilegiate de români de a se reforma întîi pe sine, înainte de a se gîndi la reformă. Văzută din tren, politica din România mi-a adus aminte de o mică lecție pe care mi-a dat-o cîndva regretatul Petru Creția. „Un regim politic nu poate fi îndreptat nici printr-o opoziție anarhică, la fel cum nu poate fi îndreptat nici prin colaborationism", îmi spunea el, în vremuri în care noi, tinerii – aşa cum eram şi eu în acea vreme –, căutam o cale pentru a ne putea construi cariera în anii de crepuscul ai comunismului din România. Şi mai adăugase, atunci, cu privirea lui jucăuşă şi fermă: „Mi se pare că fiecare dintre noi trebuie să facă numai ceea ce nimeni altcineva n-ar putea face în locul lui". Poate că tocmai din acest motiv nu avem prea multe catedrale: planuri au existat destule, arhitecți la fel. A fost însă o veşnică problemă cu zidarii.

De la Tecuci la Arcul de Triumf

Trenul de la amiază se strecura greu printre cîmpuri, la care mă uitam cu mirare – atîtea ciori nu am mai văzut de multă vreme, şi parcă doreau să fugă de pe acele cîmpuri. „Acolo a fost grîu ori orz, acum tot din astea au pus", m-am gîndit, şi trenul, de la sine înţeles, voia să fugă şi el, speriat de năvala păsărilor, care parcă mai aveau un pic şi spărgeau geamurile – dar la ce să te aştepţi de la un automotor care scîrţîia din toate încheieturile, printre şinele şi traversele dintre Tecuci şi Mărăşeşti? A încetinit şi apoi a oprit într-o gară al cărei nume mi-a scăpat, dar nu am să pot uita frumuseţea tinerei şefe de gară care a ridicat tabla, lăsînd trenul să plece, în vreme ce două ţigănci aproape adolescente îşi zoreau copiii în tren. Era frig, era tare frig şi, apoi, am ajuns şi în gara Mărăşeşti, de unde avea să plece mai tîrziu un tren către Bucureşti. Veneam de la Tecuci prin acel frig, printre cîmpuri şi scîrţîitul osiilor trenului care tremura şi el, cînd am început să mă gîndesc la patrie, la ce e ea. Face parte această imagine din ceea ce trebuie iubit, face parte o realitate cenuşie şi uneori nedreaptă şi mai ales înfrigurată din ceea ce ni se pregăteşte?

La Tecuci tocmai condamnasem comunismul. Adică vorbisem despre adevărata faţă a comunismului – anume natura sa criminală. Iar acum, faţa pe care o priveam aproape îngheţat de emoţie printre cîmpurile reci a fost aceea a unei prepeliţe speriate care şi-a luat zborul greu, înfricoşată de tren şi despicînd iarba gri de lîngă terasamentul murdar, uscăciunea şi chiar tristeţea. Am simţit, acolo şi atunci, într-un tren de pe şina care despica

în două cîmpurile necunoscute, nevoia să mă gîndesc la rostul cuvintelor adevărate despre dragostea de patrie. Totul era uscat, doar fruntea am simțit-o udă și rece deseori, și apoi fierbinte. Am răcit în tren și apoi pe peron, printre acei mici eroi ai fetelor țigănci călătoare de la Tecuci spre Mărășești, care se luau la bătaie cu cîinii, jucîndu-se, pentru cîte o bucățică de chiflă aruncată pe scările gării. Unuia, cel mai cutezător, de vîrsta copilului meu, care va fi și el clădítor al patriei, i-am cumpărat o ciocolată. I-a dus-o mamei, care a împărțit-o la toți. Asta o fi patria, mi-am spus. Mă copleșeau valuri de frig și sudoare rece, deja răcisem. Noi, știa, trăiți mult printre cărți, am devenit sensibili rău la răceală. Oricît mi-aș iubi patria, eu nu aș fi putut lupta la Mărășești, mă gîndeam. Nici vorbă.

Bucureștiul arăta ca un creier aburind, aruncat din cer pe un cîmp în toamna tîrzie dată în iarnă, printre cuvinte și case mai mari, precum Casa Poporului și blocuri de bănci din oțel și sticlă. Ajuns pe peron într-un aer greu și cețos, am făcut un mare ocol pînă acasă și am dat pe taxi cît am dat pe tren, dar nu mi-a părut rău. Am văzut taburi, tancuri și autobuze vechi, pline cu soldați, pe străzile mărginașe din zona Mînăstirii Cașin, lîngă Arcul de Triumf, am ajuns apoi repede în plămînul uscat al casei, încercînd să dorm, fără să reușesc. Mă gîndeam la patrie și la puterea celor care cred că o posedă și la puterea ei, mai mare ca a noastră. La Mărășești.

Mausoleul, în vreme ce așteptasem în gara de acolo legătura spre București, dormea învăluit într-o chiciură măruntă. Arăta ca un moș alb, plin de înțelepciune, cu scările ca niște dinți, iar înăuntru era o fojgăială ciudată – sute, mii de șoareci-de-cîmp care și-au găsit adăpost sub acoperișul spart de ardezie, printre pietrele reci, ronțăind încet și pe tăcute oasele martirilor împușcați tot în asemenea frig, în tranșee pline de noroi, ale acelor străbunici ai noștri care au făcut să se înfăptuiască Marea Unire. Drumul la București îl făcusem într-un tren mai cald și mai scump. Acum, mi-am spus, privind la polițiștii care închideau, pe rînd, arterele de circulație din jurul Arcului de Triumf pentru

repetiţiile defilării de la 1 Decembrie, sînt cinstiţi cei care sînt pulbere de oase în burţile şoarecilor-de-cîmp, acum li se face dreptate. O defilare. Cea pentru şoareci. O stranie dreptate, prin care oamenii şi-au găsit liniştea acolo, sub un cer cenuşiu, aşa cum era el cînd mă aflam în faţa Mausoleului. Ei se întorc unde au fost ucişi, pe cîmpiile de la Mărăşeşti. Noi, fără glorie şi fără scăpare, privim an de an sub acelaşi cer cenuşiu, îmblînzit doar de ciorile care îşi spun şi ele că nu mai au de cules nimic de pe pămînt, o defilare, îmboldiţi de dragostea pentru patrie. Iar eu, de atunci, de la acea călătorie de la Tecuci la Arcul de Triumf, caut cu privirea, printre garduri şi poliţişti, sensurile unei zile în care văd şoareci defilînd zilnic pe cîmp, pentru soldaţii unei armate moarte.

Generozitatea Monarhului

Fac parte din acea generaţie pentru care monarhia nu mai reprezenta o aşteptare. Bunicul meu, ca atîţia alţii, privea spre cer, aşteptîndu-i pe americani, care, neîndoielnic, credea el, l-ar fi adus înapoi pe Rege. Ca atîţia alţi bunici, nici bunicul meu nu l-a văzut revenind pe Regele Mihai. Eu l-am văzut prima oară prezentat la ştiri, de Melinescu sau Şoloc, nu mai ştiu exact: era arestat ca un infractor, pe şoseaua spre Piteşti. Apoi l-am revăzut silit să se întoarcă după ce abia călcase pămîntul ţării, chiar la aeroport - pentru că i se refuzase viza de intrare în România. Apoi, lucrurile au căpătat o altă turnură şi autorităţile neocomuniste de la Bucureşti nu au mai putut cădea pradă vechilor instincte - pur şi simplu nu din proprie voinţă, ci, aşa cum se ştie acum, din cauza presiunilor internaţionale. Iliescu, ca şi Ceauşescu, nu mai putea asculta doar propria voce. Aşa că prima vizită „legală" a Regelui în ţară a putut avea loc. Şi nu cred că Majestatea Sa a uitat vreodată vizita din zilele de Paşte ale anului 1992, cînd îl aştepta o mulţime impresionantă. Cei mai mulţi dintre noi eram fii şi nepoţi ai celor care priveau odinioară spre cer.

Nu am învăţat prea mult despre Monarhie în familie. Era unul dintre subiectele cu totul interzise înainte de 1989, iar cursurile de la Facultatea de Istorie pe care am urmat-o la mijlocul anilor '80 erau presărate mai mult cu înjurături şi propagandă. Începuse chiar un vag cult al lui Antonescu, ca apărător al graniţelor României Mari - şi asta tot în detrimentul Regelui Mihai, cel care, chipurile, contribuise la asasinarea unui „român

exemplar", cum îl numea pe mareşal în surdină, pe coridor şi cu voie de la „stăpînire", un fost profesor al meu. Nu aş fi înţeles această încărcătură puternică de ură şi de teamă a comuniştilor din acea vreme faţă de Regele Mihai, dacă nu eram atunci ascultător fidel al Europei Libere şi nu aş fi auzit mesajele pe care Majestatea Sa le transmitea ţării în fiecare noapte de Anul Nou, la ora 23. Erau pline de îngrijorare şi compasiune pentru ceea ce se întîmpla în România, pentru soarta românilor. Mie mi-au folosit enorm, pentru a supravieţui într-o oază de mică demnitate. Ca mulţi alţii, umilinţele la care eram supuşi zilnic în faţa unor vitrine de alimentară m-au făcut nu o dată să ajung să îl urăsc pe cel din faţa mea, pentru că a „prins" un pachet de unt sau o sticlă de ulei, iar eu nu. Şi, ascultînd cuvintele Regelui, mi se făcea ruşine că, român fiind, am ajuns să urăsc un alt român.

Mai apoi, după ce în 1989 „legea tăcerii" din anii comunismului a fost parţial anihilată, am putut descoperi că abdicarea Regelui Mihai nu a fost un act de voinţă, ci unul impus. Astfel, documentele au dovedit faptul că la şedinţele Biroului Politic al Partidului Comunist din 28 şi 29 decembrie 1947 s-a stabilit în amănunt „Planul de măsuri al CC al PCR privind abolirea monarhiei şi declararea Republicii", în care se preciza inclusiv convocarea unei „şedinţe comune guvern şi parlament" pentru 30 decembrie 1947, dată deja fixată ca zi de naştere a Republicii Populare Române. Tot în prealabil se alesese şi ora la care Regelui avea să-i fie cerută o audienţă, pentru a i se impune abdicarea. Planul, în detaliu, a urmărit înarmarea unităţilor militare şi ale Ministerului de Interne fidele comuniştilor, dezarmarea Gărzii Regale, arestarea unui număr mare de opozanţi ai regimului şi înconjurarea Palatului Regal, chiar în momentul audienţei, de către unităţi din diviziile comuniste ale armatei („Tudor Vladimirescu" şi „Horia, Cloşca şi Crişan"), susţinute de tancuri sovietice. În întreaga ţară, toate unităţile militare susceptibile de a rămîne fidele Regelui au fost dezarmate. Toate instituţiile publice au intrat într-o stare de asediu nedeclarată.

S-au făcut pregătiri pentru a depune un alt jurămînt – ceea ce s-a şi petrecut, imediat după anunţarea abdicării; s-a preconizat scoaterea însemnelor regale nu doar de pe drapele, ci pînă şi de pe cutiile de poştă. Regele nu a mai avut de ales: aşa cum se ştie, i s-a pus în vedere că refuzul de a semna actul abdicării se va transforma într-o baie de sînge, în care urmau să fie înecaţi susţinătorii săi.

Iată că, după decembrie 1989, fiul lui Alexandru Iliescu, unul dintre activiştii comunişti importanţi ai epocii, pe numele său Ion, a ajuns preşedintele României. Aşa s-a făcut că, mai întîi, am văzut la televizor, prezentate pe un ton grav de vechii redactori comunişti ai TVR, arestarea Regelui, care încerca să revadă mormintele înaintaşilor săi de la Curtea de Argeş, iar mai apoi întoarcerea direct de la scara avionului. De Sfintele Paşti ale anului 1992, în sfîrşit, Regele Mihai a fost primit însă de ţara sa – iar vocea pe care o ascultam la finele anilor '80 la Europa Liberă a prins chip, în faţa a peste o sută de mii de oameni din paraclisul unei biserici...

Regele Mihai a făcut parte, chiar şi prin moartea sa, din lumea noastră. A revenit în ţară nu pentru că puternicii zilei de atunci, fie Ion, fie Stolojan, fie Adrian, l-ar fi iubit şi, deodată, i-ar fi retrocedat proprietăţile – ci doar pentru că nu mai putea fi refuzat: un refuz ar fi etichetat automat actuala putere drept una de sorginte comunistă. Regulile lumii din care puterea postcomunistă a proclamat că doreşte să facă parte au impus această recunoaştere, oricum făcută cu jumătate de gură (atîta vreme cît nu este recunoscut comunismul ca regim de ocupaţie, ca regim care a orchestrat „actul" de la 30 decembrie 1947, cît şi ilegalitatea Republicii ca formă de guvernămînt). Cu atît mai mult, demersurile Majestăţii Sale pe plan extern pentru integrarea euroatlantică a României au fost un semn al generozităţii arătate faţă de români – pentru că Regele a înţeles, cred, mai bine decît aş putea înţelege eu suferinţa bunicului meu, care l-a aşteptat şi a murit cu ochii la cer. Şi, spre deosebire de mine, Regele Mihai se arată generos faţă de oamenii care l-au umilit

nu demult. Am constatat asta la un prînz la Palatul Elisabeta unde am fost invitat de Majestăţile Lor, Regele Mihai şi Regina Ana, şi unde am discutat îndelung despre momentele sinistre ale „arestării" lor în încercările de a reveni în ţară la începutul anilor '90. Au făcut, mai ales Regina, mare haz aflînd că acel căpitan de poliţie de la Curtea de Argeş, pe nume Berechet (al cărui nume îl reţinuseră), ajunsese ulterior şef al Poliţiei Române. Dar n-au simţit în nici un moment dorinţa să se răfuiască cu el sau cu alţii asemenea lui, simple unelte docile ale puterii postcomuniste. Atunci, din această generozitate în judecăţi a Familiei Regale, am înţeles de ce monarhia este mai bună decît republica: monarhia are o Majestate. Republica are nişte preşedinţi.

Copiii unui Dumnezeu mai mic

La Mătăsaru, o comună dîmboviţeană din apropiere de Titu, s-a aciuat pe la finele anilor '50, într-un crîng de la marginea aşezării, o şatră de ţigani căldărari. Nimeni nu mai ştie astăzi foarte exact de unde veneau, ci doar că mulţi dintre ei se adunaseră la un loc din resturile lungilor convoaie de căruţe trimise peste Prut, în anii regimului antonescian, la finele acestei tragice bejenii. Mai trăiesc şi astăzi cîţiva dintre cei care au pătimit atunci, cînd familii întregi au murit „ca muştele", spun ei, de foame, de frig şi de tifos. Printre cei ce s-au întors s-a aflat şi un nepot al marelui bulibaşă Stănescu, cel ce condusese unul dintre convoaiele de deportaţi. Primise de la unchiul său, pe patul de moarte, propria-i căruţă, odată cu sfatul de a nu o înstrăina vreodată, întrucît avea să-i salveze şi să-i ducă înapoi către casă. Povestea el că, după ce au mîncat şi ultimul cal al acelei căruţe, tînărul Stănescu s-a hotărît să o pună pe foc, prin iarna anului 1943, pe drumul de întoarcere în ţară, pentru a-şi salva familia de la îngheţ. Cînd au făcut căruţa fărîme, dintr-odată s-a auzit un chiot de bucurie, care a răsunat prin crîngurile dintr-o luncă a Nistrului, unde se aciuaseră resturile şatrelor deportate în Transnistria: în oiştea căruţei, scobită pe dinăuntru, supravieţuitorii au găsit o întreagă avere: o mulţime de monede de aur, pe care bătrînul Stănescu le tăinuise acolo. Banii le-au fost de ajuns pentru a mitui în stînga şi în dreapta jandarmi şi militari şi a se întoarce pe furiş „acasă" în România, unde au ajuns taman să audă că Antonescu a fost arestat; au ţinut totuşi să se întoarcă într-o ţară care îi aruncase la marginea drumurilor îngheţate ale Transnistriei, pentru a-şi afla acolo

sfîrşitul. De bine, de rău, cu restul banilor s-au descurcat, ajungînd să se stabilească la Mătăsaru.

Aici, unii dintre ei şi-au ridicat case, chiar „palate" impozante în apropierea corturilor care le-au salvat nu o dată viaţa în vremurile de băjenie şi la care, spun ei, nu vor renunţa niciodată – pentru că nu e ţigan să nu doarmă măcar cîteva zile în vară în cort, sub stele. Aşa i-am aflat în vara anului 1992, cînd am stat o vreme printre ei, pentru a încerca să înţeleg resorturile care i-au împins pe atunci la acte extrem de grave: jefuirea trenului de persoane de pe ruta Bucureşti-Titu-Tîrgovişte. Nimeni nu nega fapta, pe care o povesteau cu lux de amănunte, neuitînd însă să precizeze că doar „au auzit" cele întîmplate de la cei care „au fost la tren", dar al căror nume iarăşi nimeni nu părea să-l ştie. Şatra era în fierbere: cu cîteva zile înainte, două unităţi de jandarmi înconjuraseră locurile şi arestaseră trei dintre participanţii la jaf; la unul dintre cei arestaţi găsiseră chiar o puşcă artizanală, cu alice. Acum, soaţele şi copiii celor prinşi se jeluiau cu glas mare, în tăcerea prevenitoare a restului şatrei.

Nu mai ştiu acum care au fost urmările acelui jaf, dar am aflat cu stupoare care a fost mobilul său: nu „jefuirea" propriu-zisă a călătorilor, căci „ce puteau să ia de la navetiştii ăia", se întreba retoric unul din membrii clanului Stănescu, rămaşi peste timp regii neîncoronaţi ai şatrei de la Mătăsaru. Ci mîndria: cu cîteva luni înainte, marii rivali ai căldărarilor de aici, o altă şatră, a ursarilor, aflată la mai puţin de cinci kilometri depărtare, dar cu care au purtat de-a lungul anilor mici războaie dintr-o rivalitate istorică ale cărei resorturi sau episoade tragice ori eroice nimeni nu le mai ştia, opriseră un tren de marfă ca în westernuri, aruncînd o traversă de cale ferată din beton pe şine. Din tren, unul ţinînd un cuţit la gîtul mecanicului coborît să înlăture piedica, furaseră o oarecare cantitate de piese din inox, ce ar fi trebuit livrate la Bucureşti de Întreprinderea de oţeluri speciale din Tîrgovişte (care pe atunci nu fusese vîndută ruşilor şi deci mai funcţiona). N-au făcut nimic cu ce au furat, pentru că piesele erau mari şi grele; pur şi simplu, ele au fost găsite cam toate risipite pe cîmp, în apropierea terasamentului. Or, acel act

de curaj (prostesc, am socoti noi) nu putea să rămînă fără o replică pe măsură din partea căldărarilor.

În rest, mi s-a spus, ţiganii de la Mătăsaru nu „ciordesc", chit că părerea multor săteni din comună este alta, ci muncesc cinstit, făcînd cazane de ţuică şi tuciuri de fontă, cu care colindă apoi prin tot judeţul, unde mărfurile lor se află la mare căutare. Tocmai de aceea sînt şi nemulţumiţi – că de fiecare dată cînd „rumânii" îşi fură găinile între ei este arestat, la întîmplare, un ţigan. Aşa că mă simt dator să le reamintesc un episod pe care l-am aflat în Mătăsaru, înainte de a veni între ei, cînd ţiganii, plecaţi la furat de lemne în pădure, au fost surprinşi de pădurar – pe care, fiind mai mulţi, l-au dezarmat şi l-au pus să taie o noapte întreagă lemne şi să le umple căruţele, după care i-au luat hainele, lăsîndu-l gol, ca să nu anunţe prea lesne furtul, şi au plecat. Cei cu care vorbesc se uită cumva uşor încurcaţi şi mai degrabă amuzaţi unul la celălalt, după care unul dintre ei începe să-mi spună, mă asigură el, povestea facerii lumii în variantă ţigănească. Se spune că Dumnezeu, după ce a făcut lumea şi a umplut-o cu popoare, le-a chemat pe acestea pentru a le dărui cîte ceva. Neamţului, de pildă, i-a dat măiestria, franţuzului dragostea mare pentru partea femeiască, italianului vinul bun, românului o ţară bogată – şi aşa mai departe. La sfîrşit a ajuns în faţa lui Dumnezeu şi ţiganul. „Da' unde ai fost, mă, ţigane, pînă acum?", zice Dumnezeu. „Iaca, pe drumuri, Doamne!" Dumnezeu a ridicat din umeri şi i-a spus ţiganului: „Păi, ce să-ţi dau, ţigane, că nu mai am nimic! Păstrează tu drumurile şi căruţa, iar dacă ai nevoie de cîte ceva, mai fură de pe la ceilalţi!". Astfel că, mă asigură cei cu care vorbesc, deşi sînt oameni religioşi, botezaţi de preot, chiar dacă sînt, de obicei, înmormîntaţi la margine de cimitir, cam pe sub garduri, ţiganii au dezlegare să nu respecte cea de-a şaptea poruncă a Domnului. În rest, au mîndria lor, spun că sînt cel mai vechi popor de pe pămînt, de-aia au fost iertaţi prin naştere de un păcat; chiar dacă pe pămînt sînt poporul unui Dumnezeu mai mic, în cer Dumnezeu e mare şi pentru ei.

Mîna prinţului

Prinţul a văzut zorii fără să plîngă – aşa ne putem închipui. Clipind întîia oară, acolo unde s-a născut, nu departe de zidurile Palatului Vlahernelor, la Constantinopol, lîngă o mică mînăstire a Vălului Maicii Domnului, a tăcut şi a privit în jur. A fost spălat, aşa ne putem închipui, cu apa acelui mic izvor unde pelerinii vin de secole bune să-şi afle liniştea trupului şi a firii. Apoi a întins mînuţa spre cer. Aşa fac toţi pruncii. Micul Vladimir poate să fi fost spălat la naşterea lui chiar în acea apă şi asupra lui să fi coborît o mînă care ţinea deasupra sa, copil născut chiar de 25 decembrie, în anul 1873, un acoperămînt. A coborît deci acea mînă peste acel copil. Aşa ne putem închipui. Aşa că ziua Naşterii Domnului din anul 1873 ne-a adus, în zilele noastre şi pe meleagurile noastre, tocmai de la Constantinopol, un prinţ sfînt.

Toate cele de mai sus s-ar spune că nu au nimic în comun cu istoria, ci numai cu literatura. Precum şi cîteva dintre rîndurile de mai jos, în care, după mica mea pricepere, caut să înţeleg, uneori cu puterea imaginaţiei, dar şi a faptelor, această soartă. Cum e să fi avut tot şi să fi renunţat la tot pentru a întinde o mînă spre cer? Ca prinţ, Vladimir, fără să ne îndoim, a putut culege smochine proaspete şi s-a împrietenit ori s-a certat în greacă şi turcă, pe uliţele de prin Fanar, cu o liotă de copii. Dar el era altfel decît copiii uliţei, pe care îi va fi cunoscut atunci. A arătat în toată viaţa sa dragoste faţă de cei sărmani. Poate că Alexandrina Moret de Blaremberg (descendentă din Henric al IV-lea, regele Franţei), mama lui Vladimir, ferventă rugătoare

în rit ortodox, nu lăsa totul la întîmplare. Învăţîndu-l rînduiala, nu am îndoieli aici, i-a vorbit şi despre rostul cuvintelor regelui Henric, acelea care l-au făcut iubit: „Cît voi fi rege al Franţei, orice francez va putea pune, măcar duminica, o găină în oală".

Tatăl prinţului Vladimir, Ioan Grigore Ghica, os domnesc, fost ministru al Apărării şi Externelor, trimis însă în acest exil asumat, îl citise mai mult ca sigur pe lordul Byron şi moartea lui eroică o socotea şi moartea Revoluţiei, în care crezuse şi care împiedica viitorul micilor oşteni ai familiei sale. În copilărie, Vladimir nu a avut parte doar de joacă. Curînd a plecat, aşa cum se cuvenea, la şcoli mai înalte; fără îndoială, cu tristeţe. Lăsa în urmă uliţele Fanarului, cu veselia copiilor şi jocurile printre smochinii sălbatici, ca şi pe Ella, Alexandru şi Gheorghe, sora şi fraţii săi, rămaşi scuturînd batistele în urma lui, acolo, pe malul Bosforului, batiste care aveau însă să fie înroşite curînd de boala secolului al XIX-lea şi a sărăciei, tuberculoza, ce avea să-i sfîrşească de fragezi. Şi *poate*, ceea ce nu e un termen istoric, l-a făcut pe prinţul Vladimir Ghika mai tîrziu să nu aibă teamă de această boală şi suferinţă.

Plecarea prinţului Vladimir din Constantinopol l-a şi salvat. Din toţi cei născuţi în familia Ghica au supravieţuit el şi un frate al său mai mic, Dimitrie. Asta pentru că eu cred că întîmplarea sau, mai bine spus, Pronia a făcut ca prinţul să fie spălat la naşterea lui în acea apă care i-a orînduit apoi viaţa. În Franţa a fost în grija unei familii protestante. Îndeplinea deci, cu rigoarea cuvenită, rînduielile cuvenite. Totuşi, în fierberea sfîrşitului de secol, s-a înscris la facultatea de ştiinţe politice, pe care a absolvit-o la 22 de ani, în 1895. Lămurit cu politica, în paralel, a urmat cursuri de medicină, botanică şi arte. Fiind bolnav de inimă, Parisul nu era pentru el un mediu prielnic, astfel că a venit în România, dar în 1898 a plecat din nou, de astă dată la Roma, unde a urmat cursurile dominicanilor de la Facultatea Angelicum. În 1902, după atîtea experienţe, a luat hotărîrea, socotită de unii un mister, de alţii o revelaţie, de a trece la ritul catolic, lucru cu care mama sa, cum am spus,

credincioasă practicantă a ortodoxiei, deşi descendentă a Regelui Henric al IV-lea, nu s-a împăcat pînă la moarte. Dorea să devină preot sau călugăr, însă Papa Pius al XI-lea l-a sfătuit să facă apostolat laic. Ceea ce a şi făcut, cuvenindu-i-se în curînd supranumele dat de papă, de „marele vagabond apostolic". Într-adevăr, a umblat şi va umbla în anii următori din inima Africii în Japonia, din Europa în America de Sud sau Australia, ajungînd să fie recunoscut drept un apostol laic. Un călugăr alb.

În ţară, prin puterea, voinţa şi fondurile adunate, a înfiinţat primul dispensar gratuit, *Bethleem Mariae*, la Bucureşti, spitalul şi sanatoriul *Sf. Vincenţiu*, ca şi prima ambulanţă gratuită. A îngrijit cu mîna lui bolnavii de holeră din primul război balcanic, pe tuberculoşi sau pe bolnavii internaţi în spitalele de psihiatrie. Astfel că pe 7 octombrie 1923 vechea dorinţă i s-a împlinit: a fost sfinţit preot la Paris de Cardinalul Dubois, iar Sfîntul Scaun i-a acordat la scurt timp după hirotonire dreptul de a celebra şi în ritul bizantin. La 3 august 1939 s-a întors în România, unde a rămas pentru a fi alături de săraci şi bolnavi, refuzînd să părăsească ţara după cotropirea ei de puterea sovieto-comunistă. Fără îndoială, pentru o vreme autorităţile s-au temut nu atît de notorietatea sa, cît de reacţia celor ce s-ar fi putut împotrivi arestării unui om considerat de pe atunci un sfînt. Dar, după şapte ani, Cortina de Fier a căzut şi asupra sa. A fost arestat la 18 noiembrie 1952, sub acuzaţia de „înaltă trădare", a fost întemniţat şi îndelung torturat la Jilava.

Jilava arată acum ca un loc paşnic. Peste Fortul 13, construit după tactica şi ingineria începutului de secol XIX, pentru a adăposti trupe, muniţii şi hrană într-o vastă reţea de apărare în zona de sud a Bucureştilor, creşte iarbă. În subteran mai sînt în bună stare mai multe forturi, care servesc drept depozite – şi unde se adună tot felul de lucruri, de la reziduuri radioactive provenite de la fostul „experiment Măgurele" pînă la arhive şi Dumnezeu mai ştie ce. Fortul 13, fosta închisoare politică de la Jilava, a fost multă vreme, în toţi anii regimului Iliescu, practic inundat şi imposibil de vizitat. Acum, apa a fost scoasă prin

canale de deversare, anterior blocate „din interese de securitate națională". Adică să nu se vadă ce a fost acolo. Între multe alte grozăvii, și celula în care a murit un sfînt.

Încă de la turnulețele intrării în Fortul 13, care seamănă în mod straniu cu turnulețele celor două castele țigănești ce străjuiesc intrarea în București dinspre Jilava, se simte apăsarea. Nu este un miros aparte sau ceva deosebit; dar, dacă s-ar spune că acolo s-au depozitat cartofii din ferma experimentală de la Fundulea sau știuleții de la CAP-ul din sat, de pildă, nimeni n-ar crede, deși lucrurile au stat întocmai. Acolo zidurile respiră foarte bine, iar cărămizile sînt perfect uscate; cu toți anii în care au zăcut în apă, nici una nu este macerată. Cum nici amintirea celor care au fost zidiți înăuntru de vii, pentru a muri sau a ieși de sub pămînt ca niște spectre, nu s-a risipit.

La Jilava am văzut locul martiriului prințului Ghica. Ultimele lui zile au fost rememorate de un fost deținut politic, coleg de celulă: „Într-o noapte cu vînt puternic, avem o percheziție amănunțită. Sîntem dezbrăcați la piele și scoși pe un coridor întunecat, prin care vîntul își făcea de cap. Două ore am stat dezbrăcați pe acest coridor, în care timp un ofițer de Securitate a găsit în buzunarul Monseniorului ghimpele din coroana de spini a Mîntuitorului și i l-a confiscat. În sfîrșit, ne-am îmbrăcat și l-am ajutat și pe Monsenior să se îmbrace. Tremura însă. Și cînd s-a băgat sub pătură mai tremura. Rogojina de sub el era prea subțire. Toată noaptea a tremurat, fără întrerupere. A doua zi, Eisenbeisser, coleg de celulă cu noi, ne alarmează: *Moare Monseniorul*, strigă el. Și sărim toți în picioare, în timp ce Eisenbeisser bătea la disperare în ușă, cerînd internarea Monseniorului la infirmerie. Și Dumnezeu a vrut să găsim o bună înțelegere la ofițerul de serviciu. L-am așezat ușor pe Monsenior pe o pătură. Era aproape în comă. Așa l-am evacuat la infirmerie". Unde, la scurt timp, Vladimir Ghica a murit. Era pe 16 mai 1954, în ziua pomenirii Sfîntului Teodor, un mucenic despre care în Sinaxar se spune că „fericitul acesta îndeletnicindu-se cu Legea lui Dumnezeu și tot curat, făcîndu-se el vas ales și

sfinţit, s-a ales cu numirea cea adevărată". Ceea ce, după vremi, mîna Monseniorului Vladimir Ghica fiind curată şi întinsă la cer, s-a petrecut odată cu beatificarea sa.

Divorţul de comunism nu se face nici prin arderea carnetului roşu şi nici prin publicarea, chiar asumată la cel mai înalt nivel, a condamnării sale ori prin comemorări. Acesta ar fi un divorţ amiabil, al cărui drum îl parcurgem încă. Divorţul înseamnă însă despărţire. Adică să te duci şi să vezi ce a putut face comunismul din oameni. Să te duci şi să vezi Jilava, ceea ce nu se poate încă decît cu aprobare, să te închini acolo ca într-o biserică, unde a slujit umilul rob al Domnului, prinţul Vladimir Ghica, pînă la ultima suflare, primul sfînt martir recunoscut şi asumat ca fiind ucis de regimul comunist din România.

Războiul lui Mengheris Ferenţ cu justiţia planetară

Mengheris Ferenţ din Miercurea Ciuc este viu. Are 59 de ani, dar arată cu vreo zece mai tînăr, poate datorită faptului că tot timpul zîmbeşte. Nici începutul de chelie nu reuşeşte să-i arate adevărata vîrstă, probabil datorită ochilor săi luminoşi şi zîmbetului. Mengheris Ferenţ rîde de lume. Viaţa sa, pe care a istorisit-o pînă acum în peste 500 de memorii, trimise cînd ştabilor locali de la partid, cînd la *Scînteia* sau lui Nicolae Ceauşescu sau, mai nou, miniştrilor, presei, lui Ion Iliescu şi tuturor preşedinţilor care i-au urmat, lui Jonathan Scheele sau misiunii FMI la Bucureşti, îl îndreptăţeşte să o facă.

Copil de ţărani, şi aceia divorţaţi, Mengheris Ferenţ a urmat o şcoală profesională a CFR-ului şi în cele din urmă a ajuns mecanic-ajutor pe locomotivă, la depoul din Ciceu. Aici trăieşte momentul de glorie al vieţii – locomotiva pe care lucra şi pentru care făcuse o adevărată pasiune trebuia să remorcheze trenul de delegaţi la Congresul al XII-lea al PCR. Intuind vocaţia apolitică a locomotivei şi chiar dezacordul ei cu noile directive (care, între altele, prevedeau şi creşterea transportului pe calea ferată cu 12%), Mengheris o învaţă să fumeze – adică îi plasează un chiştoc în dispozitivul de contact şi locomotiva rămîne bine mersi acasă, ratînd ocazia de a fi pavoazată şi de a căra spre Bucureşti dosurile activiştilor locali şi palmele lor asudate în aşteptarea aplauzelor. Scapă ca prin minune de vigilenta anchetă care descoperă sabotajul, pentru a încăpea însă un pic mai tîrziu pe mîna autorităţilor: pe 3 decembrie 1986, într-un proces de

pomină, alături de un lot din care făceau parte 15 persoane, Mengheris Ferenţ este condamnat la un an şi opt luni pentru favorizarea unei întreruperi de sarcină. Prietena lui (şi viitoarea şi actuala sa soţie) îl rugase să o ajute şi să îi găsească pe cineva să o „scape". Surîzător, cum îl ştiu, Mengheris a rezolvat situaţia, dar cu preţul unei condamnări, alături de un lung şir de beneficiari ai manoperelor avortive ale unui bătrîn medic din Ciuc – care „l-a servit", dar l-a şi turnat, odată prins. După condamnare, Mengheris a fost trimis la munca de jos, despărţindu-se de iubita lui locomotivă. Aflînd după puţin timp de unul dintre numeroasele decrete de graţiere a pedepselor de pînă la doi ani date atunci de Ceauşescu, se pune pe scris, cerînd să fie şi el graţiat şi pedeapsa să-i fie ştearsă din cazier.

A făcut memorii la procuratura locală, la Miliţie, a ajuns în audienţă la procurorul general al RSR, a scris la ziare. Tratat cu indiferenţă sau ameninţat, nu şi-a pierdut o clipă zîmbetul şi speranţa că se va întoarce în depou, la locomotiva sa. Nici cînd a venit la Miercurea Ciuc temutul general Mihalea, şeful Miliţiei, ca să-l ia la întrebări de ce-i plictiseşte pe toţi cu graţierea lui, cu recursurile, para-recursurile şi memoriile (între timp, Mengheris ajungînd un expert în Codul Penal şi de procedură penală, în drept administrativ şi Codul Muncii), nu şi-a pierdut cumpătul. La sediul Miliţiei, referindu-se la una dintre acuzatele din „lotul" pe care deja îl considera al său şi căruia îi căuta dreptatea, Mengheris îl întreabă pe mai-marele Miliţiei cum îşi explică faptul că femeia a rămas gravidă, cine-i tatăl prezumtivului copil? „Păi, soţul", răspunde repede miliţianul, căzînd în cursa întinsă. Dar soţul tovarăşei, un securist, construia de vreo doi ani socialismul în Libia, iar Mengheris a pus repede actele doveditoare pe masă, replicînd că e greu de crezut aşa ceva, iar „materialismul nu acceptă că pe nevastă ţi-o poate lăsa grea Duhul Sfînt". Şi deci, dacă n-a fost gravidă, ce-i trebuia avort? Ca prin minune, atunci a scăpat de palme. Au vorbit vreo două ore despre una-alta, dar fără să scape de vechea sa condamnare şi să fie reangajat ca mecanic-ajutor pe locomotiva sa.

Nici unul dintre argumentele pe care le-a adus de atunci încoace în fața fiecărui procuror general sau președinte de țară nu l-a ajutat pe Mengheris să se întoarcă la marea sa iubire, locomotiva. Chiar și Curtea Internațională a Drepturilor Omului i-a comunicat printr-un răspuns că „Mengheris Ferenț s-a bucurat în România de un tratament corect și legal și înainte, și după 1989". Zîmbitor, omul m-a căutat să mă întrebe unde ar putea face recurs la această hotărîre. „Păi, cum așa?", l-am întrebat mirat. „E definitivă, totul e terminat!" „Nu se poate", mi-a spus zîmbitor. „Ar însemna că justiția stabilește că între un avort și o locomotivă există o legătură; sau că între ciclul femeii și Mersul Trenurilor nu există nici o diferență", mi-a spus. Și s-a hotărît să mai facă un memoriu.

Trădarea lui Zorba

Cum a fost posibil? Am auzit mai demult, la un colocviu de istorie recentă, această întrebare – pusă de mai multe ori, şi deseori ipocrit. Cu o falsă naivitate, aproape perversă, întrebarea se confunda în mintea mea cu însuşi subiectul ei – adică instaurarea şi supravieţuirea comunismului în România, vreme de jumătate de veac. Nu vreau să discut acum condiţiile istorice postbelice, care explică „posibilitatea", enunţată precis de Stalin, care spunea că „puterea sovietelor se va întinde pînă acolo unde ajung şi armatele noastre". Dincolo de enunţul stalinist – negat de unii istorici, dar care descrie perfect şi succint caracterul de ocupaţie pe care l-a avut şi la noi regimul comunist pînă aproape de sfîrşitul său, regim considerat de alţii încă departe de a fi apus –, aş vrea să mă opresc doar asupra falsei dileme de mai sus.

Un răspuns i-a fost dat deja, cred, într-un eseu din 1985, de către disidentul est-german Jens Reich, reputat profesor de biomatematică – să reţinem, de către un om care se plasase din proprie voinţă la marginea sistemului în care trăia. Reich vorbea cu insistenţă de o „pierdere a conştienţei în umbra STASI", poliţia politică din Republica Democrată Germană. Textul său, intitulat „Siguranţă şi laşitate: gîndacul în sticla de lampă", pune puterea regimului mai ales în seama controlului exercitat de partid, prin poliţia politică, asupra mecanismelor fricii, pentru că „alături de frică se strecoară şi laşitatea în faţa autorităţii, constrîngerea de a te purta bine, a fi pe linie şi totodată se exersează acea abilă retragere în cochilie a melcului: un amestec între supunere şi

reflexul de a te preface mort". Reich observa, pe bună dreptate, că această tendință de a fi pe placul celor ce poruncesc „este moștenirea mea exersată în copilărie", transformată însă de rigorile statului totalitar în comportament social.

Pot să constat și eu că doar copiii sau persoanele mature lipsite de discernămînt pot afirma, crezînd în ceea ce spun, că nu se tem ori nu s-au temut niciodată. Așa că mi se pare că trebuie pus în discuție rezultatul modului în care administrarea fricii dă roade. Și aici nu mai este vorba de copilărie și reflexele ei. Cred că este vorba de ceva mult mai profund, pur și simplu nu atît de modul în care frica este gestionată, cît de lașitatea de a răspunde pentru propriile fapte. Este vorba de vinovăția creată de frică, după consumarea ei. Transformată repede într-un reflex de autoapărare, de negare a propriei lașități. Care a învins încă o dată, prin întrebări retorice precum cea pusă la începutul acestui text – adică cum naiba s-a întîmplat? Răspunsul este cumva subînțeles: firește, vina este a rușilor, a imanentului, a vecinului. Poate chiar a lui Dumnezeu, care în acele timpuri *și-a întors fața de la noi.*

E drept, frica face parte din firea oamenilor. Războiul nu se încheiase cînd celebrele tancuri sovietice își iteau la marginea Bucureștilor huruitul șenilelor. Ca și cohorta lor de însoțitori comuniști, încărcați de resentimentele în care trăiseră exilul în patria sovietelor, în condiții deloc de invidiat. În asemenea împrejurări s-a născut și frica lui Jens Reich, pe care acesta a avut însă curajul să o descrie perfect. Faptul că invazia sovietică a venit în cursul unui război a acutizat-o în așa fel încît pînă la a o transforma în reflexul unui comportament social nu a mai fost decît un pas. Momentul declanșării ei ca impuls social a fost acela în care ocupanții sovieto-comuniști au descoperit, din păcate, foarte ușor, lașitățile incredibile ale unora dintre contemporanii acelui moment și valoarea lașității ca izvor al neputinței. „Neputința în fața răului înarmat este poate cea mai teribilă dintre umilințele la care este supus omul", nota mult mai tîrziu Adam Michnik.

Noi, românii, am înghiţit şi digerat de mult acea umilinţă – de aceea nu mai căutăm nici măcar să o descriem istoric. Comunismul nu numai că a instituţionalizat frica, ci a reuşit să o schimbe rapid într-o monedă curentă. Cu laşitate & neputinţă pe cele două feţe ale sale. În întrebări retorice şi tardive, trădînd teama faţă de propriile chipuri şi propria istorie. Zorba este în mod greşit socotit un prototip al lumii noastre balcanice. Cînd s-a dărîmat toată şandramaua pe care o proiectase şi în care pusese tot sufletul lui bătăios, el nu s-a întrebat, precum comuniştii de pînă mai ieri, *cum a fost posibil*, ci doar a constatat: *ai văzut ce frumos s-a dărîmat?*

Nici neoliticul nu mai e ce-a fost

Nu la mare distanţă de rafinăria Dărmăneşti, parte din celebra RAFO Oneşti a unui fost potentat om de afaceri, acum ea în paragină, iar el strategic în uitare, se află satul Brătuleşti. Acolo am luat prima oară contact cu civilizaţia femeii – adică am avut şansa să descopăr, cînd eram abia în clasa a opta, o aşezare neolitică de „tip Cucuteni". Şi acum port în mine nostalgia acelei lumi, pe care am simţit-o pulsînd în palmele copilăriei mele. O ceramică nespus de fină. Străveche. A fost prima împlinire a visului meu de a deveni arheolog. Cioburile, pe care le-am scos din marginea unei rîpe, aveau consistenţa şi fineţea unei căni din bucătăria mamei, pe care o spărsesem cu o săptămînă în urmă. Pe fondul ceramicii, de o culoare asemănătoare cu uniforma tatălui meu, ofiţer în armată, nu se aflau împunsăturile epoleţilor şi ale forţei, ci doar nişte linii groase, şerpuind în alb şi roşu, uneori încadrate cu dungi negre mai subţiri. Am găsit şi două statuete mici – partea de jos a unei femei, cu pulpe mult îngroşate, şi un ursuleţ din lut. Nu am putut dormi în acea noapte, după ce le spălasem cu grijă şi le-am întins pe ziare, într-o curte din sat. Aveam senzaţia că se întîmplă ceva şi cu acele bucăţi de vas, dar şi cu mine. Am ieşit de cîteva ori afară, să le privesc – răsărise luna, o lună mare, plină, care arunca o lumină stranie asupra caselor învăluite în tăcere şi asupra cioburilor întinse la uscat. Atunci am înţeles sensul cuvîntului *nostalgie*.

S-a mai spus deja şi există o întreagă teorie, îndrăgită de unii şi infirmată de alţii (aşa cum se întîmplă, în genere, cu teoriile

privind epocile îndepărtate), că neoliticul ar reprezenta ceea ce vechii greci au numit „vîrsta de aur" a omenirii. Nu știu dacă este așa, dar ceea ce pot spune cu certitudine e că în orice muzeu din România unele din punctele de atracție sînt vitrinele cu ceramică neolitică. Să nu mai vorbim de taina ascunsă în gesturile calme și în liniștea „gînditorului de la Hamangia" sau în mișcarea înțepenită în lutul mai puțin celebrei, dar la fel de tainicei „Hore de la Frumușica". Apoi, imediat, odată cu invazia triburilor indo-europene, păstori veniți dinspre podișurile Anatoliei care au cucerit pașnicele populații de agricultori ale neoliticului, în căutare de noi locuri de pășunat pentru turmele lor, echilibrul pare că s-a rupt – așa cum la naștere unei femei i se „rupe apa" în care pînă atunci trăise fătul. Ceramica noii epoci, cea a bronzului, este mult mai rudimentară, iar așezările, din ce în ce mai slab populate, fărîmițate în cîteva bordeie săpate în pămînt, se găsesc tot mai des distruse de invazii, care trec totul prin foc și sabie. De remarcat că, dacă numărul armelor descoperite ca datînd din epoca bronzului este deosebit de mare, în așezările neolitice s-au găsit doar cîteva grămezi de bile de lut pentru praștie, niște toporașe și mici vîrfuri de silex, folosite ca vîrf de săgeată sau lance. În schimb, la tot pasul se găsesc urme ale meșteșugurilor casnice. Era, într-adevăr, o lume înghețată parcă într-o apatie pașnică. O lume în care, s-ar putea crede, idealurile de mai tîrziu ale filosofiei lui Epicur își găsiseră o formă prematură. Și mai ales fragilă – așa cum s-a dovedit atunci cînd o mînă de păstori bine înarmați au distrus, într-un timp pe cît de scurt, pe atît de violent, o întreagă civilizație.

Uneori, istoria plătește un mare preț nostalgiei. Schimbările, cu cît sînt mai brutale și se petrec într-un timp mai scurt, cu atît creează goluri mai mari de memorie, în care nostalgia după vremurile apuse se combină în mod straniu cu un soi de pragmatism al prezentului. Tindem să ne aducem aminte numai ceea ce ne convine, fie că e vorba de neolitic, fie că e vorba de comunism. În zilele noastre, străvechea așezare neolitică de la Brătulești a fost parțial distrusă de foraje, în căutarea unor noi

zăcăminte de petrol – ca un fel de ultimă răzbunare a lumii noi asupra celei vechi şi învinse. O lume în care sîntem pregătiţi să intrăm, dar fără a o putea uita de tot pe cea veche. De aici, din această moştenire a violenţei, capătul de est al Europei, loc al încleştării şi mai puţin al păcii, îşi trage aerul straniu şi uneori trist: prin părţile noastre, nici neoliticul nu mai e ce-a fost.

Lume, viaţă & istorie

Lumea e rea. Aşa se zice de cîteva secole pe aceste meleaguri – şi nu o dată, cu deplină siguranţă de sine şi argumente din partea celui ce rosteşte cuvintele. Da, într-adevăr, lumea fiind ceea ce privim în jurul nostru, plutoane de sărăciţi şi năpăstuiţi de cele mai multe ori de propriile lor slăbiciuni, nu e prea frumoasă, dar cînd mama, de pildă, spune *lumea e rea*, se referă mai degrabă la un întreg sistem, un angrenaj de determinări şi motivaţii, şi nu la cineva anume. Adică, de pildă, la deciziile care nu ne aparţin – cam cum se întîmpla cu lumea unui sat valah, de rumâni, trăind într-un fel de semisclavie, vînduţi după cum avea boierul chef. Iar asta încă se mai întîmpla acum două veacuri. Era o lume în care nu funcţionau nici măcar normele clasice ale feudalismului, cu regulile specifice, de împărţire în ordine şi jurisdicţii, ci mai mult întîmplarea. O lume care s-a „regăsit" pe sine ceva mai tîrziu, în dezordinea morală a comunismului.

Aşa s-a zidit viaţa în jurul ei, încît mama crede cu tărie în acest fapt, şi anume că lumea e rea. Cele puţine bune şi cele mai multe rele s-au petrecut în viaţa ei ori din întîmplare, ori i-au fost dictate (sculatul la cinci jumate dimineaţa pentru a lucra trei sferturi de viaţă într-o fabrică de textile, unde a pus ciucuri la căciuli, doar ca să ne cumpere parizer sîmbăta şi să fie la zi cu întreţinerea). Toate acestea nu pot fi numite tocmai un noroc şi nu prea sînt izvor de fericire. Toate relele şi cele cîteva bune au fost aşezate în cîrca românului, deci agăţate de această „lume". Adică de condiţionări, de reguli stupide, de nevoie. În genere, lumea e rea pentru că nevoile sînt multe şi lumea,

adică altceva decît propria putere, nu le poate satisface. Acest sentiment este din păcate predominant în sufletul nostru, fiind admirabil formulat de Miron Costin în acea propoziţie potrivit căreia şi el trăia „sub vremi".

Cu viaţa e altceva. Viaţa, ca bun de preţ, cunoaşte la noi un dispreţ pe măsură. De la turnătorii la asasinat, de la crimele săvîrşite cu un sadism inchizitorial în închisorile comuniste la violarea unor bătrîne şi alte asemenea ştiri, pe care le aflăm în anii tranziţiei, s-ar zice că neamul nostru românesc cunoaşte o întreagă paletă a cruzimilor la adresa vieţii. Asta e partea neagră sau cel puţin cenuşie a istoriei noastre. Dar cine poate uita eroismul? Pe valea Dîmboviţei, lîngă Stoeneşti, există o troiţă de lemn, clădită peste oasele a nouă soldaţi români necunoscuţi, care au murit acolo în Primul Război Mondial. Troiţa a fost ridicată cîndva la mijlocul anilor '30, după ce nişte săteni care scoteau piatră din albia rîului au dat nu numai peste scheletele soldaţilor morţi, ci şi peste o cruce de piatră cioplită şi scrisă, de o rară frumuseţe, pusă cu sute de ani înainte, în acelaşi loc, de Mihai Viteazul, în calea sa către cucerirea Transilvaniei şi construirea sufletului bun al românilor şi a puterii lor. Aici, într-un asemenea moment, lumea cea rea dispare. Ce simţi? Rămîn doar viaţa şi puterea şi curajul ei.

Cînd însă istoria se întîlneşte cu lumea şi lumea îi dă brînci vieţii, se întîmplă lucruri ciudate. Am revizitat acea troiţă din lemn de la Stoeneşti în urmă cu ceva vreme. Placa în care era turnată în bronz povestea acelor ţărani care, căutînd piatră, au dat peste eroi şi mormintele lor a dispărut de mult. Crucea, ridicată din banii şi la ideea marelui nostru istoric Nicolae Iorga, stă şi ea deja cam într-o rînă şi nu am îndoieli că în cîţiva ani va alimenta focul din soba unui „întreprinzător" din zonă. Oricum, monumentul nu era vizitat de nimeni – fiind pe un drum de ţară, greu accesibil, într-o zonă în care turismul există doar la televizor şi în mintea unui om „de lume", la fel de fals ca un palmier printre brazi, la care visa domnul Agathon cînd era ministrul Turismului. Va rămîne doar movila din pietre mari

de calcar, ridicată peste trupurile a nouă soldaţi români necunoscuţi, morţi în Primul Război Mondial şi îngropaţi lîngă albia unui rîu, poate chiar de inamicii lor germani. Întîmplător, pe locul în care un domnitor român de un mare curaj, astăzi efigie pe moneda dispărută de 100 de lei, îşi ridicase la un moment dat o tabără, în drum către destinul său trist. Cînd i-am povestit cele de mai sus mamei, mi-a spus să nu-mi fac sînge rău. Că lumea e rea, viaţa trebuie trăită şi istoria nu cunoaşte iertare.

Ziua în care mi-am plătit impozitul

Pe la mijlocul veacului fanariot, limba română s-a îmbogăţit cu un nou cuvînt: *ticălos*. Se spune că, atunci cînd a pătruns în lumea satului românesc pentru a colecta birurile, funcţionărimea greacă se mira de frumuseţea peisajelor, cu totul deosebite de cele ale pietroasei Elade sau de praful pestriţ din Constantinopol. Exclamaţia *tii, kalos!*, adică *ce frumos!*, era pe buzele tuturor acestora. Stră-străbunicii noştri au transformat rapid o apreciere într-un cuvînt de ocară, avertizîndu-se unii pe alţii în preajma apariţiei colectorilor de biruri: *vin ticăloşii!*

Românilor nu le-au plăcut niciodată impozitele. Poate pentru că nu ne despart prea multe generaţii de arbitrarul birurilor impuse de domnitori care sărăciseră ori se îndatoraseră cumpărînd tronul şi îşi refăceau averile. Numai pentru o scurtă perioadă, la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, impozitul a fost pentru români o virtute, şi nu o năpastă – şi anume în vremea votului cenzitar, cînd statutul social, exprimat prin puterea acestui vot pe „colegii", în funcţie de averea declarată, era condiţionat de dimensiunile impozitului plătit de cetăţean pe proprietăţile sale. Nu cred că este cazul să ne întrebăm ce s-ar întîmpla astăzi dacă s-ar reveni la un asemenea sistem electoral. Poate doar să constatăm că, printr-un paradox, tocmai cei care stau practic la temelia sistemului şi constituie baza perpetuării lui, adică aceia care lucrează în sistemul educaţiei, începînd cu învăţătorii care ne învaţă cititul şi socotitul şi terminînd cu universitarii, care încearcă să ne explice raţiunile statului, ar fi situaţi astăzi undeva foarte jos în scara

unui vot cenzitar. Din nefericire şi pentru bugetul de stat, într-un fel: gradul de educaţie este direct proporţional cu gradul de responsabilitate socială. Căci aceasta se dobîndeşte tocmai prin educaţie, cenuşăreasa tuturor bugetelor anuale ale tranziţiei.

Este o punte peste veacuri între sentimentul trăit acum de români în ziua de plată a impozitului şi ceea ce simţeau tot românii cu veacuri în urmă, la venirea în sat a armatei de isprăvnicei care adunau birurile. O parte a punţii este creată de faptul că prea puţini înţeleg cum se fixează cuantumul impunerilor, ceea ce conferă sentimentul supunerii faţă de decizii pe care nu le pot influenţa. Dar baza ei îşi are sursa în lipsa de control asupra destinaţiei banilor daţi statului, care se scurg din ogradă sau din buzunar către zările dincolo de care se află Puterea. De aici, cred, perpetuarea sentimentului potrivit căruia sîntem „sub vremi" şi în egală măsură o amară, dar şi comodă acceptare a arbitrarului. Astfel, se poate spune că nu am făcut încă pasul care să diferenţieze birul de impozit. Nu există nici o diferenţă de fond între evaziunea fiscală de astăzi şi cei care dădeau „bir cu fugiţii" cu veacuri în urmă. Iar faptul că în primele zile ale anului o mulţime de oameni se înghesuie la direcţiile financiare ale primăriilor ca să-şi plătească taxele pe case şi terenuri nu este încă rezultatul unui imbold cetăţenesc. Majoritatea celor care fac cozi în faţa ghişeelor, oameni la vîrsta a treia, sînt mai degrabă atraşi de mica reducere de zece procente – şi care deseori este o sumă derizorie, întrucât cei de la coadă nu deţin mari averi – acordată de stat celor care îşi achită integral, la început de an, aceste taxe. Birul e puţin mai mic. Cam cît zece pîini.

La începutul secolului al XIX-lea, cînd s-au făcut pe la noi primele recensăminte (fie de către austrieci, fie de către ruşi) în Valahia şi Moldova, s-a văzut că nu cunoşteam, practic, scrisul. Abia puţine sate aveau cîte un ştiutor de carte, iar acel ştiutor era îndeobşte preotul. Trebuie să fim însă conştienţi şi de faptul că nici pe cei care numărau satele acestor meleaguri nu-i interesa atunci gradul de cultură al românilor, ci voiau doar să-l stabilească pe

cel de impozitare. Așa este și astăzi. Fiarele săbiilor nu se mai aud de mult, dar scîrțîitul peniței celui care îți măsoară sărăcia curții este la fel de ascuțit. Contabilii capabili să înțeleagă ei înșiși și să explice rațiunile impozitelor sînt la fel de rari precum știutorii de carte din urmă cu două veacuri. Doar această mică armată de inițiați poate lucra înlăuntrul mecanismului, un fel de „machina mundi", al cărei Dumnezeu este ministrul finanțelor, taxelor și impozitelor noastre. Mecanism căruia nu îi scapă nimic și în fața căruia nici măcar acest text nu are imunitate. Așa stînd lucrurile, pot considera paragraful de față ca fiind scris în beneficiul statului: el reprezintă 25% din acest text, exact cît este taxa pe dreptul de autor. Dacă îl citiți, să știți că ați făcut-o numai în beneficiul statului. Și încă nu am ajuns să mă simt mîndru de asta. Suspendați între bir și impozit, deslușim unele dintre tainele modernității abia la vremea completării declarațiilor de venit.

François la Techirghiol

În urmă cu mai bine de un secol şi jumătate, lumea bună a Parisului, Londrei sau Berlinului fusese cuprinsă de febra aventurilor trăite în zone exotice. Romanele şi jurnalele de călătorii ale veacului al XVIII-lea îşi arătau roadele în minţile înfierbîntate de dorinţa descoperirii. Dacă e să socotim că în fiecare orăşel mai răsărit exista cel puţin o Societate de Geografie şi Istorie sau măcar una de Ştiinţe Naturale, în toate dezbătîndu-se cu fervoare veştile aduse de pe noi tărîmuri de exploratori, socotiţi la acea vreme un fel de semizei, părea că Europa întreagă voia să plece în excursie. Un tînăr francez, pe care îl vom numi în continuare François, a şi făcut-o.

Ca întotdeauna, planurile dintr-o seară înfierbîntată, la un pahar în tovărăşia prietenilor, îşi pierd a doua zi din contur, pentru a lăsa loc rutinei, ivită din nou în viaţă, odată cu zorile. Aşa că François, ceva mai temperat, dar fără să renunţe la ideea explorării unor noi tărîmuri, a ales o zonă poate nu atît de îndepărtată precum Africa sau Extremul Orient, pe unde îşi făceau veacul aventurierii acelui timp, ci s-a mărginit la o felie de exotic aflată mai la îndemînă, preţ de doar patru-cinci zile de mers întins cu poştalionul. François ştia de la profesorul său de geografie că dincolo de graniţa estică a Germaniei şi pînă la Marea Neagră se întinde partea europeană a Imperiului Otoman şi şi-a pus în minte să o viziteze. Abia pe puntea unui mic vas cu aburi ce cobora de la Viena pe Dunăre către Marea Neagră, într-o amiază din vara anului 1847, a auzit pentru prima dată de Valahia. Se întîmpla cam pe la Severin, ceva mai jos de ruinele

podului lui Traian, de care vasul s-a apropiat destul pentru a fi văzut cu luare-aminte de călătorii de pe punte. Apoi, vreme de ceasuri bune, François şi-a aţintit ochii asupra unor cîmpii fără margini, pe care rareori se vedea cîte o adunătură de colibe acoperite cu stuf. În arşiţa verii, peisajul avea nota de mister şi pericol a savanei africane şi avantajul că se afla la o aruncătură de băţ de binefacerile lumii civilizate. Coborînd de pe vas la Brăila, François era gata să dea piept cu aventura. Dar, în loc să înfrunte vreun sălbatic valah însetat de sînge franţuzesc, a găsit în portul dunărean o lume paşnică şi pestriţă, care nu părea a-l băga prea tare în seamă. Invitat la o cafea de consulul francez din oraş, bucuros că mai poate schimba o vorbă cu un conaţional, a aflat de un lac ale cărui ape erau socotite făcătoare de minuni, aflat undeva spre Marea Neagră. În mintea francezului, lacul şi împrejurimile lui luaseră chipul unei staţiuni balneare. Chiar dacă nu era ca la Marienbad, măcar putea avea acolo posibilitatea de a cunoaşte lumea bună a Valahiei.

A plecat de îndată spre acel lac. După un drum care a durat pînă la ceasurile 10 din noapte, François a ajuns la o întindere de apă strălucind sub lună, mărginită de cîteva bordeie. Nici urmă de hotel, iar speranţele sale de a se odihni după un drum de o zi, care l-a umplut de praf într-o căruţă simplă, în care locul arcurilor şi banchetelor de pluş ale trăsurii era luat de o mînă de paie, au fost cu totul spulberate. În cele din urmă a înnoptat într-un bordei pe jumătate îngropat al unui localnic, nu înainte de a se lovi zdravăn la cap de grinda care mărginea intrarea scundă. A doua zi, François s-a trezit în zgomotele a zeci de caleşti şi sute de voci, adunate pe malul noroios al lacului. Totul părea o butaforie: la caleşti de Viena erau înhămaţi doar cu cîteva sfori cai mai degrabă răpciugoşi, pălării pariziene încercau zadarnic să se asorteze cu işlicul oriental, ca şi fracul cu anteriul. Pe malul lacului, de-a valma, toalete somptuoase şi boieri tolăniţi pe divane anume aduse, umbrite cu ţesături de borangic, se învecinau cu adăposturi de rogojină, în care săracul avea şi el partea sa de pîrlit la soare. François trăia cu senzaţia

că este fie într-o insulă încă sălbatică şi săracă din Oceania, fie într-o staţiune balneară europeană – depinde încotro privea. Această primă imagine l-a urmărit multă vreme apoi. Întîlnind cîteva zile mai tîrziu un tînăr care vorbea binişor franţuzeşte, i-a istorisit contactul său iniţiatic cu ţinuturile noastre, încheind astfel: „În primele 24 de ceasuri am văzut atîtea lucruri nepotrivite, atîtea contraste originale, că nu ştiu nici acum dacă Valahia este o parte a lumii civilizate sau de este o provincie sălbatică. Dumneavoastră, domnule, puteţi să-mi tălmăciţi această problemă?".

Nu ştiu dacă acest călător francez prin Valahia a plecat lămurit. Mica istorie a aventurilor sale, pusă pe hîrtie de tînărul boier valah pe care cel numit de mine François l-a întîlnit, Vasile Alecsandri, se încheie cu această întrebare, rămasă pînă astăzi fără răspuns.

Ceilalţi

„Fiecare să-şi iubească naţiunea şi să-şi păstreze numele naţiunii sale", afirma unul dintre locotenenţii lui Miloš Obrenović, creatorul Serbiei moderne, dispunînd astfel, în timpul unui recensămînt, din ordinul superiorului său, ca în scriptele autorităţilor sîrbeşti să fie trecute întocmai naţionalitatea şi religia declaranţilor. Aceeaşi generozitate romantică stăpînea întreg spaţiul balcanic în urmă cu mai bine de un veac şi jumătate: mîndriile „naţionale" nu dăduseră încă în clocot, iar pasiunile mărunte erau ţinute încă în umbră de idealuri măreţe, între care independenţa faţă de suzeranii din ce în ce mai prăfuiţi şi corupţi ai Înaltei Porţi era în capul listei. Alimentată de comuniunea de religie, aceasta a creat un anume mod de a judeca lucrurile pentru popoarele din Balcani, la răscrucea dintre Evul Mediu şi modernitate. Mulţimea de la „porţile Orientului", aşa pestriţă cum era ea văzută de călătorii Occidentului, descoperea cu pasiune la începutul veacului al XIX-lea limba comună a libertăţii. O pasiune care a găsit largi ecouri, de la cancelarii diplomatice pînă la sufletele poeţilor, precum Byron. Libertatea a fost primul jalon al drumului către naţiune. Naşterea naţiunilor nu a însemnat însă doar trasarea unor graniţe pe hărţi; acesta a fost punctul final al unui proces în care graniţele s-au născut în minţile oamenilor. Între ele încăpeau doar cei de un neam şi de o credinţă; fără să fie explicit exclus, *celălalt* nu îşi mai găsea decît un loc minor: naţiunile au inventat, practic, şi minorităţile. Balcanii nu au făcut excepţie: vechea comuniune de credinţă a ortodoxiei a fost repede sfărîmată sub ruinele Imperiului Otoman, în a

cărui umbră se născuse. În acest creuzet au început să se formeze germenii ideologiilor naţionale. Din nefericire, o jumătate de veac mai tîrziu, acestea au căzut deseori în extreme alimentate de „istorii" autoreferenţiale care mai de care mai glorioase, în care imaginea *celuilalt* figura doar pentru a scoate în evidenţă propriile fapte de arme.

Există o lungă tradiţie a delimitării. În Evul Mediu, documentele epocii demonstrează că grupurile minoritare aveau forme proprii de organizare şi autonomie, în schimbul unor servicii militare sau, pe lîngă dările obişnuite, al unor prestaţii cu caracter specific. De pildă, una dintre acestea, decurgînd din ocupaţia de bază a românilor sud-dunăreni, păstoritul, stipula ca fiecare dintre ei să dea mînăstirilor apropiate cîte două piei de ied pe an, probabil pentru a se scrie, după curăţare, pe ele; se poate spune, astfel, că o parte a istoriei medievale de pe teritoriul de astăzi al Bulgariei şi Serbiei are „suport" românesc. Tradiţia acestui tratament aparte s-a păstrat, fie sub dominaţia otomană, fie sub cea habsburgică: autonomia minorităţilor a fost, în diferite grade, în funcţie de loc şi epocă, respectată de autorităţi. Dar vechile cutume au dispărut treptat şi modernitatea a şters diferenţele. *Ceilalţi* şi-au pierdut puterea şi instituţiile proprii, chiar dacă şi-au păstrat limba, tradiţiile şi obiceiurile. Istoria lor s-a mutat încet dincolo de frontiere, în ţara al cărei nume îl poartă, iar viaţa li s-a orînduit după regulile locului.

În istoriile naţionale balcanice ale veacului al XIX-lea şi ale celui trecut, *celălalt* nu apare decît ca înfrînt, asupritor şi uneori aliat. Din nefericire, graniţele trasate în istoriografia romantică şi postromantică între *noi* şi *ceilalţi* (reînviată cu vigoare în anii naţional-comunismului în Iugoslavia, Bulgaria şi România) au făcut numeroase victime. Nu este nevoie decît să ne gîndim la „purificările etnice" din fosta Iugoslavie. Dar nu e vorba doar de „minorităţile" din interiorul teritoriilor naţionale, ci şi de cei de acelaşi sînge, care prin arbitrarul joc al istoriei au rămas în afara lor. Ce ştie şi cît a fost învăţat un român, de pildă, despre românii din afara graniţelor? Nu mai mult şi nici mai puţin

decît un sîrb sau bulgar. Minorităţile naţiunii care trăiesc prin vecini sînt privite, mai degrabă, ca fiind „altfel" – mai aproape de modul în care sînt priviţi şi judecaţi *ceilalţi*, decît cei din patrie. Sînt sortiţi să rămînă întotdeauna cei *de dincolo*. Dacă nu pur şi simplu uitaţi, cum se întîmplă de cele mai multe ori, sau ajutaţi cu ostentaţie, transformaţi în capital politic în ţara ai cărei minoritari peste graniţe se află, ei rămîn la marginea istoriei propriei naţiuni, ca şi a celei care îi găzduieşte. Tocmai de aceea, minoritarii trăiesc cu forţa nostalgiei sentimentele naţionale. Sortiţi să fie pe veci *ceilalţi*, pentru ei naşterea naţiunilor a fost un sfîrşit al istoriei.

Visul

Mai demult am avut un vis ciudat: eram pe Calea Victoriei în Bucureşti, într-o amiază liniştită şi încremenită, cu puţini oameni, tăcuţi, şi fără maşini în trafic – cam cum arăta strada în anii lui Ceauşescu, în aşteptarea încordată a unei coloane oficiale. Dar, în locul girofarurilor Miliţiei şi ale Daciilor negre care anunţau limuzina lui Ceauşescu, dinspre magazinul Muzica s-a ivit deodată un porc-mistreţ, de o mărime impresionantă. Mergea poticnit pe mijlocul bulevardului, lăsînd în urmă o dîră de sînge şi trăgîndu-şi cu greutate după el un picior în care se căsca o rană urîtă. Plîngea amarnic, cu suspine, şi înjura de zor. Cînd s-a apropiat, am distins propoziţii frînte, întrerupte de plîns. Îl înjura amarnic pe prim-ministru: *frînge-i-s-ar puşca mamii lui, de ce dracului nu a stat acasă? Ce naiba a avut cu mine, ce i-am făcut eu? Păi, ce mama lui a dracu' de laş, avea curaj să dea ochii cu mine fără puşcă? Unde pizda mă-sii să mă duc eu să mă tratez acuma, că doar nu am asigurare?!* Oprindu-se cînd şi cînd, îşi mai ştergea lacrimile care îi inundaseră ochii, străjuiţi de gene lungi, maronii, şi întorcea capul pe spate, privindu-şi piciorul rănit, de parcă asta i-ar fi adus alinare, după care izbucnea iar în plîns şi înjurături. Porcul a trecut încet mai departe, îl priveam într-o tăcere apatică, alături de cei cîţiva trecători opriţi. Nu mă mira nici că un porc circulă pe Calea Victoriei, probabil era acelaşi cu mistreţul pe care în altă vară îl arătau la ştiri, cum a făcut o vizită în recepţia unui hotel de pe litoral, m-am gîndit eu. Nu mă miram nici că plînge şi înjură, iar circulaţia oprită era parcă şi ea în firea acelor lucruri. Anticipam

doar cu o bucurie răutăcioasă ce ar putea să scrie presa a doua zi, titlul mare cu poză şi reacţia prim-ministrului.

Cînd m-am trezit, încă sub puterea visului şi a plînsetelor încărcate de jale ale bietului mistreţ, mi-am amintit o poveste reală. S-a întîmplat cîndva pe la începutul anilor '80 şi mi-a fost istorisită de unul dintre maeştrii de vînătoare care l-au însoţit pe Ceauşescu în carnagiile sale cinegetice. În acel an, primul vînător al ţării pierduse podiumul internaţional pe care îl ocupa de un deceniu la trofeul de urs: Tito, un alt vînător de talie mondială, împuşcase un urs mai mare decît cel cu care se prezentase spre omologare geniul carpatin. Pentru a nu se repeta isprava şi în anul următor, a început prin pădurile patriei căutarea febrilă a unui urs cît mai mare cu putinţă. Dar fără succes. În cele din urmă, a fost găsită o namilă – nu însă în pădure, ci într-o cuşcă din Poiana Braşov, unde trăia liniştit şi bea paşnic cîte o găleată, două de bere pe zi, oferită de clienţii restaurantului La urşi, a cărui mascotă a ajuns de pe cînd era pui, găsit rătăcit singur, coborît din pădurile de pe Postăvaru, după ce mama lui fusese probabil ucisă de vreun vînător. Ghiţă, căci aşa fusese botezat ursul de necunoscutul său binefăcător şi aşa îl chemau toţi (l-am văzut şi eu de mai multe ori), n-avea nici o treabă cu chemarea pădurii, nici măcar să hiberneze nu-l interesa – dormind, şi-ar fi pierdut raţia de bere, mult mai substanţială iarna, cînd Poiana Braşov se umplea de turişti.

Paşnica existenţă a lui Ghiţă a fost brusc întreruptă. Din ordine ale „conducerii de partid şi de stat", namila de urs a fost luată pe sus, după ce a fost tranchilizată, urcată într-un camion cu prelată, într-o cuşcă imensă, şi s-a trezit în pădure: o cerea nu numai ritualul vînătorii, ci şi blana sa strălucitoare de lene şi bunăstare, ce trebuia să miroasă a brad, şi nu a bere şi a tutun, de la clienţii terasei unde adăsta blînd, aşteptînd cîte un cadou ce nu întîrzia să vină, pentru că mai toţi clienţii i-l introduceau în meniu. Dar Ghiţă nu s-a lăsat atras de miresmele pădurii, cu totul străine de el, şi a venit paşnic înapoi, cerîndu-se în cuşca sa din cîrciumă. Anesteziat din nou cu o găleată de bere şi cu

o cutie de diazepam, a fost dus mult mai departe, prin Harghita, în apropierea sălaşului unde se ştia că se află o ursoaică în călduri, pentru a-l face să rămînă în sălbăticie. Dar ursul Ghiţă nu a rezistat: inima sa a cedat. Poate de la doza prea mare de diazepam, poate de la spaima vederii ursoaicei, a făcut infarct şi a murit, tocmai cînd trebuia să vină tovarăşul să-l vîneze. Acest act de disidenţă faţă de directivele conducerii de partid şi de stat nu mai putea fi pedepsit. Din fericire pentru ţară, între timp Tito s-a îmbolnăvit şi nu a mai vînat nimic, aşa că pentru Ceauşescu nu a fost o problemă să revină în poziţia de lider mondial al curajoşilor care înfruntă ursul, găsindu-i-se o altă namilă carpatină pe versantul munţilor Făgăraş, înspre Argeş.

Soarta amarnică a ursului Ghiţă poartă pecetea aceleiaşi nenorociri care l-a lovit şi pe porcul din vis, aceea de a cădea în cătarea puştii primului vînător al ţării. Dacă este adevărat ce spunea în visul meu mistreţul rănit pe Calea Victoriei, că primministrul n-ar fi avut curaj să dea ochii cu el fără o puşcă în mînă, visul şi povestea au aceeaşi morală: vînătoarea este refugiul caracterelor slabe.

Braşovul, în Apus

Cînd am ajuns din Braşov la Bucureşti, în 1983 (aveam 18 ani), pentru a deveni student, îmi părăsisem oraşul cu o mare sfîrşeală. Mă părăsise iubita. Apoi, ceasurile de aur ale adolescenţei mi se învălmăşeau în minte, alături de gîndul că voi reveni măcar la sfîrşit de săptămînă *acasă* – şi numai acest gînd mi-a dat curajul de a pleca. Am întîlnit, în anii următori, în mai multe rînduri, oameni care făcuseră la Braşov fie numai armata, fie un scurt stagiu ca muncitori în anii de „înflorire a industriei socialiste" – cu toţii vorbeau de oraş cu o adîncă şi sinceră nostalgie. Tîmpa, muntele care aduce cu o cocoaşă imensă ridicată în coasta zidurilor medievale, este un reper, iar atunci cînd îl poţi zări zilnic în zori (aşa cum priveam eu pe fereastră, copil al cartierului muncitoresc Steagu Roşu, printre draperiile destrămate din pai), te desparţi tare greu de el. Puterea unui oraş se simte la despărţire. Nu sînt braşovean prin naştere, ci naturalizat: am ajuns aici la 5 ani, cu părinţii, dintr-un sat din Muntenia, Sturzeni, aflat la vreo 30 de kilometri nord de Tîrgovişte, apoi am făcut un popas de doi ani la Vlădeni-Ardeal – de unde îmi amintesc clar porţile mari ale caselor –, aflat în marginea de nord-est a Ţării Bîrsei, unde tata lucra la o unitate militară. Dar şi aşa, tot braşovean mă simt şi mă declar. Poate că am un mod absolut personal în care simt oraşul, despre care am şi publicat un album foto şi am făcut scenariul pentru un film documentar pe DVD destinat turiştilor. Cînd am părăsit Braşovul pentru Bucureşti, silit de împrejurări, am trăit multă vreme ataşamentul navetistului faţă de casă şi oboseala stereotipiei aceluiaşi drum

pe care îl parcurgi periodic, cu nerăbdarea întoarcerii acasă, în locul din care ai plecat fără nici o plăcere.

Oraşul adevărat, inima sa tainică, îmi scapă încă înţelegerii. Biserica Neagră, vechile turnuri ale oraşului au mituri şi legende străine totuşi de cei ce îi mişcă astăzi străzile. Ele aparţin unei populaţii practic dispărute, care ne-a lăsat zidurile vechi ale amintirii, dar prea puţin din spirit. Aici, tradiţia şi renumele unui mare centru comercial medieval, în care hîrtia scrisă de un notar era valabilă şi purtătoare de valori pînă în cel mai îndepărtat colţ al Europei, au rămas istorie. Astăzi, trecutul oraşului este redescoperit aproape zilnic sub pojghiţa subţire a tencuielilor din ultima jumătate de secol comunist, date la o parte pentru a aduce înapoi la lumină vechile fresce. Ajunge însă să restaurezi clădiri medievale de pe lîngă Biserica Neagră pentru a reîntrona în oraş spiritul celor ce au ridicat-o, ajunge să te proclami european pentru a fi astfel? Cu o jumătate de mileniu în urmă, oraşul era unul al frontierei catolicismului şi protestantismului european cu ortodoxia răsăriteană. Meşteşugarii i-au dus vestea. Pe atunci, Strada Republicii de astăzi, promenada din centrul oraşului, era numită Strada Căldărarilor, aici aflîndu-se mai toate atelierele care produceau vase mari şi veselă din aramă şi cositor. În capătul ei dinspre actuala Piaţă a Sfatului, pe locul restaurantului Cerbul Carpatin, se aflau atelierele cizmarilor şi pantofarilor, ca şi sediul breslei lor, iar pe actuala stradă Bălcescu se aflau atelierele de tăbăcărie ale oraşului. Ca un simbol al calităţii mărfurilor produse la Braşov, trebuie să spun că două tunuri fabricate în oraş şi jefuite de turci în 1583, cînd au asediat şi ars oraşul, au fost recuperate de austrieci ca pradă de război, încă în stare de funcţionare, la 1716.

În zilele noastre, acest prestigiu al oraşului a dispărut, fiind imposibil de egalat de fabricile de camioane şi tractoare din anii „construirii socialismului". În casele saşilor din Braşov, urmaşii vechilor meşteşugari ai Evului Mediu, deportaţi în masă în toamna anului 1944 şi primăvara anului 1945, fără ca restul localnicilor să încerce să împiedice în vreun fel tragedia, au fost aduşi în

anii industrializării forţate familii care, ca şi a mea, în cel mai bun caz cunoscuseră oraşul ca turişti. Braşovul, ca şi celelalte urbe din restul ţării, indiferent dacă sînt în Ardeal, Moldova sau cîmpia valahă, şi-a pierdut în acei ani individualitatea, pentru a îmbrăca în schimb uniforma gri a blocurilor, un cenuşiu pavoazat cu steaguri roşii. Considerat azi de unii dintre locuitori, ca şi de întemeietorii săi saşi, unii întorşi între timp pe malurile Rinului, un ultim bastion al Europei în Balcani, el s-a numit vreme de un deceniu Oraşul Stalin. Dar tot Braşovul este locul revoltei muncitorilor din 1987 sau cel în care pictorul Liviu Babeş s-a autoincendiat în martie 1989, cerînd amnistierea muncitorilor revoltaţi şi purtînd pe piept o pancartă în care punea semnul egal între Braşov şi Auschwitz. E un oraş a cărui coloană vertebrală stă încă dreaptă, susţinută de bîrnele podurilor înalte ale acoperişurilor de ardezie, purtate ca nişte căciuli înalte şi brumării de casele din vechea cetate. Chipul lui adevărat, clădit demult, odată cu cărămizile pe care stau aşezate ca nişte coaste aceste bîrne, poate fi privit cîteodată în lumina blîndă a apusului, cînd aceasta se răsfrînge pe acoperişul Bisericii Negre şi al clădirilor dimprejur. Există asemenea momente în care, încremenind, oraşul devine o senzaţie. Acasă.

Amărăciunea pelerinului

Pe la începutul lunii iunie a anului 1836, într-o cancelarie de regiment a armatei imperiale habsburgice din Transilvania, un oarecare căpitan Dobay începea instrucţia zilnică cu unul dintre cadeţii din subordine, un tînăr ardelean de familie modestă. Acesta avea să noteze ceva mai tîrziu: „Azi-s opt zile; era la patru după amiază. Scrisesem toată ziua în cancelul companiei. Căpitanul Dobay mă certase, pentru nemica, cu multă asprime, de tînăr dîndu-mi pregust de disciplina militară, statul spre care din naştere eram menit; dară şi jurai a nu-l îmbrăţişa nicecînd". Tînărul, pe numele său Ion Codru, nu a stat prea mult pe gînduri. Cu mintea la *Pelerinul* lui Schiller, care aducea laudă călătoriei şi foloaselor ei, mai ales atunci cînd aceasta începe „încă din primăvara vieţii", fuge din armată şi, după încă trei zile, „noaptea, fără a-mi lua rămas bun de la alţii, numai cu iertarea de la părinţi, cu zece dinari în şerpar, puţină merinde în traistă, plecai să încerc rotundul lumii".

Călătoria începe astfel nu doar din curiozitate şi de plăcere, fiorii ei fiind amestecaţi cu amărăciunea. Călătorii de nevoie, fugind de apăsările vieţii şi necazurile ei, caută, la capătul drumului, o alternativă la o viaţă searbădă şi grea. Pentru Ion, acest rotund al lumii începea, negreşit, cu „oraşul" de dincolo de culmile înalte ale Făgăraşului, pe care le văzuse zi de zi, din copilărie, de pe prispa casei. „Oraşul", ne lămureşte el, este „cum cheamă mocanii Cîmpulungul", socotit o metropolă a lor, aşa cum ei numesc Valahia pur şi simplu „Ţară". Aici trăieşte primele lui mici reuşite şi primeşte primele avertismente cu privire la

ceea ce avea să parcurgă – peisajele se pot schimba, dar firea oamenilor nu este esențial diferită. În loc de o slujbă, a fost cadorisit doar cu doi sfanți de mai-marele locului, boierul Rudăreanu, pentru cît de frumos cîntase în biserică, după care petrecu restul zilei cu „coconașii" acestuia, „cari nu se putea mira destul că știu carte cît dînșii, apoi încă nemțește". Mai e sfătuit ca, dacă vrea să-și facă stare, să se apuce de negoț, dar cu grijă, „căci aici toată lumea e hoață". De la Cîmpulung, Ion Codru pleacă spre sud, ajungînd în cele din urmă să vadă Dunărea, la Călărași. Peste tot are prilejuri de mirare, într-o lume unde observă rînd pe rînd traiul sărac, în casele de chirpici, chiar și al notabilităților, vorba lor iute, „ca și cînd dai cu biciul", pe care deseori n-o poate urmări, sau pasiunea cu care lăutarii țigani cîntă la o nuntă versuri ce-i duc gîndurile spre casă: „Multu-s pedepsit de dor/ Nici noaptea nu pot să dorm". Ajuns în cele din urmă dascăl al odraslelor boierești mărunte sau mai de vază, Ion Codru descrie într-o serie de scrisori lumea în care trăiește, uneori în termeni necruțători și actuali.

În „Țara" spre care tînjise, „hatîr e vorbă cu concept larg" și principiul după care Vodă oferă slujbele statului; între oficiali nu există o ierarhie altfel stabilită, în afara rețelelor clientelare: „miniștrii, fiecare în despărțămîntul său", își pun „ciracii (clienții) proprii pe timpul ce domnește și alungă pre ai altora. Aci nu se cere știință, învățătură sau chiar purtare morală de la aspiranți, ci numai bani și rang boieresc, sau protecțiune potente spre a purta oficiu public". Din această pricină, notează cu amărăciune ardeleanul pelerin prin Valahia, „urmează că administrațiunea politică se operează în genere cu biciul, justiția cu mita și finanțele se delapidă în folosul favoriților". Ca urmare, șansele de reușită prin propriile mijloace și calități într-o asemenea lume, cînd ești cu totul singur, nu pot fi luate în considerare. O reușită în viață în asemenea condiții este o excepție. Timp de patru ani și jumătate, tînărul Ion Codru, care-și luase între timp supranumele „Drăgușanu", după locul de baștină din Țara Făgărașului (satul Drăguș), își istorisește cu mirare, amărăciune

şi umor negru păţaniile şi impresiile „şi bune, şi rele". În locurile în care trăieşte, vede „muguri să fructifice", ca şi „plăgi încă nevindecate", spune el într-o ultimă scrisoare trimisă în martie 1840 peste munţi, înainte de a pleca spre Viena şi apoi Paris, căci „nu putui rezista setei de noi esperienţe" şi, bineînţeles, speranţelor de a-şi afla acolo un „rost".

Alegerea călătoriei de către „peregrinul transilvan" de odinioară avea şi are pînă astăzi aceleaşi raţiuni – dificultatea de a-şi găsi acest „rost" în lumea pe care o părăsea. El a fost premergătorul milioanelor de români plecaţi în zilele noastre la lucru în toată Europa şi aiurea prin lume. Viaţa într-o cancelarie de regiment, cea de şomer sau de muncitor într-o fabrică în prag de faliment, cu o familie într-un sat undeva la poalele munţilor, în cîmpie sau în vacarmul oraşelor, într-o lume încremenită între anotimpuri şi ani, frumoasă, sălbatică, dar şi nedreaptă – toate rămîn în urmă. În asemenea cazuri, călătoria nu se face după „gust"; şi în cazul pelerinului transilvan de la 1840, şi în cel al românilor „căpşunari" care şi-au găsit moartea cu ani în urmă în atentatele teroriste din Spania, călătoria pornise ca o cale, socotită singura, de împlinire; ea se confundă cu viaţa însăşi. „Viaţa omenească", îşi încheia Ion Codru Drăguşanu una dintre scrisori, „seamănă cu roata ce se învîrteşte în jurul osiei şi totodată parcurge spaţiile ce i se desfăşoară în afară".

Ultima bătălie a stegarului Berger

Între numeroasele ordine catolice de la începutul mileniului trecut, exista unul care nu avea nimic războinic în acea lume frămîntată de pasiunea cruciadelor: erau călugării cistercieni, agricultori care observau natura şi căutau să îmbunătăţească tehnicile de cultivare a plantelor. Istoricii le atribuie meritul de a fi revoluţionat agricultura Evului Mediu – ei sînt cei care au găsit posibilitatea de a hrăni numărul tot mai mare al oamenilor care populau Europa după anul 1000, introducînd tehnica asolamentului, a alternării culturilor, şi dublînd astfel cantitatea de produse care putea fi obţinută într-un deceniu de pe o suprafaţă agricolă. Practic, catedralele ar fi fost mai puţine şi mai scunde, iar cruciadele şi războaiele care să macine vieţi ar fi fost mai numeroase, dacă descoperirile călugărilor cistercieni nu ar fi pus pe masa Europei mai multă hrană.

O abaţie cisterciană a fost ridicată la începutul secolului al XIII-lea la Cîrţa (Kertz), în Ţara Făgăraşului, pe atunci un fel de capăt al lumii. Ruinele mînăstirii sînt bine îngrijite, în vechiul spirit gospodăresc al ctitorilor. Iarba e tunsă regulat, mici ronduri de flori şi un gard viu înconjoară ceea ce a mai rămas din măreţia ei de odinioară. Cheia se cere de la casa parohială, căci în naosul bisericii ridicate acum opt sute de ani în stilul gotic al vechilor catedrale se mai slujeşte încă. Nu e o cheie obişnuită: cîntăreşte cam un sfert de kilogram şi descuie o poartă într-o porţiune de zid încă în picioare, cu un turn de colţ acoperit cu şindrilă şi ferestruici înguste de tragere. Turnul, nu foarte înalt, e cu siguranţă mai nou decît biserica, probabil de prin secolul

al XVII-lea, din timpul războaielor religioase transilvănene, cînd amintirea comunității pașnice a cistercienilor care ridicaseră mînăstirea nu pierise, ci mai trăia în poveștile oamenilor. Am urcat pe scările de lemn ale turnului, condus de un băiat și o fată care abia de știau cîteva cuvinte românești: veniseră din Germania în vacanță, să vadă locurile unde s-au născut părinții lor și unde, dacă în 1989 un dictator n-ar fi fost alungat de mulțime, s-ar fi născut și ei, învățînd mai bine limba și trăind după obiceiurile locului. Balustrada purta urmele unora dintre bunicii și străbunicii lor – copii din partea locului care se hîrjoniseră în același turn și își scrijeliseră numele în lemnul vechi, întărit și lucitor ca marmura. În ceea ce astăzi este curtea bisericii, iar în vremea cistercienilor era pronaosul ei, se află un bazin mare de piatră, rotund, al unei vechi fîntîni, pe marginea căreia au fost săpate cruci teutone: semne ale cavalerilor care, deși au stat în aceste părți ale Transilvaniei doar trei decenii, i-au adus aici pe coloniștii sași, ai căror urmași se hîrjoneau încă prin turnul porții. De-a lungul zidurilor, rămase în picioare doar pînă la nivelul de la care altădată se înălțau arcurile gotice ale ferestrelor, se înșiruie tăcute și triste mormintele frumos îngrijite ale soldaților germani căzuți aici în luptele din 1916. Un monument le străjuiește – un cavaler înzăuat, cu o sabie imensă, cu privirea îndreptată spre poartă. Aerul straniu și trist al locului este spart de covoarele de flori care acoperă totul și care aduc istoria pînă în miezul zilei din care o privești – zăngănitul armelor, strigătele de spaimă și durere, șuierul gloanțelor se amestecă și dispar încet, copleșite de cearta mai pașnică a păsărilor care își fac veacul în livada ce se întinde jur-împrejurul zidurilor.

Vechiul ordin catolic a trecut prin transformări, ca și abația de la Cîrța, care din veacul al XVII-lea devenise o simplă biserică parohială a sașilor din partea locului, trecuți la luteranism. Astăzi, cistercienii se numesc *Ordinul Observanței comune*. Învățămintele călugărilor cistercieni, bazate tocmai pe această simplă contemplare a naturii ca semn al voinței divine, nu au fost urmate nicăieri și niciodată pînă la capăt. Alți oameni ai istoriei decît

ei, cei care au avut puterea să decidă alegerea între sabie şi plug, au schimbat una dintre mînăstirile lor de la capătul Europei în loc de veci pentru ostaşii unui pluton, în mijlocul unei livezi presărate cu ruine. Un loc în care sensurile istoriei mari se fărîmiţează precum zidurile şi nu reuşesc să dea răspunsuri, să ţină piept confruntării cu întîmplările din scurta viaţă a stegarului Berger din plutonul vînătorilor de munte tirolezi. Numele lui se află scrijelit cu vîrful baionetei atît pe zidul turnului în interior, unde era un punct de observaţie, alături de ale altor camarazi ai săi din Primul Război Mondial, cît şi pe una din crucile din curtea mînăstirii, şi sînt singurele semne ale trecerii lui prin această lume, lîngă care m-am oprit cîteva clipe, privind spre sfîrşitul stegarului Berger, spre trupul sfîrtecat şi plin de sînge care apărase o abaţie părăsită, la poalele unor munţi aproape la fel de înalţi ca acasă.

Neliniştile cailor

Într-unul dintre cele mai frumoase romane istorice pe care le-am citit, *Relatare despre regele David*, scris de controversatul scriitor Stefan Heym, un fel de Céline al stîngii comuniste, istoria biblică a ridicării lui David din fiu al unui păstor în rege al poporului lui Israel este rescrisă într-un registru impresionant. Personajul principal al cărţii este istoricul Ethan, chemat de Solomon la curtea sa pentru a scrie relatarea, unică, oficial acceptată şi impusă ca singura adevărată a părintelui său, regele biblic care intrase deja în legendă. Treptat, investigaţiile istoricului intră în zone tabu, iar istoria unică şi oficială, aşa cum se întrevede ea din cele cîteva sugestii cu putere de directivă ale regelui Solomon şi din sfaturile criptice ale sfetnicilor săi apropiaţi, a intrat în contradicţie cu ceea ce descoperea istoricul. Morala romanului este evidentă – orice istorie asumată drept oficială devine îndoielnică; orice adevăr care este mai întîi proclamat şi abia apoi probat poate fi, în cel mai bun caz, doar o jumătate de adevăr. Politica nu este totuna cu istoria; cînd politica dictează, istoria se poate supune pe moment, dar răzbunarea nu întîrzie. Proclamarea oficială a adevărului istoric nu este doar un semn de îndoială asupra acelui adevăr, ci şi de slăbiciune a celui care îl proclamă – un semn al lipsei de legitimitate a acţiunilor prezente, al căror temei este căutat în trecut. Un indiciu că însuşi adevărul este duşmanul de moarte al celui care găseşte cu cale să-l impună astfel.

Într-o altă scriere, de astă dată un manual de agricultură de pe la sfîrşitul secolului al XII-lea, călugării cistercieni relatau

cu lux de amănunte binefacerile înhămării calului. Trebuie spus că în Antichitate şi Evul Mediu timpuriu calul nu cunoştea binefacerile hamului, ci era pur şi simplu înjugat la căruţă sau plug, ca vitele. Vechiul sistem de tracţiune nu permitea transportarea unei greutăţi mai mari decît echivalentul unei jumătăţi de tonă de astăzi. De altfel, unul dintre ultimii împăraţi romani, Teodosius, legifera pe la mijlocul secolului al V-lea al erei noastre pedepse pentru cei ce oropsesc caii, încărcînd căruţele peste această greutate – prima lege de protecţie a animalelor din istorie. Noul sistem de înhămare, demonstra călugărul cistercian, autorul anonim al manualului, mărea de patru pînă la cinci ori puterea de tracţiune a calului, ca şi suprafaţa care putea fi arată. Dar tot acesta menţiona: „Deşi în unele locuri se aplică această metodă, totuşi suprafaţa arată rămîne aceeaşi. De unde se vede că nu hamul sau jugul contează, ci buna sau reaua intenţie a celui care mînă calul".

O lungă perioadă, în România hăţurile istoriei naţionale au fost în mîini care nu s-au sfiit să o rescrie după cum au dictat interesele ideologiei marxiste. În anii comunismului, istoria a fost falsificată în asemenea măsură, încît răscoala lui Horea, Cloşca şi Crişan se transformase în revoluţie, iar mitingul breslelor organizat de regimul lui Carol al II-lea la 1 mai 1939 a ajuns în manualele şcolare drept exemplu al celei mai largi „manifestaţii antifasciste" organizate de comunişti. Într-o fotografie-panoramă a mulţimii se puteau vedea capul Elenei şi al lui Nicolae Ceauşescu, adăugate printr-un trucaj, cam de două ori mai mari decît ale restului participanţilor. De fapt, nici cei doi şi nici Partidul Comunist nu au avut nici în clin, nici în mînecă cu respectiva manifestaţie organizată de regimul dictaturii regale al lui Carol al II-lea. Şirul falsurilor mici şi mari care au schimbat istoria în lozincă goală de conţinut este mult mai lung. După 1989, din căruţă au fost aruncaţi bolovanii ideologiei, dar de la ideologizare s-a trecut în scurtă vreme la manipulare politică. Politizarea recursului la trecut, într-o formă benignă, s-a făcut prin festivismul exagerat şi de prost-gust cu care sînt sărbătorite

aniversări cu cifră rotundă, prin falsificarea după paradigma marxistă a unor adevăruri istorice pentru a argumenta poziţii politice şi chiar prin transformarea unui ideal al generaţiilor de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului trecut, cel al României Mari, în nume de partid. Cînd este vorba de susţinerea unor cercetări aprofundate şi de publicarea unor studii în legătură cu subiectul aniversărilor, entuziasmul politic scade din acelaşi motiv pentru care, deşi de patru ori mai competitiv decît jugul, hamul s-a impus în Europa abia după două secole de la expunerea avantajelor sale de către autorul anonim al manualului de agricultură din secolul al XII-lea. Cu toate acestea, căruţa istoriei ne poartă răbdătoare, indiferentă la îndemnurile căruţaşilor, la certitudinile şi îndoielile noastre şi la neliniştea cailor.

Lînă & mătase

Cînd, la 1718, ca urmare a Păcii de la Passarowitz, Banatul Timişoarei revine sub stăpînire creştină, ocupat de trupele austriece de sub comanda prinţului Eugeniu de Savoia, imaginea pe care o oferă primului său guvernator, feldmareşalul Francis de Mercy, nu aduce deloc cu cea a ordinii cazone şi a obiceiurilor lumii sale. Peisajul apare dominat de mocirle, zone mlăştinoase şi depopulate, străbătute de drumuri desfundate, alternînd cu păşuni întinse în zone de şes, pe care păşteau turme de animale semisălbatice. Cei 164 de ani de stăpînire otomană adînciseră „firea primitivă şi neştiinţa locuitorilor", care au preluat moravurile păstorilor orientali: „Plăcerea de a drumeţi la întîmplare, gustul pentru trîndăvie, pornirea spre tîlhării, trădare şi cruzime". Toate acestea le nota Francesco Griselini într-o scrisoare către contele Iacob de Durazzo, guvernatorul austriac al Veneţiei, în care descrie „lucrurile cele mai memorabile întîmplate în Banat de la cucerire pînă în anul 1776". La venirea austriecilor, „populaţia decăzută", afirma italianul, „locuia în mare majoritate în bordeie făcute din împletituri de nuiele şi lut", produsele de uz curent fiind puţine şi sărăcăcioase: „Cu excepţia acelor puţine lucruri produse fără vreo ştiinţă deosebită de industria casnică a românilor, Banatul nu avea nici un fel de manufacturi".

Bineînţeles, unele dintre opiniile lui Francesco Griselini, autor al unei *Istorii politice a Banatului Timişoarei*, cu precădere în veacul al XVIII-lea „civilizator", dominat de noua stăpînire austriacă asupra locurilor, pot fi socotite exagerări. Cum la fel de exagerată ne pare astăzi imaginea pe care unii ziarişti, politicieni

sau simpli turişti occidentali şi-o fac despre România, ieşită de sub stăpînirea sovieto-comunistă. Există, fără îndoială, accente tari, mult îngroşate în asemenea descrieri. La Griselini, scopul era clar: acela de a scoate în evidenţă, în antiteză cu „greaua moştenire a trecutului otoman", rolul civilizator al noului suveran al locurilor, Coroana Habsburgică. În istoria mai recentă a acestei părţi a lumii, un asemenea interes nu mai poate fi luat în calcul; s-a păstrat doar un soi de fascinaţie faţă de o lume profund diferită, socotită aprioric mai sălbatică şi primitivă, deşi aflată la doar două ceasuri de călătorie cu avionul de oricare dintre capitalele Europei. Dar, ca şi Griselini, cei ce stau mai mult printre români „nu pot ascunde virtuţile sociale ale acestui neam". Prima este socotită a fi ospitalitatea faţă de străini, strînsele legături din familie, respectul pe care îl arată vîrstnicilor şi amintirea pe care o păstrează celor dispăruţi dintre ei, credinţa în Dumnezeu, faptul că „suportă moartea cu indiferenţă", dar şi „marea plăcere a acestui popor", care este dansul. „Salutul lor este foarte simplu", observă călătorul italian, „şi exprimă infinit mai mult decît vorbăria goală şi emfatică obişnuită la popoarele civilizate. *Sanatos & pace*, adică sănătate şi pace – aceasta e totul". Chiar dacă criticase faptul că românii trăiesc în case de paiantă, Griselini arată că acestea sînt îndeajuns de confortabile şi trainice. „Oţelit pentru muncă, obişnuit să mănînce de toate şi fără vreo rînduială, cînd mult, cînd puţin, învăţat să umble în cel mai mare ger cu pieptul descoperit, să doarmă în casă de-a dreptul pe o scîndură, iar în aer liber direct pe pămînt, să se expună zăpezii şi vîntului, fără altă acoperire decît mantaua lui lungă şi mizerabilă – toate acestea dau românului o constituţie deosebit de rezistentă. Poţi întîlni familii în care trăiesc moşnegi de peste 100 de ani, înconjuraţi de fiii, nepoţii şi strănepoţii lor", nota Griselini, adăugînd că generalului Mercy, primul guvernator al Banatului, i-a fost prezentat un român din Caransebeş „pe nume Iancu Cuvin, în vîrstă de 172 de ani, şi soţia sa Sara, de 164 ani. Ei au fost căsătoriţi vreme de 147 ani şi au murit în 1728. Generalul a pus să fie pictaţi şi a trimis

apoi tabloul împăratului Carol al VI-lea, care l-a expus în galeria sa de pictură de la Viena".

Pierdute prin cotloanele istoriei, sute de asemenea tablouri precum cel zugrăvit din ordinul guvernatorului Mercy s-au așezat pe pînză, carton ori hîrtie, înfățișînd aceste locuri fascinante și locuitorii Banatului – cum se întîmplă îndeobște cu imaginile și întîmplările din teritoriile de frontieră. Din acest punct de vedere, integrarea acestei părți de lume, a României întregi în Europa nu va lua sfîrșit niciodată – pentru că niciodată nu se va umple golul căscat între gulerul de mătase scrobită al parfumatului Griselini și țundra de lînă pe care păstorul român și-o așternea de-a dreptul pe pămînt.

Mestecenii şi adevărul

Există în România, ca şi în Siberia, zone uitate de politică. Printre satele ţării sînt unele care trăiesc în afara lumii şi a istoriei, doar în singurătatea unor simboluri asimilate cu obiceiurile şi a autarhiei ca politică economică a întregii comunităţi. În afara lui Dumnezeu, familia, pămîntul, calul, vitele, oile sînt singurele puncte ale dedicaţiei, singurele repere. Oamenii din astfel de zone nu dispreţuiesc civilizaţia, dar nici nu rîvnesc la ea – e o societate paralelă, lipsită de bunuri de „prestigiu", precum maşinile baronilor sau termopanele. Cred că un întreg sat care trăieşte într-o asemenea izolare nu poate aduna bani nici să plătească ferestrele de la parterul vilei unuia dintre potentaţii locali de astăzi. Timpul acestor zone uitate nu se măsoară în mandate politice sau în revoluţii, ci în timpul de uscare a cimbrişorului sălbatic din iarbă. Suferinţele lor sînt legate doar de familie, de boala animalelor, de secetă ori grindină sau de ger în aprilie, cînd înfloresc pomii din grădinile fără garduri. Cînd unui muntean îi moare un viţel, îl jeleşte ca pe un fiu, iar dacă îi moare un cal e ca şi cum i-a murit fratele – şi în astă jelanie nu e vorba de ipocrizie, ci de dragoste. Înconjuraţi de păduri, adăpostiţi de platouri înalte, aceşti oameni sînt încrezători şi deschişi. Comunităţile sînt reduse numeric, cîte zece, douăzeci de case adăpostite de regulă de o culme şi de pîlcuri de mesteceni. Fiul meu Alexandru, care mă însoţeşte adesea în descoperirea lor, s-a îndrăgostit ca şi mine de asemenea locuri.

Adam Bruzan, pe care l-am cunoscut mai demult, în vara anului 1993, cînd avea 82 de ani (deşi nu l-am mai văzut de

atunci, simt că mai trăiește), era încă puternic precum un brad și la fel de înalt, aproape de doi metri. Locuia pe plaiul Luncanilor, aproape de crăpătura imensă în munte care naște peștera Cioclovina. A coborît din munte doar în 1931, cînd a fost luat în armată și, datorită înălțimii și forței sale, a fost dus direct la București, la „reghiment 6 Mihai Viteazul din Garda Regală", cum se fălea, răsucindu-și mustățile lăsate „pe oală". Era foarte mulțumit pentru că era singurul din munți care, la depunerea jurămîntului, a fost stropit cu agheasmă de un episcop – pentru că ei, acolo în munți, nu au preot sau biserică și își îngroapă morții în spatele casei, rudele pictează crucea, iar cel mai în vîrstă din neam citește din Evanghelie. Nu se plîngea de nimic nea Bruzan. Mi-a arătat: avea în cămară doi saci de mălai neîncepuți, carne de porc pusă la saramură într-un butoiaș de paltin și trei putinici cu brînză. Singurul lucru care îl apasă e singurătatea: nevasta i-a murit în '76, iar fiul a făcut „industrialul" la Hunedoara și e „maistor" la Combinat – vine, ce-i drept, cel puțin două-trei săptămîni pe vară, cu nepoatele „prințese", cum le zice bătrînul, și-l ajută la coasă.

La mai puțin de un kilometru e o altă casă de bîrne, ca a lui, pe a cărei prispă cresc urzici: e a fratelui, care a murit fără urmași. L-am întrebat de ce nu folosește el gospodăria, care putrezește încet sub soare și ploi. Mi-a răspuns simplu și parcă mirat de întrebare: „Nu cutez, că era a lui și n-a apucat să mi-o lase, nici cu limbă de moarte". Apoi îmi arată, întinzînd mîna către un munte: „Păi ce nevoie am? Vîrful ăla, Jigor, îi al meu tăt, cu acte chezaro-crăiești". Părinții lui au vîndut turmele pe care le aveau armatelor austriece: a și dormit pe saltele făcute din bancnote, după căderea imperiului. S-au ales însă și cu acea culme care străjuiește platoul Luncanilor, între cetatea dacică de la Blidaru și Sarmizegetusa. Pentru nea Bruzan, istoria nu se măsoară nici măcar în războaie. Comunismul a fost rău, pentru că trebuia să dea două kile de brînză pentru un litru de gaz de lampă, care făcea trei lei. La fel pentru mălai, zahăr sau ulei, pe care nu le puteai avea dacă nu îți dădeai statului vițelul. Adam

Bruzan şi soţia lui s-au despărţit de 45 de ori de 45 de viţei, cîte unul pentru fiecare an de construire a socialismului. Asta a fost marea tragedie, şi nu că la ei nici pînă azi n-a ajuns curentul şi nu poate urca maşina. Şi nici în rest nu e o prea mare tulburare în zonă. Tranziţie, Ion Iliescu, alegeri şi alte asemenea nu există acolo. La Ursici, unde stătea nea Bruzan pe o culme sub munţi, s-a auzit că a fost executat Ceauşescu şi a căzut comunismul abia pe la sfîrşitul lui februarie 1990. Şi nici atunci bătrînii muntelui n-au fost siguri că e adevărat. Cînd totuşi s-au lămurit, bătrînul Bruzan a zis (mi-a repetat şi mie) că *numai e mare păcatul lor, că l-au omorît taman de Crăciun, cînd nici porcii nu se mai taie.*

Începutul pământului și sfîrșitul copilăriei

„Știi, măi băiete, unde începe pământul? Că, dacă ai atîta școală, ar trebui să știi și să-mi spui și mie...", strecoară bătrîna o privire furișată într-o parte, pe sub colțul broboadei negre, cercetîndu-mă cu un aer în care se amestecau curiozitatea și buna dispoziție. Se întîmpla în vara anului 1980, într-o comună făgărășeană, Vad. Stăteam în bucătăria de vară a unei case vechi, dincolo de poarta înaltă de scîndură, pe o laviță lungă, și simțeam în nări mirosul unei generoase papare din trei ouă și cu brînză de bivoliță. Am ajuns la Vad încercînd să găsesc rămășițele curții cneziale a legendarului voievod Radu Negru, plasată de unii specialiști undeva pe colinele de la poalele Munților Făgăraș, dar niciodată găsită. Eram pe atunci elev de liceu la Brașov, dar călătoream deseori pe lungi distanțe, stăpînit de un microb ciudat, arheologia. Aflasem cu cîteva zile în urmă că undeva, în apropierea comunei, într-un loc zis „Fîntîna lui Vodă", unde se afla într-adevăr un mic izvor amenajat într-un bazin pietruit, s-ar fi găsit niscaiva cioburi mai demult, cînd s-a arat pajiștea, spre a se împrospăta. Înfierbîntat de legătura pe care am făcut-o de îndată între toponim și strania și pierduta curte cnezială, care pare a se afla peste tot în aceste locuri, dar nu e găsită nicăieri, am plecat deci la drum. Și iată-mă stînd cuminte pe laviță, cu o cană mare de lapte cald în față, în vreme ce bătrîna mă iscodește întruna. Cu o jumătate de ceas în urmă trecusem prin fața porții ei, nu multă vreme după răsăritul soarelui, unde stătea privind în urma ciurdei de vaci și bivolițe ale satului, care ieșeau deja spre pășune. M-a privit scurt, pătrunzător, doar

pentru o clipă, şi mi-a făcut semn să o urmez în curte. „Hai să-ţi dau ceva bun să mînci, că eşti cam slăbuţ şi nu poţi urca aşa în munte, cu toată greutatea." Într-adevăr, aveam un rucsac care părea la fel de mare ca mine, la cei 15 ani de atunci.

În bucătăria de vară a acelei bătrîne din Făgăraş am primit o serie întreagă de lecţii, pe parcursul unei ore în care întrebările şi răspunsurile s-au succedat într-un ritm ameţitor. Unele întrebări erau simple, căci o interesa totul – ce fac ai mei şi cum mă lasă aşa, să plec singur, într-o lume pîndită de pericole, pe care însă ea nu ştia sau nu voia să le numească. Dacă mai am fraţi. Ce notă am avut la matematică şi ce-mi place mie mai mult la şcoală. Altele, ceva mai complicate, se năşteau în cascadă din cele simple: dacă tata e ofiţer de armată, de ce a lăsat-o pe mama să fie numai muncitoare? De ce fratele meu cel mic e crescut de bunici? Dacă-mi plac numai istoria şi româna şi am numai 5 la matematică, ce meserie pot să-mi aleg? „Profesor de istorie", i-am spus. A stat o clipă pe gînduri şi a zis: „Aha, deci dom' Iordache de aici de la şcoală e ditamai director şi nu ştie a socoti!". Săracul domn Iordache, mi-am spus, nu ştie ce-l aşteaptă în sat din cauza unui copil străin care s-a oprit pe aici, chemat în faţa unei căni cu lapte. Alte întrebări, precum cea cu care am început această mică povestire, aşteptau un răspuns cumpănit mai cu grijă. De pildă, dacă ştiu pe de rost „Crezul". Nu-l ştiam şi, dacă îi spuneam că nu-l ştiu, s-ar fi supărat fără îndoială şi toată acea caldă sporovăială ar fi intrat în impas. Nu puteam nici să mint la o asemenea întrebare. Am luat o înghiţitură lungă de lapte şi mi-a mai turnat o cană, cîştigînd astfel timp de gîndire. I-am răspuns că ştiu prima parte, ceea ce era adevărat, dar restul l-am uitat şi că mi-ar prinde bine dacă l-am spune împreună, că tot am terminat masa. Ne-am ridicat în picioare şi, din bucătăria de vară, peste tăcerea acelei dimineţi în care se mai auzea doar cîte un lătrat leneş în depărtare, s-a revărsat Crezul din faţa unei vechi icoane pe sticlă, vocea ei uşor cîntată fiind urmată de vocea mea aşa cum era ea la 15 ani şi cum nu mi-o mai pot astăzi aminti.

Întrebarea despre începutul pământului a fost ultima, fiind legată de plecarea mea în călătorie. Stătea aplecată deasupra mesei, tăindu-mi un colţ de pîine, o bucăţică de slănină şi una de brînză, să le am la drum. M-am gîndit un moment şi i-am spus, cu tot curajul filosofic al vîrstei, că pământul începe cu un kilometru mai departe decît în locul în care pot ajunge. I-a plăcut răspunsul meu. Mi-a întins pachetul învelit în cuvîntări ale unei realităţi paralele şi mi-a spus: „Dacă-i aşa înseamnă că aşa a orînduit Dumnezeu să fie şi nu ai să fii tu în stare să găseşti cetatea. La noi se ştie dintotdeauna că ea se află la începutul pământului". Aşa au şi stat lucrurile.

O poveste industrială

E un drum care merge către un sat de cîmpie aflat la vreo zece kilometri de Crivina, „locul în care Bubico a fost aruncat din tren", după spusele localnicului Vasile, ajuns, grație unei capacități extraordinare de a memora, student la filosofie în București la mijlocul anilor '80. Filosoful Vasile, din nefericire pentru el, din pricina unei alte capacități, aceea de a se mira în gura mare de cîte o tîmpenie, chiar dacă era document de partid, nu a ajuns prea departe. De fapt, după ce am fost repartizat în 1988 în învățămînt, ne-am întîlnit doar o dată, un an mai tîrziu, în tren. Era încă student, termina în 1989, se gîndea că va fi norocos dacă va prinde județul Vrancea – „sărac, băăă, da' aproape de conacul de chirpici a lu' tata", zicea.

Era o dimineață în care aburul ieșea din cîmp la marginile acelui drum. Autobuzul despica brazde inegale, trase de tractoriști grăbiți – cam cum erau în epocă brazdele cîmpurilor. Dimineața nu-și retezase încă pofta de somn – în „rată", cum se numeau pe atunci cursele între sat și oraș, cuvînt cu o viață scurtă, cît jumătatea de veac în care a circulat, hurducăind pe șoselele patriei, toată lumea moțăia. Am ajuns la Ploiești la șase și un sfert. Timp destul. În spatele Gării de Sud, pe lanțurile care împrejmuiau statuia lui Candiano Popescu, cioporul navetiștilor „ratei" s-a așezat pînă la unul și dintr-o geantă ponosită de vinilin, a celui de „jurnă", s-a ivit sticla de coniac Drobeta. În zori, cînd soarele abia a spart lumina albastră, coniacul Drobeta face minuni. Gustul său, împreunat cu cel al Carpaților, ponosite în buzunarul de la piept al salopetei, dă mult curaj pentru o

nouă zi şi o altă imagine asupra lumii. Drept care nea Costică, altfel un om taciturn, care de cînd şi-a prins nevasta în pat cu brigadierul de la CAP răspunde şi la „bună ziua" înjurîndu-te de mamă, priveşte un pic dat pe spate spre soclul statuii. „Bă!?", se miră răstit. „Ăsta a fost om mare" – şi începe să silabisească: „Can – dia – no... Po-pescu". Stă un pic pe gînduri şi-l înjură de mamă şi pe autorul Respublicei de la Ploiesci, dar şi „tot neamul lui de statuie". Navetiştii rîd. Unul mai colţos şi aflat mai departe, pentru că nea Costică e tare în pumn, zice că „nene, ce-ai, bre, cu el, şi el a avut treabă cu tanti Miţa?".

Povestea lui nea Costică am aflat-o de la filosoful Vasile. Oricum, acolo, dacă aş fi stat trei zile, aş fi putut face o monografie exemplară – pentru că în acel sat de cîmpie poveştile sînt singura dulceaţă care amestecă vîntul cu praful de pe drum. Acolo totul se întîmpla la vedere. Nevasta era bătută de soţ în mijlocul curţii, cu satul adunat la uluci. Fiecare bărbat se simţea obligat să-şi altoiască un pic consoarta, arătîndu-şi muşchii în faţa consătenilor. Făceau cumva cu rîndul, în fiecare duminică după-amiaza. Costică era o excepţie: el era scutit de corvoadă, pentru că avea „picap şi plăci" şi spunea de nevastă-sa Miţa că „nu-l supără". Aşa că ţipetele din alte curţi se îmbinau cu melodiile Mariei Lătăreţu sau Irinei Loghin, date la maxim în boxele din salcîmul lui nea Costică, într-un păienjeniş de sîrme „făcute rost" de la fabrică. Asta dacă nu se tăia curentul, dar duminica după-masă nu se prea lua, numai seara, să se culce lumea devreme şi să nu vină după chef la serviciu. Totul s-a dus de rîpă cînd el, cel mai de treabă om din sat (aşa socoteau femeile, care le încasau, nu ca Miţa), s-a întors mai devreme de la Ploieşti – li se dăduse liber, lucrau numai patru ore, pentru economie de curent. Brigadierul a tulit-o cu pantalonii în vine, iar Miţa s-a ascuns în lanul de porumb din spatele casei. A ieşit doar după ce soţul, pe lîngă „picap", pus în portbagajul bicicletei, improvizat dintr-un coş de alimentară sudat deasupra roţii din spate, a urcat pe cadru un sac de grîu, pregătindu-se să-şi părăsească domiciliul conjugal şi să plece la casa mamei (două uliţe mai

departe). „Nu-mi lua grîuşoru'!", se tînguia Miţa, îndrăznind chiar să vină lîngă bicicletă şi să tragă de ghidon. În vînzoleala mîniei, a frustrării şi fricii, grîul s-a împrăştiat în praful uliţei. L-au adunat împreună, aşa, cu praful uliţei, şi l-au pus la loc în sac, între suspine şi şoapte. A doua zi, Costică a început să întrebe prin sat şi prin uzină cine vrea să cumpere „un picap cu tot cu plăci nezgîriate". Peste cîteva zile, Miţa ţipa şi ea ca din gură de şarpe, altoită cu o joardă de alun, sub îndrumările experte ale bărbaţilor rezemaţi cu coatele de uluci, adresate consăteanului Costică şi în vaierele cam într-o doară ale celorlalte neveste din sat, care o căinau şi nu prea pe cea care pînă atunci nu gustase din rai. Bărbatul ei intrase şi el în rîndul lumii. Printre copiii de aur ai erei de plumb.

Ulysse la Bucureşti

Venit pe meleagurile Bucureştiului, pe Ulysse l-a apucat o foame grozavă. A găsit un birt în aer liber, cu o terasă şi un grătar pe care sfîrîia carnea. „Împins de o nefericită curiozitate", povesteşte Ulysse, „am vrut să gust din această friptură necunoscută. Mînat de curaj şi plin de hotărîre, mi-am înfipt dinţii în carnea fierbinte, dar, după ce-am muşcat zdravăn, mi-a fost imposibil să-i mai scot. Îi invidiam pe naufragiaţii care mîncau tălpile de la încălţăminte...". Cam aşa arăta friptura pe care a mîncat-o Ulysse de Marsillac, profesor şi ziarist francez, poposit pe malurile Dîmboviţei în 1852.

Contrar senzaţiei provocate de întîlnirea cu friptura, lui Ulysse i-a plăcut la Bucureşti, pe care îl descrie în aceleaşi culori calde în care istoricul evreu Ethan, personajul imaginat de Stefan Heym pentru a scrie o altă istorie a Regelui David, zugrăvea Ierusalimul, deşi în marele oraş i-a fost furată marea iubire, şi-a risipit ani din viaţă, fiind cît pe ce să-şi piardă libertatea şi chiar viaţa. Astfel, în amintirile sale de călătorie spre capitala Valahiei, puse pe hîrtie mai tîrziu, pe la 1869, Ulysse de Marsillac scria: „Bucureştiul, cu cupolele sale de metal, strălucind în soare ca jarul într-o mare de verdeaţă, se dezvăluie privirii într-o panoramă largă. Străzile întortocheate şi capriciile arhitecturii îl descumpănesc pe iubitorul de ordine şi-l obosesc pe trecător, dar dau un farmec în plus, dacă stai şi-l cumpăneşti de la distanţă". Pe atunci, oraşul mai arăta, spre deosebire de astăzi, ca o „mare grădină orientală". Se pare că profesorul francez s-a lăsat ademenit

de frumusețile acestei grădini. A început prin a preda la școli particulare, apoi la Școala Militară și chiar la Universitate, a colaborat la periodicele franțuzești care apăreau în a doua jumătate a secolului trecut în capitala valahă, *La Voix de la Roumanie*, *Le Journal de Bucarest*, întemeind el însuși unul, pe care l-a numit în același dulce stil al străbunicilor, care caracteriza franțuzirea culturii noastre, *Le Monitor Roumain*. Îi plăcea mult orașul. Tot el menționează pentru prima dată un celebru cîntec popular, *Dîmboviță, apă dulce, cin' te bea nu se mai duce*, întărindu-i mesajul prin mărturia unui conațional, parizian get-beget, care, după ce locuise șase ani la București, îi trimisese o lungă și nostalgică epistolă, din care Ulysse cita: „Și aici, pe malurile Senei, visez la marginile noroioase ale Dîmboviței voastre".

Să fie numai magia locurilor? Sau și cea a oamenilor, purtătorii unui soi de nepăsare veselă și descumpănitoare, ca să nu o numesc lene, amestecată nu rareori și cu un dram de viclenie, toate departe de spiritul corectitudinii occidentale? Deși avea treabă pînă peste cap, Ulysse nu-și pierduse obiceiul de a colinda prin București. În acea vreme, de la Biserica Elefterie pînă la mînăstirea de pe Dealul Cotrocenilor era o frumoasă pădurice, cu grădini largi și cîte o casă ici și colo. Lovit din nou de o foame pantagruelică după o lungă promenadă, el se oprește în pridvorul a ceea ce aducea cu un mic han. În prag, „un bătrîn cumsecade dădea de mîncare unui cîine niște bucăți de pepene roșu". Cerînd ceva de mîncare, e întrebat: „Ce dorești?". Întreabă ce se poate găsi. „Pui", i se răspunde și Ulysse de Marsillac se pune pe așteptat. După multă vreme întreabă ce se întîmplă cu friptura promisă. Răspunsul este cu totul neașteptat: „Ah, da, puiul dumneavoastră. Păi, aleargă după el". „Cum aleargă după el?" Iar bătrînul îi explică: ori de cîte ori trebuie să gătească cuiva – și nu are altceva decît pui –, trimite cîinele să-i fugărească prin grădină. Unii clienți sînt mai norocoși, căci cîinele reușește să prindă repede cîte unul, îl aduce smotocit bine, tîrîndu-l de-o aripă, și-l lasă pe prispa casei. Dar nu la fel s-a întîmplat și în

cazul francezului înfometat. „Staţi", l-a consolat bătrînul, în vreme ce-şi mîngîia cîinele întors din expediţia ratată, „uitaţi aici, în grădină, sînt nişte piersici. Culegeţi cîte vreţi". Se pare că lui Ulysse i-a plăcut atît de mult răspunsul, încît n-a mai plecat din Bucureşti pînă la moarte.

Pantelică

Ziua era atît de caldă, încît pietrele se ascundeau sub iarbă, în vreme ce iarba adia singură, de capul ei, fără vreo boare de vînt. Era cam ca în *Moartea căprioarei*, doar că nu se auzea în depărtare vreun bubuit de pușcă. Totul era neclintit. Deja trecusem într-a cincea, mă simțeam aproape bărbat, aveam de-acum profesori, și nu doar o „tovarășă învățătoare". Chiar dacă încă purtam pantaloni scurți cu bretele, începusem să îmi ridic brațele în fața oglinzii, în așteptarea firicelelor de păr care, îmi spuneau verii mei mai mari, îmi vor arăta că încep să devin bărbat. Îmi petreceam vacanțele undeva la nord de Tîrgoviște, la Sturzeni, satul natal al părinților, străjuit de un platou înalt și ciudat de neted, numit de localnici „Dealul Feciorului". La capătul său, un tumul ascunde și astăzi un mormînt probabil preistoric – dar oamenii din sat pur și simplu spun, reluînd în felul locului povestea „stejarului din Borzești", că acolo s-ar afla osemintele unui băiat spînzurat într-una din năvălirile tătare ale Evului Mediu. În dreptul mormîntului, în vale, într-o curte prin care găinile căutau să se ascundă sub tufele de ruzinci de la garduri, cît era vara de lungă se afla chiar în mijlocul curții un scaun cu spetează înaltă. Scaunul era locul de trudă al lui Pantelică. Noi, ceilalți copii de sub Dealul Feciorului, ne terminaserăm micile sarcini casnice, ca, de pildă, să strîngem cîte un coș de tătănească, pe care o tocam și o amestecam apoi cu mălai și o mînă de nisip ud, fabricînd astfel hrana favorită a rațelor și a gîștelor curții. Pantelică avea însă un alt fel de „corvoadă", care nouă ni se părea mult mai grea decît ale noastre. Tatăl lui,

un lăutar celebru din partea locului, lăsase cu limbă de moarte ca fiul să-i urmeze în carieră. Drept care, cu o pălărie de pai pe cap, Pantelică trăgea zilnic cîteva ore de foalele unui acordeon imens, mai mare decît mulţi dintre noi, fără să reuşească nicicum să cînte în acelaşi timp la clape şi la başi. Mai în spate, maică-sa, o ţigancă bine făcută, cu gura numai aur (însă doar la propriu, altfel ea fiind pentru noi o sursă inepuizabilă de înjurături colorate la adresa celor ce o necăjeau, din care nelipsită era pomenirea părţii dorsale a omului), îşi vedea de treburile casei. Cînd acordeonul nu se mai auzea, se ivea grăbită din grădina de legume, într-o mînă cu o jordie de salcie şi într-alta cu o legătură de ceapă, şi-ncepea: „Pantelică, pupa-ţi-aş limbricu' cu guriţa şi băga-ţi-aş ceapa asta-n cur, de ce tace acordionu', mă?". Pe bietul Pantelică îl altoia aşa, de control, în vreme ce pe noi ne alunga cu înjurături şi blesteme că-i tulburam băiatul de la învăţătură. Noi o tuleam rîzînd la scăldat, în vreme ce Pantelică îşi relua suspinele şi oftatul acordeonului. Cînd îl mai tachinam – „hai, mă Pantelică, cu noi" –, ne răspundea, încercînd să-şi ascundă neputinţa şi amărăciunea sub tainele muzicii: „Nu pot, mă, că mă chinuie diejii ăştia".

În ziua de care pomenisem, ţigănuşul nu se ivise pînă tîrziu după prînz în curte. Avea musafiri – venise un cumătru de-al tatălui, muzicant şi el. Trebuia găsită o soluţie – bietul băiat nu se putea descurca nicicum cu acordeonul. După vreo jumătate de ceas s-au pus de acord. Cumătrul şi colegul de taraf al tatălui a plecat cu moştenirea cu clape sidefii şi cu optzeci de başi a lui Pantelică – şi totodată instrumentul său de tortură. Lăsase însă altceva în loc. Prietenul nostru n-a venit nici atunci la scăldat. S-a ivit în mijlocul curţii cu un fel de trompetă mare, argintie şi cu multe clape. „Am saxafon, mă!", s-a sumeţit el către noi peste gard. S-a aşezat tacticos pe acelaşi scaun cu speteaza mare din mijlocul curţii, şi-a umflat obrajii şi a pufăit o serie de sunete care ne-au stîrnit rîsul. Dar, după o săptămînă, „saxafonul" lui Pantelică se auzea pînă departe, umplînd arşiţa

din sat cu frînturi de melodii populare sau cu fantasmele sale de copil necăjit, trudind la „dieji" în mijlocul unei curți de țară.

Cînd Pantelică a cîntat peste încă o săptămînă *Hora Miresei*, a plouat. Nenea Ion, un vecin, s-a uitat către culmea dealului, a ridicat capul și a rîs cu ochii în ploaie, zicînd: „Uite, bă, și-a găsit în sfîrșit Feciorul mireasă și-acu' face nuntă!". De atunci, din cînd în cînd, după voia lui Pantelică, ne adunam – copii sau oameni în toată firea – la gardul curții, ascultîndu-i muzica plină de ritmuri care anunțau un lăutar de mare viitor. În soare, priveam „saxafonul" lui, în vreme ce cînta sub culmea Dealului Feciorului, făcîndu-se că nu ne bagă în seamă. Stratul argintat dispăruse și instrumentul, destul de vechi, era atacat de cocleală; dar nouă ni se părea că e de fapt din aur.

Minunile estului sălbatic

Uneori, necunoscutul nu incită, ci sperie. O călătorie poate fi privită drept explorare a unui tărîm necunoscut, dar şi ostil. Mai ales cînd lipseşte cu totul vocaţia exploratorului, iar cel ce face călătoria este mai degrabă nevoit să o facă, decît mînat de dorinţă. Şi mai ales cînd, se ştie deja, lumea în care călătorul se pregăteşte să intre este „tartaria", neprimitoare şi sălbatică, aşa cum ea le apare, înainte să o cunoască, multora dintre cei ce s-au încumetat să păşească la est de lumea catedralelor.

În minunata *Istorie a românilor prin călători*, Nicolae Iorga are multe astfel de exemple. Printre ele, povestea unui „carătaş" – meşter de caleşti – este pe cît de scurtă, pe atît de densă şi, cum ar fi zis Iorga, pilduitoare. Christian Dobel venise la 1830 în Valahia pentru a-şi găsi de lucru. Spera că, în lumea boierilor de aici, meseria lui va avea căutare. Dar în acele vremuri de după războaiele ruso-turce, marcate de foamete şi epidemii, pînă şi boierii sărăciseră – una dintre scenele pe care le reţine meşterul neamţ este cea a unei mulţimi bătîndu-se pentru firimituri de colivă, gata-gata să răstoarne mortul din coşciug. Ordinea îi place, doar vine de la Gotha, şi-ar dori-o în această lume pestriţă şi (pentru el) încă sălbatică în care a ajuns, unde se sperie de ţigani, de tauri alergînd liberi pe străzi şi de călăreţi care apar şi dispar în zare, în galop, din pricini neştiute vreodată. Dar, în egală măsură, îl sperie modul în care este păstrată sub control lumea tulburată de foamete şi decimată de război şi de epidemii repetate de ciumă ori holeră. Îi vede pe ruşii care ocupaseră Bucureştiul ţintuind brutari de uşa dughenei cu cîte un cui în

ureche, pentru prețul prea mare pus la pîine, sau bătînd hoți în piețe cu pînă la 280 de vergi pe spinare. Patronul său, Weiss, de mai multă vreme în capitala valahă, n-a reușit să-i curme neliniștile. Dar, în loc să se întoarcă acasă, Christian pleacă și mai la est – ajungînd în cele din urmă să lucreze la Bîrlad, pentru grecul Andricu Mamachi, patronul unui atelier de trăsuri. De aici, unde începuse să se așeze la lucru, pleacă după numai șase luni, izgonit de frica holerei care izbucnise în acele părți ale Moldovei, și o ia spre sud, pînă la Galați. Nici aici nu zăbovește prea mult, pentru că aude cum că meșteșugul său ar avea mare căutare tocmai la Constantinopol. Se îmbarcă pe un mic vas, dar, pentru a primi „viza", este pur și simplu jefuit de slujbașii ruși ai vămii. În fine, călătoria lui Christian Dobel se încheie peste un deceniu, cînd, întors acasă, se gîndește să-și aștearnă pățaniile pe hîrtie. O imagine nu-i dă pace și, deși nu are vreo semnificație aparte, o așază în pagină: scrie cîteva rînduri despre chipul unei fete deosebit de frumoase, pe care o văzuse preț de o clipă pe străzile desfundate ale orășelului moldav Focșani.

Lumile nu sînt într-o așa mare măsură diferite, iar puterea de adaptare a celui mutat dintr-un loc într-altul, cu o altă limbă și alte obiceiuri, este întotdeauna gata să umple diferențele. Mirarea, plăcerea înfiorată în fața descoperirii compensează întotdeauna spaima începutului și îl așază pe nou-venit, încet, în tiparele pe care le găsește. Uneori, chipul deosebit de frumos al unei fete, văzute pentru o clipă din goana caleștii ale cărei mecanisme sînt cunoscute mai bine decît cele ale lumii din jur, săvîrșește minunea: încetinește fără vreo explicație caii, pînă ce merg la pas, dar fără a-i putea opri.

Despre lene, despre foloasele şi neajunsurile ei

Îmi aduc aminte, întotdeauna cu o mare plăcere şi o nuanţă de scuză – mai ales faţă de mine –, de *Povestea unui om leneş* a lui Creangă. Am avut ocazia, abia după ce am împlinit „40 de ani de viaţă şi activitate", să văd locul în care şi-a găsit creatorul această pildă uitată şi am dat acolo chiar peste omul poveştii. Era aşa cum mi-l închipuiam, un pic rotofei şi stînd pe un scaun. Rupea bilete, dar cu un efort atît de mare, încît am trecut o clipă prin spaima că o să i se întîmple ceva de faţă cu mine şi îmi va strica mica plăcere de a vedea vestita căsuţă în care a copilărit fiul rebel şi needucat al neamului românesc. Ceea ce am văzut apoi în mica bojdeucă nu mi-a schimbat prea mult din ce am înţeles, copil fiind, din povestea lui Creangă. A fost doar un decor, în care am formulat mai precis o judecată, sau mai degrabă un sentiment încercat încă din copilărie: lenea nu e un păcat.

După ce am auzit-o pe tovarăşa învăţătoare citindu-ne în clasa a II-a mica istorioară despre un om care a preferat să sfîrşească spînzurat decît să trăiască în ordinea unei lumi cu care nici măcar nu se obosise să caute o cale de comunicare, refuzînd pînă şi clemenţa femeii care-i dăruise posmagii, pentru că aceştia nu erau „muieţi", am avut, copil fiind, posibilitatea să descopăr puterea principiilor. Care te pot apăra, precum o platoşă, sau te pot duce la moarte, dar la una senină. Nu întîmplător, omul cărat cu carul în huiduielile copioase ale publicului primise ca ultimă şansă un „mestecat al posmagilor" pe viaţă. Un fel de contemplare silnică a propriei neputinţe şi a propriului

sfîrşit, precum cea la care au fost supuşi, prin legi ale statului român, sute de mii de condamnaţi ai gulagului. Eu am ridicat mîna după lectura tovarăşei învăţătoare şi l-am lăudat pe omul leneş din poveste, dar nu cunoşteam cuvîntul „principii" sau altele asemenea. Pur şi simplu îmi plăcuse omul, pentru că, în loc să mestece pîine uscată şi să fie de rîsul lumii, s-a dus să moară. Nu m-am gîndit că ar putea munci, pentru că era evident: nu-i stătea în caracter. Nu se supăra să se ştie despre el că e leneş, nu-i era ruşine şi îşi purta crucea de leneş fără să se plîngă, recunoscîndu-şi năravul. N-am fost lăudat atunci pentru această interpretare, dimpotrivă, am fost pus la colţ şi socotit toată ora „leneşul clasei". A fost un neajuns udat cu lacrimi grele. Dar pentru mine personajul lui Creangă a rămas pînă astăzi un erou. Am mai crescut apoi şi am văzut, prin liceu, *Oblomov*, o ecranizare a romanului lui Goncearov. Oblomov era mai tare decît omul lui Creangă – nu a respins doar mila unei vădane gata să dea o căruţă de posmagi, ci chiar şi dragostea. Dar nu pur şi simplu din lene, aşa cum s-ar crede la o privire superficială. Ci tocmai din dragoste.

Folosul lenei, aşa cum o arată atît povestea lui Creangă, cît şi romanul lui Goncearov, stă în chiar puterea ei: aceea de a contempla, leneş fiind, fără bătaie de cap. Fără pasiune, fără ură, nici în scopul de a descrie ceea ce contempli, ci doar cu nedumerirea cu care deschizi ochii într-o nouă zi ca în prima şi ultima. Într-o asemenea zi, cînd mai crescusem – aveam şaisprezece ani –, am văzut deci şi am înţeles în zorii unei dimineţi de vară tîrzie şi neajunsurile lenei. O priveam pe bunica mea sumeţindu-şi fustele peste genunchi şi trecînd rîul în care eu mă pregăteam să pescuiesc. Pămîntul ne fusese luat de ferma de mere a statului şi ea lucra acolo, primind un mic salariu şi cîte un sac, doi de fructe. Am simţit, şi simt pînă azi şi voi simţi întotdeauna, carnea albă sub undele reci şi picioarele căutîndu-şi următorul pas pe pietrele ude. Acesta este neajunsul cel mare al unui om leneş.

Despre delaţiune

Cei ce critică adesea „specificul naţional" se referă, în primele puncte, la disponibilitatea românilor spre „turnătorie". S-ar zice că vocaţia românilor este aceea de delatori. Delaţiunea nu a fost, bineînţeles, inventată de români, ci doar instituţionalizată la noi într-o formă mai aparte, cu nuanţă malignă. Tocmai din acest motiv, ea îmbracă uneori forma unui complex istoric autohton. Partizanii teoriei de mai sus găsesc destule argumente în trecut. Dacă este să luăm, de pildă, toate cronicile Evului Mediu românesc, aproape la fiecare pagină dăm de o trădare şi o „zavistie", iscate de cîte o „pîră". Nu cred însă că trebuie să exagerăm, chiar dacă am fi tentaţi să credem că, sub zodia Mioriţei, a dacului Bicilis şi a scrisorii lui Neacşu – probe mitico-istorice ale formei şi fondului delaţiunii pe aceste meleaguri –, avem păcatul în sînge, în fibra noastră etnogenetică. Eu nu cred că „turnăm" mai mult ca alte neamuri; ceea ce ne poate singulariza însă este modul în care delaţiunea s-a stratificat în societatea noastră de-a lungul timpului şi cu precădere în a doua jumătate a veacului trecut, ajungînd nu o dată factor decident în momente istorice şi un fel de „practică socială".

La nivelul cel mai de jos, în forma ei benignă, s-a purtat bîrfa la gard (mutată la bloc, în anii „construirii socialismului"). Pe măsura avansării pe scara ierarhiilor lumii noastre, se schimbă şi motivaţiile actului – de la pălăvrăgeala (uneori nu chiar nevinovată) peste care se presară ranchiună, amestecată cu o doză de laşitate, se ajunge la *reclamaţie*, semnată sau anonimă, după caz (în funcţie de puterea reclamatului şi curajul reclamantului).

În sferele înalte, bîrfa se transformă în *raport*, *referat*, *informare* ş.a., cu un rol fundamental în conservarea propriei puteri şi avansarea în funcţie. A şti să-ţi dozezi turnătoria, să o plasezi cînd şi cui trebuie a fost pe aceste meleaguri o cheie a reuşitei. Din nefericire, practica a avut şi are o aderenţă de masă şi un rol distructiv pe măsură. Exploatată şi ridicată la rang de practică instituţională de regimul comunist, delaţiunea nu a făcut posibilă numai instaurarea cu uşurinţă a acestuia în România, ci a şi dat nota lui caracteristică, apropiind comunismul românesc de despoţiile orientale, unde cei cîţiva din vîrful piramidei au cunoscut şi au controlat cu o mînă de fier întreaga societate, care se mişca numai după voinţa Conducătorului: trăiam parcă în subconştientul unui nebun, care ne alimenta viaţa reală cu propriile sale himere. Aşa ceva nu putea să se nască fără un control riguros al tuturor nivelurilor sociale, pe al căror consens tacit, impus ori benevol, s-a bazat. Comunismul s-a hrănit *din* şi s-a clădit *pe* slăbiciunile noastre.

Înclinarea noastră spre delaţiune a devenit arma cu care am fost supuşi. S-ar putea spune că turnătoria din „elan patriotic" era la fel de rară ca autodelaţiunea: pe cîţi români i-aţi auzit spunînd *da, asta e vina mea*? Societatea românească trăieşte în continuare sub spectrul fantomei acestui cadavru neîngropat. Acum avem doar mai multe locuri unde putem turna. O facem democratic chiar, aşa cum se vede pe ecranele televizoarelor, care etalează toată panoplia genului de „bîrfă la gard". Tocmai de aceea nu mă sperie legi redundante care încearcă să readucă delaţiunea în matca de odinioară, să o reinstituţionalizeze. Nu se mai poate: Revoluţia ne-a eliberat. Acum putem turna oriunde şi oricui, nu numai la Securitate. Într-un mod paradoxal, cred că acesta este şi sfîrşitul delaţiunii: în zilele noastre, cînd nici reclamaţiile semnate nu mai sînt luate prea mult în serios fără documentaţii, note de fundamentare şi recomandări, o anonimă are aceeaşi putere ca o găleată de apă turnată în deşert. Astăzi, delaţiunea se cheamă *referinţă*.

De ce au dispărut cojocarii

Există o breaslă a meseriaşilor acum practic dispărută, ca şi rotarii ori ceasornicarii cei adevăraţi, cei ce nu ştiu să schimbe o baterie de Swatch, dar pot în schimb repara orologiul unei catedrale. Este vorba de cojocari. Încă în vogă la finele anilor '80, cînd penuria de mărfuri a reînviat vechea tradiţie a meşteşugurilor casnice şi – în general – a tuturor activităţilor de subzistenţă, cojocarii au fost învinşi de industria confecţiilor, producătoare la rîndul ei a unor noi mode. Aşa că, astăzi, cei care mai stau să împungă cu acul în blana bine tăbăcită şi vopsită după reţete străvechi se pot număra pe degete. A rămas vie însă o altă deprindere, deloc străină acestor oameni, pentru care istoria nu a avut loc nici măcar în note de subsol: aceea de a observa şi comenta ce se întîmplă în jur. Atunci cînd, prin forţa lucrurilor, pîinea cea de toate zilele ţi-o cîştigi stînd pe un scăunel, vrei sau nu, devii un soi de „analist politic" de nuanţă conservatoare, criticînd toate cele ce se petrec dincolo de micul atelier.

Lumea dinăuntrul acestor încăperi este greu de descris, căci istoria rămîne, în genere, apanajul eroilor. Pentru a ne putea face măcar o imagine vagă asupra ei şi a celor ce o populau, o mînă de ajutor o dă chiar un mic meseriaş, care a trăit la Bucureşti în cumpăna dintre veacurile al XVIII-lea şi al XIX-lea. Ioan Dobrescu era cojocar în mahalaua Batiştei. El a notat, pe foi disparate, dar pe care a avut grijă să le lege într-o cărticică, devenită o cronică personală, parte din cele văzute şi trăite între anii 1802 şi 1830. Dacă despre evenimente politice socotite pînă astăzi esenţiale pentru istoria naţională, precum ceea ce unii

istorici au numit „revoluţia" lui Tudor Vladimirescu, micul meşteşugar are prea puţine cuvinte – şi nici acelea de laudă, din cauza spaimei şi a lipsurilor care au însoţit „zavera" –, în schimb cojocarul Ioan Dobrescu a notat cu acribie, ani de-a rîndul, cum a evoluat, de pildă, preţul peştelui şi al altor produse pe piaţa oraşului şi nu scăpa nici o scumpire care se abătea asupra capetelor umile din oraş. De pildă, în 1811 scria că „au ajuns ocaua de pîine 22 parale, ocaua de jimblă 32 de parale, curcanul 8 lei, găina 5 lei. Foarte greu au fost întru acest an. S-au început foametea de la leatul 1810 de la grîul nou [din primăvară – n.n.] şi au ţinut pînă în 1812, iarăşi la grîu nou". Dar măruntul meşteşugar bucureştean nu era un cîrcotaş din născare: el nu uită, de pildă, să mulţumească lui Dumnezeu pentru anii cei buni. În 1824 arată că „acest an au fost îndoit": în toamnă au fost recolte bogate, iar „zarzavaturi multe fără seamă s-au făcut de-al doilea".

Cele noi şi nemaivăzute au fost întotdeauna greu de acceptat şi nu s-au bucurat de cuvinte de laudă din partea unor oameni precum cojocarul Dobrescu. Intuia parcă, dincolo de toate, că schimbările nu pot fi prielnice îndeletnicirilor sale. Tocmai de aceea, notele cu privire la noile mode şi moravuri sînt, în cronica sa, mult mai amănunţite decît cele cu privire la molime, cutremure sau invazii de lăcuste. Cojocarul Dobrescu privea lumea aceea pe care nu o putea înţelege şi o dispreţuia făţiş, judecînd-o în cuvinte grele. Nu îi scapă nimic: „Întîi, era casele învălite cu lemn, pe urmă le-am învălit cu fier. Apoi, ce să vezi? Muierile, cu capetele goale şi tunse, dezgolite pînă la brîu. Oamenii îşi lepădaseră portul şi-şi luase port strein, ca păgînii, alţii nemţeşte, alţii sfranţozeşte, alţii în alte chipuri, cu părul tuns, cu zulufi ca muierile. Apoi ne amestecam cu ei şi cei mai procopsiţi le învăţa cărţile lor, unii sfranţozeşte, alţii nemţeşte, alţii talieneşte. Şi intra învăţătura lui Volter, acela pe carele îl avea ca pre un Dumnezeu...". Supărările micului meşteşugar nu se opresc aici. „Afară din acestea", scrie Dobrescu, mai existau „două eresuri" în Bucureştiul vremii lui, după ce „capiştea" domniţei Ralu a lui vodă Caragea, care purta numele neînţeles de „tiatru", arsese

din temelii, în februarie 1826: „Un clup şi un bal, unde îşi schimbă trupurile cu mascări şi îmbrăcăminţi drăceşti". Pentru Ioan Dobrescu, mărunt cojocar din mahalaua Batiştei şi cîntăreţ în strana bisericii, acestea erau semnele sfîrşitului lumii. Al lumii sale, aceea privită din prispa atelierului din chirpici, care pulsa dincolo de ferestrele mici, acoperite în serile de vară cu hîrtie înmuiată în ulei, iar iarna cu pieliţe din băşică de porc sau viţel, bine întinse pe rame de lemn.

Dimineţile unui fanariot

Pe 25 octombrie 1804, domnitorul Constantin Ipsilanti emitea la Bucureşti, în capitala Ţării Româneşti, un *pitac*, în cuvintele noastre, o rezoluţie, pe o *anafora*, adică ceea ce astăzi numim *adresă* ori *corespondenţă oficială*. Ea privea soarta unor bunuri pe care tatăl său, Alexandru Ipsilanti, le dăruise Şcolii Domneşti de la Sfîntul Sava, în pragul ultimului sfert al veacului al XVIII-lea. Toate acestea zăceau de ani de zile închise într-o „boltă" (o pivniţă) a hanului de la Mînăstirea Sf. Gheorghe Nou. De-a dreptul mînios, vodă îi scria unuia dintre epitropii Şcolii Domneşti: „Am văzut Domnia mea arătarea ce ne faci printr-această anafora, pentru care fiindcă între celelalte ce arăţi că au fost puse într-acea boltă, vedem arătate şi lăzi cu cărţi de învăţătură şi cu ergalii filosofice [ceea ce astăzi am numi materiale didactice – n.n.] şi fiindcă înşine noi am făcut întrebare unde sînt şi ce s-au făcut cu atîtea cărţi şi instrumenturi ce ne erau ştiute că le are Şcoala Domnească, adunate şi cumpărate încă din vremea celei dintîi domnii a Măriei Sale părintelui Domniei Mele şi nu ni s-a dat nici un răspuns. Pentru ce, dar, se ţine închise la boltă şi nu se dau la şcoală, ca să le metahrisească [folosească – n.n.] dascălii, întru trebuinţa învăţăturii ucenicilor?".

Nu ştim ce s-a întîmplat în urma *pitacului*, dar am găsit abia astăzi, răsfoind documente ale vremii, un răspuns nedumeririi domneşti. Am aflat, astfel, că în trecutele vremi ciuma nu a atins doar oamenii, ci şi cărţile. Aşa cum se întîmplă adesea şi în zilele noastre, dar, de astă dată, nu din pricina ciumei, ci a oamenilor. Între 1791 şi 1793, Valahia a fost lovită de valuri

succesive ale epidemiei, care a făcut ravagii îndeosebi în Bucureşti, marea, dezordonata şi cîteodată fermecătoarea aglomerare urbană. În aceste împrejurări au fost puse la adăpost şi cărţile Şcolii Domneşti, închisă în vremurile ciumei. Mai întîi, în urma poruncii unui alt domnitor fanariot, Mihail Constantin Suţu, dată în 23 noiembrie 1791, un logofăt domnesc găsise „odae cu toate cele trebuincioase în monastirea Sf. Gheorghe Nou, pentru aşezatul vivliilor [cărţilor – n.n.] de la Şcoalele Domneşti ot Sfîntul Sava. Ci fiincă trebuieşte a se face alegerea felurimelor de vivlii, ca să se pună cu orînduială la locul lor", logofătul cerea, deja tracasat de greaua căutare a unui spaţiu pentru depozitarea bibliotecii, ca de transportul şi depozitarea acesteia să se ocupe proprietarii ei de la Şcoala Domnească. Vodă Suţu şi-a cruţat logofătul şi l-a trimis deci pe dascălul Panait de la Sfîntul Sava, alături de „doi ucenici procopsiţi", să aşeze cărţile şi bunurile şcolii în acea „odae" de la Mînăstirea Sf. Gheorghe Nou. De acolo, în 1793, din raţiuni necunoscute, biblioteca a ajuns apoi în acea „boltă a hanului" din faţa mînăstirii, unde „au făcut rafturi înăuntru pentru cărţi, fiare la fereşti şi la uşă broască şi fereşti cu lacăte". Alături de cărţi s-au mai depozitat „lăzile cu amaneturi şi banii copiilor sărmani", aflaţi în administrarea Şcolii Domneşti. Epitropii de la Sfîntul Sava nu au fost prea fericiţi de mutare, aşa că i-au trimis domnitorului o *anafora*, dar numai doi ani mai tîrziu, cînd deveniseră îngrijoraţi de soarta odoarelor şcolii. Printr-un *pitac* din 15 aprilie 1795, la numai cinci zile de la plîngerea trimisă la Curte de epitropi, domnitorul cerea egumenului să ia cheile „boltei" şi să-l păzească pe hangiu, ca „să nu să facă vreun mastraf [i-am zice noi, astăzi, deturnare – n.n.] cu avutul sărmanilor copii, sau la vivliile şcoalelor". Probabil că răul fusese făcut deja în acea vreme: în cursul mutărilor, multe bunuri se evaporaseră – ceea ce iscase şi stînjeneala funcţionarilor în a-i da lui vodă Ipsilanti în octombrie 1804 un raport pe seama sorţii bibliotecii de la Sfîntul Sava.

Anaforalele, pitacele sau hrisoavele (*certificatele de proprietate de astăzi*) ne arată o lume bine agregată în universul birocratic

şi mult mai serios preocupată de ceea ce se întîmpla cu banul public decît am învăţat noi despre „epoca fanariotă". În aceeaşi toamnă tîrzie, aflată deja în pragul iernii, preocupat chiar şi de orarul „funcţionarilor publici" ai vremii sale şi probabil nemulţumit de întîrzierea demnitarilor la lucru, Constantin Ipsilanti cerea: „Fiindcă într-această vreme ziua s-a micşorat şi trebuinţa este ca toţi dregătorii şi slujbaşii curţii domniei mele să se mînece mai de dimineaţă la lucru, poruncim la toţi dumnealor veliţii boieri, cum şi zapciilor şi fiecărui slujbaş, ca la 4 ceasuri din zi [adică 10 dimineaţa – n.n.] să se afle fiştecarele la Curte". Astăzi, acest program începe la 9. Deci n-ar fi o mare diferenţă.

„Secreturi pentru roduri şi pentru flori"

La 1733, un preot sas din Ţara Bîrsei, Thomas Tartler, nota, după plăcerea sa, cele văzute şi mai de mirare dimprejur. Aşa s-a făcut că, după un drum la Kronstadt, întors acasă, a scris ce aflase trecînd de Poarta Ecaterinei în cartierul românesc de dincolo de zidurile oraşului, adică în Şcheii Braşovului: „Un popă valah, cu numele Petru, aici în Şchei, fără nici o îndrumare, a început să facă o tipografie şi să taie literele în plumb, însă nu în modul obişnuit, ci foarte din scurt, deoarece le-a lipit pe o scîndură şi aşa a tipărit un calendar valah fără ajutorul presei, ci numai cu vălătuc". Nu ştiu să se fi păstrat vreun exemplar din calendarul tipărit de preotul braşovean şi nu am mai găsit vreo altă menţiune în legătură cu trecerea lui pe pămînt. Dar popa Petru înţelesese, cu puţina sa şcoală, un fapt care începea să se sădească în mintea tot mai multor oameni: scrisul şi cititul lărgesc lumea, prin tipar cuvîntul devine un bun de-a dreptul material şi transportabil.

Primul rezultat a fost spargerea dogmelor. De pildă, călugării tipografi din spaţiul românesc al veacului al XVIII-lea, deşi n-ar fi recunoscut-o în ruptul capului, îşi însuşiseră, în felul lor, ideile Iluminismului european. Unul dintre ei, Dimitrie Rîmniceanu, lăsa la o parte *Octoihurile* şi *Psaltirile* şi se apuca în 1796 să tipărească la Bucureşti *Oarece secreturi ale lucrării pămîntului*, în care un capitol se intitulează „Secreturi pentru roduri şi pentru flori", explicîndu-se astfel: „Ca un iubitor al neamului mieu şi rîvnitoriu al folosului nostru, am adunat aceste minunate secreturi, atîta de folositoare pentru sămănături, pentru roduri şi

pentru flori şi le-am scos pe limba neamului nostru". Tiparul, monopol al bisericii în Principate, care se ocupa să-i ferească pe credincioşi de „eresuri", a înţeles schimbarea vremurilor şi a răspuns treptat şi altor nevoi decît celor ale cultului, precum plăcerea lecturii private. Minţile mai luminate au fost primele care au impus acest lucru şi, cînd nu au tipărit de-a dreptul basme, calendare, precum popa Petru, sau alte broşuri cerute de piaţa tot mai mare a lecturii, au schimbat cu mare îndrăzneală chipul vechi al bătrînelor ceasloave. Aşa s-a petrecut cu un arhimandrit Grigorie, care tipărea la tipografia Mitropoliei din Bucureşti un *Triod* în 1798, aşternînd înaintea textului religios o lungă prefaţă. Acolo înşiră idei pentru care, cu două-trei decenii în urmă, ar fi fost caterisit şi închis la balamuc. Iată ce spune, de pildă, Grigorie despre iubirea de înţelepciune: „aceasta au pus aripi minţii omeneşti" care a cutreierat zările, descoperind „însoţirea planitelor şi starea lor", apoi, întoarsă pe pămînt, „i-au descoperit pe un pol la miazănoapte şi un pol la miazăzi, i-au arătat întoarcerile soarelui, pre cea de vară şi pre cea de iarnă". Intrînd în adîncurile solului, „au scormonit atîtea metaluri şi au scos la iveală atîtea visterii, încît au deschis nenumărate negoaţe". Astfel, „cu această iscodire făcîndu-se omul şi ceresc şi pămîntesc, au aşezat orînduieli, îndreptări şi potriviri. Dintr-acestea sînt cunoştinţele ceriului, învăţăturile a tot rătundul pămîntului, ştiinţe filosofeşti şi mathimaticeşti, table de gheografie, punsule [busole] de corăbii, ochianuri mari şi ochianuri mici, măiestrii şi meşteşuguri".

După primul pas, după spargerea dogmelor, litera tipărită a dus la descoperirea unor noi vocaţii. De pildă, acum două veacuri şi mai bine, arhimandritul Grigorie era un partizan înfocat al integrării noastre europene: „Oamenii Evropei au minte ascuţită, sînt nepregetători şi viteji; cum că într-însa s-au născut atîţia înţelepţi, atîţia puitori de pravile, doftori, ritori şi voievozi aleşi, care au învăţat şi au biruit cu puterea minţii, a limbii şi a mîinii; cum că într-însa au stătut cele două împărăţii, a elinilor şi a rîmlenilor; într-însa au înflorit şi înfloresc ştiinţele, bunele

obiceiuri, meşteşugurile, buna nemuire; iaste cu cuviinţă ca această Evropă să se numească podoaba lumii". Şi mai spune arhimandritul Grigorie că românii sînt, din punct de vedere geografic, europeni; dar că, pentru a atinge „standardele integrării", avem nevoie de saltul unor reforme: „Ştiut iaste că Ţara Românească se socoteşte de mathimatici la treapta a 47-a a meridianului şi a 45-a a ecvatorului, trage un aer sănătos şi supţire, aflîndu-se într-o aleasă parte a Evropei şi vecinîndu-se cu neamuri care se laudă în ştiinţe. Toate acestea mijloace lesnicioase sînt de a ridica şi pre fiii patriei aceştia la treptele laudelor".

Întotdeauna, marile schimbări încep de la oameni mărunţi şi uitaţi, precum popa Petru din Şcheii Braşovului, năduşind la tăierea unor slove de plumb, sau dascălul Dionisie, iubitorul de flori, sau arhimandritul Grigorie, cel cu ochii spre cer.

Arta de a fi frumos

Frumusețea corpului omenesc nu este doar preocuparea revistelor mondene, a divelor și admiratorilor lor din zilele noastre. Fără atîta concupiscență ca acum, ea făcea obiectul aceluiași interes și la începutul secolului trecut. Pe la 1900, a fi frumos/frumoasă era la fel de preocupant pentru mințile tinerilor, dar și ale celor mai puțin tineri. Sînt în presa vremii sau în mici broșuri de popularizare o mulțime de analize ale acestui subiect. De pildă, specialiștii „modiști", stiliști ai vremii, ajunseseră la „concluziunea" că, în înălțime, un corp elegant trebuie să aibă „opt capete" – adică să aibă de opt ori înălțimea capului. După acest criteriu, ei împărțeau corpul în două părți, a cîte patru capete. Se pare că astăzi, în cazul femeilor, jumătatea de jos poate fi, liniștit, mai mare cu un cap decît cea de sus. Nu a dispărut însă un criteriu în ceea ce-i privește pe bărbați, care trebuie să aibă umerii mai largi decît șoldurile, pe cînd femeia, dimpotrivă... Bărbații vremii făcuseră chiar un portret al frumuseții ideale: cu părul negru ca abanosul și lung al unei indience, cu nasul fin al unei grecoaice, cu o gură de englezoaică, ten alb de nemțoaică, talia de viespe a unei georgiene, picioarele mici și ferme ale unei chinezoaice sau italience, brațele unei flamande, ochi de andaluză, cu dinții albi ai unei etiopience și grația în mișcări a unei franțuzoaice. Ceea ce era și atunci, ca și acum, imposibil.

Pentru a compensa această dificultate naturală, se inventase atunci „arta de a fi frumos". Tocmai așa își intitulase doctorul F. Grunefeld o carte scoasă în 1916 la editura Leon Alcalay din

Bucureşti. Să culegem deci cîteva dintre sfaturile sale, care ţin îndeobşte de igiena unui corp sănătos. „Aruncînd o privire asupra tuturor animalelor din jurul nostru, vedem cît de mult ţin ele la frumuseţea şi curăţenia corpului lor. Toată ziulica, animalele de tot soiul se curăţă, se ciugulesc mereu, se bălăcesc întruna, se scutură şi se scarpină ne-ncetat", observa doctorul Grunefeld cum îşi manifestă regnul animal cerinţa instinctivă de a fi curat. Acelaşi lucru şi la oameni, care dobîndesc o piele fină prin „curăţire, prin îngrijire, netezire, spălare, frecare". O deosebită însemnătate pune medicul în „arta de a fi frumos" pe „pieliţa obrazului", căci, nu-i aşa, „priveşte-mă în faţă şi-ntreabă-mă de viaţă". Grunefeld răspunde interesului pe care mai ales domnişoarele şi doamnele îl arată tenului, prin cîteva sfaturi utile. Spre a nu-şi „veşteji, vătăma şi aţîţa obrazul, acesta trebuie spălat încet", iar în privinţa expunerii, trebuia reţinut că „aerul cald vatămă blondinele, pe cînd aerul rece atacă brunele". La fel de fermecătoare sînt aserţiunile sale contra zbîrciturilor („aceste insulte ale timpului care le fac pe femei să fie mîhnite, triste, necăjite, melancolice!"), ca şi a pistruilor, duşmanul aprig al frumuseţii tenului feminin.

Dar F. Grunefeld atinge culmile rafinamentului monden al epocii prin sfaturile date pentru întreţinerea unghiilor şi a părului: „Cine ţine la frumuseţea corpului său nu poate să treacă cu vederea unghiile sale, unghişoarele mînuţelor sale". Ele, „ca nişte anexe ale păturei superioare a pielei, zisă epiderm", au nevoie de o îngrijire deosebită, care „e o artă întreagă, e şi o ştiinţă deosebită", deprinsă încă din copilărie, cînd copiilor neascultători, care ţin mereu degetele în gură ori îşi rod unghiile „li se va unge capetele degetelor cu tinctură de iod". Cît despre păr, acesta nu e doar podoaba capului, ci şi „un semn de sănătate, vioiciune şi viaţă lungă, care aduce mari foloase corpului uman. Un păr lung, blond, mătăsos, bine strîns, coafat după ultima modă", povesteşte doctorul, „îndrăgeşte şi farmecă mai mult decît povestirile din zeci de romane şi piese de teatru; şi apoi, părul negru ca cărbunele e ca un vulcan ce ne răscoleşte

mintea şi inima!". Oricine deci, şi mai ales sexul frumos, trebuie să-şi îngrijească părul, dacă nu vrea să-şi risipească restul frumuseţii sale. Cît despre pierderea podoabei capilare, care produce „un gol mare şi o mulţime de neplăceri", întîmplare cauzată de „stări constituţionale particulare sau alte boale", autorul ne propune şi un leac: el se dă „în contra pleşuviei cu o plămadă din măduvă de bou". Arta de a fi frumos presupune deci şi neplăceri, dar şi polemici între „stiliştii" vremii. Însuşi doctorul Grunefeld intrase într-o asemenea polemică cu doctorul bucureştean Athanasescu, „în chestiunea bustului" şi a utilizării corsetului. Dar despre corset, pălării şi alte accesorii ale „artei de a fi frumos", în textul următor.

Edificiul femeii

Am rezumat mai sus cîte ceva despre *Arta de a fi frumos*, în viziunea doctorului F. Grunefeld, din cartea cu acelaşi titlu publicată de acesta la editura Leon Alcalay, în Bucureştii anului 1916, preocupare total paralelă cu preocupările României legate de intrarea în Primul Război Mondial. Curios că, în plin război, s-au iscat în capitală chiar polemici – care, de astă dată, nu priveau momentul intrării ţării în conflagraţia mondială şi alegerea aliatului, ci o problemă mult mai lumească, de-a dreptul trupească. Este vorba despre „bustul femeii" şi cum trebuie acesta întreţinut pentru a fi cît mai arătos. Poate că un asemenea interes într-un asemenea moment era un reflex de autoapărare al oamenilor în faţa unei realităţi şi a unei istorii pe care nu le mai puteau înţelege şi controla, şi nu doar un semn de frivolitate.

Oricum, aşa cum spuneam, în „chestiunea bustului femeii" se declanşase la începutul secolului trecut o adevărată luptă – între cei ce strigau *jos corsetul* şi aceia ce se agitau pentru a păstra *sus corsetul* – în menţinerea unui bust cît mai frumos. O nouă voce se ridicase contra tradiţiei. Dacă reputatul dr. Athanasescu recomanda în continuare corsetul, iconoclastul dr. Grunefeld, autorul *Artei de a fi frumos*, nu îl socotea recomandabil. Athanasescu era de părere că „un corset admirabil trebuie să fie simplu, de dimensiuni în raport perfect cu dimensiunile persoanei, să reproducă reliefurile şi scobiturile corpului, fără a constrînge în numele unei estetice de convenţiune". În replică, Grunefeld milita pentru *corsetul natural*. Ce este deci *corsetul natural*? „Prin corset natural se înţelege învelitoarea, sau mai bine zis acea pătură

de mușchi și piele mai mult sau mai puțin groasă sau subțire, fină, ce acoperă în mod natural trunchiul omenesc". Tocmai de aceea, cel din urmă milita pentru lepădarea de toate constrîngerile: „A striga *jos corsetul artificial* e a spune jos aparatul de tortură care turbură nutriția intimă celulară a corpului feminin, lovind și zdrobind totdeodată organele nobile, proprii sexului frumos!". Pentru a întreține acest „corset natural", autorul *Artei de a fi frumos* are și o soluție: gimnastica suedeză. Adică, după cum explică mai pe larg dr. Grunefeld în polemica sa cu dr. Athanasescu, este vorba despre acele „demarșe corporale" menite să întrețină „corsetul natural", cum ar fi: „înmlădierea capului, înmlădierea brațelor, înmlădierea trunchiului și a picioarelor". Trupul, astfel *înmlădiat*, are darul de a înzestra „edificiul feminin cu forme complecte, frumoase și viguroase!". Trebuie să-l credem pe autor pe cuvînt, cu atît mai mult cu cît el avertizează asupra pericolelor utilizării corsetelor artificiale, tortura cea mai populară utilizată de creatorii de modă ai timpului: „Ele împiedecă mistuirea hranei și ca urmare, sîngele se urcă valuri-valuri spre obraz". Grunefeld se arată un adept fervent al întreținerii „libertății pîntecelui". Stimabilul doctor dă sfaturi de valoare și în legătură cu igiena gurii: „Cu gura ne exprimăm toate dorințile noastre fierbinți și d-aceea trebuie să păzim gura să nu sufere absolut nimica. Cu gura sărutăm, și cine nu știe că un sărut e dulce, dulce de tot, că un sărut e frumos, neîntrecut de frumos, că un sărut e dătător de viață sublimă!". Fără îndoială, cel puțin în acest punct, polemica doctorului Grunefeld cu sobrul său coleg Athanasescu a fost cîștigată. Nu putem încheia disertația autorului *Artei de a fi frumos* fără a arăta arma secretă pe care el o pune la îndemîna bărbaților pentru cucerirea „edificiului femeii": pălăria. O pălărie trebuie să fie nu doar elegantă, ci și utilă. „Fiecare căpățînă de om cere un înveliș artificial, un acoperămînt folositor", spune Grunefeld, iar bărbații trebuie să aleagă pălăriile în așa fel încît acestea să fie „permeabile la aer, adică să permită aerului de a circula liber pe cap; să nu strîngă oasele capului, craniul, încît să nu împiedice circulațiunea sîngelui

la partea de sus a capului, deoarece toate aceste cauze şi împrejurări sînt provocatoare de chelie şi de dureri de cap".

Din păcate, toate aceste sfaturi minunate nu au mai putut fi puse în practică. Aşteptatul succes de piaţă al cărţii doctorului Grunefeld nu s-a produs nici el, iar „edificiul femeii" a fost cucerit mai degrabă de teamă în acei ani ai războiului care au urmat. A trebuit şi ca bărbaţii să lase alegerea pălăriilor pe mai tîrziu. „Învelişul artificial" al capetelor lor a devenit cascheta de oţel, gurile au uitat sărutul, pentru a intona marşuri cazone, iar tîrîşul pe sub sîrma ghimpată a înlocuit „înmlădierea trupului", în proceduri de gimnastică suedeză. La o lună după ieşirea cărţii din tiparniţele editurii Leon Alcalay, România a intrat în Primul Război Mondial. Sute şi sute de exemplare din *Arta de a fi frumos* au rămas cu filele netăiate.

Învăţături mîntuitoare

Saşii Römer şi Kamner au fost cei mai cunoscuţi tipografi ai Braşovului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În atelierul lor au fost tipărite publicaţii în germană sau maghiară, dar şi presa ori literatura română a vremii, ei intrînd astfel pe o piaţă pînă atunci neexplorată, cea a cititorilor de limbă română, din ce în ce mai numeroşi în oraşul dinăuntrul şi din afara zidurilor. Astfel, cei doi au publicat *Transilvania – fo'ia Asociatiunei transilvane pentru literatur'a romana si cultur'a poporului romanu*, numerele pe un an ale acesteia ajungînd la suma de 3 florini, *Protocolulu siedinteloru conferintiei nationale romanesci tienute la Sibiu* în 1861, *Petitiiunea subssernută Maiestatii sale chesaro-craisti* de către românii ardeleni în 31 decembrie 1866 pentru susţinerea şi apărarea autonomiei Principatului Transilvaniei faţă de pretenţiile maghiare, care aveau să ducă la instaurarea regimului dualist, dar şi cărţi de dimensiuni mari, precum *Dictionariu magiaro-romanu, compusu de Georgie Baritiu*, format obişnuit, *in octavo*, legat, la 3 florini şi 70 de creiţari. Reproduc grafia vremii, cînd diacriticele în limba română lipseau, iar conţinutul cărţilor era scris – şi aşa avea să se întîmple pînă spre 1880 – mai ales cu litere chirilice, alternate din ce în ce mai des cu cele latine. Dar o fac doar pînă aici.

Fără îndoială, Römer şi Kamner au fost de un real folos afirmării fiinţei naţionale a românilor transilvăneni. Şi nu numai prin titlurile menţionate mai sus. Ei au tipărit, răspunzînd cererii pieţei, broşuri pilduitoare în limba română, cerute de public, cum ar fi *Geografia biblică*, *Viaţa lui Agricola*, *Carte de lectură*

a femeii române, Sonorul sau frumos răsunătoarele plînsu-cînturi ale înmormîntării nostrului Isus Christos ori *Magazin de cînturi naţionale vechi şi noi*, ultimele avîndu-l drept autor pe compozitorul braşovean George Ucenescu, sau manuale de gramatică română ori limba latină, scrise de Gavriil Munteanu, directorul „gimnaziului românesc", întemeiat la Braşov de mitropolitul Andrei Şaguna. Ultimul dintre autorii menţionaţi, profesorul Munteanu, s-a alăturat puţin după 1860 eforturilor pe care Ioan Petric, protopopul ortodox de Braşov, le făcea pentru a-şi aduce „turma" pe calea cea dreaptă. Protopopul l-a rugat pe inimosul dascăl să-şi pună, cu osîrdie, la lucru cunoştinţele sale în limbi străine, pentru a cerceta istoria şi necazurile pricinuite nu de putere, molime ori războaie, ci de un alt inamic, mult mai subversiv, tainic şi pătrunzător al sufletului: alcoolul. Aşa s-a făcut că, la editura şi tipografia amintită, ca o încununare a eforturilor lor de păstorire şi învăţătură, a apărut între altele şi o antologie de texte culese şi traduse, din surse neprecizate. Cum literele latine ale limbii române tipărite atunci nu aveau diacritice, cu atît mai puţin ne putem aştepta la note de subsol. Mica broşură de 32 de pagini are un titlu pe măsura patimilor care trebuiau curmate: *Înfricoşatele stricăciuni ale beuturei de vinarsu - rachiu. Învăţături mîntuitoare.* Cei doi deschid mica broşură cu o *Chiemăciune la înfrînarea de beuturi alcoolice*, care, ca titlu, aduce cu ceea ce apare la finalul reclamelor televizate de astăzi, avertizînd în legătură cu consecinţele consumului excesiv de alcool. Dar textul e puţin diferit. El începe astfel: „Fraţilor! Vieţuim într-un timp serios". Aşa e, într-adevăr: erau timpuri cu vocaţia construcţiei. Înfăţişarea majorităţii oraşelor „vechi" ale României de astăzi aparţine acelei epoci. Era însă o problemă - alcoolul, sau „vinarsul, care se numeşte după calitatea lui rachiu, holercă, otcă, spirt, silvoriu (şliboviţă), rum şi în alte chipuri", care, odată consumate, „simţurile pier, mintea se pierde, duhurile cele necurate vin, ce e sfînt se calcă în picioare, legea se badjocoreşte".

Broşura a avut un mare succes. Ea a ajuns în 1868 la o a doua ediţie, publicată, bineînţeles, tot de tipografia condusă de

saşii Römer şi Kamner, şi vom purcede în curînd asupra înşiruirii „înfricoşatelor stricăciuni ale beuturei". Dar pînă atunci trebuie menţionat că ea a fost tipărită pe o foiţă subţire de ziar, foarte apreciată în vremea respectivă de publicul larg, pentru capacitatea ei de a se lăsa uşor îndoită în jurul firişoarelor de tutun şi care nu ardea cu flacără, spre deosebire de mai vechea hîrtie filigranată de manufactură. Nu întîmplător, cartea se încheie chiar în şirul „învăţăturilor mîntuitoare" cu un „Adaosu scurt despre tabac".

Grîu şi visuri

Societatea comunistă a fost, ca şi închisorile ei, dezumanizantă, prin supunerea celor închişi între graniţele cortinei de fier sau pur şi simplu după gratii la doze mari de anormalitate. Începînd cu hrana, insuficientă şi avînd ingrediente dintre cele mai ciudate, între care capetele de vită sau arpacaşul ceva mai gros erau socotite delicatese, şi încheind cu interdicţia de a scrie, citi sau vorbi altceva decît „litera" partidului ori cu condiţiile abrutizante din celule supraaglomerate, alternate în cazul opozanţilor regimului cu tortura, uciderea sau măcar luni de singurătate în carcere, cu veşnica lipsă a oricăror condiţii de igienă sau asistenţă medicală, regimul comunist a fost, îndeosebi în ceea ce priveşte viaţa de temniţă, greu de îndurat chiar pentru persoane robuste fizic şi moral.

Situaţia nu s-a îmbunătăţit, aşa cum promitea anual propaganda comunistă, iar regimul îi trata la fel, an de an, şi pe muncitorii în numele cărora afirma că era condusă ţara. În decembrie 1956, un „colectiv" de la Institutul de Igienă, de la Institutul de Statistică şi de la Consiliul de Stat al Planificării vizita 21 de familii de muncitori din Bucureşti, Oraşul Stalin, Timişoara, Giurgiu şi Valea Jiului. Concluziile, aşezate într-un raport în vederea discutării unor măsuri pentru „îmbunătăţirea condiţiilor de trai" la Plenara CC a PMR din decembrie 1956, arătau, în spatele uşilor închise ale puterii, cum o duce cu adevărat românul de rînd – şi chiar în tuşe dure; nu se poate spune deci, aşa cum au circulat şi circulă legendele, că mai-marii acelor vremuri, Dej şi apoi Ceauşescu, nu ar fi ştiut ce se întîmplă în

ţară. Acest raport nu a fost deloc discutat la Plenară – s-ar spune că nici nu a existat, avînd în vedere faptul că i s-a pus apostila „strict secret" şi a fost azvîrlit în cel mai dosnic colţ al arhivei Comitetului Central. Dar iată cum trăiau românii pe atunci, aşa cum reiese chiar din acest document oficial, de la cel mai înalt nivel: „La majoritatea familiilor analizate s-a constatat un consum alimentar deficitar în factori nutritivi, consum care în cea mai mare parte se rezumă la produse alimentare vegetale. Macaragiul Mazarache Constantin de la Uzinele 23 August, care are 3 copii în vîrstă de 9, 11 şi 12 ani, consumă în general cartofi, roşii şi numai o dată pe săptămînă carne. Ceea ce trebuie subliniat este faptul că la unele familii aprovizionarea zilnică constituie în acelaşi timp şi consumul zilnic, stocurile de alimente fiind aproape inexistente. Datorită alimentaţiei slabe pe care o au, la multe familii de muncitori s-a constatat că parte din membrii familiei sînt nesănătoşi. De pildă, nevasta macaragiului Mazarache Constantin este bolnavă de TBC [în genere, un indicator al sărăciei – n.n.]. Din cei 3 copii ai lui Cobzan Maria de la Întreprinderea de mătase Ada Marinescu din Timişoara, 2 sînt bolnavi de TBC şi unul este bolnav de inimă". Mulţi dintre muncitori îşi trimit copiii la rudele de la ţară, cum face minerul Popa Gheorghe din Lupeni: „La acest miner, impresiona îndeosebi înfăţişarea lui: deşi în vîrstă de 28 ani, statura mică, uscăţivă şi paloarea feţei te făcea să-i dai cel puţin 35-40 ani. Se îmbracă cu lucruri vechi, ca muncitor nu are pentru iarnă decît pufoaica de protecţie de pe şantier. Un alt muncitor şi-a putut cumpăra pe parcursul unui an o singură pereche de pantofi. Lăcătuşul Petronici Gheorghe de la Uzinele 23 August poartă o salopetă, nu are haine de iarnă şi nu ştie cum şi le va putea procura, unicul costum de haine pe care-l poartă a trebuit să-l dea băiatului său, cînd s-a înscris la şcoală. Nici măcar lemne de foc nu şi-a procurat şi nu are bani pentru a şi le cumpăra. Locuieşte împreună cu 2 copii într-o cameră de paiantă de 12 metri pătraţi, întunecoasă, pe jos cu pămînt, care se află la nivelul curţii. Ca aspect interior, camera se aseamănă cu o hrubă". Singurul lucru îmbucurător

constatat de specialiştii igienişti, statisticieni şi planificatori ai partidului comunist în acest rai proletar a fost că „la majoritatea muncitorilor s-au găsit instalate difuzoare".

România acelor ani părea să nu mai aibă nevoie de cărţi, ci pur şi simplu de pîine şi difuzoare. Grîul luase locul visurilor.

Souvenire

Pe la finele anilor '70 şi începutul anilor '80 erau în mare vogă „caietele de amintiri". Păstrate cu sfinţenie de fete (mai ales), dar şi de băieţi (am avut şi eu unul), acestea aveau filele înţesate de desene, colaje şi versuri pline de „sentiment". Cine nu-şi aminteşte de celebra „Cum doreşte căprioara/ Apă rece de izvor/ Aşa îţi doresc eu ţie/ Fericire-n viitor"? Nume celebre, precum Păstorel Teodoreanu, au transformat această pseudoliteratură de sertar-budoar în literatură adevărată (chiar dacă de „gen minor"), printr-o infuzie de irezistibil umor – şi astfel au fost consacrate epigramele. Uneori, produse „de marcă" au făcut cale întoarsă şi le putem regăsi în vechile caiete de „souvenire", cum se numeau acestea în anii interbelici sau imediat după război. La modă (şi prezent în multe asemenea manuscrise „de autor") era un catren al lui Radu D. Rosetti, numai bun pentru a fi dedicat inamicelor sau inamicilor: „Capetile multor oameni/ Au produs ceva-n viaţă/ Numai capul dumitale/ A produs numai mătreaţă". În ceea ce mă priveşte, răsfoind ceva mai tîrziu, în ultimii ani de liceu, caietul meu de „amintiri" din timpul şcolii generale, am avut şansa să intru, la rîndul meu, cu una dintre „producţiile de frontieră" – în sensul caracterului lor cu totul marginal – de-a binelea în literatură. Astfel, prietenul meu Caius Dobrescu a scris o poezie intitulată astfel: *Ce mi-a scris Marius Oprea de ziua mea pe un album Kandinski*. Şi acolo îi plasasem, cînd a împlinit 18 ani, următoarele versuri, pe care le-am scris cîndva prin clasa a VI-a: „Astăzi sînt elev/ Mîine poate am să mor/ Dar aceste rînduri scrise/ Vor rămîne-n viitor".

Moda acestor caiete s-a perpetuat pînă spre finele regimului comunist, fără a avea însă vreo legătură cu istoria acestuia. Pur şi simplu, noile căi deschise de IT şi civilizaţia televiziunii au dus, practic, la dispariţia acestor producţii preadolescentine, strămoş al Facebook-ului. „Souvenirele" au însă istoria lor. Ea îşi trage seva din anii romantismului tîrziu al secolului al XIX-lea, iar locul naşterii se află sub pernele şi în cutiile de pălării de prin internatele liceelor de fete ori ascuns sub salteaua din dormitorul aspru verificat de guvernantă. În acele timpuri, caietele de „souvenire" circulau îndeosebi printre tinerii aflaţi în pragul întemeierii unei familii. Uneori, tocmai spontaneitatea unor asemenea producţii şi capacitatea de a face dovada unei bune stăpîniri a genului aveau şansa de a înrîuri destine, determinînd-o pe aleasa (sau determinîndu-l pe alesul) inimii să îndrăznească să facă pasul dorit de pretendent(ă). La Braşov, cîndva la începutul anilor '20, tinerii din oraş organizau baluri şi şezători, sub egida Societăţii Sodalilor Români „Lumina" (socotită în anii istoriografiei comuniste o organizaţie de sorginte „socialist-comunistă"). Era un prilej numai bun pentru a completa paginile albe ale caietelor de „souvenire", iar invitaţia de a scrie în caietul cuiva era luată, fără îndoială, drept un discret avans. Cîteva dintre carnetele de bal, ca şi un vechi caiet de souvenire aparţinînd unui anume Nae Z. mi-au căzut în mînă, luminînd cîteva momente dintr-un destin altfel cu totul uitat, secvenţe din tinereţea unui meşter sobar despre care nu s-ar fi ştiut altfel nimic. Cu un scris artistic înflorit, dar cu o ortografie mai mult decît îndoielnică, tînărul de atunci Nae Z. scria: „Ori şi cine cemi scrie/ În acest notes primesc/ Ca să am ca souvenire/ Dela al meu prietin ce-l iubesc". Ceea ce astăzi provoacă un zîmbet căpăta uneori, în acele ceasuri de demult, încărcătura unei drame existenţiale. Nae Z., tînărul ucenic sobar, membru al Societăţii Sodalilor Români „Lumina", se îndrăgostise de Miniţa, care îi face hatîrul de a semna cîteva rînduri în caietul său de „souvenire". Caiet între filele căruia aflăm şi o scrisoare a alesei inimii sale, prin care aceasta îi anunţă iminenţa despărţirii, într-o

criză de gelozie, după o seară de bal. „Tristăi ziua fără soare/ Noaptea fără cer senin/ Dar mai tristă mi se pare/ Decînd noi ne-am despărţit", va scrie Nae Z. pe una dintre ultimele file ale caietului său...

...şi iată cum aceste rînduri s-au transformat într-o fereastră către trecut, ajutîndu-ne mult mai bine să înţelegem latura pur umană a străbunicilor noştri. Şi să constatăm că, în universul copilăriei şi al adolescenţei, sentimentalismul romantic a rămas, cel puţin de două veacuri încoace, o constantă. Există, dincolo de infantilismul versurilor şi umorul lor involuntar (pentru cititorul „matur"), şi altceva, ce ar putea fi socotit o ultimă tentativă de a rămîne agăţat în anii copilăriei, un fel de refuz inconştient de a accepta încleştarea cu viaţa adevărată.

Conversaţiunea

Cuvintele, de obicei, caracterizează timpul lor. Cuvintele noi sînt o modă sau numesc ceea ce îndeobşte nu exista în lumea în care au sosit. Şi tocmai de aceea se poate spune că inadecvări ale limbajului aparţin acestor epoci de tranziţie. La fel s-a petrecut de fapt şi romanizarea dacilor, prin impunerea unei superiorităţi nu numai militare, ci şi de civilizaţie (trecerea din bordeie în case de piatră, o hrană mult mai bună şi îndestulătoare, mai mulţi zei şi mai permisivi). Şi acelaşi model va fi fost urmat în urmă cu mai bine de un secol şi jumătate, sub puternica influenţă a romantismului paşoptist, cînd românii au devenit naţiune. Dar nu fără accidente – cel puţin lingvistice. Inadecvarea limbajului (sursă de umor involuntar) este specifică unor astfel de epoci. Ceea ce se întîmpla şi în 1852, de pildă, în chiar anul naşterii lui Caragiale. Pe atunci apărea la o mică editură din Ardeal o broşură intitulată *Carte de Conversaţiune şi Vocabulariu Germanu şi Românu, prescurtu lucratu pentru Germani şi Români.* Redau întocmai grafia şi stilul epocii ale unui tip de carte care, pînă astăzi, se bucură de un mare succes – pentru că facilitează comunicarea. Chiar fratele meu, care a lucrat (cu contract) în Germania, ca măcelar, a utilizat asemenea cărţi „de conversaţiune" în ultimii ani. Dar pe vremuri ele arătau şi erau scrise altfel. Limba română şi preţul ei au fost, practic, cu doar cîteva generaţii în urmă, altele. Este drept, populaţia românească abia cîştigase puterea legală de a pătrunde în vechile cetăţi ale Ardealului, căci altfel, în vremurile a ceea ce numim (încă) Evul Mediu, românii – negustori, meşteri ori ţărani veniţi la tîrguri – trebuiau

să părăsească locul după lăsarea serii. Tocmai de aceea, limba română a devenit extrem de prețioasă. Generația mijlocului de secol XIX este, dacă citim cu atenție și fără scrupule inutile presa și cărțile epocii, una care l-a creat pe Marius Chicoș Rostogan – cu ridicolul și bunul său simț cu tot și a avut meritul ei, răspîndind limba română literară. Este ceea ce dovedește și „cartea de conversațiune" pomenită mai sus. Și, chiar dacă am mari îndoieli că Ion Luca Caragiale ar fi avut cunoștință de ea, ceea ce este strîns între coperțile de carton ale acestei broșuri din 1852 la capitolul „Despre educațiune – creșcere între o Doamnă și învețitoriulu fiului ei", ea are ridicolul și frumusețea „formelor fără fond" ale modernității românești. Deci să trecem (sau să „purcedem") la o mică lectură. Am respectat întocmai grafia epocii.

— Doamnă, Domnia ta poți felicita pre fiul Domniei tale despre prețiul pre care l-au dobînditu în institutul de crescere.
— Prin ce l-au meritatu?
— Elu au recitatu pe degete fără împiedecare și fără a greși batîru într-unu singuru cuventu douădzeci de pagine din istoria universale, în întrebări și răspunsuri, de la Adam la Faramundu.
— Aceasta e o dovadă că are o memoriă bună. Totuși ar fi mai bine cîndu ar înțelege ce citește.
— Aceasta va veni cîndu va fi mai de verstă, elu va medita atunci despre aceea ce au învețiatu. Într-aceea el scie den memorie și la rîndu chronologicu numele tuturor sînților din calendariu. Elu declameadză frumos multe fabule și scie Tatăl Nostru în dzece limbi.
— Me doare de dînsul.
— Cum madamă, pe domnia ta te doare că ai unu copilu de cea mai bună speranțiă, înțeleptu ca un Catone, care preste puținu va vorbi latinesce ca Cicerone și care preste puținu are predispoziție spre a deveni un înțeleptu mare!
— Aceasta ar fi cu putință, căci spre a deveni un învățatu, adeseori nu se cere alta decîtu memoriă. Fiul meu spre a ajunge la scopul seu are mai mare lipsă de a-și forma inima sea, mintea sea, judiciul seu și cu deosebire a-și cultiva spiritul seu.
— Nu va să dzică acesta spiritu a studia, ca elu, de dimineața pînă seara și a nu afla nici un gustu la petrecării?

— Iubirea de studiu e fără condradzicere foarte laudabile, însе eu îţi mărturisesc curatu că aplecarea lui prea mare nicicum nu prea mă îndestulează. Eu aş vrea să-l vădu fugindu mai adesea, jucîndu-se seu făcînd mişcare.
— Să ne înţelegem, pentru asta n-are lipsă de învеţetoriu.
— Ba aru ave, pentru că învеţetoriul preumblîndu-se, seu jucîndu-se cu elu află midziloace de a descepta curiozitatea lui asupra a tot feluirile de objepte. Elu poate întrebuinţa această ocasiune şi mai de lipsă de sciut decît latina.
— Latina e cheea tuturor limbilor. Cine n-au cetitu pre Vergil în originale, e un om nesciutoriu.
— Fiul meu înainte de toate să scie limba mumească, elu să înveţie a vorbi şi a scrie cu facilitate, cu curăţenie, ba chiar cu eleganţă şi elocinţă; elu să aibă oarecare talente frumoase de a place în societate şi fiindcă e cu neputinţă de a sci toate şi cunoştinţa unui lucru se cîştigă numai pe spesele altuia adeseori mai folositoare, lui îi ajunge deocamdată să aibă o ideă superficiale din fiecare şciinţă.

Mă opresc aici, deşi cartea de „conversaţiune" este extrem de interesantă. Dincolo de atitudinea noastră faţă de realitate şi limbă, de opţiunea pentru un tip sau altul de limbaj, dialogul între profesorul de tip Marius Chicoş Rostogan şi o mamă românсă de la 1852 are o altă semnificaţie. Acea mamă a educat un copil care a lucrat apoi la întemeierea României moderne – cu cîştigurile şi superficialităţile ei. Precum astăzi, cu toate asemenea celor scrise atunci, dar într-o limbă ceva mai inteligibilă, ne tot străduim şi nu reuşim să facem din România o ţară a Europei şi să înţelegem măcar puţin cît de mult s-a schimbat lumea, ca şi atunci, într-un timp scurt cît o generaţie.

O scrisoare de dragoste

Era datată 21 martie 1930. „Vasilică, să îmi aduci batista și să o lași la doamna Georgică, că eu de-acolo o iau. Că tu nu mă meriți, după purtările pe care le ai și care le-ai avut cinci săptămîni, care ai primit souvenire de la mine. Și batista!" Iaca, așa vine cîteodată în lumea noastră povestea Desdemonei. Numai că, de astă dată, nu e imaginația scriitorului, ci adîncul și nefericitul fapt de viață: o tînără care era „tradusă" de Vasilică. Am avut multă vreme această scrisoare printre ale mele – dar ea a dispărut odată cu multe alte texte, fotografii și cărți, în urma unei mici invazii a Securității în apartamentul părinților. Tatăl meu, prevăzător, a aruncat la gunoi tot ce părea subversiv. Inclusiv manuscrisul scrisorii de mai sus, așa că vă rog să mă credeți pe cuvînt. Am găsit o dactilogramă a ei, prin hîrtiile mele mai vechi și nebăgate în seamă. Vasilică a existat. Ca și prietena sa, Luminița. Pentru mine, e viu. Ca și dragostea. Așadar: „Dar tu nu meriți decît de una ca asta cu care umbli și ai vorbit cu mine cinci săptămîni și ți-am dat souvenire. Și nu ai meritat să ai souvenire de la mine. Și nici nu trebuia să vii deloc după mine. Nu te-am chemat și nu trebuia să vii, dacă tu știai cu cine umbli. Dar, dacă eu știam lucrurile ăstea, nici eu nu te chemam după mine acum șapte luni. Dar tu nici nu meriți una ca mine, ci numai de una ca asta cu care vorbești. Și de prima dată trebuia să te duci la ea, nu să vii la mine!". Așa, pe ici, pe colo, am adăugat la text o minimă ortografie. Dar sensul adînc, pe care îl putem pricepe, e că Luminița avea dreptate. Ea îi spune lui

Vasilică: „Poți să curtezi zece, ca atunci să fie duzina și să îți faci și ție renume. Dar tu cît te ții de cuminte și de cult, atîta ești de încăpățînat. Aseară pentru ce ai fugit, ai crezut că viu la tine ca să mă conduci acasă? Nu. Sînt bravă, bucuroasă – nu pe tine, să nu crezi. Poate că tu crezi că umblu după tine să mă împac – nu, nici vorbă: așa cum sînt, mai găsesc unul ca tine, chiar *altcum* ca tine". În scrisoarea de despărțire, „altcum" este subliniat. Finalul este unul care arată însă acel adevărat și adînc sens al suferinței din dragoste: „Și bine ai făcut că te-ai supărat cu mine, că nici nu ne potriveam așa de bine, ca cu asta cu care vorbești acum. Dar un lucru mă miră, că, devenindu-ți atîta de nesuferitoare, nu mi-ai trimis batista înapoi". Cînd, elev în primii ani de liceu fiind, am citit prima oară textul acestei scrisori, povestea Desdemonei nu exista pentru mine. Ci doar absurdul, dragostea purtată, simbolizată de un obiect. De o bucățică de cîrpă. De o batistă: „Că eu așa am zis, că, dacă de mine nu mai ai plăcere, atunci nici de batista care este făcută de mine nu poți avea. Și tocmai pentru asta, nu vreau ca prin cine știe ce mîini să umble batista mea. De asta, să o știi deci de acum înainte, numai un obraznic ești și un mincinos. Deoarece cît ai vorbit cu mine cinci săptămîni, numai minciuni mi-ai spus. Nu te-am chemat și nici nu trebuia să vii deloc. Că eu nu m-am dus la cor cu intenția aia să îmi caut curtezan, dar tu ai venit mereu după mine. Îmi pare bine că am mers la cinematograf, de s-a gătat acum, că cine știe cît mai veneai la mine și nu ieșea nimic. Da noi de știam cine ești, în casă la noi nu veneai. Da batista să o aduci cît de curînd și să o lași la doamna Georgică!".

Așa sună povestea. Dragostea, uneori, se măsoară prin întîmplări mici. Luminița a ajuns nu doar să-și recupereze batista, ci și iubitul. Am văzut fotografia lor de la cununie – a lui Nae, cel mai mare „maestru" sobar din Șcheii Brașovului, și a soției lui. Nu au avut copii. Luminița a murit cîndva la finele anilor '70. Nae, rămas singur, a lăsat casa unor vecini, care să-l îngrijească. Îi dădeau să bea spirt medicinal, pentru că bietul bătrîn căzuse

adînc în patima alcoolului, iar ei aveau nevoie de casă cît mai repede. L-am cunoscut atunci – şi în acea seară, în care îmi citea tremurat de vîrstă, dar cred că şi de emoţie, scrisoarea celei care îi fusese soţie, am înţeles două adevăruri. Unul despre dragoste. Altul despre lume.

Planul lui Baumer

La „5 ale lui martie 1830, supt no. 1689", generalul Pavel Kiseleff, guvernatorul Bucureştiului, aflat atunci sub ocupaţie ţaristă, orînduia „o comisie într-adins pentru îndreptarea şi înfrumuseţarea" capitalei valahe. „Prezdent" a fost numit biv-vel logofătul Alexandru Filipescu, iar ca membri, inginerul genist Baumer, vel-aga Costache Cantacuzino şi vornicul Barbu Ştirbei. În următorii trei ani, sub atenta supraveghere a lui Kiseleff, această comisie a trecut la igienizarea şi modernizarea oraşului care pînă atunci se „dezvoltase" fără nici un fel de noimă şi regulă, „întinderea Bucureştilor fiind mult mai mare decît numărul poporenilor săi". Aşa că „de acum înainte – hotărăşte comisia, nu mult după înfiinţarea ei – va fi poprit fiecare de a face orice zidire sau clădire, afară de coprinsul cel de acum", ale cărui semne de hotar au fost riguros stabilite, aşezîndu-se şi zece bariere la intrările oraşului. Toate acestea au fost cuprinse într-un „Regulament pentru starea sănătăţii şi paza bunei orînduieli în politia Bucureştilor" (*politie* venind din grecescul *polis*, denumind generic oraşul), care prevedea „dregerea tuturor uliţelor, aşternerea lor cu piatră şi curăţirea Dîmboviţii", ca şi măsuri „pentru curăţenia şi altele ce privesc la sănătatea orăşanilor". Este, practic, certificatul de naştere al Bucureştiului modern, din ceea ce era pe atunci mai degrabă o adunătură de case din chirpici, dominate de Curtea Domnească, de Dealul Mitropoliei, mînăstirile Mihai Vodă şi Cotroceni, cît şi de unele curţi boiereşti. Acest „plan urbanistic zonal", cum denumim astăzi documentaţiile similare, a fost întocmit „spre a să înfrumuseţa oraşul

Bucureştilor şi a să asemăna cu celelalte oraşe ale Europii", după cum îşi doreau autorii Regulamentului.

Dar distanţa era mare – nu doar în stînjeni, cît mai ales în timp. „O dungă brun roşiatică sau neagră sau trandafirie pe verdele uniform al păşunilor. Cîteva turnuri, o clopotniţă, acoperişuri profilîndu-se la orizont." Este descrierea unui oraş din nordul european, la mijlocul veacului al XVII-lea. De departe, şi Bucureştiul arăta la fel. Numai că, odată intrat în oraş, fie pe Drumul Pantelimonului, dinspre Tîrgul de Afară, pe Dudeşti, Calea Tîrgoviştii sau pe podurile de la Ştefan Vodă, Mogoşoaiei ori cel al Calicilor, se ajungea pe atunci în mahalalele sordide ale oraşului: case rare, „multe locuri pierdute, îngrădiri mari de curţi sau grădini fără nici un folos şi multe locuri slobode, fără nici o trebuinţă, unde fiecare aruncă gunoaiele", după cum se arăta într-o „băgare de seamă" care încheia Regulamentul sus-amintit din 1830. Eram încă departe: către 1650, majoritatea drumurilor din oraşele din Ţările de Jos erau deja pavate şi „fiecare gospodină spală ea însăşi sau pune să se spele trotuarul şi porţiunea de pavaj din faţa casei", chiar şi cu peria sau, în cel mai rău caz, locul e presărat cu nisip fin – după cum sînt descrise, de pildă, oraşele olandeze din vremea lui Rembrandt. Bucureştiul guvernatorului Kiseleff se afla deci în faţa unei mari provocări: cum să transformi casele şi grădinile în neorînduială ale capitalei valahe într-un oraş? Ideea, pe cît de simplă, pe atît de ingenioasă, a funcţionat: prin mahalale au fost trase „drumuri largi şi puse pe linie, fără a se abate, decît numai unde va fi vreo zidire deosebită". Proprietarii „căscioarelor" aflate în cale le-au vîndut „pe seama oraşului", iar „particolarii" au fost îndemnaţi să-şi zidească case şi să-şi împrejmuiască curţi numai pe aceste aliniamente, la marginea cărora urmau a se planta copaci, aşa încît „să închipuiască aleiuri, aceste uliţe arătînd o priveală frumoasă şi mulţumitoare" şi îndemnîndu-i pe mulţi „a-şi face lăcuinţa acolo". „Şi aşa – încheia acea «băgare de seamă» – după o curgere de vreme, oraşul să va afla mutat în acele mahalale şi soarta Bucureştilor să va asemăna cu soarta tuturor oraşelor

Europei, unde cetatea ce să zice veche este cea mai urîtă vedere, în vreme ce cetatea cea nouă arată o frumuseţe deosebită, un aer folositor, mulţumire şi sănătate celor ce locuiesc într-însa".

Regulamentul alcătuit din îndrumarea generalului rus Kiseleff i-a adus acestuia chiar recunoştinţa posterităţii, prin atribuirea numelui său uneia dintre cele mai cunoscute artere din oraş, în vreme ce adevăraţii săi autori au fost uitaţi. Schimbarea a atins nu doar faţa oraşului, ci şi mentalitatea locuitorilor săi într-atît, încît ei înşişi au început a înainta „plecate jalbe", nu numai pentru a se plînge de vecini călcători de hotar ori pentru obţinerea de ajutoare sau scutiri de taxe, din cauza secetei şi a molimelor ori în alte pricini, ci şi pentru „folosul întregii obşti". Această schimbare a venit parcă peste noapte. Deja la 6 februarie 1831, cînd abia se uscase cerneala pe noile reglementări, locuitorii „ot mahalaoa Popescului" din cuprinsul „politiei" Bucureştilor înainta către „domnul ghenăral leitănant şi a feluri dă orduri cavaler Pavel Dimitrievici Kisileff" o „plecată jalbă" prin care se cerea strămutarea abatoarelor şi a tîrgului de peşte din acele părţi către marginea oraşului. Planul lui Baumer, „podpolcovnicul de ingineri" din trupele ţariste staţionate la Bucureşti, primul „plan urbanistic general" al Capitalei, a fost aplicat şi a funcţionat. Era primul pas spre oraşul de tip european, dintr-o călătorie nici astăzi încheiată. Dar despre acest din urmă Bauer, autorul de facto al modernizării oraşului, nu se mai aminteşte nicăieri.

Toamna birocraţiei

În toamna anului 1832, căminarul Costache Manu, şeful „secsii al doilea al Marii Dvornicii a trebilor din Lăuntru", adică un fel de secretar de stat în Ministerul de Interne al Valahiei, a descoperit că se află mult în urmă cu aplicarea unei solicitări „de sus". În iunie acelaşi an se stabilise prin adresa no. 416 ca toate „mădulariile Sfatului orăşenesc, fieşcare pentru partea ce i se cuvine" să ia măsuri pentru „toate cît sînt neapărat trebuincioase" pentru a „îndeplini regularizaţia în păstrarea şi trimeterea hîrtiilor în deosebitele canţelarii". Termenul-limită expirase: „Toate aceste lucrări trebuiesc isprăvite mai naintea lui 1 septembrie, epohă întru care se va pune în lucrare o revizie, spre a se pliroforisi despre întreaga bună orînduială ce ar fi aşăzată în fieşcare canţelarie". Deşi nimeni „nu se pliroforisise" încă, adică nu se informase dacă „revizia" s-a petrecut sau nu, aceasta nu însemna că va mai întîrzia mult să o facă. Fusese o vară fierbinte, iar în aerul încremenit sub arşiţă al Bucureştilor un răgaz de o lună era cît unul de un ceas prin alte capete ale lumii, unde puterea îşi ordonase şi exersase de ceva vreme mecanismele birocratice. La noi era mult timp în general – iar atunci, în particular, pînă după culesul poamelor din grădinile largi şi bogate ale capitalei şi pînă să fiarbă vinul. Dar nu mai mult.

Trezit deci probabil de vreo veste privind agitaţia autumnală a veliţilor boieri întorşi de pe la moşii, căminarul Manu îşi scoase la rîndul lui din letargie subalternii, printr-o convocare fără drept de apel. Era oricum o zi de luni, 2 octombrie a anului 1832, cînd încep lucrurile a se aşeza şi planurile capătă contur.

Căminarul anunţa: „Orînduit fiind prin porunca marii Dvornicii a se face revizie orînduelii canţelarii cinstitului Sfat orăşenesc, grăbesc a vesti printr-aceasta ca binevoind să fie spre îngrijire a să afla la canţelariie toţi lucrătorii mîine Marţi, de la 9 ceasuri evropeneşti pînă la unul din zi". Un răgaz generos. Dar ce atîta grabă? Şeful cancelariei Bucureştilor, Grigore Călinescu, om de modă veche pe care agitaţiile mărimilor şi termenele grăbite nu-l prea tulburau, ştiind şi grijile oamenilor săi, îşi puse propria rezoluţie pe adresa conului Costache: „Toţi lucrătorii canţelarii să să afle mîine la 4 în lucru pe la mesele ce să află lucrînd". Orele 4 „din zi", adică 10 după cele „evropeneşti" şi cu una mai tîrziu decît se ordonase – căci unde se întîrziase o lună, mai intra un ceas. Aşa cum prevăzuse, „inspecţia" a venit pe la ceasurile prînzului şi, cum a venit, aşa a şi plecat, „căminarul Manu" arătîndu-se mulţumit, cel puţin faţă de cei controlaţi. Dar urmarea a fost una neprevăzută: pe 20 octombrie, cu adresa no. 8052, cancelaria Sfatului a primit un regulament în 12 puncte, de la „Secsia al doilea din Marea Vornicie a trebilor din Lăuntru". Manu scria: „Administraţiia ţărilor, obştirea pravililor noroadelor şi a bunelor întocmiri nesăvîrşindu-să decît prin organul scrisului, canţalariile unde să scriu toate hîrtiile – care pînă la o vreme aflîndu-să în ţara noastră întru o stare foarte neîngrijată, prin întunerecul lucrărilor să înfiinţa cotituri în care pururea să tăinuia mulţime de avuzuri – nu mai pot fi lăsate întru acea vătămătoare neorînduială de mai înainte vreme". Aşa că prin noul regulament se dispune ca „fiesce canţalarie" să se despartă „în număr de mese, ocolite de scaune şi cu cuviincioasele unelte de scris"; stolnacealnicul, adică „şeful de masă", are un „pomojnic" (ajutor), „trebuinciosul număr de scriitori". Limba rusă intra rapid în administraţie şi aşa ar fi rămas, dacă românii n-ar fi avut un dram de noroc şi ţarul mai multe probleme la vremea aceea. Un „reghistrator" va trebui să „ţie seama" de hîrtiile „cîte intră şi es", numerotate în „reghistru", cu dată şi număr, cu iscălitura „pomojnicului" care le-a preluat, iar cînd se eliberează „către cine privescu, să ţie condicuţe mici în care să

însemnează numărul hîrtii şi luna şi zioa în care să dau, supt iscăliturile priimitorilor". Toate „pricinile cîte izvodescu materie de lucrarea canţalarii trebuiesc deosebite în delă, cusute pă muchie", iar „delele", dosarele înscrise şi numerotate pe cotor, se vor aşeza în dulapuri, evidenţa lor fiind anume ţinută într-un „catastih curat". Datoriile „amploaiaţilor" sînt de a ţine buna orînduială a lucrărilor şi a nu întîrzia la serviciu; scriitorii să scrie citeţ, pomojnicii să „ţie reghistru mesii", secretarul („stonacealnicul") „să alcătuiască ciornile după duhul rezoluţiilor şi să facă cuvenitele băgări de seamă". La toate hîrtiile, „după cetire cu loare aminte, şăful să scrie rezoluţia supt al său condei". Noile orînduieli trebuiau aplicate întocmai, „fiind şi această ramură a canţălarii a înfăţişa acum o adevărată pildă dă metodicească anerghie, de curăţenie şi de slujbă liniştită şi cu osîrdie", încheia căminarul Manu.

La cancelaria Sfatului Bucureştilor, Grigore Călinescu a citit cu luare-aminte Regulamentul; a mai revenit asupra ultimelor cuvinte, cele despre „curăţenie" şi „slujbă liniştită". Apoi a scris, citeţ, în marginea lui: „a se urma întocmai" şi, după cum arătau instrucţiunile, l-a numerotat, a pus să fie legat într-un dosar şi l-a închis în dulap.

Colonia tăcerii

La mai puţin de 20 de kilometri de Braşov, între dealurile care înconjoară Măgura Codlei, se află un loc pe care istoria l-a ocolit pînă astăzi. Însuşi numele micului cătun de aici îl indică drept ultim monument al comunismului: poartă numele de Mina 1 Mai sau, cum îl numesc localnicii din comuna învecinată Vulcan, Colonia. Istoria aşezării de aici îşi are începuturile în 1836, cînd, după un an de prospecţiuni geologice, fraţii Hoffman, doi întreprinzători austrieci, deschid o mină între dealuri, la capătul unei văi atît de neînsemnate, încît nici nu purta vreun nume – abia apoi a devenit „Valea Minei", găsindu-şi astfel un loc în conştiinţa oamenilor şi toponimia locului. Filonul de lignit s-a arătat atît de bogat şi de bună calitate, încît în preajma exploatării a luat rapid fiinţă o aşezare minieră, botezată de întemeietorii ei Colonia Concordia. În 1929, la aproape un secol de la începerea exploatării, lucrau aici peste 350 de mineri, iar în 1948, cînd mina a fost naţionalizată, coborau în adîncurile ei 600 de oameni. Imediat după război, primii ani ai „construirii socialismului" au adus cîteva modificări aşezării: printre mineri apar agitatorii comunişti, iar patronul minei, Francisc Czell, prevăzător, ridica în parcul din centrul micii colonii Concordia un obelisc „în cinstea Armatei Roşii eliberatoare". În rest, căminele muncitoreşti – ridicate încă la mijlocul secolului al XIX-lea –, cazarma pazei militare, magazinul şi cîrciuma au rămas aceleaşi, fiind însă tot mai insistent pictate cu sloganuri comuniste. Şi astăzi, pe vechea cazarmă din vremea austriecilor se vede, scris cu litere roşii, mari, „Votaţi Soarele", sloganul alianţei comuniste

la alegerile din 1946. Naţionalizarea şi „trecerea la o nouă etapă în construirea socialismului" au adus o primă schimbare importantă: colonia şi-a pierdut numele de Concordia, devenind Mina 1 Mai, iar în jurul obeliscului construit în cinstea Armatei Roşii s-a ridicat un gărduleţ de fier forjat cu şase bănci şi o poartă străjuită de o arcadă de tablă, pe care mai scrie încă „Parcul Minerul".

Schimbarea numelui a adus ghinion. Filonul de lignit a început să se împuţineze văzînd cu ochii. Deşi au tras cît au putut de mult pentru a păstra exploatarea în parametrii unei minime productivităţi, autorităţile au decis în 1964 sistarea activităţii. Minerii încă în putere au părăsit locurile, îndreptîndu-se spre abatajele din marile bazine carbonifere. Au rămas la Mina 1 Mai cei cîţiva care au renunţat la minerit, găsindu-şi de lucru prin partea locului, pensionarii şi toţi ai lor – cu totul, cam 180 de familii. Trăiesc aici, printre munţi de steril acoperiţi de iarbă rară, în clădirile semiruinate din vremurile chezaro-crăieşti sau în căsuţe mici, ridicate de-a lungul Văii Minei, într-o stranie izolare şi o sărăcie apăsătoare. Bătrînii mineri de odinioară, din ce în ce mai puţini (au rămas în jur de 50), sînt înmormîntaţi astăzi fără fanfară, în cimitirul străjuit de o biserică mică, dar îngrijită, alături de străbunicii lor, aduşi aici de fraţii Hoffman. O dată pe an, de Sfînta Varvara, patroana mineritului, se adună în cimitir şi aprind cîte o lumînare pentru înaintaşi, după care se îndreaptă către „privatul" din colonie, depănînd amintiri. Unul dintre aceştia, Grigore Mîndruţ, îmi spunea pe la începutul anilor '90 că a venit la mină în 1930, de prin părţile Buzăului. Soţia i-a murit de mult şi, după închiderea minei, s-a decis să nu o lase părăsită în cimitirul de la 1 Mai. Aşa că a mai lucrat o vreme, pînă la pensie, la Carierele Dimitrov din Codlea. Trăieşte singur, într-o cămăruţă a fostei cazarme; îi ţin de urît o pisică şi trei găini. La avutul lui se adaugă o valiză de lemn, cu care a venit aici în anii crizei economice, şi o pătură călduroasă, primită de la nemţii care au ajuns după Revoluţie la Colonie cu ceva ajutoare, trimise de saşii plecaţi din comuna Vulcan, de care aparţine aceasta. „Minerii au plecat de mult", spune el şi arată

spre cimitirul din apropiere. „Ar trebui să ne numim colonia Nimic sau colonia Nicăieri. Sau Satul Nebunilor", adaugă.

Singura legătură cu lumea celor de la Mina 1 Mai este autobuzul care face curse spre și din Brașov o dată pe zi, cîteva aparate de radio și cîteva televizoare ale celor mai avuți. În rest, își lucrează migălos și cam fără spor micile bucăți de pămînt de lîngă casă. Stranietatea locului, apăsat de blestemul lui Czell, despre care se spune că a murit după ce a fost deposedat de mină, ca și de blestemul Concordiei, îngropată în uitare, sare în ochi. Ea este sporită, pe lîngă vechile și masivele clădiri austriece în ruină, de faptul că după închiderea minei s-a înființat în apropierea ei un sanatoriu pentru bolnavii psihici incurabili, care în fiecare duminică sînt lăsați să iasă pe străzile fostei colonii miniere și să stea la soare în acel părculeț, străjuit de tabla pe care stă scris „Parcul Minerul". Aici, se spune, în unele nopți se mai văd fantomele fanfarei și ale minerilor care își petreceau odinioară zilele de sărbătoare cu mici și bere, dar muzica și sunetele sărbătorii nu se mai aud de mult. Sub acest spectru, cătunul (fost) minier 1 Mai se stinge încet, uitat și în tăcere, întocmai ca un bolnav de silicoză.

Zorba

Cînd m-am întîlnit cu el, nu ştiam prea bine nici de ce o fac şi nici cine este. Trecusem cu Alexandru, micul meu zeu, care îşi studia un ciorap în catedrala zăngănitoare a căruciorului său, pe lîngă un taximetru a cărui roată stînga-faţă era frîntă într-o groapă din asfaltul democraţiei. Lui Alexandru îi plăceau pe atunci gropile, avea cîteva luni şi dormea cu atît mai bine cu cît era zguduit mai mult. Şoferul, un tînăr care privea mîhnit şi cu mîinile în şold spre dezastru, m-a văzut cum caut eu, înadins, gropile. Nici nu era greu. M-a salutat, apoi a uitat de roată: a venit şi m-a rugat să stăm de vorbă cîndva, cînd va putea şi el, cînd voi găsi şi eu timp să-l întîlnesc. Mi-a spus că mă văzuse la televizor şi că o să mă sune el. Spunea că are să-mi comunice ceva important. Ne-am întîlnit după cîteva săptămîni. Mă căutase de vreo două ori între timp, dar ori eram plecat din oraş, ori nu aveam vreme în momentele în care el îşi găsise un răgaz pentru acea discuţie importantă. Mă aştepta în faţa blocului, în taxiul său galben, vechi, dar bine îngrijit.

Am plecat în apropiere, la o cafea. Intenţionam să închei repede această ieşire. S-a născut într-o comună de lîngă Roman, în nordul Moldovei. Erau nouă copii la părinţi. Şi-a petrecut anii adolescenţei într-un internat. Se întîmpla la mijlocul anilor '80 şi acesta era destinul implacabil care îi fusese hărăzit de undeva mai sus decît putea el decide. Îi plăcea să citească şi mi-a mărturisit că plecase de acasă cu o învăţătură la care nu putea renunţa. Aceea de a spune adevărul, chiar dacă deseori în urma acestui adevăr a stat pe coji de nucă, la colţ, în mica

şcoală de ţară pe care o urmase. În internat a descoperit curînd o serie întreagă de umilinţe: corvezi pentru cei mari, micile bacşişuri date pedagogului pentru cîte o învoire în oraş, războiul permanent pentru a fi sîmbătă seara primul la baia comună, în speranţa că „prinde" apă caldă. Apoi mazărea cu gîndaci sau varza cu viermi – prin care puteai găsi cîte un strop de carne aţoasă de oaie sau de vită – în farfuria întinsă de faianţă, aruncate acolo cu sudălmi de nişte bucătărese grase peste măsură. Ar fi vrut să plece, dar nu avea unde şi încă îi era frică de lume. Se temea de foame.

Povestea lui curgea calm, fără inflexiuni, fără patimă. Părea că taximetristul pluteşte în altă lume, iar cafeneaua sordidă, plină de fum se afla deasupra sau dedesubtul său. În clasa a X-a a avut un prim şoc. Singurul său avut era un aparat de radio Gloria, la care ascultau cu toţii în camera de cămin ce se mai putea asculta pe posturile noastre de radio. Tot căutînd „altceva", a dat peste Europa Liberă şi BBC. Asculta mai mult serile, cu nesaţ, punînd uneori radioul chiar în fereastră şi strigînd: „Uite, bă, cum trăim noi!". Avea un prim instrument pentru a face diferenţa exactă, cuantificabilă, între adevăr şi minciună. A fost chemat într-o zi la pedagog, unde îl aştepta un tovarăş de la Securitate. Mirat, a descoperit că acele coji de nucă ale copilăriei sînt mai de dorit decît umilinţa cedării. Acum însă putea refuza. Încă din profesională, pentru că era bun la învăţătură şi în meserie, a putut pleca în alt oraş: îşi părăsea prietenii pentru că nu i-a putut trăda, precum şi de frica de a fi nevoit în cele din urmă să cedeze. Dar l-au găsit şi la primul său loc de muncă, la numai o săptămînă de la angajare. Nu s-a lăsat. A obţinut un transfer pe şantierul de la Casa Poporului, unde spera că se va pierde în marea masă a muncitorilor care o construiau. Ceea ce s-a şi întîmplat. Nu l-a mai căutat nimeni, iar aparatul său de radio Gloria era ascultat de astă dată în surdină. Pe 22 decembrie 1989, în zori, pentru o clipă, a văzut că adevărurile „sale" cuceriseră strada şi copleşiseră autorităţile. Seara însă, cînd s-a dezlănţuit focul, i-a revenit vechiul sentiment. A prins din fugă

un tren către nordul Moldovei. Avea din nou senzaţia că e urmărit şi că, mai mult, tot iadul se dezlănţuise din cauza lui. A avut apoi o viaţă cuminte. A lucrat într-o întreprindere, pînă la falimentarea şi privatizarea ei chiar de către cei ce o conduceau, urmate de intrarea fostului director în parlament şi a lui, alături de ceilalţi muncitori, în şomaj. A lucrat cîţiva ani în străinătate, în construcţii. S-a întors cu bani puşi cu greu deoparte şi şi-a cumpărat Dacia cu care face taximetrie şi lîngă a cărei roată frîntă îl zărisem prima oară.

A tăcut. Pe parcursul povestirii, vreme de aproape două ceasuri, nu l-am întrerupt decît de trei-patru ori, pentru cîte o lămurire. Acum tăceam şi eu. Am sorbit, amîndoi deodată, din cafeaua sleită, în fumul aspru dimprejur. A reluat. „Şi v-am căutat să vă spun toate astea, pentru că eu cred că ele contează. Nu e vorba de mine, nu cer nimic şi nici nu trebuie să-mi daţi numele. E vorba de ceea ce s-a întîmplat în viaţa unui om." I-am dat dreptate. Nu puteam face altfel. Cuvintele lui îmi dansau în urechi cu aceeaşi forţă a fericirii care i se citea în ochi.

În căutarea poporului pierdut

Pun pe hîrtie povestiri din locurile ascunse ale memoriei noastre – despre cît de răi, laşi şi mai ales cruzi au fost unii dintre cei ce trăiesc alături de noi. Despre destinele lor mici, de dumnezei ai pumnului şi palmei; despre ceea ce astăzi numim, cumva eufemistic, „poliţie politică" – ceea ce, de fapt, stă ascuns în sufletul de granit şi sînge al păcătoşilor acestei patrii, în bastionul cruzimii lor. Despre poporul pierdut acolo şi pe care îl regăsesc în fiecare poveste aici. Despre umilinţele la care am fost supuşi şi cît de greu este să ne regăsim astăzi demnitatea. Despre mizerie morală şi manipularea istoriei – două semne ale omului nou ajuns la maturitate în aceşti ani ai tranziţiei, poate cea mai grea piedică în despărţirea de comunism. Din nefericire, toate istoriile pe care le-am descoperit în acest bastion al cruzimii care a fost comunismul, urmat de ani de confuzie a valorilor şi reperelor, şi pe care le aduc acum în faţa cititorilor sînt adevărate. Este uneori un adevăr crud, pe care l-am învăţat plătind obol amărăciunii – anume că nu sîntem un popor de îngeri. Dar am descoperit, aş spune, cu evlavie, că mulţi îngeri au fost printre noi. Sînt ei, poporul nostru pierdut.

Intuiţia, învăţătorul şi Dumnezeu

În urmă cu mai bine de o jumătate de veac, deci în plină epocă stalinistă, primele ore de ştiinţe ale naturii din clasele primare căpătaseră o nouă dimensiune: se numeau, în *curriculum*-ul vremii, ore „de intuiţie". Adică natura trebuia pipăită, simţită – de aici venea materialismul. Asemenea ore, desfăşurate chiar în mijlocul naturii mizere de la marginea oraşelor, făcuseră deja carieră la finele anilor '30 în Uniunea Sovietică. Un umorist sovietic, Arkadi Bîkov, a publicat chiar o descriere a unei „ore de intuiţie", în care elevilor li se predă în aer liber, dar ei nu pot să simtă aerul – ba dimpotrivă, libertatea naturii şi a propriului joc se transformă în constrîngere într-o asemenea măsură, încît o fetiţă cere „să iasă afară" de la ora din mijlocul naturii, pentru că nu se simte bine. La noi, deocamdată, lecţiile de „intuiţie" se desfăşurau în clasă, dar cu exemple, planşe şi discursuri bine ticluite, după tipicul materialist. Ei bine, de la o lecţie de intuiţie un învăţător a plecat, în acea vreme, din clasă la închisoare.

La ora de intuiţie dintr-o şcoală din cartierul bucureştean Balta Albă a venit prin 1949 în inspecţie un „tovarăş", care a ţinut cu tot dinadinsul să le explice copiilor cum e cu „intuiţia": *Copii, puteţi atinge banca? O vedeţi? Ea ESTE?* Copiii, în cor: *ESTE!* La care inspectorul, în apoteoza lui materialist-dialectic-ateistă, a plusat: *Dar pe Dumnezeu îl puteţi atinge, îl vedeţi?* Copiii, mai şovăitori: *N-nuu... Deci* – a conchis decis inspectorul – *DUMNEZEU NU ESTE!* La care institutorul se simţi dator să intervină: *Copii, voi îl vedeţi pe tovarăşul inspector?* Toţi copiii: *Daaa...* A venit o nouă întrebare: *Îl puteţi atinge?* Răspunsul a curs de la sine: *Daaa...* Şi concluzia „intuiţiei": *Copii, deci*

tovarășul inspector este? ESTE, au răspuns copiii în cor. Inspectorul era pe deplin satisfăcut, aprobînd reluarea teoriei sale cu totul demnă de Chicoș Rostogan. *Dar, copii,* a revenit învățătorul, *puteți vedea și pipăi mintea tovarășului inspector?* Copiii au răspuns, siguri pe ei și pe dialectica întîmplării, *Nuu,* în fața unui tovarăș care încă nu apucase să-și șteargă de pe față zîmbetul materialist, pipăibil și satisfăcut. *Ea ESTE?* a sfîrșit învățătorul. *NU ESTE!* au răspuns copiii, decișii și fericiți că, în acea oră, înțeleseseră cum e cu intuiția.

Istorioara de mai sus pare o glumă; de altfel, ea circula ca „fabulă" în acea vreme de tembelizare comunistă, din anii de început ai regimului. Dar nu a fost o glumă și, așa cum istorisește un fost deținut politic, Gheorghe Stănescu, învățătorul a existat aievea și a plătit scump lecția cu pricina. Pe numele său Gheorghe Zamfiroiu, acesta a plătit întîlnirea sa cu Dumnezeu pe calea „intuiției materialiste" mai întîi cu cinci ani de închisoare, între 1949 și 1954. Apoi a fost din nou arestat în 1959, cînd a fost chiar condamnat la moarte – pedeapsa fiindu-i comutată, după o chinuitoare ședere în celula morților vii, la muncă silnică pe viață. Deja murise, într-un fel: alături de el i-au fost arestați soția și doi dintre cei trei copii, un băiat și o fată care trecuseră de 14 ani, vîrsta „arestabilității" dușmanului de clasă. Soția nu a supraviețuit temniței, dar cei trei copii și învățătorul care descoperise ce ESTE și ce nu ESTE s-au reîntîlnit după grațierile din 1964. Arkadi Bîkov, cel cu „lecția de intuiție" publicată într-o revistă umoristică sovietică la mijlocul anilor '30, nu a avut același „noroc". Cum s-a întîmplat cu atîția alți scriitori sovietici ai vremii, la noi a ajuns o singură informație: că „a murit prematur, în anul 1938" – anul marii prigoane staliniste. Poate că întîlnirea învățătorului cu Dumnezeu pe cale intuitivă nu a schimbat lumea; sau poate că a fost prea scump plătită. Nu este tocmai un noroc să-ți pierzi soția în temniță, unde au ajuns și doi dintre copiii tăi. Dar, tîrziu, a venit și recompensa. Învățătorul Gheorghe Zamfiroiu a trăit să vadă căderea comunismului. După care s-a călugărit, lăsînd la o parte toate cele lumești, pentru a ajunge, sub numele de fratele Andrei, la capătul intuiției sale.

Asediul

Pe 14 iunie un om a fost arestat. Pur şi simplu a fost ridicat de pe stradă şi vîrît în temniţă. Oraşul capitulase atunci, după un scurt şi tragic asediu: majoritatea caselor erau ocupate de cuceritori. Confiscările, lipsa alimentelor, măsurile nou-veniţilor, care i-au aruncat în stradă pe toţi funcţionarii vechii puteri, de la ministru la vardist, de la savant la poştaş, măsuri prin care sute de mii de oameni şi-au pierdut serviciul şi dreptul la pensie, au provocat un val de sinucideri. Atmosfera deprimantă era şi mai tensionată de arestările şi procesele succesive, care împingeau nesiguranţa pînă la panică, alimentată şi ea de zvonuri tot mai alarmante, în cele mai dese cazuri confirmate. Viaţa de zi cu zi era impregnată de teamă. În cea de-a treia zi de luni a fiecărei luni, cuceritorii acţionau după un program fix. Oamenii dispăreau din casele lor, de pe stradă, de la petreceri sau nu se mai întorceau din clădirea în care erau „invitaţi" prin bileţele strecurate în cutiile de poştă. Victimele „erau deopotrivă ţărani sau orăşeni, intelectuali sau sportivi, adolescenţi sau vîrstnici", şi-a amintit peste ani un supravieţuitor.

Pe omul arestat în 14 iunie îl aştepta confruntarea cu propriul său trecut. Scrisese cîndva, iar scrierile sale fuseseră publicate într-un ziar numit *Credinţa*. Era vorba de credinţă în valorile vechii lumi, acum cucerită. I se imputa tocmai asta, precum şi faptul că-şi păstrase atitudinea, chiar şi după cucerirea oraşului. Aşa ceva nu putea fi acceptat. Nici măcar straiele monahale pe care omul le îmbrăcase, în semn de renunţare la vanităţi, nu l-au putut salva. Anchetatorii, care îl priveau cu ochi sticloşi, îi

cereau, printre înjurături şi lovituri, să recunoască: se călugărise pentru a-şi ascunde „activitatea criminală". Alături de alţi credincioşi şi prieteni, ridicase din ruinele unui cutremur o mînăstire. Acum, acea împlinire era socotită de cerberi un act criminal. Prietenii şi cei „împreună cu care a făcut acest lucru", ca şi lucrul în sine – adică mînăstirea – au fost socotite „o grupare criminală", „un loc în cadrul căruia să-şi continue în mod organizat activitatea lor antidemocratică". La întrunirile celor ce ridicaseră lăcaşul, la care participau şi „elemente care vizitau mînăstirea", anchetatorii susţineau că, „pe lîngă problemele de ordin mistic-religios", s-a desfăşurat „şi o intensă activitate contrarevoluţionară" împotriva cuceritorilor. Arestatul a tăcut vreme de şase zile. Apoi, sub povara loviturilor, cu ochii aproape închişi în urma pumnilor care îi zdrobeau ceas de ceas licărul luminii din ei, în cea de-a şaptea a dat prima oară din cap a încuviinţare. „Da, eu sînt cel ce a scris." Despre noua putere a cuceritorilor, cînd oraşul încă nu căzuse sub asediul ei, scrisese astfel: „Este o tovărăşie uriaşă, unitară şi ideal abstractă, în care toţi sînt egali, fără sex, fără familie, fără neam. Este, lămurit, un copil romantic al ficţiunei, care îşi poartă moartea în sine, se tăgăduieşte prin însăşi natura, originea şi baza sa: individualismul anarhic şi raţionalist. Reduce pe om la biologia insului şi tăgăduieşte realităţile psihice şi spirituale, ca grade vitale şi obiective ale omenirii, fiind o tovărăşie uriaşă, făurită după o anume teorie a luptei, a urii, sau mai bine o turmă organizată tiranic, după una sau mai multe abstracţii ale unei minţi omeneşti". Acum, acea putere pe care o descrisese astfel îl zdrobea. Îi zdrobea carnea, cădeau bucăţică după bucăţică din trup sub ploaia de lovituri – şi în cele din urmă puterea şi cel mai la sfîrşit voinţa. Doar o fărîmă de credinţă, ascunsă nici el nu ştia cum în cutele minţii orbite de lovituri, continua să vadă înlăuntru şi după cea de-a şaptea zi. Căci pe dinafară se lăsase cu totul bezna.

Cele de mai sus nu sînt o închipuire. E vorba de ziua de 14 iunie a anului 1958, iar oraşul căzut sub asediu este Bucureştiul, la finele primului deceniu de ocupaţie sovieto-comunistă. Destinul

frînt de poliţia politică a „democraţiei populare" nu este nici el unul imaginat. Cel ce a fost arestat atunci se numea Alexandru Teodorescu, cunoscut ca jurnalist şi poet sub numele de Sandu Tudor. A murit în temniţă, izolat într-o celulă la Aiud, cîndva prin 1962. Iar textul citat îl publicase în săptămînalul *Credinţa*, pe care l-a creat şi l-a condus în anii interbelici. În temniţă şi-a desăvîrşit fără îndoială sfinţenia martiriului său, început în pustnicia schitului Rarău, printre păstori şi cărţi. Cuceritorii oraşului, unde coborîse să-şi întîlnească vechi prieteni, nu preţuiau nici credinţa şi nici poezia. Le urau chiar. Tocmai de aceea, raţiunile şi faptele lor au pierit, după o vreme, fără urmă. A trecut de atunci pînă în zilele noastre destul de mult timp. Unii îşi mai amintesc întîmplările şi urmările acelui asediu, însă orice amintire a lor poate fi lesne socotită o plăsmuire. Dar nu este; din nefericire, nu este.

Poveste din ţinuturile lui Roş Împărat

Există timpuri şi locuri în care dragostea, odată ajunsă, se poate transforma în ură. Ca în basme, îngerii pot ajunge demoni, iar tinereţea fără bătrîneţe se schimbă într-un tărîm al morţii. Povestea tulburătoare de mai jos, ale cărei temeiuri au fost cunoscute în epocă doar de cîţiva iniţiaţi, se află într-un dosar din arhiva Comitetului Central, care consemnează fapte petrecute la zece ani după instalarea regimului comunist în România.

Într-o frumoasă amiază de aprilie a anului 1958, Tanţi, fiica cea mică a lui Gheorghiu-Dej, însoţită de marea ei iubire de atunci, cîntăreţul Cezar Grigoriu, din celebrul „Trio" care cînta *Macarale*, un hit în acea perioadă, intra la Braseria Continental din centrul Bucureştilor. Toate mesele erau ocupate. Un tînăr arătos, singur la o masă, le-a făcut semn şi i-a invitat alături de el. Cei trei au petrecut foarte agreabil un ceas, două împreună, ceea ce i-a determinat pe Tanţi şi Cezar să-l invite pe tînăr, pe nume Gheorghe Plăcinţeanu, despre care aflaseră că e medic chirurg, să le facă o vizită. La două săptămîni după această întîmplare, doctorul Plăcinţeanu a cunoscut-o în casa lui Cezar Grigoriu pe Lica, fiica cea mare a dictatorului comunist. Pe atunci, Lica era o „stea" în ascensiune a cinematografului de la noi. Se spunea că Dej închiriase singur o sală de cinema, pentru a-i savura debutul pe marele ecran. Ceea ce s-a întîmplat apoi este relatat în dosarul din arhiva Comitetului Central în următorii termeni: „Deşi Lica Gheorghiu era căsătorită în acea perioadă cu Marcel Popescu [secretar şi aghiotant al lui Dej – n.n.], la scurt timp după cunoaşterea doctorului Plăcinţeanu Gheorghe

a început să întreţină relaţii intime cu acesta. Deoarece relaţiile dintre ei au devenit publice, în familia lui Gheorghiu-Dej au avut loc numeroase discuţii, în urma cărora a survenit divorţul între Lica Gheorghiu şi Marcel Popescu. Menţionăm că Gheorghiu-Dej, aflînd de legăturile existente între Lica şi Gheorghe Plăcinţeanu, care începuse să o viziteze la domiciliu, şi-a manifestat în mod hotărît dezacordul faţă de aceste relaţii şi a căutat pe toate căile să le destrame şi să împiedice intenţiile lor de căsătorie". Dej era de-a dreptul furios. Furia sa era potenţată de o traumă mai veche a liderului comunist. O poveste de familie, relatată în epocă de un nepot al său, Ticu Gheorghiu, care o pune pe seama unei tragice întîmplări: în vremea în care Gheorghiu-Dej nu-şi începuse încă „activitatea revoluţionară" şi se afla la Bîrlad, mamei sale, bolnavă, i-a fost refuzată o internare în spital pe motiv că nu ar avea bani suficienţi. La scurt timp, aceasta a decedat. Vinovat, în memoria familiei, a rămas directorul spitalului. Îl chema Plăcinţeanu şi era tatăl pretendentului la mîna fetei lui Dej. În atare condiţii, pe Gheorghe Plăcinţeanu nu îl putea aştepta nimic bun, dar, din nefericire, nu-şi imagina pînă unde poate împinge Gheorghiu-Dej, întocmai ca Împăratul Roşu din poveste, dragostea posesivă faţă de fata sa şi dorinţa de răzbunare pentru un episod din trecut, de care în nici un caz nu era vinovat tînărul doctor. Plăcinţeanu a fost pus, din ordinul direct al ministrului de Interne Alexandru Drăghici, care acţiona la cererea lui Dej, sub o severă urmărire. A început să fie scotocit şi trecutul singurei sale rude apropiate aflate în viaţă, unchiul Ion Plăcinţeanu, profesor universitar pensionat, care locuia la Iaşi. Cu toată inconsistenţa probelor, a fost ordonată arestarea celor doi, din „raţiuni superioare de stat". Asta se putea întîmpla cu dragostea în comunism, iar criza de furie a fetei lui Dej nu a putut schimba nimic. Lica avea să recunoască faţă de cîntăreţul Cezar Grigoriu pînă unde va împinge tatăl său răzbunarea: „Acum, întreaga familie va avea de suferit".

Aşa s-a şi întîmplat. Bătrînul profesor Ion Plăcinţeanu, pensionat pentru că suferea de inimă, a fost închis la penitenciarul

Gherla, unde a murit la 14 decembrie 1960. Nepotul său Gheorghe Plăcinţeanu, complet izolat, ţinut în frig, lipsit de hrană, a contractat rapid un TBC pulmonar şi s-a îmbolnăvit de ulcer duodenal. S-au dat dispoziţii precise să nu i se asigure nici un fel de tratament medical. La 1 mai 1961, tînărul doctor Plăcinţeanu s-a stins, după doar douăzeci de luni de la arestare. S-a interzis autopsierea cadavrului pentru stabilirea cauzelor morţii. A murit, de fapt, nu de boală şi de foame ori din cauza bătăilor, ci pentru că a iubit pe cine nu trebuia. Iar Lica nu a aflat niciodată adevărul despre soarta lui; i s-a spus doar că, după executarea unei scurte pedepse, a ales să emigreze. Se poate spune şi aşa – plecase spre locuri mai bune decît ţinuturile lui Roşu Împărat, unde dragostea putea ucide.

Oaia şi partidul

În primăvara anului 1955, o nouă problemă a fost înscrisă pe agenda de discuţii a Secţiei Agrare a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român (fost şi viitor Comunist): mureau oile. O epidemie ciudată a făcut ca, pur şi simplu, oaia să nu se poată adapta nici la gospodăria agricolă de stat, aşa cum nu se adapta nici la „colectiv" şi nici măcar la „întovărăşiri". Frazele avîntate declamate de tovarăşii de la judeţ în lungi şedinţe de prelucrare a documentelor de partid privind transformarea socialistă a agriculturii n-au avut efect – parcă nu sunau la fel ca doinele ciobanilor trimişi la Canal. Aşa că toţi cei veniţi să dea o mînă de ajutor colectiviştilor s-au întors la „centru" fără rezultate – oile continuau, inexplicabil, să moară pe capete în ţarcurile agriculturii socialiste. Ca urmare a acestui fapt de o gravitate deosebită, problema a ajuns, cum spuneam, să fie dezbătută la începutul lunii aprilie a anului 1955 de capetele luminate ale partidului. Şedinţa era prezidată de Alexandru Moghioroş, cel care în cadrul Comitetului Central răspundea de Ministerul Agriculturii, de mai vechea noastră cunoştinţă Nicolae Ceauşescu, pe atunci unul din secretarii Secţiei Agrare, şi de Alexandru Drăghici, ministrul de Interne. Situaţia era gravă: se raportase scăderea şeptelului cu o treime. Chiar dacă oaia nu putea fi acuzată totuşi de sabotaj, ceva-ceva se datora cu siguranţă unei mîini criminale – doar nici un animal nu putea muri în republică fără aprobare.

Concluzia şedinţei, sintetizată de Ceauşescu şi Drăghici, a fost în consens cu aprecierea de mai sus: există o stare de demobilizare, mai sînt multe „elemente duşmănoase în agricultură, elemente

cu un trecut dubios". Nu e de vină oaia, nici partidul! Să căutăm deci adevăratul dușman! În păienjenișul decizional al regimului, indicația a parcurs totuși repede calea pînă la executant. Așa că, numai cîteva zile mai tîrziu, pe 24 aprilie 1955, tovarășul Pintilie, șeful Securității Raionale din Zalău, îi raporta direct și cu mîndrie ministrului Drăghici, într-o ședință de bilanț desfășurată la Cluj: „Am aflat că faptul că mor oile este că în nasul lor se fac viermi! La aceasta a contribuit și proasta alimentație a lor și prostul tratament făcut de medic: le-a făcut injecții cu drojdie de bere". Între timp, boala se răspîndise de la oi la om, afectîndu-le grav unor tovarăși nivelul politico-ideologic. Același ofițer raporta: „S-au ivit și o serie de evenimente, în sensul că tov. secretar de la organizația de partid a Securității a fost scos din partid, cu toate că fusese ales ca secretar în luna februarie. După alegere, el a început să tragă la răspundere pe tovarășii de la noi. La o ședință profesională, tovarășul s-a năpustit asupra lor cu o serie de probleme: el afirma că în Uniunea Sovietică nu este cultură și că în timpul războiului de apărare au fost unii ostași care au mîncat pîine cu cremă de ghete". Drăghici a manifestat, se pare, un dram de interes în privința securistului căzut în maladia oii nebune și a întrebat scurt: „Ce face ăsta acum?". Răspunsul lui Pintilie a confirmat diagnosticul: „El este bolnav, are ceva la creier!".

Povestea, ca orice poveste, are un final fericit. Pintilie a mai primit o stea pe epoleți. Doctorul care le-a făcut injecții cu drojdie de bere oilor a fost arestat, dar a fost eliberat la scurt timp, cu scuzele de rigoare, fiind ginerele unui deputat în Marea Adunare Națională. Fostul secretar de partid de la Securitatea din Zalău a fost trimis, după ieșirea din sanatoriu, în producție – director adjunct la Fabrica de cremă de ghete „Guban". Un lot mare de deținuți, de profesie ciobani, a fost eliberat. Ca prin minune, oile nu numai că au încetat să mai moară, dar au fătat, în acea vară, cîte doi miei fiecare – inclusiv berbecii. Astfel încît, la al II-lea Congres al PMR-ului, din decembrie 1955, în pofida epidemiei din primăvară, se raporta creșterea cu o treime față de anul 1954 a efectivelor de oi ale României Populare.

Grădina îngerilor

Vreme de mai bine de şapte ani, Lena Constante, care a fost arestată în celebrul „lot Pătrăşcanu", una din cele mai monstruoase înscenări judiciare ale stalinismului, a fost ţinută într-o izolare strictă. Singurele contacte cu fiinţe umane, dacă se poate spune aşa, au fost cele cu securiştii şi gardienii care îi aduceau mîncarea sau o duceau, cu ochelari negri pe ochi, către biroul de anchete. În 1957, nu se ştie din ce motive, întrucît căile Sistemului au rămas neştiute, Lena Constante a fost mutată în Penitenciarul politic de femei de la Miercurea Ciuc. În jurnalul de după această nouă perioadă de detenţie, Lena Constante, victimă a numeroase abuzuri fizice şi psihice în anchetele anterioare, avea puterea să-şi amintească rezultatul celei mai grave dintre pedepse – singurătatea: „Nu mai ştiam să vorbesc. Nu mai ştiam să articulez. Nu mai ştiam să-mi plasez vocea. Vorbeam, poate, cum vorbesc muţii, cînd încearcă ucenicia vorbirii".

Nu este simplu să accepţi, asumi şi trăieşti această singurătate. După aproape două decenii, între 1976 şi 1978, Vladimir Bukovski a scris un jurnal similar, ajuns roman de succes în Occident datorită notorietăţii autorului, deţinut vreme de 13 ani în gulag şi eliberat în urma unor presiuni care au făcut posibilă inclusiv „expulzarea" sa în Vest. Bukovski descrie la un moment dat efectele solitudinii, pe care le-a resimţit în timpul cît a fost internat într-un spital psihiatric din Leningrad, unde medicii KGB-ului încercau pe deţinuţi tot felul de metode de spălare a creierului, mai vechi sau mai noi, dar la fel de brutale. Omul, spunea Bukovski, „se obişnuieşte cu orice şi cu timpul

parcă se îmbracă cu o piele groasă, insensibilă. Trebuie să înveți să nu mai vezi nimic în jur, să nu te mai gîndești la casa ta, să nu mai aștepți libertatea. Să te adaptezi într-atît la viața de aici, încît ea să treacă pe lîngă tine, ca și cum nu te-ar atinge. Treptat mi-am cîștigat și eu această indiferență. Numai cu un singur lucru nu mă puteam obișnui – cînd se auzea limpede, seara, cum fîșîiau pe asfalt anvelopele troleibuzelor leningrădene". Troleibuze care îi mai bîntuie și astăzi visele, mai mult decît brutalitățile îndurate.

Am avut ocazia să o vizitez pe Lena Constante în 1992, în micul său apartament din Drumul Taberei. Vorbea senină despre lucruri îngrozitoare care i s-au întîmplat în viață. Plutea parcă între încîntătoarele ei tapițerii, care dezvoltă motivele scoarțelor olteneşti într-o geometrie ameţitoare, şi vechile melodii populare, culese de soțul ei, marele folclorist Harry Brauner – victimă de asemenea a gulagului comunist, în același „lot Pătrășcanu" și alături de care a fost arestată. Apoi, în vara anului 2004, Vladimir Bukovski m-a invitat să-i fac o vizită; am stat la el trei săptămîni și am scris împreună o carte – *Chipul morții. Despre natura comunismului*. Trăiește, izolat de lume, doar în compania motanului său Tosia, într-o căsuță din Cambridge. În spatele casei e o grădină imensă și sălbatică, pe care numai insistența vecinilor și, în ultimă instanță, amenințările cu amenda ale municipalității îl fac pe Bukovski să o îngrijească, tunzînd iarba, dar nu și tufele de soc și ruzinci cu care e împînzită. Citeam acolo cartea lui Andrei Pleșu *Despre îngeri* și la pagina 145 am găsit un pasaj în legătură cu însemnătatea efortului ascetic, care m-a dus imediat cu gîndul la vizita la doamna Constante, ca și la locul în care mă aflam, grădina „rusească" a lui Bukovski din Cambridge. Acest efort, spune domnul Pleșu, „n-are nici o legătură cu moralitatea străvezie, filistină a cumințeniei de pension. Asceza luptătorului din deșert, din deșertul singurătății și al lumii, e, în realitate, o manevră militară", prin care omul dobîndește o „condiție de front", un nou „fel de a fi" – ascetul adevărat este cel pentru care „problema ascezei nu

se mai pune". Aceşti asceţi, spune domnul Pleşu, sînt oamenii cei mai apropiaţi de îngeri. Şi nu sînt puţini, cred eu, aşa cum mai cred că am avut marea fericire să cunosc cîţiva, iar între ei, dacă ne gîndim bine, nu există graniţe în timp şi spaţiu. Am aţipit apoi în iarba înaltă, într-o amiază însorită şi caldă, neobişnuită în Insulă, şi m-au trezit motoarele a doi muncitori britanici care tundeau gazonul. În vis am avut senzaţia că aud zgomotul gaterului lui Zorba şi că îl văd exersîndu-şi dansul, undeva în spatele casei, într-o mică poiană din acea grădină a îngerilor.

Ochiul de sticlă

Omul era puţin nehotărît, se uita derutat la pereţii care, pînă la înălţimea privirii, aveau o culoare precum cea a gălbenuşului de ou stricat. Ochii i se pironiseră pe dunga vineţie ce despărţea vopseaua în ulei de humă, o linie continuă şi aproximativ dreaptă. Ar fi vrut să se întoarcă, dar deja îşi ştersese conştiincios picioarele pe grătarul de fontă de la uşă, scuturîndu-şi bine de zăpadă ghetele şi hainele, sub ochii atenţi ai subofiţerului de la poartă. Era opt fără un sfert, pe 2 ianuarie 1988, cînd s-a decis totuşi să facă primii paşi în sediul Direcţiei Paşapoarte a Ministerului de Interne de pe strada Nicolae Iorga din Bucureşti. Voia să plece; omul pur şi simplu voia să plece din ţară şi atît.

La ghişeul din dreapta, imediat după intrare, un miliţian care încerca să-şi ascundă curiozitatea sub o mască plictisită a mutat într-un tîrziu gemuleţul care-l despărţea de cel tocmai intrat: „În ce problemă?". „Păi, aş vrea să-mi depun actele pentru plecare definitivă." „Aha...", i s-a răspuns, şi miliţianul a întins o mînă moale, caldă şi plictisită spre buletin, cerîndu-i să-l lase acolo. I-a înmînat solemn un bon pe care scria doar atît: Birou 3. Conştiincios, omul a urmat semnul miliţianului, intrînd pe culoarul din dreapta, şi a bătut la uşa biroului. Vocea, nazal-birocratică, s-a auzit prin lemnul vechi, crăpat, dat cu aceeaşi vopsea în ulei de un galben nesănătos şi groasă de intrase în toate crăpăturile. Cel din spatele biroului nu se potrivea cu vocea; dimpotrivă, avea mai degrabă alură de boxer. „Buletinu'...", i s-a cerut scurt, în căldura molatecă şi aroma unei cafele fără înlocuitori

care răzbătea dintr-o cană mare, cu fierbător. „Păi, nu-l am, că..." şi nici n-a apucat să întindă mîna, întorcîndu-se către uşă să arate unde i-a rămas actul de identitate, că s-a şi trezit cu un pumn în ceafă. Cînd a reuşit să explice unde îi este buletinul şi ce doreşte, se afla deja în genunchi, pipăindu-şi un ochi a cărui pleoapă clipea des, lăcrămos, către dunga de aceeaşi culoare ce despărţea vopseaua în ulei de huma tavanului; iar cel care cu cîteva momente înainte era în spatele biroului încerca din nou să-l proptească pe picioare. Binevoitor, întors la cana de cafea, a luat o gură, gîndind: „Ce să-i faci, de unde să ştie el Directiva 0012391 din iunie trecut...". După care a revenit, pe acelaşi ton nazal, precizînd: „Aici nu-i pentru definitive. Definitive e la Biroul 7". Şi petentul a primit un nou bon. Călătoria în faţa legii continua, dar omul nostru n-avea habar de Kafka, un tip care, asemenea lui, trăise pe la începutul secolului trecut aceleaşi spaime; el nu era scriitor sau filosof, era fochist şi, pur şi simplu, în acea iarnă îşi propusese să plece din ţară. A luat deci bonul şi a bătut ceva mai încrezător la uşa biroului indicat. Iar i s-au cerut actele; şi iar n-a avut timp să explice, fiindcă de astă dată a fost lovit cu un baston scurt, de ebonită, la rinichi. Într-un tîrziu, tinerelul cu ochii încă tulburi de pe urma petrecerii de Anul Nou a părut să înţeleagă despre ce e vorba. Prietenos, de parcă nu s-ar fi întîmplat nimic, l-a îndemnat să meargă în audienţă la Biroul 10: „Mergeţi la şef să vă recuperaţi buletinul", l-a condus tînărul către uşă. Şi l-a bătut, de astă dată amical, pe spate. Ajuns în faţa uşii Biroului 10, frica de la început a fochistului dispăruse; cum dispăruseră şi umilinţa, dar şi furia şi dorinţa de răzbunare: în definitiv, ştia că cei pe care-i întîlnise nu treceau prin faţa centralei lui. Aşa că a bătut din nou la uşă. A urmat o explicaţie politicoasă, cu un tovarăş mai în vîrstă, solid, dar mic de statură, la cravată, ai cărui ochi apoşi păreau că deplîng cele întîmplate. Buletinul, ca prin minune, era deja acolo. „Trebuia să fiţi mai precis", i s-a spus. „N-aţi spus nici de ce, nici unde vreţi să plecaţi. Aţi spus doar că vreţi să plecaţi definitiv. Aşa că reveniţi mîine, la opt, să clarificăm situaţia."

Aceeaşi procedură, cu mici variaţiuni, a durat aproape o lună şi jumătate, pînă pe la mijlocul lui februarie. Fochistul nu avea să reproşeze nimic nimănui; el doar voia să plece din ţară, ştia că nu e nici măcar de neînlocuit. Ba dimpotrivă; se simţea chiar inutil. Fără gaze, nu avea ce agent termic sau apă caldă să distribuie. După acest interval de aproape 50 de zile (de două ori fusese chemat şi duminica şi sperase într-o minune), a intrat din nou în Biroul 10, nu înainte de a înghiţi pe furiş două algocalmine: ca întotdeauna pînă atunci, cei de la Birourile 3 şi 7 păreau mereu că-l văd pentru prima oară şi avea parte de acelaşi tratament ca în prima zi. Omul cu ochi apoşi era de fiecare dată din ce în ce mai prietenos, încercînd să-l descoasă în legătură cu nemulţumirile pe care le avea. Dar fochistul nu avea nimic. Nici o nemulţumire. Cu un aer patern, cel din spatele biroului i-a dat un singur test: „Uite", i-a spus omul micuţ de statură, cu acelaşi costum gris-pepit şi cravată cărămizie, „îţi vei primi paşaportul şi poţi să pleci unde vrei, dacă ghiceşti care din ochii mei e de sticlă". „Stîngul", a insistat fochistul la primele două încercări, stîngul a răspuns şi la cea de-a treia, deşi era sfătuit părinteşte să se mai gîndească. Nu s-a mai gîndit, convins că acela era răspunsul corect – la stîngul văzuse, de-a lungul acelei luni şi jumătate, o sclipire de omenie. Aşa că fochistul a plecat cu paşaportul în buzunar. Spre Biroul 16, după viza de plecare.

Riscurile poeziei

La 5 septembrie 1958, locotenentul Constantin Cenuşe, un anchetator al Securităţii, semna o ordonanţă prin care cele aproximativ 200 de poezii şi 200 de file olografe găsite în casa poetului Vasile Voiculescu au fost anexate la dosarul penal, în calitate de probe materiale în acuzare. Locotenentul Cenuşe afirma: „Aceste versuri au fost citite în cadrul unor întruniri, contribuind la educarea ostilă a membrilor grupului din care şi Voiculescu făcea parte". În vreme ce bătrînul poet se afla zăvorît într-una din celulele arestului Ministerului Afacerilor Interne, liniştea fiindu-i din cînd în cînd tulburată de anchetatorii brutali ai Securităţii, poeziile sale devenite „probe materiale ale uneltirii împotriva Republicii Populare Române" au fost îndeajuns pentru a se formula concluziile de învinuire. Acestea au fost formulate pe 26 septembrie 1958. Vreme de o lună, cît s-a mai scurs pînă la proces, Vasile Voiculescu a fost scos din celulă doar pentru cîte o scurtă confruntare şi pentru a fi dus la frizer. Între timp, strînsă între coperţile de carton ale dosarului de anchetă penală 1114, poezia era pregătită să-şi condamne poetul.

Pe 29 octombrie 1958, Tribunalul Militar al regiunii a II-a din Bucureşti, prezidat de lt. col. Emil Hirsch şi alcătuit din judecătorii Fănică Munteanu şi Bob Horaţiu, asesori populari fiind maiorii Petre Ţepordei şi Nicolae Bălţatu, s-a întrunit pentru a judeca dosarul 2164. Cele peste 2.500 de pagini ale dosarului cuprindeau transcrierile unor interogatorii, referate întocmite de anchetatorii Securităţii şi manuscrise considerate corpuri

delicte. Este neîndoielnic că familia lui Voiculescu îşi pusese mari speranţe în destoinicia avocatului. Şi nu a greşit, dar nici de folos nu a fost. Maestrul Vişinescu a insistat asupra faptului că Vasile Voiculescu este un „element valoros pe tărîmul literaturii române, fiindcă a scris o serie de lucruri care au fost apreciate şi peste hotare, condiţii în care cel pe care îl apăr nu poate fi socotit un duşman al clasei muncitoare". Avocatul Vişinescu a spus apoi despre clientul său că nu a făcut niciodată politică şi că nu ar fi putut să lupte împotriva clasei muncitoare, aşa cum arătase procurorul în actul de acuzare, pentru că „se trage dintr-un neam de ţărani". Constantin Vişinescu solicita instanţei reexaminarea dosarului, pentru a se constata că faptele poetului Vasile Voiculescu nu puteau fi încadrate aşa cum o făceau concluziile de învinuire ale anchetatorilor penali din Securitate. Încheierea pledoariei o putem socoti inspirată şi curajoasă pentru acele vremuri, chiar şi aşa cum reiese din consemnarea lacunară a grefierului de şedinţă. Vişinescu cerea: „Onorată instanţă, puteţi să sancţionaţi omul, dar aveţi datoria să salvaţi poetul".

Vasile Voiculescu, cel care scrisese nişte sonete închipuite ale lui Shakespeare, cel care scrisese despre o căprioară din vis, cel care scrisese un roman despre un orb care îşi găseşte drumul, a primit ultimul cuvînt. Inculpatul, ridicîndu-se în picioare, în atmosfera deja încinsă de tirul acuzaţiilor şi de verva apărătorului său, a spus cu o voce stinsă că nu are nimic de adăugat. A rugat doar instanţa ca, dacă tot i se confiscă averea, să-i fie lăsate măcar cărţile pe care le are în bibliotecă. Nu i le-au lăsat.

Moartea în lagăr

Era în martie; ultima ninsoare, cea a mieilor, se mai ițea încă pe pervazul acelui birou din Comitetul Central al Partidului Comunist Român în care în anul de grație 1968 procurorul militar Slabu asuda asupra raportului cerut de generalul Răduică. Anchetarea „abuzurilor din anii lui Dej" se apropia de sfîrșit. Nimeni nu trebuia să fie condamnat, doar 10-12 ofițeri superiori ai Securității urmau să fie trecuți în rezervă: mîinile lor erau murdare chiar de sîngele unor „tovarăși din partid". Restul nu prea contau, oricum, era vorba de „dușmani de clasă".

Pe masa procurorului domnea, falnic, un dosar gros, de peste 300 de pagini. Pe el scria doar *Cernavodă*. La piciorul podului ridicat de Anghel Saligny se înființase în primăvara anului 1952 un lagăr de muncă, în care fuseseră aduși în special țărani care refuzaseră să-și predea cotele. Unul dintre ei, un tînăr din Vrancea, de 23 de ani, care lăsase acasă, în ograda jefuită de milițieni, doi copii mici, l-a scuipat în față pe comandantul lagărului, care îl pălmuise fără motiv. A primit 21 de zile de carceră, dar după două săptămîni a fost dus la infirmerie cu ambele picioare cangrenate, pentru că fusese legat cu cătușe peste cizmele de cauciuc pe care le purta. „Cînd a fost adus la infirmerie și i s-au tras cizmele, i s-a dezlipit și talpa picioarelor, care putrezise", consemnează medicul coloniei penitenciare, care i-a făcut trimitere la spitalul din Constanța; dar comandantul, amintindu-și cum îl scuipase deținutul în față, nu a aprobat-o. Tînărul a murit în

chinuri cumplite, după 11 zile, putrezind de viu în infirmeria lagărului.

Un alt proces-verbal din același dosar de pe masa procurorului Slabu consemna depoziția unui deținut de la Cernavodă: „În luna decembrie 1952, fiind grav bolnav, am primit de la infirmerie un bilet de scutire și am fost întors la dormitor. Caporalul care făcea de serviciu m-a scos însă afară în pumni și picioare, umplîndu-mă de sînge, și m-a dus la comandant. Acesta m-a bătut pînă am leșinat. După ce m-am trezit din leșin, mi-a luat mantaua și m-a pedepsit să muncesc fără mîncare și odihnă 36 de ore. Am fost trimis la muncă, dar eu i-am spus caporalului că nu pot lucra. El a pus trei deținuți să mă arunce în Dunăre, apoi m-a bătut cu o lopată, m-a legat cu lanțuri și m-a dus din nou la comandant. Acesta m-a pedepsit cu trei luni de carceră. După 42 de zile am fost scos și dus la infirmerie. Comandantul m-a văzut acolo și mi-a spus: *Ai să te întorci în carceră și ai să stai acolo pînă mori.* Atunci am încercat să mă sinucid, tăindu-mi venele cu o lamă. Pentru asta, comandantul l-a pus pe un deținut să mă bată cu picioarele în testicole și în gură, nenorocindu-mă pe viață și desfigurîndu-mă". Deținutul a fost băgat din nou la carceră, dar a fost salvat de cîțiva ofițeri superiori veniți în inspecție la colonia penitenciară, care au mai găsit la Cernavodă alți șase deținuți morți, ce continuau să fie ținuți în carcerele lagărului, pentru că, după cum declara comandantul, nu își încheiaseră pedeapsa. Ancheta s-a încheiat cu măsuri administrative. Cîțiva gardieni au fost sancționați. Nu li s-au mai acordat prime pe 30 decembrie 1952.

Pe o altă pagină din dosar, procurorul Slabu a subliniat cu capătul albastru al creionului său bicolor, a stat un pic pe gînduri și apoi, după nenumărate tăieturi și ștersături, a scris doar așa: „S-au săvîrșit unele abuzuri în ceea ce privește regimul de detenție, cel alimentar, asistența sanitară". A închis dosarul și l-a pus apoi în teancul mare de sub biroul său, în

care destinele oamenilor se amestecau cu mirosul tare al ciorapilor cazoni. A privit afară, pe geam. O vrabie își curăța penele. Grijuliu, să nu o sperie, a deschis geamul și i-a presărat cîteva firimituri dintr-o felie de franzelă.

Sacii albaştri ai martirilor
(fragmente de jurnal)

28 aprilie 2009. Cred că cea mai crudă moarte este aceea despre care nu s-a vorbit. Despre care nimeni nu a putut povesti. Este moartea celor fără de cruce, a celor care au sfîrşit în închisori, în lagăre sau la marginea orizontului, în cîmpiile nemărginite în care au fost deportaţi. Am găsit pînă acum în arhive că au fost 651.087 de oameni care au fost închişi sau strămutaţi. Dintre aceştia, după estimări ce ţin cont de memoriile supravieţuitorilor, de concluziile medicilor care au analizat condiţiile de detenţie şi deportare, un sfert şi-au sfîrşit zilele după zăbrele, încercuiţi de sîrma ghimpată a coloniilor de muncă sau în colibele de chirpici în care au fost aruncaţi după ce viaţa de dinainte le-a fost răpită. Ar fi deci aproape 163.000 de asemenea morţi, la care se adaugă alţi peste 10.000 care, fără să mai treacă prin suferinţă şi umilinţe, au fost pur şi simplu executaţi, fără vreun simulacru de proces, imediat după arestare. Încerc de cîţiva ani, alături de prieteni apropiaţi, să găsesc aceste morminte fără cruce, risipite pe cuprinsul României. Fiecare pădure, colină, cîmp sau munte poate ascunde un asemenea cimitir în care morţii aşteaptă o lumînare. Şi atunci cînd se întîmplă să îi găsesc, să îi redăm urmaşilor spre a fi înmormîntaţi după rînduială, avem întotdeauna la noi lumînări, pe care le aşezăm la căpătîi. Iar lumînările iau lumină din sufletul lor, din ultima lor gură de aer.

7 mai 2009, Haţeg. Am intrat într-o sală înaltă şi răcoroasă, cu o mare tulburare. Aştept, dar nu mult. Profesoara Alina Bratu, care soseşte curînd, îmi întinde o mînă mică şi moale. Mîna mea e transpirată, apuc, tremurînd, într-un gest cam nepoliticos şi sper

că neobservat, să mi-o şterg înainte de buzunarul pantalonilor, ca şi cînd aş căuta ceva. De fapt, căutam cuvinte, dar nu erau acolo. Nu am mai trecut niciodată prin aşa ceva. Se aşază pe marginea unui scaun şi mă priveşte curioasă, în timp ce schimbăm cîteva replici de complezenţă. Îi spun că îmi place mult clădirea liceului, o fostă cazarmă austriacă, bine conservată şi renovată, aflată chiar pe malul Streiului, în Haţeg. I se luminează faţa. E profesoară de istorie şi directoare a liceului. Îmi spune şi ea că urmăreşte cu admiraţie ceea ce facem şi apoi, pentru că pauzele dintre ore sînt scurte, mă întreabă cu ce mă poate ajuta (este evident că e o vizită de lucru, şi nu de protocol; se uită fix la bocancii mei, pe care nu îi curăţ niciodată şi pe care s-a adunat praful morţii). Trag adînc aer în piept şi îi spun: „L-am găsit pe bunicul dumneavoastră, Petru. Adică osemintele lui". Îmi zice că ştie că a avut un bunic, ai ei nu i-au vorbit niciodată de el, spunîndu-i doar că a murit demult, imediat după război. „De fapt, la 21 noiembrie 1952. La Băieşti, sus pe deal", îi spun cumva abrupt, ca şi dealul pe care l-am urcat ieri. Îmi cere voie să iasă puţin şi se întoarce, o secretară aduce două cafele, deşi nu am cerut. A găsit pe cineva să îi ţină locul la oră. Cu încetul, îi spun că e mai bine că nu s-a vorbit despre asta, altfel nu ar fi putut face Facultatea de Istorie în anii comunismului, avînd un bunic executat ca partizan. Apoi o întreb dacă poate aduce un preot acolo sus şi cele ce se cuvin pentru slujbă. Fără îndoială, zice, se va ocupa de tot. Mă întreabă despre bunicul ei şi îi spun ce ştiu. Că Petru şi Iosif au fugit, fiindcă erau căutaţi de Securitate, şi s-au adăpostit în munţi. Că au stat ascunşi doi ani, ajutaţi de rude şi prieteni, într-un bordei săpat în marginea unei văi, la poalele Retezatului, la vreo 6-7 kilometri de comuna lor, Băieşti. Că au fost trădaţi, securiştii au aflat cumva unde se ascundeau, au înconjurat bordeiul şi i-au somat. Iosif a ieşit şi a primit un glonţ în piept, a supravieţuit şi a fost condamnat la 25 de ani de temniţă, l-am întîlnit ieri – are şi acum deasupra inimii o gaură prin care poţi băga degetul. Că Petru nu s-a predat, a început să tragă, avea o puşcă şi un încărcător de rezervă, pe care l-am găsit în ceea ce odinioară a fost buzunarul

vestonului său, iar securiștii au aruncat o grenadă în bordei. Că Petru are craniul sfărîmat de acea grenadă. Doamna profesoară ridică ceașca de cafea, mai grea parcă decît lumea. Varsă jumătate pe ea și începe să plîngă.

8 mai 2009, Băiești. Sîntem la marginea gropii, cu toții. Echipa noastră, polițiști, un criminalist, o tînără procuroare din Hațeg, tot Alina, care a avut grijă să aducă acolo sus, la poalele Retezatului, Statul român. Dar nu cu ostilitate. E bine că Statul transpiră măcar acum un pic pentru o viață răpită. Nu știu de ce, șeful arheologilor, Ghiță Petrov, e furios pe polițiștii veniți mai devreme. Alina, profesoara, a venit cu un preot tînăr, obosit și totodată tulburat de ceea ce se petrece la marginea unei păduri de sub Retezat. Nu știu cum, au venit și mulți copii din sat, deși urcușul nu este ușor. Începe slujba, se aprind lumînări. Dintr-odată, printre noi țîșnește un băiat de 10-12 ani și sare în groapă. Se apropie fără teamă de craniul sfărîmat al lui Petru și așază pe el un buchețel de albăstrele și gălbenele pe care le-a cules din pădure. Alina, nepoata lui, plînge iar. Îmi vine greu, din ce în ce mai greu să nu o fac și eu. Apoi o fac. Apoi îi îndepărtez pe toți – după slujbă vine cel mai crud moment, cel în care se face expertiza criminalistică și desfacem rămășițele os cu os, și rămășițele se așază în pungi mai mici și toate într-un sac mare de plastic, albastru. „Cine duce sacul?", întreabă Alina procuroarea. Ghiță, ocupat cu notițele lui, spune morocănos: „Să-l ducă ăl mai mare în grad". Pesemne, cel cu care se certase. Așa a și fost. Numai că subcomisarul s-a rătăcit în pădure și a rămas în urma noastră, cu Petru în spate. Ne-a reîntîlnit la o stînă pe malul Streiului, unde proprietarul, un fost ofițer SRI, ne-a dat cîte o bucată de caș și un păhărel de țuică, să fie de sufletul mortului. A băut și subcomisarul, cu încuviințarea Alinei procuroarea, vizibil tulburat, asudat și cu cascheta sub braț, pentru a-și domoli spaima prin care trecuse, rătăcit în pădure, cu un mort în spate. În acest timp, unul dintre puii de cîine pufoși și albi care ni se încurcau printre picioare a intrat curios și jucăuș în sacul albastru. Culcat în iarbă, sacul albastru părea, dintr-odată, că a prins viață.

Patru coşuleţe de pîine
(fragmente de jurnal)

26 iunie 2011, Bucureşti. Am în holul garsonierei în care locuiesc patru coşuleţe de pîine, împletite din nuiele, în care (imaginînd un fel de aşternut) sînt bucăţi de pînză neagră, curgînd peste marginea lor (de fapt, două şaluri negre de damă, tăiate la jumătate). În coşuleţe am aşezat bucăţi de lemn şi de „materie organică", adică un fel de pămînt mai deosebit, cu o altfel de consistenţă decît cel de toate zilele. Atît lemnul, cît şi pămîntul sînt urmele lor, ale celor pe care i-am găsit acum trei săptămîni în Rîpa Robilor, la Aiud, unde au fost înmormîntaţi deţinuţii politici în cea mai de temut temniţă din România. Lemnul este de brad, pămîntul e din pămînt, dar puţin altfel – este pămîntul care se afla pe scîndurile lăzilor în care patru morţi ai Aiudului au fost zăvorîţi şi pe care am reuşit să îl conserv. În fiecare seară aprind o candelă, pentru o vreme, în faţa acestor patru coşuleţe. Am păstrat rămăşiţe din coşciugele celor patru martiri de la Aiud pe care i-am găsit alături de prietenii mei Ghiţă Petrov, Paul Scrobotă şi Horaţiu Groza (iar colegul meu Andrei Lascu, într-un efort benevol, a filmat şi a fotografiat totul). M-am străduit să le conserv pentru că le vom pune în expoziţia cu care de la o vreme colindăm ţara, în încercarea de a arăta, nu cu vorbe, nu cu rapoarte, ce s-a întîmplat cu ei – cu poporul nostru pierdut, cu coloana noastră vertebrală. Am pus asemenea semne ale trecerii prin viaţă a celor ucişi sau semne ale morţii lor în tot mai multe vitrine şi îmi doresc să le vadă cît mai multă lume, în mica noastră expoziţie itinerantă *Numitorul comun – moartea.*

Poate că pare un barbarism sau o profanare. Dar nu e aşa. Am găsit, de pildă, la un tînăr de 17 ani, pe nume Vasile, ucis de Securitate fără vreun proces, o oglinjoară. Vă puteţi privi în ea şi nu veţi mai crede asta. Cele patru coşuleţe stau pe patru bucăţi de sac albastru, în care au fost trupurile lor, ale celor goi şi morţi, aruncaţi fără lumină în Rîpa Robilor de la Aiud. Cum au trăit? Cum au murit?

8-9 iunie 2011, Rîpa Robilor, Aiud. E a doua zi, e cald. E foarte cald. În sfîrşit, am primit aprobarea comandantului penitenciarului ca deţinuţii, cei patru cu care lucrăm în Rîpa Robilor, să-şi poată da şi ei jos tricourile. Curge apa pe noi, dar am identificat deja în teren, după ce s-a cosit iarba, peste 20 de morminte. Ieri am vorbit cu Ghiţă Petrov şi am decis să facem doar o secţiune în pantă, unde se surprind cele patru şiruri de gropi şi se văd patru morminte. Aşa ne-a spus un bătrîn gardian, morţii au fost îngropaţi în pantă, pe patru şiruri, în marginea dinspre penitenciar a Rîpei Robilor. Le-am spus ieri celor patru deţinuţi de drept comun care lucrează pentru noi şi ne ajută să îi dezgropăm pe martirii Aiudului că acolo sînt patru morţi. Curînd i-au şi găsit, ceea ce i-a umplut de respect faţă de „ştiinţa" noastră. M-au întrebat dacă tot aşa pot găsi şi brăţări dacice. Dintre cei morţi, unul e tînăr, pînă în 30 de ani, cel din al doilea şir e un om matur, de înălţime medie, cu maxilarul sfărîmat de o lovitură de bîtă. În lada de lemn din al treilea şir găsim doar o mînă, dar şi semne că osemintele au fost ridicate cîndva la mijlocul anilor '70, după ce au fost construite blocurile din vîrful rîpei. Fie pe ascuns, fie în urma unei aprobări speciale, un deţinut al Aiudului s-a întors mai devreme acasă. În şirul de jos dăm de osemintele unui bătrîn mic de statură. Cine sînt ei? Vom putea afla? Mîine vor avea parte de o slujbă arhierească – anunţat de noi, ÎPS Andrei, mitropolitul Clujului, Albei, Crişanei şi Maramureşului, ne-a anunţat că vine aici. Mai avem întrebări. Cum îi vom putea exhuma pe restul? Cine va plăti expertiza medico-legală, atîta vreme cît e vorba de morţi fără cruce, atîta vreme cît Statul român, care a condamnat comunismul, nici nu

vrea să audă de exhumarea lor? Aici, la Aiud, am fost sprijiniţi financiar pentru începerea lucrărilor doar de o mînă de prieteni. Nu a costat mai mult de 1.000 de euro, incluzînd cazarea şi transportul, asigurate de Fundaţia „Konrad Adenauer". Un lucru e sigur, îi vom depune în capela martirilor de aici, de la Rîpa Robilor. Unde vom reveni, chiar dacă e greu. Chiar dacă pentru cei patru, pe care îi aşteaptă pe marginea gropilor patru saci albaştri în care vor fi transportaţi la Institutul de Medicină Legală din Cluj, nu avem deocamdată nici bani pentru coşciug, măcar pentru unul, în care să îi aşezăm împreună. Rămîn pentru moment în aceşti patru saci albaştri, singurul veşmînt pe care Statul român, cel care le-a luat o parte din viaţă şi, în cele din urmă, chiar viaţa, îl crede cuvenit pentru martiri. Le-am pus însă noi la căpătîi cîte o lumînare. Care, ca şi în alte rînduri, a părut a se aprinde singură, de la ultima lor suflare.

Viaţa şi moartea la Aiud

Acum ştiu mai multe despre iad. S-au adunat mărturii nenumărate despre viaţa în închisoare. Aş alege doar cîteva, de la Aiud, căci nu despre a trăi acolo vorbim aici, ci mai ales despre a muri. Viaţa în închisoare era, în toate sensurile, doar o anticameră a morţii. Politica aceasta nu era una discretă; fiecare deţinut era înştiinţat cu brutalitate că nu avea să iasă viu din temniţă. Deţinuţi aici, pastorul Richard Wurmbrand şi preotul Benedict Ghiuş erau puşi să transporte din celule hîrdaiele cu materii fecale ale deţinuţilor: „Exista la fiecare palier un closet, la care eu şi Ghiuş căram tinetele în fiecare zi. Trebuia să stăm la coadă cu alţi deţinuţi care-şi aşteptau rîndul pentru a turna conţinutul pe canal. Arhimandritul era un om fin şi cultivat, dar îşi dădea silinţa să îndeplinească asemenea treburi neplăcute. Într-o dimineaţă a alunecat pe pardoseala slinoasă de piatră şi puţin lichid a stropit cizma unui gardian" – ceea ce i-a atras o lovitură brutală, ca şi ameninţarea că va sfîrşi în cimitirul fără cruci al închisorii.

Acolo, la Rîpa Robilor, am găsit opt dintre aceste suflete care au îndurat iadul pe pămînt, dar unde se mai află alţi 437, după registrele deceselor de la Primărie, sau peste 700, conform foştilor deţinuţi politici. La Aiud în special, dar şi în celelalte temniţe, omul a fost redus la o maşinărie fiziologică; după regulament, putea produce doar transpiraţie, umori, urină şi materii fecale. În aceste condiţii, „o acomodare reală la condiţiile închisorii durează cam trei ani. Pînă atunci, corpul pierde tot timpul din greutate şi nu-i în stare să facă faţă şocurilor din perioadele

trecătoare în care eram hrăniţi mai bine. Miasma butoaielor, aburii de mîncare, apa care se scurgea pe pereţii igrasioşi, atmosfera mucezită, mirosul trupurilor nespălate, lipsa de soare şi aglomeraţia erau o încercare grea pentru plămînii noştri. Aproape întotdeauna o persoană care stătuse mulţi ani în închisoare ieşea cu plămînii atacaţi. În umezeala din celulă, dormind ani şi ani pe ciment, era imposibil să scapi de reumatism sau sciatică. Lipsa vitaminelor ne afecta în mod grav văzul, care era deja suprasolicitat din cauza celulelor slab luminate. Doar unul din cinci vedea suficient ca să bage aţa în ac. La plecarea mea din închisoare, după zece ani, nu mai puteam distinge nici mîncarea în farfurie". Astfel a descris ziaristul britanic Leonard Kirschen experienţa sa ca deţinut politic în închisorile comuniste din România. Unii nu au putut rezista. Fără cruce, au fost aruncaţi, în lăzi din lemn de brad, în Rîpa Robilor de lîngă închisoare.

Viii şi morţii erau, atît în închisori, cît şi în coloniile de muncă, subiect de batjocură pentru gardieni. La colonia penitenciară Salcia, într-o zi din iarna anului 1952, „au fost mai mulţi morţi. Pentru a-i putea identifica, le-a pus cartoane în gură, pe care le scria numele". Un deţinut a fost adus de la lucru mort, „cu un astfel de carton în gură, iar gura încleştată i-a fost deschisă cu un topor. Morţii se înhumau după 7-8 zile, din lipsă de scîndură". Represiunea a dus uneori la scene de un grotesc extrem. După ce un brigadier l-a bătut pînă la moarte pe un deţinut, acesta „a fost pus pe o targă în care bătuse piroane de fier. Cînd l-a adus la infirmerie, mort, corpul lui era în întregime perforat". Perforaţi erau şi morţii care ieşeau pe porţile închisorilor: pentru a se asigura că sînt într-adevăr morţi, gardienii le spărgeau capul sau coşul pieptului cu o rangă. Modurile de înmormîntare diferă. Cei de la Aiud au avut însă noroc, spre deosebire de cei de la Sighet, fiind îngropaţi măcar în nişte lăzi de brad, chiar dacă goi, căci la Sighet erau băgaţi în cîte o încropeală de uluci, pentru că locotenentul-major Ciolpan, comandantul penitenciarului, şi-a făcut mobilă din lemnul repartizat pentru coşciuge. La Tîrgu Ocna, unde de asemenea am săpat,

deținuții bolnavi de TBC erau aruncați în pământ fără coșciug, la adîncimea obișnuită, dar cu hainele pe ei și înveliți în propria pătură, pentru a nu rămîne în urma lor obiectele contaminate. La Periprava am găsit morții lui Ion Ficior îngropați în nisip, aproape de suprafață – la circa jumătate de metru, pentru că mai jos iese apa. Erau puși, goi, în niște cutii de stufit, un stuf compactat mecanic, întărit cu stinghii de lemn. Doar pe cîțiva i-am găsit în coșciuge (mai bine zis, lăzi) făcute din scînduri subțiri de brad. Indiferent de felul în care au fost îngropați, i-a unit același mod de a muri – de foame, de frig, în urma bătăilor. Poate doar ultima lor clipă în fața morții să fi fost o străfulgerare de lumină, ca și momentele în care i-am găsit și au știut, de acolo, din cer, că vor avea o cruce.

Caietul Denisei

„Am aruncat o privire în cartea despre deţinuţi politici pe care ne-ai dăruit-o. M-a impresionat destul de mult şi mi-a amintit cît de puţin ştiu eu, copilul tău, despre viaţa ta. De multe ori am vrut să vorbesc cu tine în general despre viaţa ta, amintirile tale din copilărie şi în special despre ceea ce ai trăit prin închisorile comuniste. Nu am putut să vorbesc cu tine şi nici nu cred că am să pot. Din punct de vedere emoţional, mi-ar fi greu şi cred că şi ţie. De aceea, m-am hotărît să cumpăr acest caiet frumos şi să te rog să scrii din amintirile tale, ca şi cum ai vorbi cu mine. Nu trebuie să scrii un roman, amintirile nu trebuie să se lege perfect între ele, ci, pur şi simplu, poţi să scrii cîte puţin atunci cînd îţi mai aduci aminte de ceva, simplu, fără a-ţi face griji despre stil şi formă. Te rog f.f. mult să iei în considerare această rugăminte, care este pentru mine *foarte* importantă. Dacă despre mama am mai aflat cîte ceva cu timpul, despre tine abia de mai ştiu cîte ceva. De altfel, cred că sînt singurul copil care ţine aşa de mult la istoria familiei. În speranţa că-mi vei împlini această mare dorinţă, te pup cu drag şi (deja) cu dor. Deni"

Tatăl, bătrînul domn Alexandru, a primit cu emoţie nesfîrşită aceste rînduri, ca şi caietul cu scoarţe groase şi maronii de carton lucios. Ca mulţi dintre deţinuţii politici, spre binele familiei, mai ales în cazul celor cu copii care alegeau calea studiilor superioare, a decis – de comun acord cu soţia – să divorţeze. Mi-a mărturisit că „nu am vrut să le destăinui celor două fiice ale mele, în copilăria lor, nimic din toată tragedia vieţii mele, am

vrut ca ele să fie cît mai destinse şi mai libere. Şi sînt aşa cum mi-am dorit". Fata cea mare este medic şi cercetător în genetică în Statele Unite, iar cea mică, Denisa (Deni), lucrează într-o mare clinică medicală din Germania. Confesiunea pe care domnul Alexandru mi-a făcut-o într-o zi frumoasă de iarnă, cu multă zăpadă, pe cînd ne plimbam agale prin Piaţa Sfatului din Braşov, rezumă rîndurile trimise Denisei. Este scurtă şi tulburătoare. În 1940, familia sa a fost nevoită să se refugieze din Basarabia ocupată. Au fugit peste Prut din calea Armatei Roşii; domnul Alexandru avea pe atunci doi ani şi tatăl său, Luca, îl purta într-un ştergar petrecut după gît, iar fratele mai mare alerga pe lîngă părinţii încărcaţi cu cîteva bocceluţe; pînă i-au sîngerat tălpile. În 1944 a urmat ultimul refugiu, după pierderea Basarabiei pentru a doua oară. Statutul lor de refugiaţi „de pe teritoriul URSS", cu tatăl fost cadru militar, combatant pe frontul de est, i-a silit să se ascundă continuu de autorităţi, pentru a nu fi „repatriaţi". Au colindat de colo colo prin România, fără a reuşi să-şi facă un rost pe undeva. De parcă soarta nu ar fi fost îndeajuns de crudă cu ei, tatăl domnului Alexandru a fost arestat în 1951 şi acuzat pentru „crime de război". Nu a apucat să-l mai vadă, dar şi astăzi, cîteodată, în ceasurile lungi ale nopţilor fără somn, simte în nări mirosul aspru al sudorii trecînd prin postavul cazon, aude răsuflarea sacadată şi plînsetele fratelui său, dar mai ales îl apasă strînsoarea acelui ştergar în care tatăl său îl purta în fuga lor tristă peste Prut.

Domnul Alexandru a fost arestat şi el de Securitate pe 14 martie 1957. Lucra pe atunci ca tehnician în telecomunicaţii, fiind şef de staţie radio la Negreşti Oaş, şi făcea parte dintr-un grup care a sabotat întreaga reţea de comunicaţii din Maramureş în noiembrie 1956, pentru a împiedica tranzitul de trupe ale Armatei Roşii spre Ungaria, aflată în plină revoltă anticomunistă. Cazul, cunoscut drept „lotul telefoniştilor", a făcut multă vîlvă în epocă şi a dat bătăi de cap Securităţii. Dar, în cele din urmă, au fost descoperiţi. „Căpitanul Rusu mi-a arătat ordinul de percheziţie şi, după efectuarea acesteia, m-a încătuşat şi, cu un Land Rover,

am fost transportat şi depus la Securitatea din Baia Mare, unde a reînceput calvarul vieţii mele." Pînă atunci, după cum mi-a mărturisit, „cu toată amărăciunea din suflet, cu toată ura pe care am înmagazinat-o faţă de *marii eliberatori* care ne-au adus comunismul în ţară, întrezăream un drum cît mai neted în viaţă". N-a fost să fie aşa. A urmat o anchetă pe care domnul Alexandru o socoteşte şi acum „distrugătoare". Îşi aduce aminte că a durat o veşnicie; iar pentru el, veşnicia măsoară exact şase luni şi treisprezece zile. Cu aceeaşi precizie îl evocă pe procurorul Miclea, care a întocmit rechizitoriul dosarului 1341, în procesul judecat pe 27 septembrie 1957: „Vocea tăioasă a procurorului care tăia în sufletele noastre îmi sună şi astăzi în urechi, sfîşiindu-mi sufletul: *priviţi spre aceste lepădături, victime ale vocilor mincinoase de peste ocean, aceste vipere care încearcă zadarnic să distrugă viitorul fericit al poporului.* Procurorul a propus completului de judecată sentinţe astronomice, pornind de la pedeapsa capitală, muncă silnică pe viaţă, 25 de ani, 20 de ani şi multe altele". Domnul Alexandru a fost condamnat la 20 de ani muncă silnică şi confiscarea averii. Se putea considera norocos: pe doi dintre cei din lot nu i-a mai văzut niciodată după acea zi în care au fost condamnaţi la moarte. Au urmat anii grei de temniţă şi anii de prigoană, stigmat şi boală de după temniţă. Dar aceasta este deja o altă poveste din caietul Denisei.

Mă numesc Alexandru...

Într-o parte a celulei se afla „tineta", un hîrdău în care deţinuţii îşi făceau nevoile. Cel mai adesea neacoperit, răspîndea mirosuri pestilenţiale în întreaga celulă: „bandiţii" trebuiau să-şi simtă, să-şi miroasă propria „descompunere". În celulele reci, îmbrăcaţi sumar, fără a avea posibilitatea să facă o baie cu lunile şi reuşind cu mare greutate să-şi spele cîte o cămaşă în aceeaşi gamelă în care primeau hrana, deţinuţii intrau într-o lume în care numai imaginarul mai putea salva demnitatea, căci, altfel, totul era pus de-a curmezişul naturii umane. Hrana era la limita supravieţuirii: ciorbe de murături sau din morcovi putrezi, care fermentau în gamele chiar dacă zeama era rece, ciorbe de burtă ori cu buze sau copite de vită aruncate în cazan fără a fi curăţate, toate alcătuind un meniu inconsistent, care punea stomacul şi mai ales ficatul la grea încercare. Majoritatea celor care au trecut prin acest regim penitenciar au căpătat afecţiuni hepatice şi boli digestive grave. Era considerată zi de sărbătoare cea în care primeau arpacaş sau o fiertură de fasole în care boabele se puteau aduna, toate, într-o lingură, iar o bucată de pîine de 250 de grame, pentru o întreagă zi, înlocuia celebrul „turtoi", un bulgăre de mălai opărit şi ars apoi în cuptor, care, după ce se răcea, devenea tare ca un pietroi.

În celulă, fiecare zi începea la ora 6, cînd, în cîteva minute, deţinuţii trăgeau peste cămăşile cazone în care dormeau zeghea tocită şi de-a dreptul străvezie de atîta purtat, apoi întindeau pătura niciodată spălată, plină de găuri, peste salteaua de paie. Urma raportul în faţa gardienilor: „Să trăiţi, domnule... (gradul),

camera... (numărul) raportează un număr de... deţinuţi", în vreme ce unul dintre gardieni verifica cu ajutorul unui ciocan de lemn dacă nu cumva peste noapte au fost tăiate zăbrelele de fier de la ferestre. Gardienii ieşeau trîntind uşile de metal şi punînd zăvoarele grele, despre care spuneau, în bătaie de joc, că sînt menite să-i pună în siguranţă, „ca să nu vă sugrume poporul", apoi cei cărora li se permitea se aşezau pe marginea paturilor de jos, spre a putea fi oricînd urmăriţi prin vizetă de ochiul vigilent al paznicului de pe celular. Nimeni nu avea voie să se întindă în pat pînă la ora 22, cînd se dădea stingerea, excepţiile fiind rare – doar muribunzii primeau această învoire de la medicul închisorii, în loc de medicamente. Restul deţinuţilor, rămaşi în picioare, se învîrteau în cerc, de dimineaţa pînă seara. Orice altă activitate era interzisă şi abaterile se pedepseau cu izolarea la carceră, o celulă prea mică pentru a te putea lungi pe ciment, în întuneric, doar cu o cană de apă şi un turtoi de mălai primite o dată la trei zile. Domnul Alexandru vorbeşte cu o voce egală, lipsită de inflexiuni, cu privirea aţintită undeva peste umărul meu, unde pare că vede toate acestea. Numai cînd îşi aduce aminte de ravagiile gripei spaniole, care i-a decimat pe deţinuţii penitenciarului Gherla în aprilie 1959 şi căreia el i-a supravieţuit printr-un miracol, ochii îi coboară asupra mea şi privirea i se umbreşte: „Boala a găsit organisme slăbite, lipsite de apărare şi a măturat deopotrivă de pe acest pămînt vîrstnici şi tineri. Printre cei atinşi de gripă şi care au rămas în viaţă m-am numărat şi eu. Dar am făcut o complicaţie cumplită, o tuberculoză pulmonară, într-o formă foarte rebelă, cu evoluţie rapidă. Am trecut adesea pe lîngă moarte. Hemoptizii acute mi-au mărit calvarul – gura mi-era tot timpul plină de sînge. Am avut apoi o hemoragie mare, colegii de celulă băteau întruna în uşă să vină gardianul. A părut o veşnicie pînă cînd l-am auzit dincolo de uşă. *Ce este, mă?* a întrebat. *Aduceţi medicul, că un deţinut are hemoragie şi moare.* Răspunsul a venit prompt: *Ei, şi ce dacă moare? După ce moare, scoate-l pe pătură afară!* După o vreme, văzînd că mortul n-a apărut, a chemat totuşi medicul,

un deținut. Am fost transferat la infirmeria închisorii. Singurul tratament prescris a fost nemișcarea. Am stat nemișcat în pat luni în șir, pentru că alt tratament, medicamente, nu exista". A supraviețuit și, încet, s-a întremat, iar în 1961, cînd avea 23 de ani, a fost inclus într-un lot de deținuți care au ajuns într-o colonie de muncă din Delta Dunării. Bucuria ieșirii dintre zidurile Gherlei a fost de scurtă durată. Duritatea regimului de detenție a fost sporită de chinurile unei munci istovitoare, în arșiță sau în ger. „Eram umiliți cum numai ei știau să o facă, parcă erau specializați într-o școală a cruzimii și a lipsei de omenie. Ni se cerea cu hotărîre să uităm ceea ce am fost sau sîntem încă, dar parcă tot preferam locul acela decît zidurile închisorii."

În colonia de muncă, domnul Alexandru a reîntîlnit fericirea, sub forma unei cărți poștale, prima după o detenție de cinci ani, prin care și-a înștiințat familia doar că „sînt bine sănătos", condiție ca acel petic de hîrtie să plece către destinatar. Solicitările de medicamente, în primul rînd hidrazidă pentru tratarea tuberculozei, și alimente bogate în proteine, în limita celor cinci kilograme admise de regulament, contraziceau aceste cuvinte. Norocul i-a surîs încă o dată cînd, grație pregătirii sale de electronist, a avut un mare privilegiu: comandantul lagărului i-a cerut să îi repare aparatul de radio pe care îl avea acasă. „Acolo era numai soția lui, care s-a comportat cu mine firesc, ca și cu un om obișnuit. Uitasem cum e să fii socotit astfel. Am văzut că mai exista omenie și în lumea lor. Era pentru prima dată de la arestare cînd vedeam cerul liber, respiram un aer altfel decît printre gratii sau sîrma ghimpată." Atunci, domnul Alexandru a început să spere că, poate, într-o bună zi va putea să se întoarcă printre oameni liberi. Dar șirul suferințelor sale nu se încheiase.

Într-o zi de august a anului 1962, un vaporaș naviga, la adăpostul întunericului, pe brațul Sulina, către Tulcea. La răsărit, vaporașul își oprea marșul, ascunzîndu-se, pe canale ferite, de ochi curioși. Din cala lui încinsă răzbăteau în arșița verii gemete – în ea se aflau, claie peste grămadă, încătușați, deținuți politici inapți, culeși de prin coloniile de muncă din Delta Dunării. Iadul nu s-a

sfîrşit pentru ei odată cu debarcarea. Vagonul penitenciar de pe o linie secundară, în care au fost urcaţi sub o ploaie de lovituri şi ameninţări, a fost ataşat la un tren personal. Era căptuşit cu tablă în dreptul ferestrelor şi al gurilor de ventilaţie, pentru ca nici un sunet să nu răzbată afară. Înăuntru, deţinuţii, slăbiţi de boli şi de munca istovitoare, au fost legaţi cu lanţuri de bare metalice; şi astfel, la peste 40 de grade, fără aer sau apă, au început o călătorie a groazei, care a părut să dureze o veşnicie. Iar cînd porţile veşniciei s-au deschis, dincolo de ele, după căldura înăbuşitoare, i-a întîmpinat răceala celulelor de la Fortul Jilava, construite la 15 metri sub pămînt.

Domnul Alexandru, devenit din martie '57 un simplu număr în urma arestării sale, a intrat cu emoţie. Ştia că acolo fusese închis, în 1951, tatăl său, Luca, despre care nu mai avea nici o veste. Nu i-a fost dat nici să-l întîlnească şi nici să afle ceva despre el, dar simplul fapt că se afla în locul în care poate părintele său îşi trăise ultimele ceasuri l-a făcut să privească cu grijă în jur, ca într-o biserică unde chipurile fantomatice ale deţinuţilor, apărînd din semiîntunericul jilav, luaseră chipul icoanelor. Nu avea să petreacă prea mult timp aici; după două săptămîni a făcut din nou cunoştinţă cu tabla încinsă a vagonului penitenciar, care l-a readus la Gherla, de unde cu un an şi jumătate în urmă fusese „selectat" ca apt pentru coloniile de muncă. Starea sănătăţii, afectată încă din lunile petrecute în arestul Securităţii, i s-a deteriorat, iar tuberculoza ameninţa să intre în faza terminală. L-au salvat în infirmeria închisorii doi medici deţinuţi, doctorii Cornea şi Marian, care, cu un aparat vechi de pe la începutul secolului, descoperit prin magazie, i-au făcut un pneumotorax. În rugăciunile sale, domnul Alexandru le mulţumeşte şi acum şi le va mulţumi pînă la sfîrşit pentru că i-au salvat viaţa atunci cînd el nu mai punea preţ pe ea. Timpul s-a scurs, între accese de tuse hemoragică, crize hepatice şi dureri de stomac, pînă într-o zi cînd, aflat tot pe patul infirmeriei, domnul Alexandru a aflat că fusese graţiat, alături de alte cîteva sute de deţinuţi politici. Era în 9 aprilie 1964. Chiar în momentul în

care primea biletul de eliberare, a avut o nouă hemoragie, pierzînd foarte mult sînge. Gardienii au încercat să-i smulgă înapoi biletul de eliberare. Speriat, cu ultimele puteri, a ţipat pentru prima oară la ei: *Muriţi voi aici, eu vreau să mor dincolo de poartă!* Au adus în cele din urmă un medic care i-a administrat hemostatice, stopîndu-i hemoragia. A fost urcat de alţi deţinuţi într-o dubă şi dus, cu însoţitori, într-o haltă: pentru a nu aglomera mica gară a orăşelului unde se afla închisoarea şi a da prilej de comentarii populaţiei, deţinuţii au fost dispersaţi în mai multe localităţi din apropiere. Efort zadarnic. Peste tot, în tren şi pe stradă, lumea îi recunoştea după înfăţişare, după hainele mucede, şifonate şi foarte largi pe trupurile scheletice, după capetele tunse chilug şi chipurile nefiresc de albe şi supte. „Eram speriaţi la contactul cu lumea. Oamenii ne priveau cu milă sau întorceau capul. Din Bucureşti am plecat spre Roşiorii de Vede cu trenul, am urcat într-un vagon de clasa I, unde călătorea un grup de ofiţeri. La un moment dat mi s-a făcut din nou rău, iar ofiţerii au ieşit din compartiment, lăsîndu-mă să mă întind pe canapea. Am fost coborît pe braţe şi internat în staţionarul gării, rugînd să-mi fie anunţată familia. Simţeam că mă sfîrşesc acolo şi că nu-i mai pot vedea; eram liber, dar muribund. A apărut curînd fratele meu Mircea, care a izbucnit în plîns, de bucurie şi de tristeţe. L-am rugat să înceteze, simţeam că mor fără să ştiu ce mai fac ai mei. Numai bunul Dumnezeu m-a ajutat să scap şi de această dată."

Domnul Alexandru a petrecut doi ani în spitale şi sanatorii. În 1966 a reuşit să se angajeze la CFR Braşov, gîndindu-se că aerul de munte îi va face bine. Şi-a întemeiat aici o familie. Din cauza stigmatului politic, nu a putut să-şi continue studiile. Cînd fetele sale au ajuns mari, pentru ca trecutul lui să nu le împiedice să aibă o carieră, domnul Alexandru a divorţat, formal, de soţie. Fetelor sale n-ar fi vrut să le spună niciodată nimic despre cele trăite cînd ele nici nu veniseră pe lume. A fost însă nevoit să o facă în urmă cu doi ani, cînd mezina, Denisa, i-a cerut să-şi scrie amintirile într-un caiet pe care i l-a trimis din

Germania, unde locuieşte şi lucrează ca medic, însoţit de o impresionantă scrisoare în care îi mărturisea că a aflat cîte ceva despre suferinţele lui de la alţii. Bătrînul spune: „Am plătit cu multă suferinţă pentru faptul că nu am împărtăşit ideile comuniste. Nu-mi face nici o plăcere să-mi aduc aminte de asta, de partea cea mai urîtă din viaţă, de locurile unde am lăsat o mare parte din tinereţea mea, din viaţa mea". Îl cred. Văd apoi caietul Denisei deschis, privesc pagina acoperită cu scrisul său tremurat, dar citeţ, unde de sub palma răsfirată se ivesc viaţa lui şi primele cuvinte: „Mă numesc Alexandru...".

Pericolul social

Sîntem în primăvara anului 1971. Cu emoţie, Radu Crişan, un bărbat mărunţel, contabil la Trustul de construcţii din Constanţa, intra pe uşa grea, batantă, a Casei de cultură a municipiului; era „programat" să citească la Cenaclul „Ovidius" din poeziile sale, grupate în trei caiete: *Iubirile mele*, *Sensuri multiple* şi *Eu şi umbra mea*. La acel cenaclu vegheau, ca în atîtea locuri din ţară unde ar fi putut avea loc „manifestări duşmănoase", alte umbre, privind şi ascultînd, ochii şi urechile Securităţii. Poeziile contabilului Crişan nu le-au plăcut. Ele nu erau „pe linie" şi cu atît mai puţin poetul. Deşi devenise de un an membru de partid, la „verificări" i se găsise un trecut „legionar": făcuse parte, pentru scurtă vreme, ca atîţia tineri de la începutul anilor '40, din Frăţiile de Cruce. Se afla, astfel, fără să ştie, în vizor. „Preocupîndu-se de activitatea lui Crişan Radu, organele de Securitate au solicitat întocmirea unei constatări de specialitate, pentru a se preciza dacă versurile sale au sau nu conţinut ostil orînduirii socialiste. În acest sens, au fost alese din volumele lui Crişan Radu acele poezii pe care le-au considerat că ar putea exprima idei ostile şi le-au trimis pentru examinare unui colectiv de specialişti." Aceşti „specialişti", bătrîni cenzori de la Direcţia Generală a Presei şi Tipăriturilor, au concluzionat, cum era de aşteptat, că majoritatea celor 23 de poezii primite spre analiză „sînt dăunătoare orînduirii noastre de stat, prin caracterul lor deschis ostil acestei orînduiri". În referatul transmis Securităţii la 10 iunie 1971 se spunea că autorul manifestă în scris „intenţia repetată" de răsturnare a regimului comunist,

chiar cu mînă armată, transpunînd în „imagini literare" şi „alegorii mistice" crezurile sale legionare din trecut.

Pînă la 6 septembrie 1971, cînd a fost arestat, poeziile lui Radu Crişan au fost citite, pe rînd, de ofiţerii Securităţii şi de activiştii de la Comitetul judeţean de partid, care aveau pe birou, proaspete, „tezele din iunie" ale tovarăşului Ceauşescu cu privire la orientările greşite din cultura socialistă de pînă atunci, pentru ei o adevărată gură de oxigen după cîţiva ani de inactivitate în acest domeniu. Au căzut cu toţii de acord că poeziile sînt periculoase. Anchetat în stare de arest, deşi, se spune, „nu a fost supus unor constrîngeri fizice, Radu Crişan a recunoscut, în scurt timp, faptele ce i se imputau, datorită unor presiuni morale". Aşa cum arată documente interne ale Securităţii, i s-a pus în vedere că „starea de arest" se va prelungi pînă cînd va recunoaşte „intenţiile sale duşmănoase" camuflate în poezii şi fiecare ceas de întîrziere nu e de natură să-i „uşureze situaţia". Supus unor presiuni psihice extreme, timid, emotiv, suferind de hipertensiune arterială, contabilul-poet Radu Crişan a sfîrşit prin a admite ce i se imputa: anume că a încercat să propovăduiască idei legionare şi să răstoarne regimul prin versuri. După cum cerea Securitatea să se recunoască, mare e puterea poeziei...

De aici încolo, soarta lui Radu Crişan, la fel ca aceea a lui Vasile Voiculescu înaintea lui, a fost pecetluită de „interpretarea" pe care Securitatea a dat-o poeziilor sale. A fost judecat în decembrie acelaşi an de un complet de judecată prezidat de magistratul militar Adrian Niţoiu (cel pe care după 1989 aveam să-l vedem ca judecător al „lotului" CePeEx, înfierînd cu aceeaşi mînie, de astă dată nu proletară, ci democratică, dictatura comunistă pe care o slujise şi pe foştii săi şefi, Mănescu, Bobu, Dincă şi Postelnicu). Procesul nu a fost lipsit de incidente, deşi a fost atent pregătit de Securitate. În şirul martorilor care blamau versurile ce aveau să-şi condamne poetul, criticul literar Gabriel Dimisianu a făcut notă discordantă. El a atras atenţia instanţei

asupra faptului că metaforele acuzate, izvorîte din firea elegiacă a poetului, pot fi considerate cel mult nereuşite, stîngace, dar nu „antisocialiste". La care judecătorul, maiorul Niţoiu, l-a interpelat sarcastic: a găsit el poezii patriotice între cele incriminate? Fără să se piardă cu firea, onorabilul critic a replicat dînd exemplul pastelurilor lui Alecsandri: pot fi ele socotite nepatriotice? Judecătorul, vizibil enervat, l-a concediat pe martorul incomod, spunîndu-i că nu a venit acolo să le ţină lecţii de literatură, şi a încheiat: „Bine, o să încercăm noi să înţelegem poezia". Din boxa lui, mărunţel, firav şi pierdut în faţa complotului pe care acum vedea că îl urzise în versurile sale, Radu Crişan i-a zîmbit lui Gabriel Dimisianu, singurul care îl apărase – căci avocatul-poet Adrian Beldeanu, angajat de familie, din prudenţă nu s-a prezentat la proces. La rîndul său, maiorul Niţoiu, rămas la nivelul lui de „înţelegere" a poeziei, l-a condamnat aspru pe poet, care a primit nu mai puţin de 12 ani de închisoare...

„Atunci am realizat că trăiam în plin coşmar", povesteşte criticul Gabriel Dimisianu. Întors la Bucureşti, a adresat un memoriu Comitetului Central, cu sprijinul unor colegi de la Uniunea Scriitorilor, cărora nu le venea să creadă că asistau la această „întoarcere la stalinism". În februarie, cînd se pregătea judecarea recursului la proces, Dimisianu a fost primit la CC, unde a pledat cauza lui Radu Crişan. Cu sprijinul acestui singur apărător al său, pe 24 februarie 1972, bietul contabil a fost achitat şi, mai mult, din dispoziţia tovarăşilor de la partid, la intervenţia personală a temutului Dumitru Popescu, care îşi cîştigase deja renumele de Dumnezeu al cenzurii din România socialistă, i s-a publicat chiar o plachetă de versuri care cuprindea inclusiv „alegoriile mistice" incriminate de cenzori şi de Securitate. Era însă prea tîrziu pentru Radu Crişan. Pentru măruntul şi timidul contabil, călătoria se afla la sfîrşit. În cele şase luni de detenţie la Poarta Albă, trăite cu perspectiva deprimantă a altor 12 ani pe care îi avea de ispăşit pentru „instigare la răsturnarea orînduirii sociale", starea sănătăţii lui s-a înrăutăţit iremediabil

şi el a murit la scurtă vreme de la eliberare. Căci nimic nu se schimbase în firea lucrurilor în acea lume care punea mai mare preţ pe un bănuit şi ascuns înţeles al cuvintelor decît pe adevărul, limpezimea şi frumuseţea lor. Comunismul se dovedea încă o dată a fi paralel cu poezia. Străin de ea.

Averea unui martir

Multă vreme nu au existat date certe cu privire la împrejurările morții lui Sandu Tudor, publicist și poet interbelic, cel ce a fost socotit de Securitate „capul" lotului Rugul Aprins, în care, în 1958, Securitatea a adunat și condamnat scriitori și preoți, între alții, pe Vasile Voiculescu, Dumitru Stăniloae, Alexandru Mironescu, Roman Braga și Arsenie Papacioc. Nici măcar anul morții lui Sandu Tudor, călugărit sub numele de Daniil, pentru a cărui canonizare a insistat și de pe patul morții fostul mitropolit al Ardealului, Antonie Plămădeală, nu era stabilit cu precizie, fiind socotit fie 1962, fie 1963. Ceea ce se știa cu precizie era doar locul, și anume temuta Zarcă a Aiudului. Data exactă și cauza morții sale au fost stabilite recent, printr-un document identificat de un cercetător în Arhivele Ministerului Justiției, la Direcția Instanțelor Militare.

Este vorba de un referat întocmit de serviciul medical al penitenciarului, în care se arată că, în data de 16 noiembrie 1962, „deținutul Contra-Revoluționar Teodorescu A. Alexandru, născut la 22.12.1896, fiul lui Alexandru și Sofia, de profesiune preot, condamnat la 25 ani temniță grea", a fost internat de la ora 14.00 pînă a doua zi la ora 1.00, cînd a murit, cu diagnosticul „hemoragie cerebrală (inundație ventriculară), boală hipertonică visceralizată". Era, se afirmă în referat, în evidența serviciului medical, secția boli interne, din 1959 și a fost internat în repetate rînduri în perioadele de agravare a bolii hipertonice. În dimineața acelei zile, în celulă, „bolnavul își pierde brusc conștiința și intră în stare comatoasă. Este adus de urgență la

spital, unde se constată o comă profundă, cu vărsături bilioase şi alimentare, convulsii tonico-clonice, tensiunea art. 250/150, tahicardie. Se pune diagnosticul de hemoragie cerebrală masivă la nivelul ventriculelor, i se efectuează emisie de 250 cc. sînge. Vasodilatatoare: provocainã intraventriculară, sulfat de magneziu, hemostatice; vitamina K, hemofilin, vitamina C, pungă cu gheaţă pe regiunea cefalică. Cu tot tratamentul aplicat bolnavului, decedează la orele 1.00, cauza morţii: hemoragie cerebrală". De observat că se arată mai întîi cum starea de comă s-a instalat „de dimineaţă", fiind urmată de „internarea de urgenţă". Dar ora la care s-a făcut internarea, consemnată de acelaşi document, este abia 14... Tipică pentru asemenea documente „medicale" este acoperirea prin falsuri grosolane şi diagnostice benigne a deselor abuzuri şi a relelor tratamente aplicate deţinuţilor în penitenciar; căci nu putea nimeni consemna cum mor oamenii din cauza bătăilor, de foame şi frig.

Foarte probabil, Sandu Tudor nu fusese internat niciodată pentru suferinţele sale; Roman Braga, unul dintre cei cu care fusese condamnat în lotul Rugul Aprins, îşi aminteşte cum „părintele Daniil a murit la Zarca de la Aiud, după patru ani de torturi şi bătăi, fiind printre puţinii deţinuţi care au purtat lanţuri pe toată durata detenţiei". Moartea sa a survenit nu cu mult după cea a poetului Vasile Voiculescu, eliberat de la Aiud doar pentru a se sfîrşi acasă. „*Rugul inimii* nu a murit niciodată", exclama în zilele de după 1989 Antonie Plămădeală, Mitropolitul Ardealului; dar au murit oamenii. „Sandu Tudor nu s-a mai întors. A murit la Aiud. El poate fi canonizat!" Ceea ce încă nu s-a făcut. Astfel că singura certitudine este că a murit în noaptea de 16 spre 17 noiembrie 1962. După cum arată în dosarul penitenciar procesul-verbal nr. 0078458, a lăsat în urma sa, ca obiecte de „inventar personal" cu care venise pe 18 martie 1959 de la Jilava, „un costum pufoaică maro ctg. III, una pereche sandale negre ctg. III, una bonetă neagră ctg. III, una cămaşă maro ctg. III". Fotografiat faţă-profil la arestarea sa din vara anului 1958, îmbrăcat în această cămaşă maro, un

bătrîn cu părul lung grizonant, vîrstat încă de şuviţe închise la culoare, pieptănat peste cap şi strîns la ceafă, cu o privire calmă, îndreptată spre acea zi de 17 noiembrie 1962; dar nu ochii săi, atunci închişi pentru vecie, înregistrează ceea ce se petrece. „La ieşirea pe poartă, către cimitirul Trei plopi, i-au înfipt o suliţă de fier în inimă, ca să vadă dacă este viu sau mort", ca într-un martiriu. Este ceea ce observa în acea zi, printr-o crăpătură din oblonul celulei sale, suceveanul Teofil Dumbrăveanu. Multă vreme după moartea sa, la Aiud, printre deţinuţii politici, i s-a păstrat amintirea, după cum consemna acelaşi martor: „Mai tîrziu, tinerii care săpau un şanţ în închisoare au găsit un schelet cu lanţuri la picioare. Ei credeau că acela era deţinutul Sfîntul Daniil"... Întrezărind parcă acest sfîrşit al vieţii sale pămînteşti, pentru a da loc începutului celei din ceruri, Sandu Tudor scrisese cîndva:

Cresc minuni şi nu te mai uimeşti.
Crezi că sînt acele ce n-au fost,
şi pornit de-avînt vrei să grăieşti
un cuvînt sonor cu-anume rost.

Gura însă-ţi stă de rece piatră,
din trup stins se sbate proorocul;
dar, lumină-ncenuşată-n vatră,
cugetul zbucnind 'naripă focul.

Procesul comunismului

Asemenea unui labirint, mintea omenească rătăceşte multe din cele trăite de trup. Amintirea este o secvenţă a unui film întunecat şi îngălbenit, care păstrează mai mereu partea plăcută a lucrurilor, părăsind uneori pentru vecie sentimente, suferinţe, spaime arse ale trecutului. Din armată, de pildă, oamenii îşi amintesc doar şotiile făcute unuia sau altuia, năravuri demne de luat în rîs ale gradaţilor sau camarazilor ori ziua primei permisii, lăsînd la o parte, de parcă nici nu s-au petrecut vreodată, ceasurile îndelungi ale nopţilor de gardă în frig, tîrîşul prin iarba udă sau umilinţele îndurate uneori. Psihologii au numit această abilitate a minţii omeneşti de a refuza o încărcare excesivă cu amintirile neplăcute ale trecutului „inhibiţie de protecţie", un proces a cărui alchimie rămîne necunoscută, dar care are un scop evident, acela de a nu lăsa firea slabă a omului să fie copleşită, strivită de acumulările negative ale memoriei. Deci uităm ce nu ne-a plăcut. Uităm comunismul.

„Inhibiţia de protecţie" stătea pe scaun în faţa procurorului, avînd chipul bătrînului pe care acesta îl privea absent. Numai scurte străfulgerări ale ochilor celui din faţa sa, umbrite de pleoape moi şi vinete, mai lăsau să se vadă agerimea de odinioară a unuia dintre cei mai temuţi comandanţi de penitenciare. Ştefan Koller, colonel în rezervă al Securităţii, fusese în vremea comunismului, între 1953 şi 1958, comandant al Penitenciarului Aiud. Audiat, el vorbise cu procurorul despre temuta „zarcă", sectorul în care erau izolaţi deţinuţii politici. „Era deficitară...",

a admis cumva uşurat bătrînul. Discutau acum despre încălzirea celulelor sau, mai bine zis, despre moartea din cauza frigului a zeci de deţinuţi, ridicaţi dimineaţa în păturile lor zdrenţuite, care le serveau drept giulgiu, aproape goi, dar uşori ca nişte îngeri. Cuvîntul căzuse ca spart; *deficitară... deficitară...* şi parcă mai răsuna în liniştea sticloasă din biroul de la etajul cinci al clădirii austere, prin al cărui geam se vedea o parte din Casa Poporului, aflată vizavi. „Deţinuţii politici erau ţinuţi în sistem celular, izolaţi, fără drept la ziare sau cărţi şi cu un regim celular (referitor la cazare) inferior, în sensul că nu aveau dreptul la lenjerie de pat, cearceafuri, feţe de pernă etc. De asemenea, martorul arată că în Zarcă încălzirea era deficitară, cu rumeguş sau cu cantităţi de lemne care erau reduse", a citit procurorul declaraţia aşa cum o consemnase, ţinîndu-şi ochelarii cu o mînă, cumva emfatic, de parcă s-ar fi aflat în faţa Curţii Supreme. Bătrînul a încuviinţat o dată din cap, ca pentru a-i întări spusele, şi a continuat cu vocea sa hîrîită, din coşul pieptului. Vorbeau acum despre deţinuţii care erau pedepsiţi disciplinar, fiind izolaţi în celule „speciale". Cuvîntul se rostogolise între birou şi cele două fişete metalice. Apăsa şi îi strivea în partea ascunsă a memoriei pe cei hrăniţi numai cu pîine şi apă, dimineaţa apă, la prînz un colţ de pîine, seara apă, în celule fără pic de lumină, numai cu spaima şi tremurul neîncetat, risipind vlaga trupului. Procurorul asculţea atent un creion. „Murus strictus", a murmurat ca pentru sine, amintindu-şi un termen latinesc dintr-o carte despre Inchiziţie. Îi plăcea istoria.

„Regulamentele... condiţiile generale de atunci... haşcemeul şapte-doi-nouă pe cinzeşiunu era baza legală pentru politici", vorbea în continuare bătrînul Koller, într-un iureş stăvilit cu grijă, spre a nu da drumul acelor imagini şi sunete din trecut, cînd noaptea intra cu încetul în zi şi în trupurile moarte, stivuite ca nişte grinzi în magazia de unelte a închisorii. „Baza legală...", a mai murmurat o dată, cu privirea aţintită pe peticul de cer ivit între o cornişă a clădirii Procuraturii şi faţada impunătoare a Casei Poporului. Se miră pentru o clipă cît de puţin cer a

rămas între atîtea ziduri şi tot pentru o clipă avu senzaţia că se sufocă. Trase cu ochiul spre procuror, care haşura nişte romburi pe dosul unei hîrtii deja pline cu însemnări şi desene, şi îşi recăpătă suflul. „Ce dracu' face...", îşi spuse şi îi veni de-a dreptul să rîdă.

Procesele mele

Într-o vreme ajunsesem un obişnuit al sălilor de tribunal. Aveam, n-aveam treabă, citaţia îmi venea cuminte acasă, ca să-mi bage minţile în cap şi să-mi aducă aminte că pe lumea asta nu sînt aşa, de capul meu, să scriu tot felul de articole şi cărţi. *Ciocu mic*, cum o alintam eu drăgăstos, mă anunţa: cu generalul SRI Ureche, marţi, 10. Cu Ristea Priboi, vineri, 13. „La Priboi nu mă duc, că e *procedură* (şi vineri 13!)", îmi ziceam, „la celălalt e musai, pentru că e şeful serviciului secret din Ministerul Justiţiei şi, dacă nu mă prezint o dată, ăştia mă judecă imediat în lipsă. Nu ştiu ce se mai întîmplă cu Temeşan: e la Tribunal sau la Curtea de Apel?".

După ce nu am mai fost consilier la Cotroceni, în timpul guvernului Năstase mai cîştigam un ban scriind în ziare, pe lîngă drepturile de autor pentru cărţile publicate; şi cam din asta trăiam, plus un salariu (pentru scurtă vreme) la Institutul Român de Istorie Recentă, fondat de regretatul Coen Storck, cunoscutul fost ambasador al Olandei la Bucureşti, cel ce se plimba cu bicicleta prin Bucureştii anului 1989 pe la disidenţii aflaţi în arest la domiciliu. Aşa m-am ales cu patru procese mari şi late şi altele mai mici, pentru articolele publicate. Am făcut atunci un calcul şi am văzut că, în total, mi se cereau despăgubiri de 225 de miliarde de lei, pe lîngă condamnarea penală (calomnia în presă era încă incriminată penal), ceea ce însemna cam o zecime din cît se auzise că ne va da Uniunea Europeană să ne pregătim de integrare.

La procesul cu Marian Ureche am afirmat deschis că el, partea vătămată, a racolat-o ca informatoare pe Rodica Stănoiu, care era în acea perioadă ministrul Justiției, și, din acest motiv, ea l-a numit șeful SIPA, Serviciul Independent de Protecție și Anticorupție, un fel de SRI al justiției. Am depus pe masa judecătoarei o petiție prin care ceream instanței să solicite, ca probă în apărarea mea, dosarul cu nume de cod „Paula" din arhiva fostei Securități a Municipiului București, unde aceeași „parte vătămată" a fost șeful Serviciului I, care se ocupa de urmărirea opozanților politici ai regimului, inclusiv de a președintelui Iliescu. Ureche a început să se bîțîie, judecătoarea a ieșit aproape plîngînd din sală, apucînd să murmure că se recuză, iar procuroarea de ședință a urmat-o cu capul plecat. Ureche a ieșit și el pe hol, ca un om beat. Toți cei din sala de judecată, avocați și clienți, au rămas ca la fotograf. Un ziarist, Cristian Levant, care venise să scrie despre proces, mi-a spus: *Acuma te arestează*. Am ridicat din umeri; oricum, în cazul în care pierdeam procesele și în condițiile în care singura mea avere era un televizor color, dacă s-ar fi tradus despăgubirile pe care le aveam de plătit în pedeapsă cu închisoarea, aș fi avut de ispășit, după cum calculasem deja, 813 ani. Și, de altfel, eram curios să văd care era diferența dintre anchetatorii tranziției și cei ai Securității. Nu mai știu cît a durat așteptarea, dar eu nu m-am mișcat din locul meu de inculpat. După nu mai mult de zece minute, cît s-o fi scurs exact nu mai știu, în cursul cărora s-or fi ars telefoanele cu Rodica Stănoiu și cu SRI-ul, să verifice dacă am avut sau nu dreptate, a intrat un nou complet de judecată. Un judecător tînăr și impasibil a pronunțat pe loc achitarea mea, fără nici o introducere, și a trecut repede la strigarea dosarului următor. Nu mai voiau să se prăvălească la vale bulgărele de zăpadă.

Cu Priboi am cîștigat la fel, după aproape doi ani în care a tergiversat procesul și a cerut strămutarea acestuia, pînă am ajuns la instanța dorită de eminența cenușie a lui Adrian Năstase și nașul băiatului său celui mare. Adică la instanța penală a Tribunalului Ploiești, al cărei președinte era un fost

coleg de la Băneasa al „părții vătămate" Ristea Priboi. Cînd judecătorul a auzit de la mine motivul pentru care îi ceream recuzarea, adică gradul din Securitate, unitatea în care a lucrat și anul absolvirii Școlii de la Băneasa (cu un an după Ristea Priboi), a sărit ca ars și a părăsit sala, recuzîndu-se. Și de astă dată am fost achitat pe loc de noul complet intrat în sală după numai cîteva minute. Și tot așa, am cîștigat toate procesele. Pentru că nu mi-a plăcut niciodată să mă arunc cu capul înainte în ape a căror adîncime nu o cunosc. Așa că nu am scris nimic fără să mă asigur că lucrurile stau întocmai așa, chiar dacă am mai folosit „epitete ornante", care nu au atins însă nici măcar nivelul unui pamflet.

Dintre cei despre care am scris, unii doar m-au amenințat cu instanța, în mod public, ca să se arate curați, dar n-au făcut nimic în acest sens. Adică nu m-au dat în judecată. Rodica Stănoiu a anunțat și ea că mă va acționa în instanță a doua zi după publicarea în presă a straniei istorii a procesului cu Ureche, în care, aidoma legendarului Ceaușescu, mă transformasem „din acuzat în acuzator". Solicitat imediat după proces să comentez întorsătura pe care o creasem (înainte, toți dădeau ca sigură condamnarea mea din cauza funcției lui Ureche), am spus scurt, zîmbind, că „eu de la comuniști am învățat cutezanța". Dar dacă și doamna Stănoiu ori un alt securist despre ale cărui afaceri oneroase am publicat mai tîrziu două articole, pe numele său Aurel Teodorescu (și care m-a amenințat la rîndul lui că ne vedem la tribunal), sau toți cei din fosta Securitate despre care am scris în articolele și cărțile mele m-ar fi dat în judecată, aș fi ajuns să am de plătit despăgubiri cît să egalez într-un an, doi produsul intern brut al țării, cu daune morale. Dar doamna Stănoiu, în loc să mă dea în judecată după povestea cu Ureche, și-a dat demisia de la minister, fiind „promovată" consilier prezidențial pe „securitate națională" la Cotroceni. Iar ceilalți s-au rezumat în general la amenințări care m-au lăsat întotdeauna rece. Mie, oricum, procesele mele nu mi-au dăunat moral. Mă simțeam chiar bine așa: foarte bogat, mai bogat ca

doamna Rodica Stănoiu, cu tot cu banii ei de pe o casă dărăpănată, moştenire de familie de la Filiaşi, pe care o vînduse de curînd mai mult decît profitabil Petromului.

Treptat, am ajuns să descopăr chiar micile plăceri ale proceselor. În primul rînd, era reconfortant să văd că, strecurat între o păruială cu uluci şi un jaf, totuşi nu port cătuşe – aşa cum se întîmpla cu unii dintre colegii mei inculpaţi. „Ei sînt şi mai penali, de-adevăratelea penali", mi se strecura cîte un gînd ghiduş, care amesteca o nuanţă de invidie cu curiozitatea. Stăteam cuminte pe băncuţele din instanţele de judecată şi încercam întotdeauna să prind privirea severă a judecătoarei sau judecătorului, a procuroarei sau procurorului, după caz. Observam aerul mai degrabă şcolăresc al procurorilor şi judecătorilor. Conversaţii cu voce scăzută, care sigur nu aveau legătură cu cauza, ca la şcoală prin ultimele bănci, în timpul cîte unei pledoarii mai lungi. Avocaţii parcă se certau cu lumea întreagă, singuri, se agitau cu voci tensionate şi erau în general greu de urmărit; în mod ciudat, nu-şi vorbeau unul altuia, deşi pe coridoare se vedea mai apoi bine că se cunosc. Era interesant acolo. Uneori dura puţin, alteori mult. Oricum, nu ştiam prea bine ce caut eu în sală, după mai bine de doi ani, cît au durat toate aceste procese. Am susţinut doar două interogatorii, la Temeşan şi la Ureche, în rest, n-a mai fost nevoie, fiind achitat fără mare tam-tam, în baza probelor pe care le-am depus la dosar, cum s-a întîmplat cu fostul preşedinte al Consiliului Judeţean Hunedoara, Mircea Moloţ, sau cu Ristea Priboi.

Nu-mi pare rău şi nu cred că am pierdut timp sau nervi cu aceste procese. Nu mi-a fost teamă nici o clipă. Regret numai că nu am putut interveni cîteodată în dezbateri, altele decît ale procesului meu; aş fi vorbit de mai multe ori, de pildă, să mai corectez ici-colo un dezacord, sau să zic *lăsaţi-l, tanti, să plece acasă, a dat şi el un pumn acum şase luni la beţie, nu vedeţi că-i pare rău?* Şi altele asemenea. E greu să taci într-o sală de tribunal şi doar să asculţi. Poate tocmai de aceea o mulţime de oameni pălăvrăgesc pe culoare, agitaţi, pestriţi, printre avocaţi înfoiaţi,

toţi cu genţi doldora de hîrtii. Ei vorbesc cu voci scăzute. Mai tare vorbesc *clienţii* şi prietenii lor sau rudele. Ici-colo, cîte un poliţist aşteaptă să se întîmple ceva, cineva să scape un pumn sau să şutească vreun portofel, dar, cît am mers eu prin tribunale, nu s-a întîmplat nimic; cred că tribunalul este cel mai paşnic loc din ţară, un fel de „poiana lui Iocan". Simt nevoia doar să atrag atenţia că singurele persoane care muncesc acolo şi nu pierd vremea amestecîndu-se în vreo discuţie sînt doamna grefieră şi doamna de la xerox. Prima nici nu ridică ochii de pe maşina de scris, scrie întruna fără să comenteze, după dictarea doamnei sau domnului care judecă în cauză. Nici doamna de la xerox nu scoate o vorbă: are un afiş care zice în locul ei cît costă pagina, pe o parte şi faţă-verso. Ar merita salarii mai mari, un spor de muncă grea, pentru că îmi dau seama cît de greu le vine să tacă mereu în acel templu al vorbelor.

Trebuie să spun că totuşi, cînd ieşeam din tribunal în stradă, simţeam un soi de nelinişte care îmi dădea tîrcoale, amestecată cu regrete: nu reuşisem nici acum să văd cine scrie şi îmi pune la poştă citaţiile. Aş fi vrut să rog persoana respectivă să-mi deseneze ceva pe ele cu pixul cu care le scrie, dacă nu un portret sau peisaj, măcar nişte floricele sau un vaporaş. Ori să-mi trimită şi cîteva cuvinte, de genul „curaj!" sau „ce mai faci? ce mai scrii? cum se mai simte mama?". Nu i-ar fi luat prea mult timp şi s-ar fi încadrat perfect în peisaj.

Scrisoarea

La 1 iunie 2004, de ziua copiilor lumii, într-un apartament din Braşov, un bătrîn aşternea pe coli albe scrisul său cu litere de tipar, mari şi ascuţite. „Doamnă Liliana", începuse domnul Sommerauer, pensionarul la picioarele căruia se hîrjonea un cîine mare, negru, adoptat din cartier, „din cauze pe care vi le voi arăta mai jos, nu am putut să vă contactez pentru a mă pune la curent cu situaţia mea judiciară". Werner Sommerauer, muncitor braşovean, unul dintre participanţii la revolta din 15 noiembrie 1987, primise cu ceva timp în urmă de la avocata sa, Liliana Poenaru, copia unei încheieri de şedinţă a unei judecătorii din Bucureşti, datată 16 aprilie 2004. Era o etapă de pe parcursul procesului care i-a fost intentat în septembrie 2002, ca şi mie, de un fost ofiţer de Securitate. În figura lui Ristea Priboi, devenit după 1989 om politic şi parlamentar, Sommerauer descoperise, văzîndu-l la televizor, pe unul dintre foştii săi torţionari de la Securitate, din urmă cu 15 ani. A făcut public acest lucru, dar parlamentarul Ristea Priboi, pe deasupra consilier al prim-ministrului Adrian Năstase, pe probleme de „siguranţă naţională", l-a acţionat pe bătrîn în judecată pentru calomnie. Pe mine, pentru că am publicat mărturia muncitorului braşovean într-un articol din *România liberă*. Dar să revin la scrisoare.

„Mi s-a întîmplat ceea ce era să mi se întîmple şi la Bucureşti, într-una din şedinţele la care am fost prezent, cînd pe culoarul tribunalului mi s-a făcut rău, iar domnul avocat Enache şi domnul Brighidău m-au condus la uşa de la intrare, aşezîndu-mă jos pe scară. Asemenea stări nu am mai avut de la anchetele

din 15 noiembrie – 2 decembrie 1987, din arestul Miliţei şi Securităţii din strada Rahovei, anchete care mi-au afectat grav sănătatea, ceea ce pînă în prezent nu am reliefat în nici o prezenţă publică, pentru că nu făcea subiectul interviurilor cerute şi date. Nu cred că sănătatea mea prezintă interes pentru presă şi nici situaţia mea familială, de asemenea, deşi am fost văduvit pe nedrept: da, soţia mea nu era pregătită să mă părăsească atît de fulgerător şi neaşteptat. Toate acestea aveam de gînd să le scriu într-o carte despre tragedia familiei mele şi a familiilor altor colegi după 15 noiembrie 1987. Eu sînt creştin şi cred în Unul Dumnezeu şi am conştiinţa curată, nu am pe nimeni pe conştiinţă şi Domnul mă va judeca, căci este singura judecată dreaptă de dincolo de linia vieţii. Dar să revin la ceea ce am amintit, şi anume: la data de 12 mai 2004, orele 23, am suferit o hemoragie ulceroasă puternică şi am eliminat prin esofag peste un litru de sînge. Am simţit la un moment dat nevoia să mă duc la toaletă, iar acolo mi s-a făcut brusc rău, mi s-a întunecat în faţa ochilor şi mi-a venit sîngele pe gît. Am mai fost conştient atîta cît să o strig pe fiică-mea, care a chemat Salvarea. M-am trezit cînd mi se făcea o injecţie, iar asistenţii pregăteau o perfuzie cu hemostatice. Nu mai aveam putere să stau pe picioare. Deşi memoria îmi revenise, aveam puternice ameţeli şi o stare de slăbiciune. Aşa am şi ajuns la spital, unde am fost internat şi am mai primit hemostatice. Simţeam pe gît gustul amar de sînge. A doua zi mi-au făcut analizele şi au continuat perfuziile.

În toată această perioadă din spital am aflat de la domnul doctor şi asistente despre starea sănătăţii mele şi despre ulcerul care a provocat hemoragia, despre cantitatea sîngelui pierdut. Medicul s-a străduit cu toată bunăvoinţa să-mi administreze cele mai bune medicamente şi a făcut tot ce a putut, dar o perfuzie cu sînge era exclusă. Deşi aveam acest drept, după 20 de ani în care am fost donator de sînge. Am donat sînge regulat, în primii şapte ani o dată pe lună, iar în următorii treisprezece am făcut cîte două donări la trei luni. Am donat uneori şi 300 de mililitri. Cum s-a întîmplat cu ultima dată înscrisă în carnetul

de donator, cînd medicul a refuzat să-mi ia sînge, pentru că eram deja în vîrstă. Dar am dat declarație pe propria răspundere, căci trebuia salvată mama unui copil mic. Toate analizele care mi s-au făcut în spital au arătat că am ignorat urmările cauzate de torturi sănătății mele. Acum mă simt îndreptățit, ca în 1987, să acuz că sînt victima unui regim parvenit din trecut și regrupat pentru a se răzbuna. Spre deosebire de cei la putere, eu am salvat vieți și nu am atentat la acestea! Doamnă Liliana, am fost externat pe 19 mai 2004, orele 12.00. Mi s-a spus să continui tratamentul fără întreruperi, timp de 30 de zile, să nu mă enervez, să țin un regim alimentar specific ulcerului duodenal. Fiind beneficiar al Decretului Lege 118, prin care foștilor deținuți politici li se acordă medicamente gratuite, cu rețeta în mînă, am colindat farmaciile, însă fără succes. A trebuit să le plătesc integral. Am luat ziarele și m-am enervat iarăși, văzînd în *Evenimentul zilei*, în articolul «Palatele ștabilor PSD», că Adrian Năstase și Ristea Priboi au vilă în Predeal, cu Dana Barb, sora premierului, Roxana Bichel și Daciana Sîrbu, pe strada Muncii, lîngă pîrtia Clăbucet. E o vilă de un milion de euro. Îți vine să înnebunești! În concluzie, doamnă Liliana, vă anunț că nu mă pot prezenta la noul termen al procesului. Călăii m-au torturat, m-au schingiuit, mi-au scurtat viața, ei sînt responsabili de ceea ce suport în prezent. Zilele îmi sînt numărate, așa cum reiese din analize. Vă trimit copie după biletul de ieșire din spital și analizele doctorilor. Brașov, 1 iunie 2004. Werner Sommerauer."

În procesul pe care fostul securist Priboi ni l-a intentat, îi solicita bătrînului Sommerauer „daune morale" de 15 miliarde de lei vechi, cît pensia lui pe 2.500 de ani, cum îmi spunea cu umor. Atît el, cît și eu am fost achitați definitiv în martie 2005, după ce Ristea Priboi a făcut recurs la achitarea noastră anterioară de către instanța de judecată din Ploiești. În 2017, la treizeci de ani de la revolta muncitorilor brașoveni, aniversare pe care Werner n-a mai apucat-o, cum presimțise, fiica lui, Florentina, care trăiește în Statele Unite, le-a scris colegilor tatălui său: „Tot mă gîndesc să scriu despre tata. Am pierdut nu numai un tată,

am pierdut un exemplu de demnitate morală, un pătimaş pentru dreptate şi un patriot al României. A avut posibilitatea să plece din ţară înainte şi după Revoluţie, însă a refuzat vehement: «Dar eu pentru ce m-am luptat şi sacrificat? Eu m-am luptat ca să fie bine aici, nu ca să plec în altă parte». A fost un om remarcabil şi adesea comportamentul său neînţeles de alţii i-a atras critica, catalogîndu-l drept nebun. Cu un simţ al umorului dezvoltat, răspundea: «Las' să fiu eu nebun, măcar nu sînt prost! Ce, ai văzut tu nebun prost?»... Acesta a fost tata!". Sommerauer a murit pe 7 aprilie 2014, fiind îngropat discret şi fără vreo participare oficială de colegii săi din „Asociaţia 15 noiembrie 1987". La înmormîntare am primit de la fiica sa o valiză cu scrisori şi fotografii, pe care „nenea Werner" mi le-a lăsat moştenire, alături de buletinul său de „deportat". Ristea Priboi, care a recunoscut în procesul pe care ni l-a intentat mie şi lui Werner Sommerauer că a „lucrat" 28 de ani în Securitate, trăieşte la fel de discret cum a murit Werner Sommerauer. În Dubai.

Şeful Securităţii, de la Jilava la Virtutea Militară

Nimeni nu poate nega o evidenţă – anume că fostul preşedinte Traian Băsescu le-a purtat, din motive de el ştiute, un respect aproape sfielnic foştilor securişti. O primă dovadă este numărul foarte mare de avansări la gradul de general în serviciile secrete, ca şi acela al decoraţiilor acordate, cu diferite prilejuri, unor „veterani" din fosta Securitate. Pînă în 2013, după date apărute în presă, bazate pe un şir lung de decrete semnate de preşedinte, la Serviciul Român de Informaţii au fost avansaţi 68 de generali, la Serviciul de Protecţie şi Pază 32 de generali, iar la Ministerul Afacerilor Interne nu mai puţin de 137 de generali, dintr-un total de aproximativ 400 de generali, cîţi numără sistemul de apărare naţională (fără a-i socoti pe cei din Serviciul de Informaţii Externe, a căror identitate este socotită confidenţială). Cu un general la aproximativ 1.600 de militari din întregul sistem, ne putem mîndri cu cea mai titrată structură militară din lume, exceptînd poate juntele sud-americane. Gradul nu acoperă însă probleme de fond. De pildă, cînd România a fost nevoită să trimită un general de la Interne ca reprezentant în structurile SECI (de cooperare transfrontalieră) la finele anilor '90, guvernul de la vremea respectivă a avut o mare problemă: a fost nevoie de avansarea extraordinară a unui colonel MAI din Braşov la gradul de general, întrucît nici unul dintre generalii poliţiei române nu stăpînea limba engleză decît cel mult satisfăcător, la nivel conversaţional. Astfel a ajuns general Alexandru Ionaş, fost căpitan şi şef al Miliţiei judiciare din Braşov la 15 noiembrie 1987, pe care majoritatea

muncitorilor braşoveni şi-l amintesc din anchetele la care au fost supuşi după arestare. Pentru băieţii cu ochi albaştri, cu excepţia celor din structurile externe, limba engleză nu a fost niciodată un domeniu de excelenţă. Era de-ajuns bastonul de cauciuc. Traian Băsescu a mers însă şi mai departe.

George Homoştean a fost cel mai fidel executant al lui Nicolae Ceauşescu, pînă la sfîrşitul dictaturii. După fuga lui Pacepa, a devenit, din 5 septembrie 1978, ministru de Interne şi şef al Securităţii. Pentru acţiunile represive nu o dată sîngeroase, a fost condamnat de Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie, la capătul unui lung proces, la pedeapsa cu închisoarea, pentru că a ordonat execuţia sumară a unor tineri care au luat ostatici în noaptea de 22 spre 23 august a anului 1981, solicitînd în schimbul eliberării lor plecarea definitivă din ţară. Născut în iunie 1923 la Deva, Homoştean a fost ucenic şlefuitor în piatră pînă la încorporarea în armată, unde a luptat pe frontul de vest pînă la Tisa. După ce a fost rănit, a fost decorat cu ordinul sovietic Victoria. Ca tînăr fidel noii puteri democrat-populare, a fost reîncadrat în jandarmerie; din 1947 a intrat în Partidul Comunist şi, avînd origine „sănătoasă", s-a bucurat de o ascensiune fulgerătoare. În 1953, la 30 de ani, ajunsese în Secţia Externă a Comitetului Central al Uniunii Tineretului Muncitor, unde este posibil să-l fi cunoscut pe unul dintre binefăcătorii săi de mai tîrziu, Ion Iliescu. În 27 noiembrie 2002 acesta din urmă îl graţia printr-un decret prezidenţial pe fostul şef al Securităţii şi coleg utemist „Homoştean George, fiul lui Ioan şi Ana, condamnat la 14 ani închisoare prin Decizia nr. 1292/2002 a Curţii Supreme de Justiţie, pentru săvîrşirea infracţiunii de instigare la omor deosebit de grav".

Fostul vajnic comunist beneficiase încă din instanţă de o reducere a pedepsei la jumătate, pentru că fapta a fost comisă înainte de celebrul decret ceauşist 11, din iarna anului 1988, care graţia pedepsele cu închisoarea de pînă la 10 ani şi le reducea la jumătate pe cele mai mari de 10 ani. Ca un corolar al acestor graţieri, după Ceauşescu şi Iliescu, Traian Băsescu l-a şi decorat

pe cel ce a coordonat actele represive în ultimul deceniu al regimului comunist din România. Inclusiv torturarea inginerului Gheorghe Ursu, mort în 17 noiembrie 1985, în urma bătăilor din arestul Securității de pe Calea Rahovei, care pentru Homoștean era pe atunci a doua casă – apoi loc de arest, în vremea în care se încerca o condamnare a celor vinovați pentru crime și nu se reușea ceva poate mai simplu, adică decorarea lor. De fapt, Traian Băsescu nu a făcut decît să consfințească o atitudine. După grațierea sa de către Ion Iliescu, fostul șef al Securității s-a întors nu o dată pe meleagurile natale, unde a fost omagiat de foștii subalterni. „Am fost onorați să-l avem ca invitat de seamă pe fostul ministru de interne, domnul George Homoștean, care este, de altfel, primul președinte al Consiliului Județean Alba, înființat în anul 1968", scria Gazeta Poliției din Alba Iulia în 2008, de Ziua Armei, omițînd că una era funcția de prim secretar PCR al județului și alta e cea de președinte ales democratic al unui consiliu județean de astăzi, că una a fost miliția și alta e poliția. Sau poate că nu. În orice caz, pentru milițienii polițiști din Alba, nu. M-am întrebat, după decorarea lui George Homoștean, ce se poate face.

Deși menționat în lista torționarilor comuniști în concluziile Raportului Final al Comisiei Prezidențiale, deci condamnat de la tribuna Parlamentului de președintele Traian Băsescu, tot acesta l-a și decorat, în tăcerea asurzitoare a societății civile, aceea din aripa Tismăneanu. Nu mult după apariția în presă a informațiilor privind decorarea fostului șef al Securității, la fel de discret precum a primit practic cel mai înalt ordin acordat militarilor pe timp de pace, a urmat un decret de retragere a distincției, în data de 21 mai 2010. Am înregistrat imediat un denunț penal la Parchetul General, care a fost trimis spre soluționare Parchetului de pe lîngă Judecătoria Sectorului 6, fiind înregistrat aici la data de 18 iunie 2010. În plîngerea penală am sesizat că la data de 29 aprilie 2010 în Monitorul Oficial al României a fost publicat Decretul Președintelui României nr. 448/2010, prin care s-a conferit Ordinul Virtutea Militară în grad de Cavaler,

cu însemn pentru militari, lui Homoştean Ioan George, sublocotenent în retragere, dar totodată şi fost înalt responsabil al poliţiei politice comuniste, comandant al fostei Securităţi, implicat în diferite acţiuni represive şi condamnat pentru aceasta la 14 ani de închisoare pentru săvîrşirea infracţiunii de instigare la omor deosebit de grav.

Am solicitat efectuarea de cercetări cu privire la săvîrşirea infracţiunilor de fals intelectual prevăzute de art. 289 Cod Penal în ceea ce îi privea pe Homoştean şi pe preşedintele Asociaţiei Rezerviştilor din Ministerul de Interne generalul MAI în retragere Dumitru Penciuc (care fusese şi el decorat atunci de preşedinte, ca veteran de război, şi, în calitate de fost consilier pe probleme „poliţieneşti" al lui Ion Iliescu, fusese unul dintre participanţii activi la organizarea „mineriadei" din 14-15 iunie 1990). Cei doi nu au comunicat la Cotroceni condamnarea definitivă la şapte ani de închisoare a fostului şef al Securităţii (deşi aceasta era de notorietate). De asemenea, am considerat că faptele celui din urmă, ca şi cele ale persoanelor responsabile de la Cancelaria Ordinelor şi Medaliilor din cadrul Administraţiei Prezidenţiale pot fi calificate drept abuz şi abuz în serviciu contra intereselor publice, prevăzute de art. 248 şi 249 Cod Penal. Am considerat, în acea plîngere, că decorarea sa de către Preşedintele României (care, de altfel, a îndreptat eroarea, prin retragerea decoraţiei) a adus grave prejudicii atît Instituţiei Prezidenţiale, cît şi tuturor celor care, pe deplin merit, au fost decoraţi de-a lungul timpului pentru faptele lor de eroism.

Şi am aşteptat un răspuns. Plîngerea a fost înregistrată cu numărul 8575/P/2010. Dar lucrarea penală a demarat practic după ce fost dată în lucru unui poliţist de la Secţia 22 de Poliţie a Municipiului Bucureşti, din sectorul 6, fiind înregistrată cu numărul 1727383 în anul 2012, doi ani şi jumătate mai tîrziu. Primul act oficial care mi-a fost comunicat aparţine unui subcomisar de poliţie, care îmi comunica, printr-un referat de cinci pagini, că atît decoratul, cît şi decoratorii sînt nevinovaţi. Că nu e nici o problemă, decoratul nu mai e decorat. Trecuseră

aproape trei ani de la depunerea denunțului. Dar povestea halucinantă a Virtuții Militare e mai lungă, a continuat. Inclusiv prin îngroparea acestui trist adevăr: securiștii au virtuți, decorate și recompensate cu pensii de șapte, ba chiar de zece ori mai mari decît victimele lor.

O cale de a muri

Într-o dimineaţă a lunii aprilie din anul 1958, la etajul doi al Ministerului Afacerilor Interne din Piaţa Palatului, într-un birou spaţios, dar cu aer închis din cauza perdelelor grele de pluş roşu, niciodată date la o parte din dreptul ferestrelor, şi a mirosului greu de la ţigările marca Plugar, ale căror rămăşiţe tronau în cele nu mai puţin de 16 scrumiere mari cît un castron răspîndite prin încăpere, intra un ofiţer de vreo 45 de ani, cu o faţă rubicondă, trădînd pofta de viaţă. De astă dată, pofta de viaţă era ascunsă sub o cută de îngrijorare care îi brăzda fruntea, încinsă sub cascheta cu bordură albastră a uniformei de Securitate, pe care străluceau însemnele gradului de maior. Cu spatele la nou-venit, un om cu o statură impozantă, numai în cămaşă, cu mînecile suflecate, trebăluia ceva în spatele unui birou pe care zăceau mai multe dosare şi hîrtii în neorînduială. Era însuşi şeful cel mare al Securităţii, tovarăşul Pintilie Gheorghe, un ucrainean voinic, pe numele său adevărat Pantelei Bodnarenko, trimis în anii '40 cu misiuni de spionaj în România, arestat de autorităţile antonesciene şi închis la Aiud, ca şi adjunctul său, Alexandru Nicolschi, fost Boris Grünberg.

S-a întors încet către nou-venit, ca o felină, cu un zîmbet care îi sluţea şi mai tare faţa brăzdată de cute adînci, de om foarte bătrîn, deşi nu era cu mult mai în vîrstă decît celălalt. „Vreai şi tu?", îl îmbie, indicându-i din ochi un pahar de sticlă în care se agitau cîteva degete de votcă rusească din cea mai bună. „Nu, că pentru tine e dimineaţă, dar la mine e veşnic noapte", adăugă uriaşul ciolănos din spatele biroului, dînd frîu

liber unor gîlgîieli guturale care nu prea semănau a rîs. Îi făcu semn ofiţerului, care împietrise, cumva stînjenit că a stricat un moment de relaxare a şefului şi că l-a surprins „consumînd" la birou, o gravă abatere, pedepsită cu asprime de regulament. „De ce te-am chemat!", i se adresă acesta cu accentul său care schimba literele, rotunjindu-le ori ascuţindu-le într-un „die cie ti-am chiemuăt". „Tie duci la Ăiud." Ofiţerul rămase surprins de o mutare pe care nu o aştepta, înapoi în Ardealul din care plecase de cîţiva ani, dintr-un Bucureşti prea gălăgios şi agitat pentru gustul său. Deja nu mai sesiza accentul rusesc puternic, atent din cale-afară la mesaj şi grăbit să încuviinţeze cu o mişcare hotărîtă a capului fiece cuvîntel. „La Aiud sînt bandiţi şi trebuie bătuţi la cur... să intri în fiecare cameră, să bagi frica în ei. Trebuie băgat frica în ei, nu aşa, cu bătaie dacă trebuie, noi trebuie să facem la ei reeducarea!", izbi şeful cel mare cu pumnul în masă. Obosit după decizia luată, de parcă el însuşi intrase în celulele închisorii spre a le veni de hac bandiţilor, îşi ridică mîna moale şi îşi apăsă cutele frunţii. „Hai, du-tii şi riezolvă triaba..."

Aşa a decurs numirea maiorului Gheorghe Crăciun în funcţia de comandant al Penitenciarului Aiud, cum el însuşi şi-o amintea într-o altă împrejurare, mulţi ani mai tîrziu. O numire care a dat roade şi, fără îndoială, i-a mulţumit pe generalul Pintilie, comandantul Securităţii, precum şi pe Gheorghiu-Dej, şeful tuturor şefilor, direct interesat de ceea ce se întîmpla cu „bandiţii" închişi în puşcării. Dacă în cei 4 ani şi 10 luni sub comanda colonelului Ştefan Koller, predecesorul lui Crăciun, prizonierii tăcuţi ai celulelor Aiudului număraseră, rînd pe rînd, 27 de morţi scoşi dimineaţa pe pături în curtea închisorii, în cei 5 ani şi 9 luni sub comanda maiorului Crăciun s-au înregistrat 138 de decese, adică de peste cinci ori mai mult. Cei morţi, oameni care nu supravieţuiseră „reeducării" după ordinul lui Pintilie aplicat de Crăciun, un purgatoriu obligatoriu pentru toţi „bandiţii", au fost înregistraţi în scriptele închisorii cu diagnostice care indică în mare măsură existenţa unor condiţii greu de imaginat. Viaţa la Aiud a fost adesea copleşită de frig, mizerie şi

foame şi s-a hotărît să intre încet în moarte. Fapt susţinut de foştii deţinuţi politici care au mai apucat să depună mărturie despre cele îndurate la procesul care i-a fost intentat în anii '90 torţionarului lor, Crăciun. Ei vorbesc întotdeauna simplu, folosesc aproape acelaşi cuvinte cînd descriu traiul zilnic în penitenciar, unde lipsa libertăţii aproape că nu mai era simţită, în raport cu lipsa hranei, a căldurii, a tratamentului medical şi cu condiţiile de igienă care le terfeleau ultima brumă de demnitate umană. Iar în cazul celor morţi, dacă nu mai pot vorbi, suferinţa, o întreagă poveste, este cuprinsă într-un formular tip, al unui „Act de moarte". Cei mai mulţi au căzut răpuşi de „boli de mizerie". În acei ani, cînd TBC-ul era o maladie uşor tratabilă, în Penitenciarul Aiud peste o treime din decese, 35, au fost din această cauză. Li se adaugă 21 de cazuri de insuficienţă hepatică şi hepatite icterogene, 9 cazuri de septicemie, 8 de pneumonie, 2 anemii acute. Doi deţinuţi au reuşit, cu toată vigilenţa gardienilor, să-şi pună capăt zilelor, iar un altul a murit, se spune, în urma unei psihoze depresive. Greu de imaginat cum poate duce o asemenea suferinţă la moarte. Dar în „Zarca" Aiudului, cea mai de temut temniţă a României, totul era posibil atunci cînd era vorba, în plin secol XX, cu numai cîteva decenii în urmă, de o cale de a muri.

După plecarea maiorului Gheorghe Crăciun, grăbit să-şi facă bagajele şi să se întoarcă în Ardealul natal, Pintilie a întins mîna tremurîndă spre o nouă ţigară din pachetul de Plugar, deja pe sfîrşite, din care se spune că îşi rezervase un vagon întreg. Murmura un cîntecel numai de el auzit şi îşi mai turnă o porţie de vodcă din sticla de la piciorul scaunului, privind pentru o clipă, cu ochii mijiţi, prin fundul paharului, un nume care se vedea mărit pe lista arestărilor zilei.

Cum a ucis seceta orice boare de vînt

În decembrie 1950, Labiş debuta într-un almanah literar ieşean cu o poezie intitulată *Fii dîrz şi luptă, Nicolae*. Scria acest poem după o lungă vară fierbinte, căreia i s-ar fi potrivit mai bine versurile ce aveau să-l facă celebru, cele din *Moartea căprioarei*. Căci, într-adevăr, în iulie 1950, „seceta ucisese orice boare de vînt". Soarele, pe care unii ţărani s-au lăsat înduplecaţi de promisiunile activiştilor comunişti să-l voteze în noiembrie 1946 (ca simbol electoral al „Frontului" partidelor stîngii), ajunsese să-şi întindă dogoarea pîrjolitoare asupra ţării. După lansarea campaniei de colectivizare, regimul comunist a iniţiat o istovitoare politică a „cotelor" de produse pe care ţăranii (îndeosebi cei ce refuzau să se înscrie în „gospodăriile agricole colective") trebuiau să le predea la „fondul de stat". Scopul era să-i aducă în pragul sărăciei şi al disperării pe cei care refuzau înregimentarea la „cazanul colhozului", cum corect era percepută viitoarea „victorie a socialismului în agricultură" de cei ce apucaseră să o cunoască direct, în vremea în care mărşăluiau ca soldaţi prin stepele sovietice. O serie de disperări mărunte în „economia" istoriei, dar mari cît destinul pentru cei ce treceau prin ele s-au petrecut atunci, în arşiţa de iulie a anului 1950, aşa cum consemnează sec diverse rapoarte ale Securităţii. Dacă nu au schimbat lumea, poate că au schimbat soarta unui poet care nu putea, aidoma tuturor, să nu trăiască în atmosfera lor. Pentru că erau semne ale acelui timp, apăsătoare şi omniprezente. Dîrzenia lui Labiş avea să capete, sub impactul unei asemenea lumi, un alt sens şi un alt destin. Dar iată ce se petrecea în satele României în vara lui 1950.

12 iulie: „În comuna Băloşeni Hopaia, ţăranul sărac Nae Istrate a făcut agitaţie printre ţărani să nu se mai predea cota. În aceeaşi zi, ţărănimea din comună şi-a dus grîul acasă la treierat, deoarece batoza chiaburului Alexe Dumitru s-a defectat. S-au adresat acte contra acestui chiabur. În comuna Floreşti, ţăranul sărac Pian a lui Stancu Vardianu, după predarea cotei de grîu de pe un pogon a mai rămas dator cu patru duble. O parte din ţărani, în urma acestui fapt, s-au abţinut un timp de la treieriş. Ţăranca săracă Siţa Petre a lui Mihai Dincă afirmă că susnumitul de fapt a primit grîu pentru însămînţat trei pogoane, dar nu a îndeplinit planul de cultură, folosind grîul pentru hrană".

18 iulie: „Paznicii din comuna Flămînzeni au prins în ziua de 17 iulie a.c. pe copilul Constantin Voicu, fiu de ţăran sărac, furînd un snop de grîu. Se cercetează cine l-a pus pe copilul susnumit să fure snopul".

20 iulie: „În comuna Mogoşoaia, preşedintele Comitetului provizoriu, anume Paraschivoiu Gheorghe, împreună cu agentul agricol Tănase Buzatu, a creat nemulţumiri în rîndul ţărănimii pentru faptul că în timpul nopţii au secerat şi au treierat trei hectare, împărţind grîul între ei. Cazul a fost semnalat organelor de partid pentru luare de măsuri".

21 iulie: „Balica Dumitru, după ce a recoltat 425 kg grîu, a pîndit pînă cînd nu a fost observat de nimeni şi şi-a trimis grîul acasă. După cîteva ore s-a prezentat la delegatul batozei şi a recunoscut acest fapt, pe care l-a făcut pentru că îi mor copiii de foame. Tot el în continuare s-a exprimat: *Eu sînt aici, trimiteţi-mă la închisoare, că altceva nu am de făcut.* Şi numita Maria Truşcă, în etate de 60 de ani, văduvă de război şi membră de Partid, a declarat chiar în faţa organelor noastre că preferă să fie împuşcată, decît să predea cota, că şi aşa moare de foame".

Poveştile de mai sus au o pildă şi un epilog în logica acelei istorii. Pe 20 iulie 1950, Constantin Ilie, ţăran din comuna constănţeană Palazu Mic, a fost trimis de secretarul organizaţiei de bază din comună să aducă o căruţă de lemne la Comitetul Provizoriu. Aşa cum consemna o telegramă a Biroului teritorial de

Securitate trimisă la Direcţia Generală în Bucureşti, ţăranul a răspuns esopic: „Statul ăsta, cînd a făcut Democraţia, n-a mai întrebat pe nimeni; acuma statul să-şi aducă lemne singur, dacă-i trebuie". Epilogul poveştilor se aşeza o săptămînă mai tîrziu, în comuna Leu din fostul judeţ Romanaţi, unde activiştii partidului comunist au găsit la batoză, în cîmp, şi au trimis de îndată la Securitate o bucată de carton pe care scria: „Cei săraci sînt sortiţi să moară. Cei săraci nu au nici un drept. Cei săraci sînt păcătoşi pe lumea asta".

Popescu, de la Securitate

Securitatea a fost plină de Popeşti, începînd din „anii de glorie" ai lui Dej şi sfîrşind cu cei ai „făuririi societăţii socialiste multilateral dezmembrate" ai lui Ceauşescu. Nu ne îndoim că în prezentul construirii capitalismului „social-democrat" au rămas o mulţime de Popeşti prin serviciile secrete – chiar adjunctul directorului SRI a fost tot un Popescu. Îmbrăcînd uniforma militară, orice Popescu abjură de la condiţia sa. Delimitarea de restul Popeştilor este vizibilă: accentul se pune, începînd din momentul respectiv, pe grad, şi nu pe nume: *Căpitanul* popescu, *Maiorul, Colonelul* şi, în final, *Generalul* popescu ies astfel din rîndul onorabil şi bonom al Popeştimii din România.

O astfel de transformare o relata prin 1952 într-o autobiografie *Căpitanul* popescu: „În 1948 mă aflam ridicat de către partid din muncitor de la atelierele Griviţa Locomotive CFR, la funcţia de inspector la Inspectoratul General CFR, cînd am fost chemat la Organizaţia de partid a Capitalei, unde mi s-a pus în vedere că trebuie să mă prezint la Direcţia Generală a Securităţii Poporului, unde partidul a apreciat că trebuie să muncesc. M-am prezentat la cadrele Securităţii, unde am fost încadrat cu gradul de *Căpitan*". După o vreme n-a mai corespuns. A fost trecut în rezervă şi numit director de cinematograf.

Altuia, *Maiorului* popescu de la Securitate, fost absolvent al unei profesionale de croitorie, i-a plăcut mult băutura: „Venea zilnic beat la serviciu, iar dimineaţa şeful serviciului din care acesta făcea parte trimitea să-l scoale din pat, acasă, şi să-l aducă la serviciu. L-am adus şi la colonel în birou, în stare de beţie,

unde am ţipat la el, înjurîndu-l, spunîndu-i că dacă mai vine beat în instituţie îl arunc pe scări în jos", se arăta exasperat unul dintre superiorii lui, dar fără succes. *Maiorul* popescu, „predominat de viciul beţiei", a făcut-o şi mai lată. De exemplu, trimis în Raionul Zeletin „pentru rezolvarea unor probleme", el a plecat în oraşul său natal, Focşani, „unde s-a apucat de băutură în parcul de cultură, iar după ce a ajuns acolo în stare de ebrietate, s-a urcat pe scenă la orchestră, dînd la o parte jassbandistul, continuînd el să bată jass-ul, în uniformă militară de Securitate. În acest timp, a fost văzut de şeful Securităţii de acolo, care l-a întrebat ce face. Răspunsul a fost: *E-n regulă!*". Pînă la urmă, instituţia a renunţat la serviciile lui, dar nu şi partidul, pentru că avea un dosar beton: *Maiorul* popescu a fost numit şeful administraţiei parcurilor Capitalei.

Colonelul popescu (cu prenumele mai puţin pretenţios de Gogu) a fost ceva mai cultivat decît cei de mai sus, în genere criticaţi la şedinţele de bilanţ că „nu sînt în stare să întocmească o sinteză în care să analizeze o problemă, nu cunosc ortografia şi scriu groaznic". A ajuns, din învăţător într-o comună de lîngă Tîrgovişte, director al Direcţiei a II-a Contrasabotaj. Se remarcase anterior prin activitatea sa în slujba cauzei partidului, în cadrul unor acţiuni care l-au recomandat pentru această funcţie: a organizat bandele de bătăuşi comunişti la alegerile din 1946 în judeţul Dîmboviţa. Din Securitate a plecat pe la începutul anilor '60, dar nu la pensie, ci ambasador în Ghana. Apucase însă, înainte, să ordone distrugerea prin ardere a zeci de mii de fişe şi dosare ale deţinuţilor politici la a căror arestare şi internare în lagăre şi colonii de muncă contribuise.

Generalului popescu îi plăceau mult femeile. El a căzut pradă unui amor nebun pentru o tînără miliţiancă. Soţia l-a turnat la şefi, „căci nu mai poate suporta purtarea generalului, fiindcă acesta cu vreun an înainte, pe cînd se găsea la mare în concediu, a găsit acolo o fată tînără, anume Coca Angelescu, din Miliţie, de care generalul s-a amorezat şi de atunci trăieşte cu ea. Are scrisorile trimise generalului de această fată, că de acest lucru

ştie şi copilul, fiindcă era şi el la mare. Această fată îi spune mereu la telefon că trebuie să renunţe la soţie şi îi duce şocolată copilului la şcoală. Şi tovarăşul ministru cunoaşte cazul". Tovarăşa *General* popescu a fost sfătuită să aibă răbdare, „că va renunţa el la această fată, mai ales că ea este fică de chiabur, fiindcă i-ar strica întreaga situaţie". I-a stricat-o, într-un fel. Generalul *popescu* a părăsit şi el Securitatea, tot pentru un post de ambasador – dar la Varşovia.

Numai *Subofiţerul* popescu nu a plecat nicăieri. Era caracterizat drept „un chiulangiu, dezinteresat în muncă şi slab pregătit din punct de vedere profesional şi politic. Deseori se învoieşte de la serviciu, invocînd diferite motive, dar în realitate merge acasă şi îşi ajută nevasta la bucătărie". Ca urmare, a fost trecut în rezervă şi a devenit Nea' Popescu, bucătarul de la Drumeţul, cel mai mare maestru al ciorbelor de burtă din estul Capitalei.

Povestea adevărată a lui Aurel

Aurel s-a născut la 28 august 1950 în Bucureşti. A terminat studiile primare la Şcoala Generală 131 în 1965. Nu a fost tocmai un elev model. În 1969 avea meseria de sudor, dar s-a înscris la seral la Liceul „D. Bolintineanu" şi a terminat cursurile în 1973. În perioada 1975-1978 a urmat alte cursuri, mai speciale – cursurile Şcolii militare de ofiţeri activi a Ministerului de Interne de la Băneasa – şi a devenit ofiţer în cadrul Departamentului Securităţii Statului. La şcoala de la Băneasa s-a împrietenit cu Doru. Aurel este naşul de cununie al lui Doru. După 20 august 1990, cînd a trecut în rezervă „la cerere", Aurel şi-a folosit „expertiza" pentru a face avere. Invocînd în permanenţă trecutul său de căpitan de Securitate, a obţinut funcţii după funcţii. Treptat, Aurel a dobîndit o avere considerabilă, imposibil de justificat prin veniturile sale declarate oficial. Aurel deţine mai multe apartamente, pe numele lui sau cumpărate pe numele altor membri ai familiei, precum şi şapte autoturisme (Mercedes, Volkswagen, Opel etc.).

După septembrie 1991, fostul securist Aurel a devenit comisar principal la Garda Financiară. Din 1995 pînă în 1996, Aurel a fost şef la Departamentul Economic din Primăria Municipiului Bucureşti, unde fostul coleg de la Băneasa, Doru, finul său, era consilier local al partidului de guvernămînt de atunci. După alegerile din noiembrie 1996, pînă în februarie 1997, Aurel a promovat şi a ajuns inspector de stat, şef al Corpului de control al şomajului din Ministerul Muncii şi Protecţiei Sociale, propulsat de pasiunea fulgerătoare pe care mai tînăra Daniela, secretară

de stat în Minister, a făcut-o pentru misteriosul fost „vînător de spioni". Din februarie 1997, Aurel a promovat și a ajuns director al Direcției de Supraveghere și Control Vamal din cadrul Direcției Generale a Vămilor. A devenit și acționar la o firmă, numită, cum altfel, Agenția Particulară de Securitate. Ca mai-mare peste vameși, Aurel i-a ajutat dezinteresat pe contrabandiștii arabi de țigări din multiplele operațiuni „Țigareta", ajungînd prieten la cataramă cu frații Hayssam. El returna preacinstiților frați bani serioși (TVA și alte taxe), încasați inițial la vămuire pentru mărfuri presupuse a fi tranzitat țara, în baza unor documente ștampilate cu guma, dar vîndute de fapt în România.

În cazul lui Aurel, brațul legii a fost scurt și uscat. El nu a pățit niciodată nimic și a promovat în continuare. Cu sprijinul Danielei, a ajuns director al Oficiului pentru Migrația Forței de Muncă, post asimilat rangului de secretar de stat, în 2005. Pînă atunci a fost doar adjunct, la același oficiu, în subordinea aceleiași Daniela. Ca director, a luat unele decizii pe care le putem socoti discutabile și le putem discuta la nesfîrșit. Muncitorii români selectați la Oficiul pentru Migrația Forțelor de Muncă de către Aurel trebuiau să-și facă analizele medicale la un anume SRL, printre acționarii căruia figurau Dorin Cocoș și Elena Udrea. Un control complet costa, pe atunci, „numai" 2.400.000 de lei.

Nu sînt povești. Cînd am aflat despre toate faptele de arme ale acestui Aurel și aveam mai mult decît simpla putere de a scrie un articol, căci puteam să fac rapoarte la prim-ministru, el a fost destituit. Nici o problemă, a fost „reactivat" de guvernul următor și a ajuns, din șef la Migrație, șeful Oficiului pentru Imigrări. Cu sprijinul aceleiași Daniela. Daniela a devenit și ea, între timp, nu doar soția lui Aurel, ci și secretar general al Guvernului. Și chiar șefa mea, pentru că SGG-ul coordona activitatea Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului, pe care îl fondasem în 2005. Drept care am fost destituit și eu, așa, să văd cum e. De Aurel. Apoi, despre vechiul meu „prieten" Aurel, singura veste mai tristă care a răzbătut pînă la mine e că s-au răcit relațiile între el și finul Doru. Care nu mai e nici el

consilier local la Primăria Capitalei. Acum, probabil că Aurel își consumă liniștit banii agonisiți pentru bătrînețe, la finalul unei cariere exemplare și tipice pentru foștii securiști, paznicii neînduplecați ai regimului comunist. Iar mie, cînd mai zic că filierele Securității controlează politica și afacerile României, mi se spune că exagerez.

Alt Aurel. Bunicul lui Szervatius

„Am pe mine doar pantalonii ăia şi cămeşoiul. Dar de ce-au dat în biata Lenuş?" El abia se ridicase de la masă, de la ultima sa masă. Aurel Ionac s-a născut pe 26 ianuarie 1907, la Gîlgău, pe Someş. În actele sale scrie cam aşa: „Fiul lui Gavril şi Ana, şapte clase absolvite". Cei care mai ştim ceva istorie, şi nu doar ştiinţe politice, ne amintim că perioada 1913-1920 a fost tare grea. Dar nu vorbim despre anii copilăriei lui Aurel, ci despre ceasurile morţii sale. Acum vorbim, de pildă, despre ultima lui cină. Nu e cina cea de taină. E cina pe care am adunat-o cu mîinile mele şi au adunat-o alături de mine prietenii mei arheologi. O masă transformată în nisip şi noroi, peste care zburau voioşi o mulţime de ţînţari ai arşiţei zilelor noastre. Arşiţa unei veri nici începute, dar parcă fără sfîrşit.

Un om a fost ridicat deci de la masă, după o cină care s-a dovedit a fi ultima. Alţi trei oameni au intrat peste el în casă, acolo, în bucătărie. Elena, alintată Lenuş, scutura ştergarul. El, Aurel, îşi iubea cu osîrdie copila şi a avut grijă, chiar şi în anii grei ai războiului, să o ajute, trimiţînd toată solda lui de subofiţer acasă. Anii de după venirea sovieticilor şi a „regimului de democraţie populară" fuseseră grei pentru el, ca „deblocat", dat afară din armată şi întors acasă în sat. Spunea cîteodată, zîmbind amar, dar şi vesel către consăteni: „Bă, voi ştiţi cum e să te întorci la coasă pentru comunişti, după ce i-ai cosit tu cu mitraliera, pe frontul de est?". Acum, fata îl ajuta pe el, un om înfrînt, fără să ştie, cu ultima sa cină. Era în august 1950, o vară toridă şi grea pentru ţărani, supuşi unui regim de deposedare

şi sărăcire. Oamenilor li se cereau cote din produsele agricole şi tot felul de alte dări, ca un prim pas spre „colectivizare". Un cuvînt abia atunci intrat în dicţionar. Nu e reuşită gluma: *excesuri* e o formă de plural învechită. Dar, cum zice francezul, passons.

Şi, uite aşa, omul ajunge în gura lumii, netolerînd prostia; Aurel era un plutonier întors acasă din război şi „deblocat" din armata României Populare, care i-a blocat însă pe veci pe alţii, cu mintea şi sufletul, în slujba comunismului. Acasă, la coasă, acasă, printre vitele cele puţine rămase în ogradă după un război şi o foamete, încercînd să îşi refacă viaţa – acea viaţă la care visase ani şi ani, în noroiul din tranşeele războiului. Acolo, printre cai de furgon sanitar sau de afet de tun, pe care îi vedea cîteodată ucişi şi din care nu a ezitat, prin 1943, să-şi facă o friptură – dar, întotdeauna, oricît de grea era foamea, îngropau capul şi resturile şi mîncau, bieţii noştri soldaţi, doar crupa din spate. Acolo, lîngă foc, el şi ceilalţi povesteau despre soţii, feciori, fete, pămînturi şi vite...

Normal, poveştile „de front" ca ale lui Aurel nu semănau cu propaganda oficială. Nici cu firea lui, un om fericit, de fapt, că a supravieţuit. Nimic nu te face mai puternic decît frica în faţa morţii, iar Aurel, care a luptat pe front nu doar pînă în Crimeea, ci apoi, întors, cînd politica şi istoria i-au răsucit destinul, chiar pînă în munţii Tatra, nu era tocmai un timid. Ştia ce e un colhoz. Ştia ce mare e „fericirea" care îi aşteaptă pe el şi pe consătenii săi. Privindu-i osemintele, pe care le-am găsit lîngă o pădure din Sălaj, am avut senzaţia că aşa, ca orice om, se gîndise că, dacă a trecut prin atîtea şi a scăpat, o altă nenorocire nu o să i se întîmple tocmai lui. Totuşi, a fost ucis. Mai rău ca pe front. De ce? v-aţi putea întreba – şi m-am întrebat şi eu. Căci nu putea fi vorba doar despre nişte vorbe de clacă, deşi uneori şi acestea erau de ajuns.

Ei bine, nu întotdeauna dragostea aduce fericire. Am aflat, din poveştile care s-au dezlegat la Gîlgău, în sat, după ce am găsit trupul celui ucis, că nu atît atitudinea sa, vădit anticomunistă, i-a

adus sfîrşitul, ci mai degrabă dragostea. El avea deja doi copii, pe Elena şi pe Gabriel. Soţia, Eugenia Lar, cu care se căsătorise în 30 ianuarie 1931, îl aşteptase, încrezătoare că el va veni din nou acasă. Dar nu mai era totuşi la fel. Uneori, violenţa, contactul direct cu moartea îţi măresc pretenţiile de la viaţă. Ascultînd poveştile satului, am înţeles şi că dragostea este instrumentul de măsură al morţii. Aşa s-a făcut că plutonierului Aurel Ionac, deblocat din armată, cîrtitor împotriva regimului de „democraţie populară", i s-au aprins călcîiele, cum popular se spune, după o tînără domnişoară. Nu insistăm, dar aşa e povestea locului. Se spune că acea tînără, care era frizeriţă în comuna învecinată, apropiată de Dej, trezise pasiunea unui om mare şi mic. Mare, fiindcă era şeful Securităţii din Dej. Altfel, mic – avea cam un metru şi şaizeci şi cinci, am putut să văd în 1993, cînd am asistat la anchetarea sa. Îl chema Briceag. Nicolae Briceag. Şi uite aşa, cel ce avea pîinea şi cuţitul regimului, cu care putea tăia orice şi pe oricine se arăta „contra poporului muncitor", a trimis trei subofiţeri de la Securitatea din Dej la Gîlgău, ca să-şi elimine rivalul. Ei s-au dus...

Cum vă povesteam, Elena, fata lui Aurel, îi pusese masa şi tocmai scutura ştergarul de firimituri de mămăligă – oricum, găinile, care dormeau deja, le vor fi găsit a doua zi. Găinile au mîncat, într-adevăr, a doua zi acele firimituri, gînditoare, cu capul într-o parte, scormonind printre pietricelele curţii. Cînd cina luase sfîrşit, cei trei oameni în mantale de piele au intrat pe poarta casei. Aurel a fost luat aşa cum era, în pantaloni, cu un cămeşoi de in şi desculţ, căci era seară şi se pregăteau de culcare. Mai întîi l-au dus la cărămidăria din marginea satului, cu gîndul să-l ucidă acolo şi să-l arunce într-o groapă de lut, deja săpată. El plîngea şi îi ruga pe cei trei să nu fie ucis, ci judecat, dacă a greşit cu ceva. Trei copii, ţigani rămaşi în cărămidărie să păzească stivele de bucăţele de lut puse la uscat şi să coacă nişte porumb furat, au ieşit şi au privit. Cei trei s-au sfiit totuşi în faţa copiilor, fie ei şi ţigani. Aurel era în genunchi şi plîngea. Cel ce părea a fi şeful a zis, privindu-i pe copii: „Bine,

hai de aici, te ducem la Dej". Niciodată, mi-a spus bătrînul Ivan, unul dintre copiii de la cărămidărie de atunci, nu va putea uita lacrimile de mulţumire ale lui Aurel şi vocea lui, stinsă de spaimă, care îngîna „vă mulţumesc, copii, vă mulţumesc, tovarăşi...".

Apoi l-au dus, dar nu la Dej. Pe Aurel Ionac l-am găsit la marginea unei păduri, în hotarul comunei. Au găsit mai întîi locul fata şi băiatul lui Aurel, adică Elena şi Gabriel, după ani şi ani, pentru că Ivan, copilul de la cărămidărie, i-a urmărit, alergînd prin lanurile de porumb, pe acei „tovarăşi" şi pe omul desculţ. A rămas cu acel loc în minte şi în suflet. Acum l-am găsit şi noi, la o oarecare distanţă de pădure, pe bietul Aurel, îngropat înghesuit la rădăcina unui nuc, şi l-am putut reda fiicei sale, Elena, şi lui Szervatius, nepotul său, odată cu această poveste adevărată a bunicului său, pe care nu l-a văzut niciodată. I-a văzut plîngînd doar osemintele, aşa cum le-am găsit noi. Aurel avea, lîngă femurul drept, aproape de bazin, două monede de aluminiu de 25 de bani, căzute din buzunarul pantalonilor putreziţi; s-au mai păstrat o curea şi un şnur împletit din fîşii de piele, cu care îşi lega la gît cămeşoiul de in. Şi două gloanţe în cap şi oasele sale. Nimic altceva nu s-a păstrat, în afara amintirii lacrimilor lui Szervatius.

Oasele îngerilor

Cu cît mai departe eşti de obişnuinţe, cu atît acomodarea este mai grea. Dacă în tinereţe depărtările au un miraj uneori aproape ezoteric, cu vîrsta ele dor aproape fizic. În lungile drumuri pe care le-am făcut în ultimii ani, lumina zilei mi-a arătat nu doar alte chipuri şi alte încăperi, cum îşi titra Truman Capote un straniu roman despre o călătorie a sa în trecut, ci mai ales aceeaşi lumină prin alte vitralii.

Aş putea spune că, odată cu fiecare închidere a uşii pe dinafară, începe o călătorie pe dinăuntru. Spaima, visurile nelămurite sau ceea ce îndeobşte am simţit în acei ani pe care nu avem cum să ni-i amintim, trăiţi la sînul cald al mamei şi al casei, răbufnesc uneori. Copiilor, în marea lor majoritate, le e dat să sufere din cauza acestei spaime, cel mai des tradusă în „frică de întuneric" ori „anxietate", dar ea nu este doar a copiilor. Am plecat de mult de acasă, cum s-ar spune, devenind imediat după vîrsta majoratului student, apoi am văzut multe locuri ale acestei ţări şi, mai nou, am văzut şi alte locuri, din alte ţări. Dar toate plecările au, cum spuneam, un numitor comun – acea spaimă de a încuia uşa pe dinafară, amestecată cu o stranie curiozitate. De parcă aş avea din nou 18 ani, aş privi cu nostalgie şi mi-aş lua rămas-bun de la cheia purtată de gît în copilărie, pentru a cunoaşte, cuceri şi schimba lumea plecînd la facultate, la Bucureşti. De fapt, sincer să fiu, nici nu ştiu dacă am reuşit să mă cunosc şi să devin mai bun. Iar aceste plecări sînt cu atît mai tensionate cu cît la capătul lor mă aşteaptă o întîlnire cu chipul morţii.

În 2011, la capătul unei asemenea călătorii, m-am întîlnit însă cu oasele îngerilor. Am ajuns la Tîrgu Ocna pe la începutul verii, pentru a descoperi osemintele unor deţinuţi politici morţi în penitenciarul-spital de acolo, la solicitarea unora dintre urmaşii lor. La marginea cimitirului vechi de lîngă calea ferată, înainte de apus, preotul ne aştepta, uşor confuz, dar şi îndatoritor. Între clopotniţă şi toaletă, care, împreună cu o alee betonată şi gardul, formau un fel de paralelipiped, am săpat o groapă de 6 metri, cu o lăţime de aproape 2. Am găsit acolo 11 morţi, dar nu înghesuiţi, ci suprapuşi. Deasupra celor morţi în penitenciarul-spital de la Tîrgu Ocna, printre care se află mari personalităţi ale istoriei noastre, toţi bolnavi de tuberculoză aduşi aici doar pentru a-şi sfîrşi zilele, au fost înmormîntaţi, începînd din anii '80, pacienţi de la spitalul psihiatric care a luat locul lazaretului-penitenciar. Un detaliu: nici un mort nu era deranjat de celălalt sau, mai tehnic spus, nici unul dintre morminte nu îl deranja pe celălalt. Adică nebunii au fost îngropaţi deasupra puşcăriaşilor. Nu era doar o diferenţă stratigrafică: morţii din anii '80-'90 erau puşi în sicrie de pal melaminat. Deţinuţii de sub aceştia nu aveau decît hainele de pe ei. Unul cu faţa în jos, altul pe o parte, alţi doi într-o singură groapă – unul cu capul la picioarele celuilalt, aşa cum nimeriseră cînd fuseseră aruncaţi de sus, din marginea gardului dintre lume şi cimitir. Aşa i-am şi găsit acolo, între toaletă şi clopotniţă, sub coşciugele de „pefeleu" ale bolnavilor de la azilul psihiatric.

Şi atunci, părintele a început să povestească. El a ajuns la parohie tîrziu, la finele anilor '80, şi a oficiat îngroparea multor bolnavi de la spitalul psihiatric, pînă tîrziu, la desfiinţarea acestuia, în 1996. Nebunii nu aveau pe nimeni, în doar două cazuri, din cîte ştie el, cineva dintre rude a venit la înmormîntare. Au fost cu toţii înmormîntaţi doar pe socoteala parohiei. Au existat şi situaţii stranii (el nu le-a numit aşa). Pentru că nu aveau nici gropari şi nici asistenţă, au hotărît să-i îngroape pe nebuni tot acolo, între toaletă şi clopotniţă, unde fuseseră puşcăriaşii, iar sicriele erau aduse de bolnavi şi groapa era săpată tot de ei, de

bolnavii psihic. Întotdeauna aceştia se opreau cînd dădeau de oasele de jos, nu săpau niciodată mai adînc şi arareori sicriul era coborît în groapă fără să se spargă. Aşa le-am şi găsit, fărîmate pe alocuri. Odată, doi bolnavi care cărau un mort s-au oprit pe calea ferată, au aşezat frumos sicriul de-a curmezişul şi au mîncat şi băut pomana mortului, pe care o primiseră dinainte de la preot, nişte cozonac şi colivă rămase de la o altă pomană, plus o sticlă de vin, răsplata pentru că urmau să sape groapa şi să ducă coşciugul. Îi lăsa cu totul indiferenţi spaima preotului că îi va lovi trenul şi s-au urnit numai după ce au terminat vinul şi ultima bucată de cozonac. Numai bunul Dumnezeu a împiedicat atunci o tragede. Dar, cum am spus, nici unul dintre bolnavi nu a săpat niciodată decît pînă la oasele din mormintele de mai jos, ale foştilor deţinuţi.

Aşa se face că am avut, de astă dată, parte de una dintre cele mai stranii călătorii pe care le-am făcut din 2005, de cînd am început alături de prietenii mei, arheologii Gheorghe Petrov, Horaţiu Groza şi Paul Scrobotă, căutarea celor ucişi de Securitate sau morţi în temniţe. La finalul cercetării, l-am rugat pe preot să slujească (aşa facem întotdeauna). Am aprins lumînări atît la căpătîiul sicrielor din pal melaminat, din care se mai întîmpla să iasă cîte o bucată de cămaşă sau o pereche de tenişi, cît şi la căpătîiul celor fără sicriu, al morţilor închisorii politice, de sub ei, acolo, în groapa săpată între clopotniţă şi toaletă, în sunetele ecteniei, într-o ploaie care curgea ca lacrima de curată şi fără a stinge lumînările din groapă, o ploaie aruncată deasupra morţilor printre frunze de nuc.

Templul proştilor

„Tovarăşi! Principalul nostru duşman este lipsurile noastre!"

Aşa îşi începea cuvîntarea la 1 martie 1950 generalul Pintilie Gheorghe, fost agent NKVD cu misiune în România sub numele de Pantelei Bodnarenko şi ajuns şef al Direcţiei Generale a Securităţii Poporului. El se adresa întregului activ din posturile de comandă ale Securităţii, adunat la Ministerul Afacerilor Interne (astăzi sediul aceleiaşi instituţii, după ce a mai fost sediul Senatului). Astfel de întîlniri de analiză şi bilanţ se făceau atunci cel puţin o dată pe an şi erau precedate de un program de inspecţii la Direcţiile regionale de Securitate. Portretul-robot al securistului anilor '50 porneşte chiar de la enunţul tovarăşului general care conducea Securitatea.

Prima grijă a celor care se ocupau de recrutarea viitoarelor cadre era cercetarea originii lor sociale. La începutul anului 1949, 78% dintre lucrătorii Securităţii proveneau din familii muncitoreşti sau de ţărani săraci, iar restul dintre ţăranii mijlocaşi sau „micii meseriaşi". La rîndul lor, înainte de a deveni securişti, 54% dintre cei încadraţi la Securitatea poporului fuseseră muncitori cu diverse calificări, 28% funcţionari, 14% muncitori necalificaţi sau ţărani săraci şi numai 2% intelectuali. Aceasta este statistica oficială a cadrelor Securităţii întocmită în februarie 1949. În mare, aceştia au fost oamenii care s-au ocupat de instrumentarea anchetelor loturilor de deţinuţi, care cuprindeau miniştri, academicieni, personalităţi politice şi militare, clerici, studenţi şi cadre universitare – practic, tot ceea ce constituise elita culturii, Bisericii, politicii şi administraţiei din vechea România.

Mulţi dintre cei angajaţi la Securitate în acei ani abia ştiau să scrie şi toţi au trebuit să-şi completeze în perioada de şcolarizare intensivă de cîte două luni studiile medii. Această stare de lucruri s-a perpetuat în timp. În 1955, spre exemplu, aflat într-o inspecţie în judeţul Cluj, lui Alexandru Drăghici, ministrul de Interne, i se raportau următoarele: „Tovarăşe ministru, în cadru Raionului Dej au lucrat efectiv un număr de 6 tovarăşi. Eforturile pe care trebuie să le depunem în muncă nu sînt suficiente: doi tovarăşi sînt lipsă în cadrul schemei. Alţi doi tovarăşi care cu toată dragostea lor de muncă sînt încadraţi de 1 an şi jumătate, totuşi nu îi ajută cunoştinţele şi pe deasupra mai sînt şi bolnăvicioşi. Eu am raportat de mai multe ori", susţinea căpitanul Lupu, şeful Securităţii din Dej, „să ia în considerare situaţia acestora, pentru că îi ducem la ruină". De ce îi duceţi la ruină? – a vrut să afle ministrul Drăghici. „Tovarăşe ministru", continuă căpitanul, „unul e bolnav de ulcer. Sînt şi oameni care au fost sancţionaţi pentru că nu au muncit, iar anumiţi tovarăşi plîng atunci cînd le arăţi lipsurile. Apoi am constatat că din lucrătorii noştri, puţini au un nivel cultural pentru a sta de vorbă cu informatorii" – am citat din Stenograma şedinţei cu comandanţii din regiunea Cluj, care s-a desfăşurat la 21 aprilie 1955.

Prostia crasă nu era doar apanajul gradelor inferioare din aparatul de Securitate. La 8 mai 1949, ministrul de Interne Teohari Georgescu, ministrul adjunct Marin Jianu şi şeful Securităţii Pintilie Gheorghe au participat la vizionarea unui spectacol al ansamblului artistic al Ministerului Afacerilor Interne. Cele mai multe sugestii le-a avut apoi Pintilie Gheorghe, şeful Securităţii: „Ordon ca artiştii să nu mai fie posomorîţi! Artistul e artist şi indiferent de starea psihică, să nu uite că e pe scenă! Apoi, de ce orchestra simfonică e jos şi corul pe scenă? Orchestra să urce imediat pe scenă, pentru că ea şi corul formează un ansamblu şi trebuie să se sprijine reciproc. Şi să se completeze orchestra simfonică imediat cu acordeoane, pentru a putea intona marşuri vioaie şi mobilizatoare". În vremea în care se derula această secvenţă, peste 100.000 de oameni intraseră în anchetele

Securităţii şi erau exterminaţi încetul cu încetul în închisorile regimului, pe cînd în birourile temutei instituţii o armată de ignoranţi alcătuia lungile liste negre din pricina cărora războiul comuniştilor împotriva poporului român avea să facă alte sute de mii de victime.

Securistul de azi schimbă imaginea securistului de ieri în cea a unui vajnic şi competent ofiţer de informaţii. Iar dacă s-au comis abuzuri şi crime, fostele cadre de Securitate susţin în prezent că de ele nu este vinovat securistul patriot, românul care şi-a apărat cu osîrdie fruntariile în calea agenturilor. Vinovaţi sînt ceilalţi, nu românii din Securitate. Vinovaţi sînt făcuţi ruşii, evreii, ungurii care au fost preponderenţi în comanda şi structura Securităţii în anii '50, cînd s-au comis aceste abuzuri. Adevărul istoric este altul. La începutul lui 1949, an în care Securitatea era în plin război împotriva poporului român, la ordinele comuniştilor şi ale Moscovei, structura sa etnică era următoarea: 83% români şi doar 17% alte naţionalităţi. Această statistică poartă data de 19 ianuarie 1949. Care sînt dilemele celor care au fost odinioară ofiţeri ai Securităţii? Dar azi, cînd realitatea le pune la îndoială chiar raţiunea unei existenţe închinate luptei de clasă, au ei oare vreo dilemă?

Începusem schiţarea portretului robot al securistului anilor '50 cu un citat din Pintilie Gheorghe, cel care s-a aflat vreme de un deceniu la comanda Securităţii. Temuta poliţie politică din România comunistă a fost – dincolo de cruzimea represiunii pe care a practicat-o – şi un fel de templu al rigorii. Ordinea şi disciplina de fier au impregnat puternic aparatul de securitate, constituit pe o structură hipercentralizată. Această armată a partidului aflată în „avangarda luptei de clasă" avea ceva din fanatismul vechilor ordine militare medievale. Selectaţi doar pe criteriul fidelităţii faţă de Cauză, respectîndu-se şi „originea socială sănătoasă", tinerii muncitori şi ţărani aveau şi greutăţi de adaptare în sistem. Adaptarea, de regulă, nu dura foarte mult, iar la 2-3 săptămîni de la îmbrăcarea uniformei de Securitate personalitatea fiecăruia suferea o metamorfoză cumplită: deveneau

mici Dumnezei, cu putere de viaţă şi de moarte asupra semenilor lor. Deseori, elanurile lor trebuiau temperate. Iată ce spunea la şedinţa generalul Pintilie Gheorghe cu comandanţii de Securitate din 1 martie 1950: „Avem nevoie de membri de partid cinstiţi, devotaţi, cu atitudine partinică, ca să putem îndeplini sarcinile, altfel nu se poate. Cu indisciplina stăm foarte prost. Din care cauză stăm prost? Pentru că noi ne socotim buricul pământului!". Tocmai din pricina acestui sentiment de superioritate trebuiau uneori calmate excesele de zel ale securiştilor. Pintilie Gheorghe sublinia în faţa comandanţilor că în Securitate bătaia se foloseşte numai cu acordul şi la indicaţia superiorilor. Precizarea era necesară din cauza numărului mare al celor care mureau în prima fază a anchetei. Nemulţumirile celor din fruntea Securităţii faţă de asemenea evenimente nu aveau la bază considerente umanitare, ci doar regretul că „banditul" ducea cu el în mormînt secretele „trădării" sale. Cu alte cuvinte, decesul unui arestat în anchetă, în urma torturilor la care era supus, era resimţit de securişti ca o evadare, iar cel care se făcuse vinovat de crimă lua cîteva zile de arest tocmai pentru că „înlesnise" această evadare în moarte.

Pentru ofiţerii Securităţii nu oamenii contau, ci declaraţiile lor. Interogatoriul era zeul suprem căruia i se închinau toţi. Iar pentru ca un om să ajungă într-un birou de anchetă, era nevoie de o armată de delatori care să-l împingă acolo. Uneori cu prea mare osîrdie. Să-l ascultăm din nou pe Pintilie Gheorghe: „Tovarăşi, fiecare meseriaş, fiecare doctor, orice om are o sculă şi de scula lui se îngrijeşte. La Securitate, care este scula noastră? Şi noi avem sculă. Dacă frizerul are brici, dacă strungarul are strung, am spus că scula noastră sînt informatorii noştri. Să ştim cum să muncim, să vedem cu cine avem de a face. Aşa cum muncitorul are grijă de scula lui, aşa trebuie să avem şi noi grijă de scula noastră. Dacă frizerul are ca sculă briciul, noi avem omul şi omul viu! Asta înseamnă că trebuie să-i dăm multă atenţie. Să le dăm indicaţii, să le trasăm linii, dar nu aşa, gata, îl iei şi-l faci negru la spate! Dacă un strungar

distruge scula lui, ce mănîncă el mîine? Aşa ne învaţă Partidul nostru?".

Indignarea lui Pintilie Gheorghe era perfect explicabilă. Declaraţiile care umplu cîteva milioane de pagini de prin arhivele Securităţii sînt, cele mai multe, pline cu cele mai fantastice scenarii, care la o verficare sumară şi-ar fi pierdut orice umbră de veridicitate. Dar nu aflarea adevărului îi interesa pe securişti; bătaia fiind singurul argument al anchetatorului, fiecare om, odată intrat în arest, trebuia să-şi găsească cumva vreo vină pe placul celui care îl interoga. Zelul acestuia trebuia temperat, iar „planul de anchetă", care prestabilea vinovăţia arestatului, nu putea să rămînă neîndeplinit – la începutul anilor '50 erau curente întrecerile socialiste între Direcţiile regionale de anchetă ale Securităţii, fiind premiaţi cei care reuşeau să „probeze" această vinovăţie cît mai rapid, prin mărturiile smulse victimelor. Bineînţeles, au existat printre securişti şi excepţii sau comportamente nuanţate – după cum şi firile oamenilor sînt diferite. Cu toate acestea, ele se circumscriu unei reguli sintetizate la 1 martie 1950 de acelaşi Pintilie Gheorghe într-o singură frază: „Tovarăşi! La noi n-au ce căuta tovarăşii care cred în Dumnezeu!".

Corespondenţa Secretă

„Starea de spirit a populaţiei" este o sintagmă care a făcut carieră în documentele Securităţii. Atent măsurată prin ochii şi urechile ei, informatorii, aceasta era un indicator al posibilelor pericole la adresa regimului şi dicta măsurile care urmau a fi luate pentru apărarea lui de „duşmanii dinlăuntru", duşmani care erau tocmai majoritatea cetăţenilor României. La fiecare sediu local al Securităţii se iscodea fiecare colţişor al vieţii comunităţii şi, aşezaţi la mesele lor de lucru, în liniştea netulburată de vaietele vreunei „anchete", securiştii scriau. „Starea de spirit" intra în corespondenţa secretă a Securităţii adresată „eşaloanelor superioare" de comandă şi decizie.

Bine încotoşmănat, muşcînd din cînd în cînd dintr-o felie de salam şi una de pîine şi sorbind cîte o gură din vinul fiert şi de-acum aproape răcit, locotenentul Corduneanu Mihai de la Biroul de Securitate din Medgidia scria, bătînd cu cîte un deget la maşina de scris, într-o zi din luna februarie a anului 1950, ce se întîmplase cu „starea de spirit" prin partea locului. Întocmea raportul săptămînal obligatoriu, adresat Direcţiei Regionale Constanţa. I-a venit uşor să înceapă: cu o seară înainte, gestionarul cooperativei nu i-a mai dat cuvenita cinzeacă după întîlnirea cu un informator local, motivînd scurt că „s-a terminat", iar la preşedintele Comitetului provizoriu, adică al conducerii locale comuniste din Ciocîrlia, a crezut că vede un zîmbet subţire şi dispreţuitor. *Ia să-i ia mama dracului, că partidul i-a pus acolo să mă ajute şi ei mă iau peste picior, ia să-i încondeiez io*, şi-a spus. Drept care a aşternut pe hîrtia cu antetul Securităţii

Poporului mai întîi treaba cu starea de spirit a cooperativei: „După cum reiese şi din semnalările primite şi arătate mai jos, responsabilii de cooperative nu procedează în spirit tovărăşesc, ci, din contră, fac separatisme care sînt văzute de populaţie şi apoi comentate cu mare nemulţumire. Astfel, în comuna Ciocîrlia de Jos, aducîndu-se în luna ianuarie a.c. la cooperativă un număr de 7 şaluri, dimineaţa cînd a început distribuirea, populaţia a văzut numai 4, iar celelalte 3 şaluri au fost luate de cu seară de către preşedintele comitetului provizoriu, anume Popa Gavrilă, Ion M. Ion, cenzor al cooperativei, şi un altul de către un alt funcţionar al comitetului provizoriu, aceştia în înţelegere cu gestionarul, anume Gheorghe Nicola, şi cu preşedintele cooperativei, Radu Moraru. La cooperativa din comuna Osmancia s-au ivit nemulţumiri pentru faptul că preşedintele cooperativei, Bechir Enan, dă materiale pe la rude, neţinînd cont de membrii cooperatori. Astfel, numitul Iusuf Chespi, element sărac cu 7 copii, s-a dus la cooperativă, pentru a i se da şi lui metrajul de pînză cuvenit pe cartelă, dar preşedintele cooperativei i-a dat în loc de pînză două baticuri".

A trecut apoi de la cooperativă la o înmormîntare, la care comuniştii n-ar fi avut ce căuta. Nu era partinic. „În comuna Dorobanţu, jud. Constanţa, Comitetul provizoriu, compus din preşedinte, vicepreşedinte şi alţii au luat parte la înhumarea unei fete a fostului moşier Stan Vîlsan, la care au participat şi foarte mulţi membri de partid, iar numita Popescu C. Maria, vicepreşedinta Comitetului provizoriu, s-a interesat pe la GAS şi la cooperativă de nişte scînduri, pentru a i se face coşciug moartei. Membrele de partid au dus colivă la cimitir, au cîntat în cor, iar preşedintele comitetului provizoriu, anume Ioan S. Petre, poartă şi acum doliu după ea. Mai mult decît atîta, au avut intenţia să ducă coşciugul spre biserică şi cu drapelul roşu, însă datorită faptului că a fost încuiat, nu l-au luat." Biata fată, blîndă şi delicată, venise la Dorobanţu însoţită de doi miliţieni, iar aici ajunsese într-o asemenea sărăcie, încît stîrnise mila satului. Venise cu tot avutul înghesuit într-o valijoară, fiind plasată într-o

dărăpănătură de casă tătărească, cu găvane goale în pereții de chirpici, acolo unde ar fi trebuit să se afle ușa și ferestrele. Fusese trimisă aici cu „domiciliu obligatoriu", după măsura de expropriere a „moșierilor", pregătită de Securitate în cel mai mare secret și desfășurată pe tot cuprinsul țării, în noaptea de 2 martie 1949 la ora 3, cînd au fost evacuați și trimiși în sate îndepărtate de locurile în care trăiseră „2.972 moșieri, 3.744 membri de familie, 363 administratori, 725 alte persoane", deci în total 7.804 oameni. Unul dintre aceștia se prăpădise printre străini aici, la Dorobanțu, și, simțindu-se vinovați că nu o putuseră ajuta mai mult, oamenii locului au hotărît ca măcar să o înmormînteze cum se cuvine. „Să vadă ei acu' pe dracu'", judecă locotenentul Corduneanu pactizarea post-mortem cu dușmanul de clasă.

Discuțiile purtate prin cîrciumi, locurile în care oamenii își slobozeau mai lesne gurile și spuneau ce gîndesc (iar ce gîndeau era „starea de spirit" pe care locotenentul Corduneanu, șeful Biroului de Securitate din Medgidia, trebuia să o treacă în corespondența secretă), erau sarea și piperul rapoartelor. „Din informațiile primite din comuna Izvoru Mare, dar neverificate, în ziua de 27 ianuarie 1950, chiaburul Ion Frecea s-a manifestat în resturantul de stat din comună față de numiții Emurla Giafar și Maricel Luca cu cuvintele: *Voi ați înființat gospodăria colectivă, dar voi nici nu știți ce însemnă aceasta*, iar apoi a și continuat cu: *Voi credeți că o să vă dea porumb? Ăștia vă promite numai, pentru a vă băga pe voi în colectiv și pe urmă o să vedeți voi ce pățiți!* De asemenea, tot în comuna Izvoru Mare, chiaburul Nicolae Roșca s-a exprimat în ziua de 1 februarie față de numitul Toader Constantin să nu se grăbească să intre în colectiv deoarece *acesta este un colhoz care ia tot bunul muncitorilor, nelăsîndu-le nimica* și că *n-o să mai dureze mult și o să cadă regimul acesta și o să vină Englejii și Americanii.* Apoi a mai spus că: *Nu vedeți voi că, de cînd a venit guvernu' ăsta la putere este o lipsă foarte mare și o să moară oamenii de foame și nici Dumnezeu nu mai vrea să plouă, fiindcă comuniștii distrug religia?*"

Locotenentul avea ceva de împărţit şi cu miliţienii, care făceau concurs cu Securitatea în terorizarea populaţiei. Corduneanu era furios că i se lua pîinea de la gură. „În ceea ce priveşte comportarea Aparatului de Stat, reamintim cazul raportat de noi cu nr. 534, prin care semnalam că şeful postului de miliţie din comuna Nisipari a dispus ca secretarul organizaţiei de bază a partidului din comună şi un anume tov. Tudor Constantin, care este preşedintele Comitetului provizoriu [primarul – n.n.] să fie arestaţi, pentru faptul că ultimii doi au voit să-l ducă la dispensarul medical pe un locuitor care a fost bătut de organele miliţiei."

„Starea de spirit a tractoriştilor" nu stătea nici ea mai bine. „Starea de spirit a tractoriştilor din SMT Cobadin a fost nemulţumitoare, pentru că responsabilul tehnic, anume Drinca Nicolae, se purta cu foarte mare brutalitate faţă de ei, atît în timpul liber, cît şi în timpul serviciului, această atitudine fiind pentru majoritatea tractoriştilor, însă nu şi pentru elementele prietene lui. Susnumitul a căutat să-l lovească şi pe secretarul organizaţiei de bază a partidului din staţiunea de mecanizare a agriculturii, pe motiv că nu i-a dat ştampila, ca să o pună pe biletele de voie date pentru tractoriştii învoiţi de el. De asemenea, a mai voit să lovească şi pe casierul staţiunii de maşini, pe motiv că nu i-a dat lui întîi salariul şi pe urmă muncitorilor. A violat forţat pe eleva tractoristă Ciuculin Maria în pădurea de la Viişoara, cu toate că aceasta s-a opus. Venind de la centru doi tovarăşi pentru a-l ajuta prin arătarea greşelilor săvîrşite, Drinca Nicolae s-a manifestat faţă de tractorişti că lui nu-i convine." Nici la Gostat, în viitoarele IAS-uri, lucrurile nu stăteau mai bine. „În Gostatul de la Ciocîrlia de Jos s-a produs nemulţumire în privinţa atitudinii avute de către directorul adjunct, care este şi secretarul politic al acestui Gostat, pentru faptul că în seara de 3 spre 4 iunie a.c. acesta, care se numeşte Boctali Ali, a fost surprins de către paznicul de noapte dormind în patul îngrijitoarei de la vaci. Nemulţumiri s-au mai produs şi în rîndul tractoriştilor de la acelaşi Gostat, pentru faptul că nu le dă îndrumările tehnice

în întreținerea tractoarelor. La Gostatul din comuna Dorobanțu, șeful mecanic Cristu Oprescu, l-a bătut pe un tractorist, fără a avea un motiv stabilit."

„Tre' să fi zis ăla ceva...", se gîndi locotenentul Corduneanu, care îl cunoștea bine pe Cristu Oprescu, băuseră împreună de cîteva ori. Se gîndi să-l taie din raport. Rămase o clipă așa, cu mîna în aer, cu degetul arătător îndreptat spre clapele mașinii de scris, parcă spre a le acuza că-l încondeiaseră pe maistrul de la Gospodăria de Stat. Pe urmă se răzgîndi. „Lasă așa, apoi să-l scot tot eu din rahat, dacă vine vreo rezoluție și să-mi deie de băut apoi o lună întreagă", se bucură de pe acum locotenentul și se ridică să bea o cană de apă. Năduşise tot.

Micul funcţionar şi capcanele memoriei

Mişu Dulbergher şi-a început cariera ca mic funcţionar la Banque Belgique pour l'Étranger din Galaţi, în 1927. După ucenicia de aici a fost mai întîi angajat contabil de unchiul lui, Iosif Marghebus, comersant angrosist de cereale. În 1932 a fost luat în armată. Ţinuta sobră şi fizicul l-au recomandat pentru cavalerie, aşa că a fost încorporat la Escadronul 1 Galaţi al Regimentului 10. Deplin maturizat după această experienţă, Mişu Dulbergher a plecat să cucerească lumea şi a început cu Bucureştiul. A lucrat mai întîi la magazinul Preston, ţinut de vărul său Iosif Abramovici, de unde în 1938 a trecut pe post de magazioner la fabrica de mătase Royal. Pe unde trecea, provoca pasiunile multor frumuseţi, pînă cînd contabila Liza Marcusohn l-a subjugat total. S-au căsătorit în 1938, an în care pentru tinerii însurăţei încep necazurile. În urma legilor antievreieşti ale guvernului Goga-Cuza, Mişu a fost concediat de la fabrica de mătase. Reuşeşte să cumpere de la Royal un stoc de prosoape defecte, iar pînă la sfîrşitul anului el şi Liza au trăit din vînzarea acestora. La începutul anului 1939, împrumutîndu-se de la rudele bogate, cei doi au cumpărat două maşini de cusut şi una de festonat butoniere şi au deschis în locuinţa lor un mic atelier de confecţionat lenjerie bărbătească. Afacerile nu mergeau strălucit, dar mergeau. Ocazia unui cîştig suplimentar s-a ivit în ianuarie 1940, cînd frumoasa Liza a fost angajată prin concurs pe postul de secretară dactilografă la reprezentanţa comercială sovietică din Bucureşti. La scurt timp, ea l-a recomandat pe soţul ei Mişu pentru postul de contabil. Dulbergher avea destul de mult de

lucru, pentru că, în urma unui acord comercial româno-sovietic, statul român se angajase să furnizeze mărfuri pentru preluarea leilor existenți pe teritoriul URSS prin „eliberarea" Basarabiei. Curînd, pentru cei doi au început necazurile: pe 22 iunie 1941, a doua zi după declanșarea războiului antisovietic, au fost arestați. Mișu a fost trimis pe șantierul Bumbești-Livezeni, iar Liza a fost internată în lagărul de la Tîrgu Jiu. Colonelul Gheorghe Zlătescu, comandant al lagărului Tîrgu Jiu, l-a cunoscut pe Mișu Dulbergher în toamna anului 1941. Atunci, un deținut cu influență, Krug Samuel, șeful fabricii de alabastru care funcționa în lagăr, i-a cerut colonelului să-l mute pe Dulbergher de pe șantierul Bumbești-Livezeni la fabrica pe care o conducea. Într-o altă secție a atelierelor din lagărul de la Tîrgu Jiu, Liza Dulbergher lucra la împachetarea săpunului în celofan. Colonelul Zlătescu a acceptat, așa că cei doi s-au reîntîlnit după cîteva luni de despărțire. Vrînd-nevrînd, aici au fost adoptați rapid de comuniști, mai ales că statutul lor de funcționari ai reprezentanței comerciale sovietice era o carte de vizită arhisuficientă. Tot Krug Samuel împreună cu locotenent-colonelul Ienășel (cu care soții Dulbergher aveau bune relații) au intervenit cu succes la comandantul lagărului pentru a-i scăpa de deportarea în Transnistria. După patru ani, în august 1945, fostul colonel Zlătescu era deținut la penitenciarul Dumbrăveni: „Atunci a venit în inspecție Directorul General al Penitenciarelor, însoțit de Mișu Dulbergher, despre care am aflat că acum se numește Mișu Dulgheru și este inspector la Siguranță. În momentul în care a trecut prin fața celulei în care mă găseam eu, dl. Mișu s-a adresat Directorului general astfel: *Cum s-a schimbat bestia de Zlătescu!*".

După 23 august 1944, agentul NKVD Vania Didenco (alias Vidrașcu Ion), unul dintre prietenii din lagărul de la Tîrgu Jiu ai lui Mișu, a ajuns eminența cenușie a Serviciului Secret de Informații comunist, subordonat direct sovieticilor. El a fost cel care l-a propulsat pe acesta în funcția de inspector al Siguranței, în care l-a revăzut colonelul Zlătescu, după ce Dulbergher a

efectuat un stagiu de „muncă" în „Formaţiunile de luptă patriotică", organizaţia paramilitară a comuniştilor. În aceste împrejurări, din considerente de conspirativitate, Dulbergher a devenit Dulgheru, nume pe care Mişu îl va adopta definitiv. Proaspătului inspector al Siguranţei uniforma îi venea ca turnată, iar aptitudinile sale de contabil s-au dovedit minunate pentru noua sarcină de alcătuire a listelor cu numele celor ce se arătau a fi „duşmani ai poporului". De aici pînă la avansare n-a mai fost decît un pas: cînd s-a înfiinţat Direcţia Generală a Securităţii Poporului, Mişu Dulgheru a fost recomandat pentru funcţia de director al Direcţiei de Anchete. În noua poziţie, proaspătul colonel trebuia să extragă din „bilanţul contabil" al memoriei arestaţilor, consemnat în procesele-verbale de anchetă, „crimele la adresa regimului democrat popular" şi numele complicilor la aceste „crime", în aşa fel încît „maşina de tocat amintiri" a Securităţii să nu se oprească niciodată.

Incontestabil, în uniforma Securităţii Mişu Dulgheru nu mai avea nimic din „contabilul cu mînecuţe" de odinioară. Sobrietatea sa îi impresiona plăcut pe superiori, care o interpretau drept „vigilenţă". Toate caracterizările care i-au fost făcute sînt laudative. Arestaţii îl vedeau însă pe Mişu Dulgheru altfel decît colegii săi. Lena Constante, arestată în „lotul Pătrăşcanu", a fost chemată de două ori în biroul atotputernicului Dulgheru, pentru a fi determinată să-şi recunoască „activitatea de spionaj" la care „fusese părtaşă" împreună cu liderul comunist căzut în dizgraţie. Traumatizată în urma bătăilor din timpul anchetelor, Lena Constante nu a uitat uşor aceste întîlniri din luna mai a anului 1951, adevărate evenimente istorice în cotidianul detenţiei. „Era îmbrăcat în civil, într-un costum gri-deschis, era înalt, de vreo 40-50 de ani, şi m-a primit într-un birou foarte luxos. Acest birou era mobilat cu mobilă tapisată cu catifea de culoarea roşu-aprins. Pe partea stîngă se aflau geamuri, o masă de consiliu cu scaune îmbrăcate în pluş roşu, o măsuţă pe care se găsea un radio. În fund era biroul. Un birou mare. Pe partea dreaptă era o canapea mare, din pluş roşu. De asemeni, mai erau nişte fotolii.

M-am aşezat pe un scaun la distanţă de birou, care fusese pregătit pentru mine. Mi-a spus că, dacă îi voi spune adevărul, îmi va da ţigări americane. A deschis uşa din fundul biroului, care dădea într-un fel de cămară, a luat un pachet de ţigări Chesterfield şi m-a servit. Dar n-am spus nimic şi nici a doua zi nu am spus nimic. De data aceasta nu am mai primit nici o ţigară."

La 16 octombrie 1952, Mişu Dulgheru a fost arestat. „Căderea" lui s-a produs în contextul luptelor pentru putere din partidul comunist, sfîrşite cu îndepărtarea Anei Pauker, arestarea lui Vasile Luca şi a lui Teohari Georgescu. Furtuna de la vîrful partidului a provocat valuri de arestări ale presupuşilor „deviaţionişti" şi mulţi evrei au fost scoşi din Securitate şi din aparatul de stat. Elegantul Dulgheru a avut ghinionul să fie trecut de alţi socotitori ai meandrelor memoriei pe lista neagră a partidului comunist. A fost anchetat timp de doi ani şi trei luni, după care a fost eliberat, fără a i se găsi un cap de acuzare. În detenţie, regimul său nu a fost aidoma cu al celorlalţi arestaţi. A mîncat bine, a avut parte de haine curate şi medicamente. Nu a fost bătut. Doar la un moment dat, unul dintre anchetatori i-a pus în faţă o scrisoare care îi fusese confiscată la arestare şi al cărei final suna cam aşa: „Pe tine, draga mea Liza, te îmbrăţişez şi te sărut cu toată dragostea, al tău Miţu-Chiţu, care se gîndeşte mereu la tine". Se socotea că Miţu-Chiţu ar fi un nume conspirativ. Total descoperit în faţa fostului subaltern, Mişu Dulgheru a izbucnit: „Tîmpit am fost că am intrat în Securitate!". Meticulos şi impasibil, anchetatorul şi-a reluat treaba: „Ai declarat verbal că dumneata nu aveai ce căuta în Securitate. De ce?". Era în după-amiaza zilei de 11 ianuarie a anului 1954, iar Mişu a rămas pentru prima oară în viaţa sa fără replică, prins în capcanele memoriei.

Securea

Traian privea spre vîrfurile mestecenilor stînd pe spate în iarba cu fir subţire şi răcoroasă a pădurii, întretăiată de păturі de frunze uscate. Se întreba ce i-o mai aduce bunul Dumnezeu. Căci pînă atunci, cînd stătea plimbînd dintr-o parte în alta a buzelor o tulpină de coada-şoricelului, întinzînd arareori mîna după cîte o mură din grămăjoara strînsă alături, Dumnezeu îl dăruise cu bune. Nu şi lumea, dar Dumnezeu da. Se născuse pe 18 noiembrie 1917, într-o familie săracă, în cătunul Aroneşti, răsfirat pe o pantă a Muntelui Mare din Apuseni, arondat comunei Bistra de pe Arieş, într-un neam sărac de ţapinari. Tatăl său îl făcuse în răstimpul scurt al unei permisii primite pentru fapte de arme în Galiţia, în armata chesaro-crăiască. Nu-l văzuse decît în poza făcută în uniforma cenuşie, de soldat al imperiului, dar mama îi spunea de copil că, dacă vrea să-l vadă pe taică-său, să se uite în oglinda mică, aşezată în ramă din lemn de trandafir, pe care o ţineau pe colţarul cel bun din cameră. Ţapinar era şi el, ca tata, vînjos ca paltinii înalţi pe care îi dobora şi, din cîteva mişcări bine cumpănite, îi curăţa cu securea de crengi, despuindu-i de fala ramurilor, rămase grămadă alături, spre a se usca şi a fi luate ca vreascuri pentru aprins focul iarna. S-a căsătorit pe 28 decembrie 1938, după Crăciun, cu o fată tare frumoasă, pe măsura lui, din cătunul învecinat, Poi. Maria lui Goia i-a adus o zestre bună – ai ei le-au dat şase napoleoni de aur, cu care şi-au ridicat o casă chiar lîngă cea a socrilor; asta a fost condiţia şi Traian n-a comentat-o, deşi a cam intrat în rîsul Aroneştilor, că s-a vîrît cu voie slugă la soacră, altfel însă femeie

blîndă şi bună, frumoasă chiar la vîrsta ei. Dar Maria lui era frumuseţea raiului pe pămînt şi mulţi tînjeau după ea, poate şi de aici vorbele pe care Traian, fire blîndă, de-ai fi zis că-i chiar moale, nu prea le lua în seamă. Dumnezeu i-a mai dat, un an mai tîrziu, un fecior pe care l-a botezat Avram – „ca pe Iancu", a ţinut el să întărească în faţa popii. S-a întors, slavă Domnului, cu bine din război.

Ca şi tatăl său, deşi nu punea preţ pe puterea armelor, era ascultător şi îndrăzneţ – de pe front s-a întors cu trese de sergent. În scriptele vremii, ale noilor autorităţi zise de „democraţie populară", democraţie ce le-a luat moţilor din partea locului pădurile pe care le stăpîneau în composesorat şi lui două din cele trei vaci, figura drept „agricultor, fost membru P.N.Ţ.". Ca mulţi moţi, Traian mai hălăduia prin păduri cu o puşcă de vînătoare, cadou de la socru de cînd cu nunta, după cîte un mistreţ sau un căprior. A aflat curînd că asta se numea „port ilegal de armă", pentru care a şi fost condamnat în 1948. A fugit, ca alţii asemenea lui, în Muntele Mare, lăsîndu-i pe Maria şi pe Avram, care de-acum, la cei 9 ani, rămăsese singurul bărbat în casă. Se făceau patru ani de cînd umbla prin păduri, căpătînd de-ale gurii de pe la ciobani sau fiind ajutat cîteodată de vechiul său prieten, Gheorghe Donea din Valea Dobrii, la şura căruia mai trăgea în cîte-o iarnă geroasă. Mai trecea şi pe la Maria, cînd afla că din jurul casei dispărea pînda Securităţii. Aveau ei semnele lor, un ştergar alb pus la uscat pe prispă era semn de bine. Se tot gîndea la ei, la Avram şi la Maria, la ochii ei verzui ca unda Arieşului, mestecînd alene la firul acela de coada-şoricelului, cînd a auzit în dreapta sa o mişcare uşoară, dinspre pîrîu, dinspre Valea Dorului. „O fi vreun viezure sau vreo vulpe", a gîndit. A fost ultimul său gînd, curmat de o rafală scurtă de pistol-mitralieră. Ochii săi intraţi deja în păienjenişul morţii au văzut fără a gîndi, sub vîrfurile mestecenilor care au încremenit, un om cu un pistol, lîngă care, ca o ultimă fărîmă a mirării sale, se afla chiar Donea. Apoi nimic, doar o lumină mare şi albă şi

un mare întuneric. În acea zi de 5 august 1952, Dumnezeu i-a adus lui Traian moartea. Şase gloanţe în trup şi unul în frunte.

Gheorghe Donea o dorea de mult pe Maria Goia, iar la nunta lui Traian al Ihuţului i-a fost între peţitori, dar nu cu bucurie de prieten. A tot umblat pe la ea, dar Maria se încăpăţîna să creadă că Traian al ei se va întoarce odată cu venirea americanilor şi – de ce nu? –, pentru că nu s-a dat cu comuniştii, n-o să rămîie el doar ţapinar. L-or pune măcar ceva, că ştie şi carte. De un an, de cînd, mînat de un vis ciudat, în care Donea i s-a arătat ca avînd o barbă subţire şi albă de capră pe faţa sa altfel spînă, Traian nu îl mai căutase. În schimb, Donea a început să îl caute el şi, cînd a aflat de la baciul Dumitrache că se va duce în Valea Dorului să-i dea nişte brînză şi slană, a anunţat Biroul de Securitate de la Bistra. Pe Traian Ihuţ, cei şase securişti l-au aruncat în apa ce curgea pe Valea Dorului. Maria tot n-a crezut că Traian Ihuţ al ei s-a dus, aşa cum încerca să o convingă Donea, cerîndu-i să-l ia pe el de-acum, că are un copil de crescut şi e singură. Atunci, după o bucată de timp, sătul să o convingă de ceea ce el ştia, a luat o secure, s-a dus pe Valea Dorului şi i-a retezat capul lui Traian. Ajuns la Maria, cu ochii tulburi, aproape de nebunie, i l-a pus pe o masă din prispă. Aceasta a jelit şase luni, apoi l-a luat pe Donea, cu care a avut mai apoi o fetiţă, Maricica, născută la 18 noiembrie 1955. Donea a murit cîndva pe la mijlocul anilor '70, cu minţile rătăcite. Maria şi-a sfîrşit zilele pe 2 ianuarie 2007.

Înainte de a muri, a rugat-o pe Maricica să dezgroape capul lui Traian, pe care îl îngropase la rădăcina liliacului sădit în faţa casei cînd se cununaseră, într-o cutie de pantofi Guban (purtaţi de Ihuţul ei la cununie), şi să-l aşeze lîngă ea. Ceea ce, la cererea bătrînei Maricica şi a fratelui ei de mamă, Avram, am încercat trei veri la rînd să facem, dar n-am reuşit fără să stricăm liliacul, pe care fata Mariei îl vrea păstrat acolo şi ale cărui rădăcini par că s-au întins peste tot pe sub pămînt, căutînd firul de apă de pe Valea Dorului.

Izabelă

„...în numele Tatălui, al Fiului, al Sfîntului Spirit, Amin..." Apoi, bătrînul îşi făcu trei cruci largi în faţa icoanei de hîrtie după Maica Făcătoare de Minuni de la Nicula, privind-o pios, cum sta aşa, în genunchi, pe covorul din bucătăria rece, şi se ridică încet, cu icnet, din şalele sale ţepene, ţinîndu-se de un scăunel aflat alături. Ce să mai, asta e, mergea de-acum pe 76 de ani... Durerea din piciorul aproape anchilozat nu îl lăsase toată noaptea, iar culesul la vie nu îl terminase, se gîndi cu ciudă la ploile care umpluseră via de noroi. „Da' mai e numai rîndul ăla de Izabelă...", îşi spuse cumva împăcat şi îşi strigă nora, care veni într-o fugă, cu capul plecat. „Adă, tu, o foarfecă", îi spuse îmbufnat, în vreme ce îşi lua din cuier haina de postav. „Nu asta, aia scurtă, de vie", o repezi scurt cînd fata îi aduse foarfeca mare de croitorie. „Că dară n-oi tăie la ştofe!..." O făcuse dinadins, n-o prea avea la suflet pe fata asta cu ochi lunecoşi şi voce mieroasă, care îi suna aşa, ca un clopot spart în zi de duminică. Plus că n-adusese decît ce era pe ea, dar nu se pusese contra, fusese vrerea băiatului, aflat acum, de cu seară, la lemne, la pădure. „Şi la mulţi ani, mucenico...", îi aruncă aşa, peste umăr, închizînd uşa. Era ziua ei de nume. Împăcat cumva, îşi vîrî din mers foarfeca în haină şi o luă încet spre via din spatele casei, unde avea viţa din soiul de Izabelă, de mai sus de cimitir, dar înainte intră cu fereală în şură, unde zăbovi o bucată de vreme.

Simion Mureşan a fost ucis cu o rafală de pistol-mitralieră din spate, pornind dinspre picioare spre piept, apoi cu un glonţ în cap, în ziua de miercuri, 5 octombrie a anului 1949. Rafala

a fost atît de puternică şi de aproape, încît i-a retezat tibia unui picior. L-am descoperit aruncat într-o mlaştină din faţa cimitirului de la Sîntejude Vale, într-o zi rece, dar cu soare, a anului 2009, tot în luna octombrie, dar mai spre sfîrşit – era în 23, la şaizeci de ani după moartea sa. Mlaştina a conservat bine trupul, i-a rămas neputrezită chiar şi o parte a creierului. Cînd a fost scos afară din groapa plină de apă săpată în mlaştină, multe oase se ţineau încă bine legate. Mureşan adăpostise în şura sa doi consăteni din Sîntejude, pe Teodor Măhălean, de 57 de ani, şi pe Ioniţă Moldovan, de 22 de ani, de mai multă vreme căutaţi de Securitate pentru că se aflau printre membrii unei „bande", autointitulată „Gărzile Regelui Mihai". Organizaţia anticomunistă s-a înfiinţat la Cluj, imediat după abdicarea forţată a Regelui, din iniţiativa lui Alexandru Suciu, Gheorghe Mureşan, Lazăr Bondor şi Ionel Manu, şi s-a extins în localităţile din apropierea Clujului, de la Turda pînă la Gherla, avînd foarte mulţi membri în zona rurală din jurul acestor oraşe. Partizanii regelui juraseră cu mîna pe Biblie să lupte pentru readucerea sa pe tron, sperînd, ca atîţia alţii, şi într-o iminentă „venire a americanilor"...

De la muncitori şi ţărani pînă la preoţi, notari, învăţători, profesori şi militari deblocaţi, „Garda Regelui Mihai" număra prin 1949 peste 200 de oameni. Gruparea a fost depistată de Securitate prin trădare, în luna mai a anului respectiv. Zeci de oameni au fost imediat arestaţi, anchetaţi, torturaţi şi apoi condamnaţi la mulţi ani de închisoare, alţii fiind omorîţi fără nici un fel de judecată. Aceia dintre membrii ei care au scăpat după primul val de arestări au ales calea refugiului în păduri. Aşa s-a întîmplat şi cu Teodor Măhălean, zis a Puiuţului, născut în anul 1892 în satul Sîntejude, ca şi cu Ioniţă Moldovan, zis a Păvăloaiei, născut în anul 1927 în Sîntejude Vale. La începutul lunii octombrie a anului 1949, cei doi îşi găsiseră adăpost în şura lui Simion Mureşan. Pe 5 octombrie, la ora 11, un pluton din trupele de Securitate comandat de locotenentul Vasile Breharu, însoţit de miliţieni şi pădurari din zonă, a înconjurat casa şi şura acestuia. Soţia lui Simion, Ileana Mureşan, şi un consătean, Grigore Moldovan,

frate al lui Ioniță, au fost obligați să urce în podul șurii și să arunce jos fînul ce se afla acolo. Teodor Măhălean s-a predat primul; i-a urmat Ioniță Moldovan. Au fost urcați imediat într-o mașină a Securității și duși cu viteză spre Securitatea din Gherla. Simion Mureșan, gazda lor, a fost dus la vreo trei sute de metri de casă și executat, pe la ceasurile prînzului. La Securitate, cei doi au fost torturați pentru a da numele altor membri ai „Gărzii Regelui Mihai". Au fost readuși în sat cu aceeași mașină, după lăsarea serii, și urcați pe un deal din spatele bisericii, pînă la marginea pădurii numite Ucișor, unde au fost împușcați spre miezul nopții.

Moldovan a murit imediat, în urma unui glonte primit în cap. Împușcat în omoplat și stomac, Măhălean s-a chinuit pînă spre zori, vaietele sale cutremurînd toată suflarea satului, deja înspăimîntată de execuția din ajun a bătrînului Simion. Cadavrele au fost îngropate a doua zi, chiar în locul în care cei doi au fost împușcați, într-o groapă săpată de rudele victimelor, aduse forțat, în zori, la marginea pădurii Ucișor de securiști. Trupurile lor au fost înfășurate, cum și-a amintit cineva din spusele unuia dintre cei ce l-au îngropat, care a murit între timp, într-o pătură de lînă cu carouri galbene și negre. Tot a doua zi în zori a fost îngropat și bătrînul Simion de fiul său întors de la pădure, chiar în locul execuției. Securiștii nu i-au dat voie să-l mute în cimitir. Păvăloaia, mama tînărului Moldovan, o femeie săracă, nu a fost lăsată să ia bocancii fiului ei; încălțările morților i-au revenit gardianului de la primărie. Cînd i-am găsit și dezgropat pe cei doi, pe 7 septembrie 2010, la încheietura mîinii drepte a fiului ei, lipită de frunte în gestul reflex de după împușcătura în cap, am găsit o brățară din mărgeluțe de sticlă. Ioniță nu era căsătorit și, fără îndoială, brățara aparținuse unei tinere fete din sat. Nimeni n-a știut să spună cine ar fi fost aceasta. În 2009 găsisem asupra lui Simion Mureșan rămășițele unei foarfece. M-am întrebat deseori ce căuta foarfeca aceea la pieptul bătrînului. Răspunsul l-am avut după un an, cînd i-am găsit pe cei doi: stomacurile lor erau pline de sîmburi de struguri, struguri pe

care bătrînul îi tăiase din via sa în dimineaţa morţii lor. Un nepot al lui Ioniţă Moldovan, care ne-a ajutat să-i găsim şi să-i dezgropăm, mi-a spus „sînt de Izabelă" şi mi-a cerut cîţiva să-i păstreze, înnodîndu-i cu grijă în colţul unei batiste.

*

Pe la miezul nopţii, cînd s-au auzit din nou rafale de armă în pădure, Aristina a deschis plîngînd Sinaxarul bătrînului Simion. Ea fusese cea care, din motive neştiute, i-a destăinuit miliţianului din Sîntejude că acesta îi ascunde pe Măhălean şi pe Mureşan. Şi în Sinaxar a citit acestea: „5 octombrie. Praznicul sfintei muceniţe Haritina. Aceasta a fost pe vremea împăratului Diocleţian şi a lui Dometie comitul, slujnica fiind a unui oarecare Claudie, de care, aflînd comitul că este creştină, a scris stăpînului ei să o trimită la dînsul să-i facă cercetare, căci este creştină şi întoarce pe mulţi la credinţa creştinească... La care sosind şi pe Hristos mărturisind, i-au ras capul, i-au turnat pe cap jăratic de cărbuni aprinşi şi cu frigări de fier înroşite i-au împuns sînii şi coastele, apoi i-au legat o piatră grea şi au aruncat-o în mare şi ieşind vie, s-a arătat iarăşi comitului şi mult chinuind-o şi scoţîndu-i unghiile de la mîini şi de la picioare din rădăcină şi dinţii, şi-a dat duhul la Dumnezeu". Trupul Aristinei a fost cuprins pe dată de o mare arsură. Plîngînd, şi-a smuls crucea de la gît şi a ieşit afară pe uşă, în noapte. Crucea a căzut pe covorul pe care în zori se rugase Simion şi s-a rostogolit sub scăunel, unde a doua zi avea să o găsească fiul bătrînului, venit de la pădure.

Cam tot la vremea aceasta, locotenentul de Securitate Breharu deschidea cu un picior uşa unui birt din Gherla, poruncindu-i cîrciumarului amorţit „dă-mi să beau, că l-am terminat pe Măhăleanu". Se spune că a băut singur pînă în zori şi a zăcut încuiat acolo pînă spre amiază, într-o baltă de urină şi vomă. În toată ziua de joi, în birt n-a mai intrat nimeni.

Nedumeririle unui gropar

Cei mai mulţi morţi sînt în pămîntul de acasă, dar mulţi sînt în pămîntul de nicăieri. În vara anului 2011 s-a întîmplat să trec prin una din întîmplările neobişnuite care îi sînt date unui om; o spun cu tristeţe şi mirare. E drept, şi pînă atunci trecusem prin tot felul de întîmplări pe parcursul acţiunilor de găsire a mormintelor fără cruce şi întotdeauna ultima era cea mai puternică, impresionantă, dar nu ca aceasta pe care o pomenesc aici. Aşa cum am fost numit de aşa-zişi exegeţi ai comunismului, eu sînt „gropar". Da, gropar – eu dezgrop morţii exegezelor. Din păcate, la propriu. Morţii din cărţile lor.

Cei ucişi fie de Securitate, fie de Partid, cei morţi de „Inimă Rea" – aceasta e boala soţiei care îşi avea soţul în lagăr sau puşcărie, ea fiind dată afară din serviciu şi copilul din şcoală – ar trebui să-şi afle într-un fel dreptatea şi apoi ei toţi, cei îngropaţi peste tot şi nicăieri, ar trebui să se întoarcă acasă. Dreptatea a murit însă odată cu ei. Cel mai des, urmaşii celor ucişi se mulţumesc să ducă acasă doar oseminte. Dreptatea rămîne în groapa astupată la loc.

Lucrurile s-au petrecut întotdeauna după rînduială şi fără scandal în anii de cînd mă ocup de asta alături de arheologii ardeleni Gheorghe Petrov, Horaţiu Groza şi Paul Scrobotă, care mi-au devenit şi cei mai buni prieteni – o prietenie legată în proximitatea morţii, care este materia primă a muncii noastre. Întotdeauna am avut grijă ca morţii găsiţi să aibă parte de o lumînare şi o slujbă şi nu ne-am abătut niciodată de la aceasta. În lumea satelor prin care am umblat în ultimii 13 ani, oamenii

simpli au fost ajutorul emoţionant şi emoţionat, într-o măsură pe care încă mi-e greu să o descriu, în toate aceste acţiuni de exhumare a victimelor comunismului. Din 21 decembrie 2005, cînd am înfiinţat Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului, unde acum lucrez ca simplu cercetător, s-a întîmplat ca uneori cei mari să pună piedici. Chiar şi cei mari de la institut. Alteori au ajutat. Puţini şi puţin. Noi am rămas mereu patru, ca la început – e cam puţin pentru zeci de mii de morţi care tînjesc să-şi afle crucea.

Acum ar trebui să revin la ceea ce s-a întîmplat în 2011, pentru că aici se vede de unde vin piedicile. În primul rînd, din teama că vei fi socotit antisemit pentru că dezgropi sau ajuţi la dezgroparea crimelor comunismului. Atunci, într-o vară tîrzie şi fierbinte, am săpat la marginea unui cimitir din Tîrgu Ocna. Am găsit mulţi morţi, într-un spaţiu mic – 11, din care 7 erau în coşciuge de pal melaminat, „pefele", îngropaţi fără cruce –, micuţii sfinţi ai unui spital de psihiatrie părăsit. Sub ei, fără îndoială (arheologic vorbind), şase deţinuţi din vechiul penitenciar politic. Acolo şi atunci au început tulburări pe care eu, ca istoric, nu le pot înţelege pînă la capăt. Şi cu care nici unul dintre noi, cei patru arheologi, nu a avut altă legătură în afara faptului că ne îndeplineam misiunea: am dezgropat şi vom dezgropa osemintele deţinuţilor politici şi ale celor ucişi de Securitate, indiferent că sînt foşti ţărănişti, liberali, legionari sau simpli ţărani. Oasele lor nu mai au culoare politică. Nu am observat, în gropile săpate, în afară de moartea lor, nimic aparte.

Nu înţeleg de unde, dintr-odată, un demers ştiinţific a fost atunci – şi nu numai atunci – asociat unuia politic, iar noi am fost acuzaţi că simpatizăm cu extrema dreaptă şi încercăm reabilitarea unui legionar, vinovat direct sau indirect de Holocaust. Dacă Primăria Tîrgu Ocna şi Consiliul Local luaseră în acele împrejurări decizia de a-i retrage titlul de cetăţean de onoare „sfîntului închisorilor" Valeriu Gafencu, pe motiv că a fost legionar, pe noi nu ne-a consultat nimeni, nici atunci cînd i s-a

dat acest titlu post-mortem, nici cînd i-a fost luat şi nici ulterior, cînd a fost recîştigat printr-un demers în instanţă.

Că, întîmplător, în rezistenţa din munţi nu au fost evrei şi că puţini evrei au murit în temniţele comuniste nu este vina mea. Nu dezgrop victimele Holocaustului (şi sînt asemenea gropi comune, mai ales în Moldova) pentru simplul fapt că nu este obiectul nostru de activitate, şi nu dintr-un alt motiv. Noi nu ne ocupăm cu demolări de statui şi schimbarea numelor de străzi; noi ridicăm monumente pe morminte care pînă mai ieri erau fără cruce şi căutăm eroi care să dea în viitor nume de străzi. Pînă atunci va mai curge însă multă apă din cer.

Deocamdată pot să constat că nici un fost deţinut politic nu a fost îngropat în vreun cimitir al eroilor din România. Acestea sînt dedicate numai veteranilor de război, între care mulţi, proveniţi din diviziile Tudor Vladimirescu şi Horia, Cloşca şi Crişan, care au apărat comunismul, au intrat apoi în fosta Securitate sau în Miliţie şi i-au ucis pe cei pe care noi îi dezgropăm. Adevărul crimelor împotriva umanităţii petrecute în România veacului XX are două feţe: Holocaustul şi crimele comunismului. S-a întîmplat însă că cea de-a doua este socotită uneori un act de-a dreptul subversiv, un atac la memoria şi unicitatea Holocaustului. Nu există două tipuri de moarte şi de victime, ci milioane de morţi tragice, fiecare în parte, şi de oseminte tăcute, sub pămînt. Eu cred că în România, prin dispariţia minorităţii evreieşti, antisemitismul nu mai are obiect. Dacă am fi într-adevăr predispuşi la naţionalism de tip fascistoid, acesta ar începe mai întîi cu ungurii, şi nu cu evreii.

Eu nu sînt antisemit, aşa cum pe nedrept am fost acuzat, după cum nu cred nici în antisemitismul românilor. Mai ales că îl văd cu totul similar urii de clasă, aceea propovăduită ca un blestem de comunişti.

Au fost şi accidente istorice cu totul regretabile, rod al extremismului care domnea într-o vreme în lumea întreagă, începînd cu anii răfuielii dintre naţiuni pe ruinele Imperiului Austro-Ungar. Dar opinca atîrnată de un soldat român ajuns la

Budapesta în 1919 a fost un simbol, nu un cadavru. Nu am cum să neg că românii au fost capabili de ură, mai ales cînd au văzut ce li s-a întîmplat conaţionalilor lor ajunşi sau rămaşi sub stăpînire străină.

Ca să rezum, corectitudinea politică, corectitudinea istorică nu au limite decît din perspectiva aplicării lor. Din acest punct de vedere, sînt de acord cu pedepsirea cu închisoare a tuturor celor ce se arată ori s-au arătat făţiş de partea uciderii unor semeni pe motive etnice şi religioase. Dar, dacă rescriem istoria prin resentimente, repunînd în scenă sentinţe staliniste şi erijîndu-ne în judecători ai corectitudinii politice, riscul e mare – riscăm să reînvie, ca reacţie, ceea ce este incriminat, adică un naţionalism fascistoid, de tipul celui defunct în România, odată cu Vatra Românească, UNPR şi Partidul România Mare, ele însele creaţii istoric-falimentare ale structurilor fostei Securităţi, care şi-au dat obştescul sfîrşit tocmai pentru că extremismul nu le este caracteristic românilor. Patriotismul, însă, da. Şi apărarea eroilor, atîţia cîţi avem în trecutul nostru şi cîţi mai găsim acum prin morminte fără cruce. Ştiu, după ce am stat pe marginea atîtor asemenea gropi, că victimele nu aveau altceva în ochi în clipa morţii decît lacrimi. Nici un Dumezeu şi nici o etnie. Doar lacrimi.

Întrecere socialistă la Securitate

În toamna anului 1949, pe culoarele proaspăt înființatei Direcții Generale a Securității Poporului domnea o activitate febrilă. Directorul general Pintilie Gheorghe convocase o primă ședință de analiză și bilanț. Vocea lui dogită de cele patru pachete de țigări Plugar pe care le fuma zilnic împroșca cuvintele cu un puternic accent rusesc peste adunarea tinerilor încremeniți în uniformele lor noi-nouțe. „Tovarăși! Principalele noastre probleme e lipsurile noastre!" Așa era. Avea dreptate. Conform indicațiilor superioare de partid, instituția fusese încadrată cu muncitori și fii de țărani săraci, în marea lor majoritate cu studii medii sau aproape analfabeți. Singurul criteriu valabil de selecție a celor peste 3.500 de „cadre" noi fusese „ura de clasă". Se vedeau deja primele efecte. Și totuși, Pintilie era mulțumit. „Am ajuns ca majoritatea funcționarilor noștri să fie muncitori și țărani veniți din fabrici și care, deși nu au știut să țină tocul în mînă, totuși astăzi putem spune că este un succes al tovarășilor noștri muncitori că au depus efort și au avut rezultate bune în muncă." Era la capătul primei „întreceri socialiste" care se desfășurase în cadrul Securității, demarată imediat după încadrarea personalului nou, din inițiativa conducerii, în cinstea zilei de 7 noiembrie a anului 1949.

Așa că în „Planurile de lucru" riguros întocmite ale securiștilor se trecea numărul arestaților, adunați în „loturi". Dacă deținuții rămîneau în arest mai mult timp, fără să fie trecuți prin furcile caudine ale anchetei, respectivul colectiv de anchetatori era depunctat; pe de altă parte, dacă în urma „investigațiilor" se

efectuau noi arestări şi deţinuţii umpleau beciurile abia golite ale arestului, „evidenţierea" cu prime substanţiale, avansări în grad şi numiri în funcţii nu era departe. Impulsionaţi de promovări şi de primele promise, securiştii au trecut la treabă. La finele întrecerii socialiste, cei mai mulţi arestaţi se înregistrau la Cluj (185); urmau Oradea cu 155, Timişoara cu 120 şi Sibiu cu 112. „Codaşa" listei era „regionala" Braşov, cu numai 12 persoane, iar la sediile Securităţii din vechiul Regat media era de circa 70 de arestaţi. Din cauza acestei prime „întreceri socialiste", toamna anului 1949 a fost marcată de abuzuri greu de imaginat astăzi, deşi ne desparte de ele puţin peste o jumătate de veac. Execuţii sumare au luat locul anchetelor pe tot teritoriul ţării pentru cele mai mici vinovăţii constatate; ulterior se întocmeau rapoarte de împotrivire la arestare şi astfel lucrătorii „operativi" îşi dovedeau combativitatea, uşurînd totodată activitatea colegilor anchetatori şi urcînd, punct cu punct, propria Direcţie Regională în clasamentul complicat al „întrecerii socialiste" la Securitate.

Competiţia era în plină desfăşurare cînd maiorul Tudor Dincă de la Direcţia Generală a Securităţii Poporului a fost trimis în inspecţie prin ţară. Iată ce a găsit, spre exemplu, la Fălticeni. Sîntem deci în toamna anului 1949, cînd „întrecerea socialistă pe Direcţia de anchete" condusă de Mişu Dulgheru a dat un avînt serios valurilor de arestări: „Într-o cameră sînt trei criminali de război, dintre care unul mi-a declarat că este arestat de un an şi o zi. Într-o cameră se găseau 5 arestaţi din *Organizaţia Inima neagră*: trei dintre ei oameni bătrîni, ca: Titus Calmuschi, pensionar invalid din 1916, Popovici Gheorghe, pensionar de 66 de ani, Simionescu Gheorghe, pensionar de 69 de ani. Aceştia au fost arătaţi de elevul Perjeru Emil de 14 ani, iniţiatorul organizaţiei, sub presiunea bătăii, că l-au sfătuit să facă această organizaţie şi care era ţinut în aceeaşi cameră cu ei. Luat în cercetare de mine, acesta din urmă, după ce mi-a cerut asigurări că nu va mai fi bătut, mi-a declarat că aceştia nu sînt vinovaţi, că nu sînt adevărate declaraţiile date pînă acum, că nu există

nici o organizaţie, a fost numai o vorbă a lui şi că el i-a arătat ca membri fiindcă îi erau vecini şi mergea pe la ei cîteodată. Tratamentul arestaţilor este dintre cele mai barbare. Astfel, ferestrele arestului sînt bătute în cuie, iar uşile nu au nici un fel de aerisire. Murdăria domneşte în toată puterea cuvîntului. Într-una din camere am găsit-o pe arestata Itu Irina. Este dementă şi este ţinută de 9 luni într-un regim de exterminare. Tov. căpitan Caranicolov Boris care este şeful la Securitate aici a avut o senzaţie puternică de greaţă, cînd am deschis uşa celulei, unde era închisă fără nici o aerisire. Pe ciment mişunau viermii, iar ea nu mai avea asemănare de om. Era aşezată pe un pat de spital fără nici un aşternut, afară de două scînduri aşezate pe zăbrelele patului. De altfel, în celelalte camere nu există nici un pat, arestaţii dorm pe jos".

Toate cele de mai sus şi multe altele sînt cuprinse într-un raport al maiorului Tudor Dincă, pe care acesta l-a înaintat conducerii, în plină desfăşurare a întrecerii socialiste la Securitate. Muncitor petrolist cu ceva şcoală din Ploieşti, fără prea mare vechime în partid şi fără relaţii sus-puse, dar cu puţin bun-simţ, care dăuna „urii de clasă", securistul Dincă nu avea simţul orientării prin labirinturile noii instituţii, în care scrupulele nu se împăcau cu epoleţii. Sfîrşitul lui ne pare astăzi previzibil. A fost arestat în toamna anului 1952 pentru „atitudine mic-burgheză şi împăciuitorism", iar raportul este ataşat ca probă la dosarul lui de cercetare penală.

Anii '80

Am notat în vara anului 1988 (luna iulie) care erau raţiile lunare de alimente pentru o persoană în oraşul meu, Braşov. Recitesc acum aceste notiţe. Aveam dreptul la: 500 de grame de carne (porc, inclusiv oase şi grăsimi), 600 de grame de salam şi cîrnaţi (de obicei, aproape imposibil de găsit), o jumătate de franzelă de persoană pe zi, o jumătate de pachet de unt (125 de grame), 700 de mililitri de ulei, 1 kilogram de zahăr, 12 ouă (de obicei, aproape imposibil de găsit), 1-4 pui pentru o familie (de precizat – şi puii erau greu de găsit, iar cifra varia de la o lună la alta, în funcţie de mărimea lor; de cele mai multe ori erau foarte mici şi slabi. În unele cazuri, puii păreau să aibă aceeaşi dimensiune şi aceeaşi greutate ca un porumbel şi deseori se livrau cîte 2-3 într-o pungă mai mică de un kilogram). Nu exista nici o „raţie" la mălai (care nu se mai măcina din anii '50 în mori private), la ceapă (care nu se găsea) ori la alte produse agricole, precum cartofii. Cînd am reuşit (mi s-a dat „dreptul"), ca profesor de istorie la Vulcan, să cumpăr de la CAP un sac de 10 kilograme de ceapă albă, măruntă şi doi de cartofi, în toamna anului 1988, tata mai că dansa de bucurie. Căci pieţele erau pe atunci aproape goale. Se puteau cumpăra din belşug ceaiuri medicinale, dovleci de copt şi borş. Hrana, deşi cartelată, nu se putea găsi fără un stagiu de coadă – mai lung, mai scurt, nimeni nu ştia dinainte cum va fi.

Dar supravieţuiam. Din fericire, an de an, în ultimul deceniu trist al istoriei comuniste a ţării, fructele şi legumele de sezon ne-au salvat. N-a fost uşor, pentru că pînă şi puţinii ţărani care

aveau un surplus pentru piață ajungeau foarte greu „la oraș", din cauza crizei de combustibili. Apoi, din banii obținuți pe produse, își cumpărau după mari eforturi din vestita „alimentara" produsele care le lipseau, căci ei nu aveau cartelă. La țară, uleiul și zahărul erau drastic drămuite, iar orice vizită a unui orășean la rudele de acolo era însoțită, ca într-un adevărat ritual, de asemenea cadouri de neprețuit...

Cea mai cinică „raționalizare" a fost cea a pîinii. Lipsa pîinii a fost endemică în anii '80 în România, fostul grînar al Europei interbelice. Ea este mult mai relevantă decît alte date privind sărăcia și umilința pe care le-am îndurat în timpul regimului comunist. Țăranii fugăriți de milițieni pe peroanele gărilor bucureștene sau prin autogări, pentru a li se confisca sacoșa de pîine cumpărată „ilegal" din București, singurul oraș unde aceasta nu fusese raționalizată, au fost poate printre cele mai triste imagini pe care mi le amintesc de atunci. Criza pîinii atinsese un asemenea nivel din cauza exportării nesăbuite a grîului, în dispreț față de cei care îl produceau, încît făina ajunsese să lipsească pînă și din magazinele diplomatice.

Exista un adevărat ritual al cozii. Nu am uitat frenezia sacoșei goale din preajma sărbătorilor consacrate ale regimului (1 mai și 23 august sau zilele de naștere ale soților Ceaușescu). În aceste zile aveau loc aprovizionări suplimentare cu produse lactate și carne în magazinele alimentare de stat, de obicei la ore aleatorii, fie din noapte, fie din zi, generînd cozi alcătuite, uneori, fără ca produsele să sosească. Asemenea cozi se formau cumva de la sine, ca un reflex, întotdeauna în după-amiaza zilelor de sărbătoare, cînd oamenii ieșeau de la schimbul 1, și durau pînă tîrziu, spre miezul nopții, după ce marfa era adusă și vîndută pe loc. Mulțimea adunată cu asemenea prilejuri reprezenta o priveliște stranie în orașele României, în care trotuarele erau, în mod normal, pustii după lăsarea întunericului. Era o adevărată manipulare prin foame.

De neuitat sînt mileniile pierdute la cozile la benzină de sutele de mii de „automobiliști" români. Erau o imagine obișnuită. Ele

durau de la 4-5 ore (în cazurile fericite) pînă la 1-2 zile. Cei acuzaţi erau proprietarii maşinilor: oficialităţile comuniste reacţionau prin articole „de fond", criticîndu-i pe amărîţii „care stau la coadă la benzinărie în timpul orelor de lucru". Dar numărul românilor aflaţi la cozile de la celebrele PECO „în timpul programului" era semnificativ mai mic decît al celor ce se aflau la cozile de la alimentara, tot în timpul orelor de serviciu. În ce-i priveşte pe şoferi, soluţia a fost găsită rapid: s-a raţionalizat consumul de benzină la mai puţin de un rezervor pe lună, iar circulaţia maşinilor particulare a fost interzisă de la începutul lunii noiembrie şi pînă spre Paşte, din cauza unor imaginare şi veşnice căderi de zăpadă. În paralel, s-a introdus şi restricţia circulaţiei în zilele de duminică: circulau alternativ maşinile cu numere cu soţ şi cele cu numere fără soţ, din cauza unor la fel de închipuite dificultăţi de trafic. E drept, am citit în ziarele vremii şi veşti bune pentru automobilişti: celor care s-au înscris pentru a-şi cumpăra Dacia în vara anului 1983 li s-au livrat maşinile în august 1988. Dar numai acelora care plătiseră integral contravaloarea lor.

Exista şi fericire. Atunci cînd, strălucitoare, mama intra pe uşă spunînd: „Am găsit parizer!...".

O dovadă

„Sighet la 4.06.955. Subsemnatul Lt.maj. Ciolpan D. Vasile commandant al Penitenciarului Sighet Principal dau următoarea declarație:

În anul 1950 la 1 Mai am fost numit director al Penitenciarului Sighet Principal, plecînd din București cu un număr de 17 milițieni, venind la Sighet am găsit aici pe fostul Inspector și mai tîrziu Maior Dumitrescu care în prezent este pensionar, am stat cîteva zile și pe data de 5-6 Mai 1950 a început să se găsească dube cu deținuți. O dată cu deținuții a venit și fostu ministru Jianu Marin împreună cu fostu colonel Baciu Ion, care a stat vreo 2 zile aici în localitate, însăși fostu ministru a repartizat deținuții pe camere, la una din dube a venit un deținut deja mort și un nebun, pe cel mort a dat ordin ca să vie o căruță de la spita și a fost dus la spital pentru a fi îngropat și a spus că să se facă un proces verbal de constatarea morții și să semneze 2 medicii dar să se păstreze secretu. Întrebînd că pe viitor cum să procedez. Mi sa spus ca tot la fel să se facă proces verbal și să semneze 2 medici dar să se păstreze secretu a mai spus că împreună cu comandantu Securități din oraș să căutăm un loc pentru ai putea înmormînta dar în timpul nopți și să nu anunțăm nicăeri moartea lor.

Fostu colonelu Baciu a fost de față să hotărîm de felu cum va trebui în viitor să se procedeze cu cei morți și în felu aesta am stabilit locul cu fostu căpitan de securitate și comandant al securității județene nou pe comandantu unde trebuie înmormîntat, în anul 1950-51 și apoi în 1952 pentru că pînă într-un timp

prin cimitiru oraşului datorită faptului că la orice oră noapte mai circulă oameni am intervenit din nou pe comandantu securităţi din oraş pentru a stabili un nou loc mai ascuns şi după cîteva zile de la intervenţie am fost chemat de capitanu Stern în prezent Maior la Regionala Baia Mare şi mi-a indicat locul unde să-i transport pe cei morţi adică în cimitirul spitalului care este în afară de oraş. Nu m-i sa cerut nici să raportez măcar cînd mor cîte unul ci prin serviciu operativ se înregistra şi se scădea din evidenţe. Faptu că noi n-am făcut nici un act de moarte, numai proces verbal, este că aşa nisa dat ordin verbal de către fostu ministru Jianu şi de fostu colonel Baiu Ion, constituind pentru noi o sarcină de partid şi de stat şi mai mult un secret de stat.

Acest lucru a fost bine cunoscut în conducerea Direcţiei generale fiindcă i s-a raportat cum se procedează cu cei morţi; la fel i s-a raportat şi la Bucureşti ori de cîte ori am fost chemat, bun înţăles verbal şi nu mi-a dat alte instrucţiuni de felu cum trebuie să procedez cu cei morţi, la fel prin anul 1951-52 a fost Tov. Lt. Colonel Slabădă [Slobodă – n.n.] Ion împreună cu Maioru Roşioru care era şeful serviciului operativ şi li s-a raportat cum se procedează cu cei ce mor, dar nici d-lor nu s-a sesizat, deasemeni Tov. Lt. colonel Şoltuţ, din Minister, printre altele i-am raportat că mi-a murit un deţinut şi că îl duc noaptea pentru ca să nu ştie nimeni, nici d-lui nu s-a sesizat de acest lucru, dacă conducerea de sus nu ne-a dat alte ordine şi noi la rîndu nostru nu ne-am sesizat, ştiind că este lege ordinu, dar şi că el trebuie executat în togmai. Cu toate acestea, noi, cu iniţiativa noastră, începînd cu anul 1954 am început ca să raportăm în scris direct colonelului Baciu şi mai tîrziu lui Tov. Lt. colonel Bădică Ilie. Lucru ce-l facem şi în prezent, lui fostu Colonel Baciu am înaintat un tabel cu toţi deţinuţi decedaţi pînă în luna martie 1954. Iar în anul 1955 cînd a venit comisia de anchetatori în frunte cu Tov. Căpitan Tîrnăveanu m-i sa arătat că acest lucru este inlegal, în urma acestui fapt am făcut raport şi am cerut lămuriri de felu cum trebuie să fac cel puţin în viitor, după

raport am primit ordin că trebuie să facem acte de deces la sfatul popular al oraşului, acest ordin dat l-am şi pus în practică, cu primul caz care lam avut şi în viitor îl vom respecta. Pentru noi, dacă ar fi fost ordinu ca să le facem acte de deces, n-ar fi constituit niciodată o greutate, ci din contră o uşurinţă prin faptu ca n-ar fi trebuit să facem groapă noaptea şi nici nu i-am fi înmormântat noaptea, ci am fi lucrat ziua şi fără oleacă de teamă din partea nimănui, dar fiind ordin că este secret şi că trebuie să aplicăm dictatura proletariatului aşa cum ne-a învăţat partidul."

Documentul este real. Şi încă „strict secret". Căci aşa ne-a învăţat partidul, să nu vorbim despre moarte. Locotenentul-major Ciolpan, după cum reiese din ancheta administrativă la care a fost supus în 1955, a fost demis, iar penitenciarul Sighet a fost închis. S-a constatat că Vasile Ciolpan îşi hrănea porcii cu mîncarea deţinuţilor şi nu le-a adus niciodată vreun doctor. La anchetă, acesta purta la mînă ceasul de aur al unui fost ministru mort. Aşa cum reiese chiar din documentele Securităţii, deţinuţii nu au avut parte nici măcar de lăzi de brad pentru somnul de veci. Ciolpan şi-a făcut mobilă din lemnul repartizat pentru coşciugele morţilor.

Cronica unui sfîrşit de sistem sau cum să redevenim oameni vii

Am adunat în bibliotecă zece volume la care ţin într-un mod aparte. Ele sînt cronicile a tot atîtea întîlniri cu oameni rari şi deosebiţi prin spirit sau curaj. Vreme de zece ani, la Sighet, locul în care, după cum spun cu autoironie localnicii, „se agaţă harta-n cui", s-a desfăşurat la fiecare început de vară o sesiune de comunicări, iar volumele despre care vorbesc sînt tot atîtea cronici ale acestor întîlniri. Ultima a avut loc în iulie 2002. Sesiuni de comunicări şi simpozioane se organizează cu grămada şi din orice motiv, de multe ori fiind vorba de acţiuni de un academism găunos şi fad şi de o retorică festivistă tipică. La Sighet lucrurile nu au stat niciodată astfel – şi nu doar pentru că organizatorii s-au numit „Academia Civică". Caracterul atipic al întîlnirilor anuale care au avut loc vreme de un deceniu în nordul extrem al României a fost dat de trei elemente: de invitaţi, de subiectul discuţiilor şi de locul în care oamenii şi cuvintele lor s-au intersectat. Ana Blandiana, regretatul Romulus Rusan şi colaboratorii lor apropiaţi (a căror listă e atît de lungă, încît nu-mi permit să-i pomenesc pe unii, pentru a nu-i nedreptăţi pe restul) au adunat an de an în fostul penitenciar politic unde a fost încarcerată elita politică, religioasă şi culturală a vechii Românii specialişti şi foşti deţinuţi politici, oameni de cultură şi simpli ţărani care s-au împotrivit colectivizării, disidenţi recunoscuţi din tot blocul comunist şi istorici renumiţi din ţară şi din străinătate; iar toţi aceştia au discutat despre comunism.

La Sighet, amintirile s-au intersectat cu analiza, reconstituirea istorică bazată pe documente a fost completată la faţa locului de arhiva vie reprezentată de protagonişti ai rezistenţei anticomuniste, prezenţi la sesiuni în momente de forţă, unice, din păcate, într-o Românie în care discuţiile cu cărţile pe faţă despre anii comunismului se fac „underground" – din motive politice, firește: moştenitorii fostului regim nu-şi pot condamna propriul trecut. Seria celor zece volume ale Analelor Sighet acoperă întreaga eră comunistă a României, începînd cu instaurarea guvernului lui Petru Groza la 6 martie 1945, şi este, după părerea mea, cea mai densă culegere de studii privind comunismul dintre toate cîte au apărut în anii tranziţiei.

Ultimul volum din această serie a acoperit cronologic anii 1973-1989, fiind intitulat *Cronica unui sfîrşit de sistem*, cronică în care remarcabilă este acurateţea reconstituirilor unei epoci care, deşi s-a încheiat în urmă cu doar trei decenii, pare deja foarte îndepărtată. Agresiunea comunistă asupra naturii umane face ca urmele ei să se şteargă mult mai repede, dintr-un reflex de autoapărare; singurii depozitari ai trecutului recent par a rămîne doar victimele represiunii directe a regimului, dar nu şi mulţimea de oameni care au suportat şi au supravieţuit în tăcere. Majoritatea analizelor şi descrierilor insistă asupra represiunii ca atribut al impunerii şi perpetuării regimului comunist, precum şi a scopului urmărit de regim – crearea unei societăţi de tip „nou", deci implicit „modelarea", prin diferite mijloace, a unui tip uman diferit, a „omului nou", cum îl numea aparatul de propagandă al comunismului. S-a remarcat că, în general, această politică a întîmpinat o rezistenţă mult mai largă decît se ştie, exprimată în diferite forme de activism anticomunist, căreia i se adaugă o „rezistenţă pasivă" la comunism, care a fost, practic, rezultatul manifestării simţului comun – cea mai mare piedică în acţiunea de formalizare la nivel social a textelor marxism-leninismului privind societatea viitorului şi „oamenii noi" care aveau să o populeze.

A fost vizibil că regimul comunist a creat o serie de reguli noi, în urma anulării principiilor reprezentativităţii şi separării puterilor în stat, pe care le-a extins şi asupra vieţii private. Superioritatea noii societăţi a fost suficient să fie declarată pentru a fi impusă ca model, fiind întotdeauna privită dintr-o perspectivă neprognozată în termeni exacţi. Constrîngerile derivînd din noile reguli, ca şi lipsurile din prezent sînt necesare, proclama propaganda regimului, spre a clădi un „viitor luminos" pentru copiii nenăscuţi ai generaţiilor de sacrificiu. Pe de o parte, constrîngerile trebuiau să frîngă rezistenţa duşmanilor dinăuntru şi din afară, care se opuneau „făuririi" acestui viitor de către şi pentru „oamenii noi" ai regimului, iar pe de alta, „lipsurile", atunci cînd erau recunoscute, erau asumate ca parte integrantă a dialecticii împlinirii lui.

Această politică a regimului comunist are efecte vizibile pînă astăzi, cînd „omul nou" pare că a ajuns la maturitate. Doina Cornea spunea: „M-am întrebat adesea de ce, oare, societatea românească este şi azi împotmolită în reziduurile defunctului regim comunist, de ce bîjbîim şi astăzi, căutîndu-ne calea. Cum se face că am ratat aproape toate şansele care se iveau, spre deosebire de alte ţări, în aproximativ aceeaşi situaţie politică? Vina era numai a sistemului, a comuniştilor, a conducătorului? Sau era şi a noastră, a cetăţenilor, îndeosebi a intelectualilor?". Complicităţile şi continuităţile născute în anii de sfîrşit ai regimului comunist din România sînt descrise în volumul colectiv al ultimei sesiuni de la Memorialul Sighet fără false pudori. Criza morală care a însoţit ultimii ani ai comunismului nu a luat sfîrşit, întrebările şi soluţiile zilei îşi găsesc repere în trecutul recent. Chiar dacă dezbaterile publice asupra comunismului rămîn în marginea preocupărilor oficiale, chiar dacă istoria comunismului este departe de a fi scrisă în România, unde arhivele au fost vreme de aproape un deceniu strict păzite de clasa politică a moştenitorilor fostului regim comunist, soluţiile de ieşire din criză nu lipsesc. Ele rezidă chiar în ceea ce a oferit *Cronica unui sfîrşit de sistem*, ca de altfel toate acţiunile organizate de Academia

Civică, începînd cu impresionantul muzeu-memorial dedicat victimelor comunismului de la Sighet şi sfîrşind cu dezbaterile sale periodice – posibilitatea de exorcizare a părţii comuniste din noi.

Sîntem abia ieşiţi dintr-o lume în care nu mai era loc pentru credinţă nici măcar ca fundament al loialităţii, în care „omul nou" nu avea în nici un caz trăsăturile activistului de partid, ale funcţionarului de stat, ale securistului, procurorului sau miliţianului. O lume de care membrii obişnuiţi de partid s-au despărţit în scene simbolice de ardere a carnetului roşu cu secera şi ciocanul, abjurînd în masă. Schizofrenia pare a se fi vindecat rapid, tratată zilnic cu doze de realitate chiar de regimul care a creat-o, dar semnele bolii sînt încă prezente, iar rădăcinile îi rămîn ascunse. Tocmai de aceea cuvintele doamnei Doina Cornea au valoare de sentinţă: „Cel mai important este să încercăm să redevenim oameni vii. E important să reînvăţăm să trăim îngrijit fiecare moment al vieţii noastre; e ceea ce îmi place să definesc ca exerciţiu spiritual legat de actele noastre mărunte, în raport cu valorile".

Noapte de Sînziene pe Dealul Crucii

În ziua de 27 aprilie 2009, urcam pe un deal, în hotarul satului Nepos, comuna Feldru, din Bistrița-Năsăud, alături de foști colegi de-ai mei de la Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România și cîțiva săteni. Eram însoțiți de aproape douăzeci de săteni și de preot, cu o căruță încărcată cu merinde, apă și unelte, la care trăgea un cal frumos, mînios parcă pe sine și asudat peste măsură cînd simțea că panta e gata să-l înfrîngă. Se oprea din cînd în cînd, în timp ce stăpînul îl mîngîia și îl ștergea cu un șomoiog de iarbă, și asculta cu urechea dreaptă, împodobită cu un ciucur roșu de lînă, cuvintele liniștitoare ale acestuia.

Trei bărbați au fost împușcați pe 24 iunie 1949. Crima a fost înfăptuită în zori, pe culmea Dealului Crucii, din hotarul satului Nepos. Au fost apoi prăvăliți într-o rîpă de lîngă drum, în care se săpase o groapă puțin adîncă. Cei trei se numeau Ioan Leonida Bodiu, născut la 16 ianuarie 1918 în localitatea Poiana Ilvei, Ioan Ștefan Burdeț, născut la 15 august 1905 în localitatea Rebrișoara, și Toader Dumitru, născut la 22 octombrie 1914 în localitatea Welland din provincia Ontario, Canada, din părinți originari tot din Rebrișoara, sat aflat pe celălalt versant al Dealului Crucii.

În primăvara anului 1948, Ioan Leonida Bodiu, fost ofițer, căpitan în Regimentul de Gardă al Palatului Regal, a pus bazele unei organizații, Liga Națională Creștină, cunoscute și drept Garda Albă, la care au aderat mulți locuitori din zona comunelor Rebra, Parva și Rebrișoara, în majoritate țărani, nemulțumiți de asaltul autorităților împotriva avutului lor. Toader

Dumitru, fost primar în Rebra, era sfătuitorul şi principalul ajutor al lui Leonida Bodiu în conducerea organizaţiei. Despre Ioan Burdeţ ştim că, întors din Canada după război cu ceva bani, îşi deschisese o cîrciumă în Rebrişoara şi a fost unul dintre principalii susţinători ai lui Leonida Bodiu şi ai organizaţiei sale.

Arestaţi la începutul anului 1949, cei trei au fost torturaţi cu sălbăticie. Leonida Bodiu, de pildă, cu gura spartă cu un pat de puşcă, a fost plimbat mai multe zile prin satele din zonă, încătuşat la mîini şi la picioare, cu un căluş de lemn în gură şi cu o pancartă pe piept pe care scria „BANDIT". O privelişte pe care mulţi, pe atunci copii, nu au putut-o uita. Apoi a dispărut, pentru şaizeci de ani.

Pas cu pas, îmi imaginam ultimele lor clipe, încercam disperarea şi neputinţa lor, prea puţin atent la frumuseţea locurilor. Crima făptuită de Securitate, prin care s-a curmat brutal viaţa celor trei, a fost cunoscută imediat de foarte mulţi localnici, fiind păstrată în memoria colectivă pînă în zilele noastre. Am aflat despre cazul lor din documentele Securităţii, publicate în cîteva studii de specialitate, iar atunci cînd fiul lui Leonida Bodiu, purtînd acelaşi nume ca tatăl său, şi preotul Vasile Rus din Nepos ne-au scris şi ne-au rugat să aducem acasă osemintele celor ucişi, am urcat şi noi Dealul Crucii, Golgota celor trei. Înainte le vorbisem după vecernie credincioşilor în frumoasa biserică din Nepos, cu voia părintelui Rus. I-am întrebat retoric pe sătenii adunaţi: „Ştiţi care e diferenţa între comunism şi creştinism? Comunismul s-a bazat pe ură, creştinismul – pe dragoste; din dragoste pentru cei ucişi, ajutaţi-ne să-i găsim". Am zăbovit apoi multă vreme cu bătrînii care mai puteau şti cîte ceva despre crimă şi care aveau parcă limbile dezlegate după o tăcere de şaizeci de ani. A doua zi aveam certitudinea că îi vom găsi undeva, în pădurea de mesteceni de pe vîrful Dealului Crucii. Eram însoţiţi de Teofil Ivaşcu, născut în Rebra în 1930, care aflase cînd s-au petrecut faptele sus, pe deal. Avea acum 79 de ani şi ne-a însoţit fără să pregete. Parcă ne aştepta de multă vreme. După un urcuş greu, de peste trei ceasuri, am văzut, ajunşi aproape de vîrf, lîngă drum, într-o poiană din marginea

unei păduri de fag şi mesteacăn, o cruce care îi pomeneşte pe cei trei; o inscripţie pe metal spune că acolo au fost împuşcaţi, în anul 1949, luna iunie, ziua 24. Calul, asudat, ciulea parcă urechile la ceea ce vorbeam noi, în scurtul popas, mîngîiat şi şters din nou cu un şomoiog de iarbă de stăpînul lui. „Gata, Murgu, de-acum am ajuns. O fo' greu, dar acuma-i gata, încă puţin..."

Crucea a fost pusă de Dumitru Dumitru, fiul lui Toader Dumitru, în ziua de 24 iunie 1992, deşi de la început se ştia că locul acela nu este şi mormîntul celor trei. Aveam să-i găsim la mai bine de 150 de metri de cruce. Dar poiana are o vedere minunată spre satele din vale şi un farmec aparte. Poate a fost şi ultimul popas pentru Leonida, Toader şi Ioan. Pentru ei, drumul trebuie să fi fost nu numai istovitor: legaţi cu cătuşe şi lanţuri la picioare, cu un alt lanţ între cătuşe şi verigile grele care le strîngeau gleznele, aşa cum au fost văzuţi la capătul de jos al pantei, la lumina lămpilor cu gaz de la ferestrele ultimelor case din hotarul Neposului, ştiau că urcă spre moarte. Bătrînul Ivaşcu povestea alene şi ascultam împărţit între cuvintele sale, cuvintele calde ale ţăranului care îşi ştergea murgul de sudoare şi propriile mele gînduri despre ultimul răsărit, cel din ziua Naşterii Sfîntului Ioan Botezătorul, pe care cei trei îl vor fi văzut din acea poiană.

În dimineaţa zilei de 24 iunie 1949, Teofil Ivaşcu, pe atunci de 19 ani, era sus, în Dealul Crucii, alături de alţi doi tineri din Rebra, la cules de cireşe. Au auzit la un moment dat rafale scurte de arme automate. Distanţa dintre locul unde se aflau ei şi locul crimei a fost cam de o sută de metri. Prietenii lui Teofil au coborît de îndată şi au luat-o la fugă, prin desişul pădurii, spre Rebra, însă el, mînat de curiozitate, s-a furişat printre mestecenii tineri spre locul de unde se auziseră focurile. Pe drum a văzut din spate trei bărbaţi, fiecare avînd cîte un pistol-mitralieră, care mergeau grăbiţi pe drumul de întoarcere spre Nepos. Privindu-i o vreme de departe, temător de-acum, Toader Ivaşcu s-a întors şi a dat în drum peste trei cadavre. Îi cunoştea pe toţi, erau

oameni bine ştiuţi în zonă... Leonida Bodiu, Toader Dumitru şi Ioan Burdeţ zăceau într-o baltă adunată într-o adîncitură a drumului şi care căpăta încet culoarea sîngelui ce se scurgea din ei... După spusele bătrînului, morţii aveau „tigvele sparte de gloanţe şi din spate şi piepturi, că erau de-a valma, ţîşnea tot sînge". A mai stat acolo, pe Dealul Crucii, neştiind prea bine ce să facă, în vreme ce soarele urca uşor pe cer, luminînd printre frunzele fagilor şi ale mestecenilor balta roşie de-acum cu totul şi trupurile moarte ale celor trei, din care se ridica uşor spre cer aburul sudorii şi al morţii lor.

Apoi, dinspre Nepos au venit la locul crimei patru oameni, cu unelte de săpat în mînă, trimişi de securişti să îngroape cadavrele. Teofil Ivaşcu a văzut cum au săpat o groapă în panta din stînga drumului, într-o rîpă, şi cum i-au tîrît prin iarba înaltă şi crudă, încă umedă de rouă, prăvălindu-i înăuntru. În urmă, iarba a rămas culcată sub greutatea trupurilor celor trei şi a sîngelui amestecat cu apa din baltă care le îmbibase hainele. Tînărul a schimbat chiar cîteva cuvinte cu groparii de ocazie – pe trei dintre ei îi ştia, erau fraţii Popiţan, angajaţi la Primăria din Nepos ca paznici de cîmp, iar al treilea era Nistor Bota, pădurarul.

În hîrtiile oficiale, Leonida Bodiu, Toader Dumitru şi Ioan Burdeţ figurau ca fiind morţi de tuberculoză în anul 1958, în aceeaşi zi şi la aceeaşi oră, în Penitenciarul Aiud, unde ispăşeau o pedeapsă de 25 de ani de temniţă grea. Într-adevăr, după ce au fost ucişi, au fost condamnaţi în contumacie într-un simulacru de proces. Atît procuratura, cît şi poliţia au refuzat, în aprilie 2009, să urce Dealul Crucii. Au făcut-o abia după ce am ameninţat că vom duce osemintele la Aiud, să le înmormîntăm acolo unde oficialii continuau să susţină că au fost îngropaţi. Aşa, din respect faţă de hîrtiile oficiale. Vorba medicului legist, nedumerit că trebuie să elibereze alte certificate de deces, cu altă cauză a morţii (împuşcare), precum şi acte de reînhumare unor oameni care erau deja morţi de mult: „Săracii, ca să ajungă să fie îngropaţi în cimitir, au mai murit o dată".

Cum am spus, Leonida Bodiu, Toader Dumitru şi Ioan Ştefan Burdeţ fuseseră arestaţi la începutul anului 1949, alături de multe alte persoane, fiind anchetaţi la sediul Securităţii din Bistriţa. În noaptea dintre 23 şi 24 iunie 1949, au fost scoşi din arestul Securităţii şi transportaţi cu o maşină pînă în dreptul gării din satul Nepos. De aici, însoţiţi de cadre operative de la Securitatea din Bistriţa şi de cîţiva soldaţi în termen de la trupele de Securitate, au fost duşi pe jos pînă în culmea Dealului Crucii. Execuţia din zorii acelei zile a fost una arbitrară, fără să existe vreo sentinţă judecătorească de condamnare la moarte. Grupa de securişti care a săvîrşit omorul a fost alcătuită din sublocotenentul Liviu Pongraţiu, plutonierul-major Liviu Herţa şi plutonierul Traian Săsărman. Primul dintre ei a fost şi cel care a coordonat operaţiunea în teren. Au fost însoţiţi de trei soldaţi din trupele de Securitate, cărora le-am aflat doar numele de familie: Iepure, Cătărig şi Mureşan. Pe atunci, şeful de la Securitatea din Bistriţa, cel care a organizat grupa de execuţie, era maiorul Viorel Gligor. Superiorul său direct, cel care a ordonat crima, a fost colonelul Mihai Patriciu, şeful Direcţiei Regionale de Securitate Cluj. Dintre toţi, mai trăieşte fostul sublocotenent Liviu Pongraţiu, astăzi colonel în rezervă şi vicepreşedinte al Filialei Asociaţiei Veteranilor de Război din Cluj. Nu îşi recunoaşte vina, spunînd că el a însoţit plutonul de execuţie doar în calitate de ofiţer politic. Îngroparea osemintelor celor trei a fost mai grea decît descoperirea lor. Singura noastră mulţumire şi a urmaşilor lor a fost că Leonida, Toader şi Ioan au fost reînhumaţi cu onoruri militare la Bistriţa. Dar în afara gardului care mărgineşte Cimitirul Eroilor, nu înăuntru. Conform legii, Cimitirul Eroilor este destinat numai veteranilor de război, precum colonelul în rezervă Liviu Pongraţiu, cel care, în iunie 1949, îi urca spre moarte pe cei trei, pe drumul aspru şi greu al Dealului Crucii, cînd Noaptea de Sînziene lua sfîrşit şi începea ziua Naşterii Sfîntului Ioan Botezătorul, iar sufletele lor se ridicau la cer îmbrăţişate, aşa cum le-am găsit trupurile în pămînt, după 60 de ani, în aburul dimineţii.

Cine intra în partid

Securitatea nu gîndea. Ea executa ordine, după tipare prestabilite. Toate subordonate aceluiaşi ţel – apărarea regimului comunist împotriva „duşmanilor dinăuntru şi din afară", chiar cu preţul „sacrificiului suprem". Aceasta era singura tablă a legii lor. Firește, respectau şi cele zece porunci, dar în alt sens. Dumnezeul lor, cel de care ascultau, nu era cel al Bibliei, ci tovarăşul secretar general al Partidului Comunist. Niciodată nu luau în deşert numele acestuia, dimpotrivă – se fereau să-l şi rostească. Nici unul dintre cei anchetaţi de Securitate nu a auzit vreodată, în acele camere reci chiar şi în miezul verii, numele lui Ceauşescu, ci doar o cucernică formulă: „înalte personalităţi de partid şi de stat". Să minţi, să ucizi – asemenea porunci se respectau întotdeauna, ca îndatoriri de serviciu. Recompensa era permisiunea să furi, şi furau, mai ales la începuturile regimului, de la case pînă la covoare, de la tablouri pînă la veselă. Nu există nici un fost deţinut politic care să nu fi fost jefuit, începînd cu securistul care l-a arestat şi încheind cu ultimul gardian, măcar de un ceas. Aceasta a fost puterea Securităţii, dar şi slăbiciunea ei. Toate criteriile ei au fost răsturnate de faptul că lumea a înţeles să asculte de o altă poruncă, pentru care Securitatea nu avea nici putere de înţelegere, nici puterea de a lupta: aceea de a-ţi iubi aproapele ca pe tine însuţi. Profesia de credinţă a Securităţii a fost ura, „ura de clasă", adică ura împotriva tuturor valorilor democratice elementare. Ura împotriva României creştine, incapabilă să urască, aşa cum îi cereau documentele de partid.

Curînd după ce l-am cunoscut, Vladimir Bukovski îmi spunea că existau trei criterii pentru a intra în partidul comunist şi a ajunge în nomenclatură, pentru a deveni kaghebist sau securist ori ofiţer STASI şi altele asemenea, după caz şi conjunctură. Aceste criterii erau prostia, hoţia şi credinţa în partid. Bukovski spunea că acestea nu puteau coexista toate şi că, asemenea miezului unei nuci, nu puteau funcţiona mai mult de două împreună. Deci:

- Dacă un hoţ e prost, intră în partid;
- Dacă un prost e hoţ, intră în partid;
- Dacă un om crede în partid, ori e prost, ori e hoţ.

Cum a abuzat-o Contextul pe Relevanţă

Un magistrat miltar al cărui nume l-am uitat, fost judecător în instanţe militare care au pronunţat milenii de puşcărie în anii comunismului, care a ajuns după 1989 în situaţia de a elibera adeverinţe foştilor deţinuţi politici, îmi mărturisea prin luna aprilie a anului 1992 că „am ajuns să-mi transform propriile condamnări în ani de pensie". Colaboram, pe atunci, sub coordonarea lui Eugen Vasiliu, şeful Direcţiei I din Procuratura Generală, cu colectivul care investiga crimele fostei Securităţi, pentru a instrumenta aşa-zisul „proces al comunismului". Un proces care însă n-a avut loc niciodată. Tot atunci am avut ocazia să cunosc un securist aidoma magistratului pomenit. Eram ziarist la revista *Cuvîntul*, condusă de regretatul Radu G. Ţeposu, şi am ajuns la Cluj după o noapte de călătorie cu trenul, nedormit, dar deloc obosit. Eram entuziasmat că fusesem acceptat ca expert la întîlnirea programată să aibă loc la sediul Procuraturii clujene între un procuror delegat din cadrul Procuraturii Generale, Alexandru Niculescu, şi fostul colonel de Securitate Nicolae Briceag, acuzat de un lung şir de crime. De astă dată însă, la prima întîlnire, acesta urma să fie audiat doar ca martor în procesul care avea să-i fie intentat în lipsă fostului ministru de Interne Alexandru Drăghici. „Contextul" investigaţiilor era favorabil: pe atunci opinia publică încă urmărea cu atenţie orice mărturie nouă în legătură cu crimele fostei Securităţi, intrate treptat într-un binecuvîntat con de umbră (din perspectiva domnilor tovarăşi de la Securitate). Despre Briceag adunasem cîteva date din documente de arhivă, pe care le-am pus la dispoziţia

procurorului. Briceag, fost croitor, intrase după 1945 chestor în Siguranţă la Cluj, iar după înfiinţarea Direcţiei Generale a Securităţii Poporului a condus Biroul de Securitate din Dej. Era caracterizat chiar de foştii colegi din Securitate drept un „om fără demnitate, mărginit, incult".

Una dintre crimele sale mi-a rămas adînc întipărită în memorie: în 1949 a arestat un tînăr care fugise de la încorporarea în armată. Ce s-a întîmplat apoi frizează absurdul, după cum relevă limba seacă şi cinică a documentelor Securităţii: „După aceasta l-a dus împreună cu patru rude la marginea unei păduri, unde au fost împuşcaţi". Pare o scenă dintr-un război civil ajuns în fazele sale critice, cînd nimic nu este nepermis. Şi, într-adevăr – să fie doar întîmplare? –, unul dintre participanţii la crimă, subaltern al lui Briceag, comunistul ilegalist Constantin Isac, luptase în războiul civil din Spania. În 1992 nu mai trăia decît Briceag. La audiere fostul colonel de Securitate nu îşi mai amintea nimic. „Ca de moarte nu-mi aduc aminte", repeta întruna, aproape obsesiv, la fiecare întrebare a procurorului. Din nefericire pentru el, se păstraseră mai multe acte şi declaraţii pe care şi-a recunoscut propria semnătură, dar de care se despărţea ca de un vis, spunînd că nu le recunoaşte, pentru că nu îşi aminteşte să fi dat vreo declaraţie. După ce decenii întregi se aflase de partea cealaltă a mesei, acum trebuia să-şi exerseze reflexele de apărare, asemenea anchetaţilor de odinioară. Dar noua situaţie nu a produs nici o revelaţie majoră, cum în general nu a determinat nici o dezertare din rîndul compact al torţionarilor – şi nici măcar păreri de rău. Poate doar o anumită furie şi încrîncenare, care a lovit aerul ca un cuţit atunci cînd ni s-a adresat mie şi lui Niculescu cu vocea sa spartă de om bătrîn şi privindu-ne în ochi: „Pe vremuri, noi vă băgam la puşcărie; acum a venit rîndul vostru. Spuneţi că securiştii sînt criminali. Dar altceva n-am făcut decît să apărăm patria".

Patria fusese raţiunea şi fundalul şirului funest de crime pe care mintea sa refuza să le scoată din context şi să le asume, în ciuda numeroaselor evidenţe. Or, Patria trebuia să rămînă pură,

indiferent de context. Anii au trecut, împrejurările sînt astăzi altele. Nicolae Briceag a murit la doi-trei ani după această depoziţie, ca şi „procesul comunismului" în care a fost pînă la urmă inculpat, crezînd probabil cu tărie pînă în ultimul ceas că de vină au fost *acele timpuri.* Luat cu ale vieţii, n-am aflat niciodată numele celorlalţi care au participat la execuţia celor cinci nefericiţi la comanda lui Briceag, care au ajuns, alături de victimele lor, în groapa cu chipuri fără nume a istoriei, pentru că în jocul cu relevanţa contextul cîştigă întotdeauna, ca şi interesele superioare ale patriei în raport cu destinul unui simplu cetăţean.

Bazele muncii de Securitate

Mi-am permis, în acest timp al plagiatului ridicat la rang de virtute, să substitui titlul unei cărți deosebit de rare și să-l folosesc, sub propria semnătură, pentru a deschide această povestire. Ca și plagiatorii-politicieni celebri din zilele noastre, nu mă tem de consecințe – și nu pentru că aș avea un spate mare cît Dealul Cotrocenilor, ci pentru că, pur și simplu, nu are cine să mă dea în judecată. *Bazele muncii de Securitate* este titlul unei cărți de uz intern, editată la începutul anilor '70 de Departamentul Securității Statului (DSS), în care, pe parcursul a peste 400 de pagini format A5, se povestește pe larg pentru cine lucrează și ce are de făcut Securitatea. Nu pot fi acționat în justiție nu numai pentru că, din punct de vedere juridic, Securitatea nu mai există, ci și pentru că volumul cu pricina, deținut în prezent de Serviciul Român de Informații, este atît de secret, încît nici măcar personalul CNSAS nu are acces la el – pentru simplul motiv că Serviciul Român de Informații nu a moștenit doar arhiva și o parte importantă a personalului Securității, ci și „bazele" muncii ei –, așadar, această carte este considerată astăzi, ca și la data elaborării ei, un document „strict seccret", care privește „securitatea națională".

Acest regim cu care SRI-ul blagoslovește un document istoric care ne-ar putea lămuri ce a fost Securitatea și ce rol a jucat în economia internă a regimului comunist este pe deplin explicabil. În special prin faptul că o cunoaștere integrală a activității Securității ar putea dărîma unul din cele mai active mituri ale tranziției – și anume, că ar fi existat două Securități: una care

a „servit patria" şi o alta „ca poliţie politică". Atît de fapt, cît şi de drept, ceea ce arată „bazele muncii de securitate" este că această instituţie a fost, în menirea, esenţa şi practicile ei, doar poliţie politică: aproximativ două divizii ale unei armate din umbră, formată din indivizi ale căror scrupule au fost cusute sub epoleţii albaştri ai uniformei, care le dădea putere de viaţă şi de moarte asupra semenilor, în numele unei unice raţiuni: apărarea regimului comunist. Ceea ce nu s-a spus prea des pînă astăzi este că în nici un document intern al Securităţii nu apare menţionat decît accidental şi, în orice caz, nu ca subiect al propoziţiei cuvîntul *ţară*, pentru un motiv pe care îl găsim chiar în decretul care a statuat apariţia şi funcţionarea acestei instituţii: în nici un moment al acţiunilor lor securiştii nu au lucrat pentru interesele ţării, ci pentru cele ale regimului comunist.

Ziua de 30 august a anului 1948 a arătat o faţă mohorîtă Bucureştiului. „Plouă a toamnă. E linişte şi e trist...", scria în jurnalul ei intim Alice Voinescu, o mare doamnă din elita intelectuală a „foştilor exploatatori burghezi" din perioada interbelică. Acesta e fundalul sumbru al tabloului zilei în care istoria noastră postbelică a consemnat, prin Decretul 221, naşterea Securităţii, principala instituţie cu atribuţii represive a regimului comunist din România. Încă de la înfiinţare se stabilea ca Securitatea să se organizeze „pe baze militare, introducîndu-se principii militare", fără a se da publicităţii „schema de organizare, principiile, bugetul şi personalul", iar în cursul dezbaterilor de la vîrful Comitetului Central care au precedat întemeierea ei se stabilea că Secretariatul CC „va da toată atenţia nevoilor ei de cadre, trimiţînd numai elemente verificate". Aceste „cadre" au devenit, prin lege, beneficiarii unor puteri speciale. La articolele 4-6 se arăta că „ofiţerii de Securitate sînt singuri competenţi a instrumenta în infracţiunile ce primejduiesc regimul democratic şi securitatea poporului", care se intrau „în cadrul competenţei lor materiale pe tot întregul ţării". Instrucţiunile interioare de serviciu, bugetul şi în genere toate normele interne au avut

de la înființare și pe toată durata regimului comunist un caracter secret, statuat prin lege.

Organizarea internă a Securității a pus întotdeauna cel mai puternic accent pe funcțiile operative, de supraveghere informativă, și pe acțiuni directe împotriva celor identificați ca „dușmani" ai regimului, care puteau fi ridicați prin intermediul Direcției de Anchete penale și depuși în aresturile proprii, în urma informațiilor adunate și raportate de compartimentele cu atribuții de investigații (Direcția de Informații interne, de contrainformații economice și contraspionaj).

Într-un *Comentariu* care însoțește publicarea Decretului 221 în Buletinul Direcțiunii Generale a Poliției din 5 septembrie 1945, este exprimat explicit caracterul de poliție politică drept atribut esențial al Securității. Se arată că transformările politice, sociale și economice „inițiate în viața Statului nostru" odată cu instaurarea Guvernului Groza, „continuate într-un ritm mai rapid după 31 decembrie 1947, dată cînd ultimul bastion al imperialismului în țara noastră – monarhia – a fost înlăturat, ridică problema apărării drepturilor cucerite pentru popor, ca urmare a acestor transformări". Această „apărare" era încredințată Securității, într-un context în care „lupta pe plan extern între concepțiile socialiste avansate și concepțiile capitaliste reprezentînd trecutul cu formele lui de viață, care au fost depășite de mersul istoriei, se repercutează și pe plan intern". În continuare se avansa drept argument al înființării Securității „ascuțirea luptei de clasă", situație în care „elementele burgheze și reacționare vor întrebuința orice mijloace prin care speră să întoarcă înapoi roata istoriei, prin care speră să-și recîștige pozițiile pierdute". Ca urmare, clasa muncitoare „trebuie să se apere și să stîrpească de la rădăcină acțiunile minorității, reprezentînd clasa burghezo-capitalistă". Securitatea era în mod explicit definită ca o instituție cu caracter special, abilitată să poarte o luptă a majorității „democrat-populare împotriva rămășițelor burgheze", o unealtă a istoriei ce acționa pentru desființarea unei lumi incompatibile cu „vremurile în care exploatarea omului de către

om trebuie să dispară". Nu contau mijloacele prin care această instituție avea să lupte împotriva infracțiunilor „ce primejduiesc regimul democratic și securitatea poporului". Așa cum se știe, pînă la dispariția Securității, mijloacele ei de „luptă" au fost delațiunea, șantajul, tortura și crima, pe care securiștii le-au acceptat, odată cu intrarea în instituție, drept îndatoriri de serviciu. Încadrată pe tot parcursul funcționării ei „cu elemente verificate din punct de vedere politic și devotate trup și suflet clasei muncitoare", Securitatea trebuia, prin însăși legea organică în baza căreia funcționa, să se achite zi de zi de misiunea ei: aceea de a fi „un pilon de susținere al regimului". Nu al țării, ci al regimului.

Lupta deschisă a regimului comunist împotriva „dușmanilor" care continuau să i se împotrivească a fost întotdeauna legitimată în actele Securității ca o necesitate istorică. Represiunea era legiferată ca principalul ei atribut. Instituția a fost plasată în fruntea războiului pe care regimul de ocupație sovieto-comunist l-a dezlănțuit cu brutalitate împotriva românilor. În mod esențial, aparatul Securității a funcționat din 1948 și pînă în 1989 asumîndu-și explicit rolul de poliție politică, „tăiș al sabiei" în lupta de clasă. Și unde este aici „patriotismul" Securității? Nicăieri. Ea a fost, prin legea în baza căreia a luat ființă și prin propriile regulamente interne, instituția prin care regimul comunist s-a autocertificat în mod oficial drept un stat polițienesc. Securitatea avea ca scop declarat „apărarea cuceririlor democratice", deci menținerea și consolidarea sistemului comunist, prin anihilarea oricărei disidențe față de „linia" impusă de conducerea de partid. Ea a fost exclusiv o instituție „importată" de la Moscova de către regimul comunist din România, constituind transpunerea în țara noastră a principiului exprimat de decretul lui Lenin *Despre teroarea roșie*, unde se spunea că „este esențial ca Republica sovietică să fie apărată de dușmanul de clasă prin izolarea acestuia în lagăre". Regula era valabilă și pentru cei a căror vină o constituia simpla apartenență la o categorie socială socotită ostilă. Pentru cei implicați direct în „conspirații" pedeapsa nu era decît una: lichidarea fizică. Acestea au fost, în mod esențial,

reperele după care s-a ghidat Securitatea în activitatea ei, de la naştere şi pînă la presupusa moarte. Cînd s-a creat Securitatea, în vara anului 1948, regimul nu mai era constrîns să păstreze aparenţele democratice. Sosise timpul ca masca să cadă. Dar, curînd după 1989, ea a fost pusă la loc.

Fericirea de a găsi un mort

Din 2006, de cînd am inițiat programul de arheologie contemporană, ca președinte al Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoriei Exilului Românesc, nu mi-am putut imagina că o să trăiesc ceea ce am trăit în cîteva zile la Periprava. Un loc pe care îl știam din cărți, din povești ale supraviețuitorilor, o insulă transformată în lagăr de concentrare comunist, care a fost socotit iadul pe pămînt. O parte a lumii noastre, lipovenii din Periprava, este osîndită și astăzi să zacă în arșiță vara și sub geruri și viscole năprasnice iarna, sub pecetea morților care mi-au părut că respiră de sub pămînt sub cerul de un albastru incredibil și încă trăiesc povestea suferinței lor pe insula aceasta mare, care este o imagine a singurătății. Tristețea ne-a cuprins și pe unii dintre noi, cei care am fost acolo, în căutarea morților și a demnității lor, pe marele ostrov unde, ca prin minune, din nisip răsare iarba pe care o pasc viței legați de salcîmi singuratici.

Încerc acum să vă povestesc ce am trăit acolo în arșița verii lui 2015, alături de colegii mei de la IICCMER și de o echipă a procuraturii militare, toți descumpăniți de puterea pe care o aveau morții scoși de noi din nisip, cu găvanele ochilor îndreptate spre cer, de lecția de demnitate pe care ne-o dădeau. Această poveste nu este scrisă cu furie, deși este despre tragedia unei morți, despre cruzimea ei. E o poveste care nu se poate spune doar în cîteva rînduri. Noi nu am putut face mai mult decît să dovedim crima și am purtat o parte din povara ei, căci aveam știință despre ea și nu puteam să facem dreptate pînă

la capăt – şi nici măcar să arătăm adevărul dreptăţii pînă la capăt. Dar am plecat de acolo nu cu tristeţe, ci mai degrabă cu o stranie seninătate, aceea a cîntecului lor, al morţilor, care au avut parte de un sfîrşit a cărui cruzime noi, cei de la institut, am înţeles-o şi am dovedit-o.

Drumul către Periprava a fost scurt, de trei ceasuri într-o şalupă a Rezervaţiei Deltei Dunării, pusă la dispoziţia noastră de prefectul judeţului. Ca întotdeauna în acţiunile de acest fel ale Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului, autorităţile şi oamenii locului au fost săritori şi cooperanţi, dornici, ca şi noi, să scoată la iveală rămăşiţele pămînteşti ale victimelor trecutului regim. În vreme ce ambarcaţiunea despica rapid apele tihnite ale Deltei, mă gîndeam la istoria îngrozitoare a călătoriei spre insulă, povestită de supravieţuitori ai coloniei penitenciare, la drumul pe apă lung de trei zile, istovitor, în cala încinsă ca un cuptor a unui bac ticsit de deţinuţi deja ajunşi la limita supravieţuirii, după ce fuseseră aduşi în vagoane de vite de-a lungul ţării spre Tulcea şi Galaţi. Cei ce se socoteau mai norocoşi erau cei veniţi din umezeala temniţei de la Jilava. Crunt loviţi de soartă erau deţinuţii scoşi în soarele arzător din zarca Aiudului şi Gherla. Pe drum primiseră cîte un colţ de pîine, o bucată de slănină sărată şi mucedă şi o gamelă de apă. Chinurile arşiţei, foamei şi setei neostoite au fost însă învinse de speranţa, chiar de bucuria că aveau să fie scoşi la aer, după ani lungi petrecuţi sub apăsarea pereţilor unei celule. „Am părăsit Jilava fără păreri de rău", povesteşte Florin Constantin Pavlovici în cartea sa de memorii. „Îmi ziceam că oriunde va fi mai bine decît în groapa aceea cu mirosuri pestilenţiale, la discreţia unor gardieni criminali, beţi de rachiu, îmbătaţi de gustul puterii şi al sîngelui." La Galaţi, prima oprire nu spre un tratament mai bun, ci spre un alt fel de moarte, deţinuţii aflaţi în tranzit erau cazaţi în fosta biserică a penitenciarului, avînd drept culcuş nişte paie; tinetele, una pentru apă şi cealaltă pentru fecale, erau aşezate în altar. „Deasupra ne veghea un Dumnezeu batjocorit", scrie acelaşi memorialist. După două-trei zile, drumul pe apă

s-a dovedit a fi un calvar mai cumplit decît ceea ce îndurase înainte. Pe bacurile-închisoare din perioada interbelică, cu nume exotice, *Gironde*, *Kastro* şi *Yser*, erau arborate în permanenţă steagurile Franţei şi Greciei, dîndu-le înfăţişarea unor paşnice vase comerciale străine ancorate pe braţul Chilia. Dar în calele fierbinţi vara şi cu ţurţuri atîrnînd sub punte iarna, se aflau deţinuţi care aşteptau debarcarea în noua colonie penitenciară Periprava. Nu se ştie cîţi au murit pe bacuri, trupurile erau aruncate noaptea în apele Dunării. Se ştie însă că între 2.000 şi 3.000 de deţinuţi au fost debarcaţi de pe fiecare dintre aceste închisori plutitoare în coloniile penitenciare din Deltă şi mulţi dintre ei au ajuns la Periprava – pentru unii aceasta fiind ultima destinaţie.

În imensa colonie penitenciară de aici, întrecută probabil ca dimensiuni doar de Poarta Albă, trimişi ziua la stuf sau la construirea digurilor, precum şi a clădirilor lagărului pe care aveau să îl populeze, deţinuţii au dormit mai întîi pe pămînt – mai bine spus, pe nisipul vîrstat de smocuri de iarbă palidă ca şi feţele lor emaciate, care nu văzuseră de ani de zile lumina soarelui. Pentru cîţiva mai în vîrstă, întîlnirea cu această lumină, devenită arşiţă, în faţa căreia nu aveau cum să se apere, a fost de-a dreptul fatală. Puţinul sînge care le curgea tuturor prin vene, dacă nu era vărsat de bîtele gardienilor, era supt în sudoarea rece a nopţii de roiurile la fel de necruţătoare ale ţînţarilor. Construirea acestui univers concentraţionar a început în august 1957, după care a avut loc popularea masivă a celulelor sale cu deţinuţi politici, în toamna anului 1960, ca într-un soi de plan cincinal de exterminare riguros prevăzut dinainte. Periprava a devenit un lagăr de muncă cu acte în regulă. Adică de moarte. La comanda acestei legendare colonii penitenciare ajunsese un om cu un nume care nu îi trăda firea – maiorul Ion Ficior. Ardelean de pe Valea Tîrnavelor, activist de partid din 1948, a fost trimis la şcoala de comandanţi de penitenciare, iar după mai multe funcţii de comandă în sistem, în septembrie 1960 a ajuns comandant la Periprava. Furios poate că ajunsese la

capătul lumii, a decretat imediat în fața careului unde se aflau gardienii și brigadierii coloniei penitenciare: „Deținuții nu au dreptul decît la soare și la aer". Soarele ca mijloc de tortură, care infecta gleznele supurînd din cauza rănilor provocate de tulpinile stufului pe care deținuții, afundați pînă la brîu în apă, trebuiau să-l recolteze. După statisticile oficiale, în mai puțin de trei ani, sub comanda sa au murit 124 de deținuți politici – sînt numai cei înregistrați cu certificate de deces, la solicitarea rudelor aflate în libertate. Numărul lor este, neîndoielnic, mult mai mare. Foști supraviețuitori ai lagărului spun că mureau cîte doi-trei pe zi. La fel și locuitorii insulei, care fără voia lor au devenit martorii unei crime în masă.

Asemenea altora ca el, Ion Ficior, împotriva căruia Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului a depus o plîngere penală căreia Parchetul Militar i-a dat curs, se consideră nevinovat. Dar, cum s-a dovedit prin sentința definitivă, a fost vinovat de toată această moarte pe care o găsim în jur. În 2008, cînd conduceam Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoriei Exilului Românesc, în urma unei solicitări venite din partea urmașilor unora dintre cei îngropați în nisipurile insulei, am demarat primele cercetări. Nu am fost atunci la Periprava; echipa a fost coordonată de unul dintre colaboratorii mei apropiați, Constantin Vasilescu. Dar în 2015, cînd am făcut aceste prime cercetări arheologice, rezultatele au fost dureros de spectaculoase: am găsit cimitirul fără cruci al lagărului. Și am trăit din nou, în a zecea vară, fericirea de a găsi un mort.

Periprava, 26 iulie 2016

Mă aflu pe aceeaşi cutie de baterie de la un camion pe care în urmă cu un an scriam la acelaşi laptop pagini dintr-un roman, *Turma păstorului mut*, în care istoriseam astfel cele ce se petrec în jur: „Stau acum în cimitirul de la Periprava, între cruci lipoveneşti albastre pe care scrie cu vopsea albă numele morţilor. Laptopul se află aşezat pe trunchiul de peste un metru şi jumătate al unui plop, tăiat cam la 80 de centimetri de la pământ, astfel încît e o măsuţă perfectă [...]. Carcasa de plastic gri a unei baterii de camion pe care am găsit-o în spatele unei case părăsite şi dărăpănate din apropiere îmi serveşte drept scaun. Aici, la intrare, într-un loc mai jos care se inundă în vremea ploilor de toamnă, în nisipul lăsat neatins de cucernicii lipoveni din locul rămas viran la intrarea în cimitir (în faţa gardului căruia, lîngă portiţa de lemn, se află stîlpul de electricitate cu nr. 13), au fost îngropaţi în jur de 200 de deţinuţi politici, morţi în lagăr. Are cruce pusă unul singur, un anume Gyori Janos, născut 1901, mort 1962, *Dormi în pace* mai scrie pe o tăbliţă metalică ovală, ruginită sub arşiţă. După cum mi-a povestit Vania, un localnic vorbăreţ care ne ajută la săpat pentru o sută de lei pe zi şi un PET de bere, familia mortului a venit aici după 1989, în primii ani, Vania nu mai ştie exact cînd, însoţită de un preot reformat şi au aşezat crucea anume acolo, pe ultimul şir al deţinuţilor, dincolo de ridicătura unde încep crucile albastre ale lipovenilor. Mai toţi cei aflaţi la Periprava au trăit şi au murit pe această insulă nisipoasă, al cărei destin a fost să devină un imens lagăr. Unii de o parte, alţii de alta a unui gard de sîrmă ghimpată,

care împărţea insula în două, sub acelaşi cer". Acum, în 2017, lucrurile nu diferă cu mult faţă de anul trecut. Ascult întruna la căşti *Tears in Heaven* a lui Eric Clapton şi scriu. Arşiţa s-a înmuiat, cel puţin deocamdată, şi Vania a dispărut din peisaj, pentru că nu am mai avut cum să-l plătim. Băieţii, „echipa", cum spune Ghiţă Petrov, şeful grupului de (trei) arheologi, sînt aceiaşi. Sînt aici şi colegii mei de la Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului, Constantin Petre, Florin Soare, Constantin Vasilescu, alături de vechii mei prieteni Gabi Rustoiu, directorul Muzeului Unirii din Alba Iulia, voluntar la toate acţiunile noastre, Paul Scrobotă, de la Muzeul din Aiud, şi Horaţiu Groza, arheolog la Muzeul din Turda, care a putut veni la Periprava numai cu aprobarea primarului, pentru că directoarea sa voia să-l trimită la săpături la autostradă, de unde ies bani pentru muzeu. Morţii nu aduc bani. Dimpotrivă. Dar voi încheia această discuţie mai jos. Acum privesc un stol uriaş de berze, care se adună din grupuri mai mici, rotindu-se peste capetele noastre, la mai puţin de o sută de metri, într-un dans ameţitor pe cerul cimitirului ortodox de rit vechi din Periprava, unde ne aflăm în a patra campanie de săpături, încercînd să-i aducem la lumină pe cei morţi în lagărul de aici, îngropaţi noaptea în nisip, la ceva mai mult de o jumătate de metru adîncime, după care nisipul a fost nivelat, spre a se şterge urma mormîntului.

Am găsit acelaşi număr de morţi ca anul trecut – nouă. Parcă e un *déjà-vu* şi eu scriu pe acelaşi trunchi de copac la acelaşi roman, în care este vorba despre asta, despre o zi care se repetă. Sub acelaşi cer, numai că de astă dată împînzit de berzele care se adună pentru a pluti spre zări de unde nu vor mai vedea cele două şanţuri săpate în nisip din care privesc spre ele găvanele goale ale unuia dintre cei nouă morţi din Periprava, din care au dispărut orice durere, lacrimi şi suspin. S-a scris pînă acum destul de mult despre lagărele şi închisorile comunismului, despre cei care şi-au găsit sfîrşitul în ele. Dar nimic, nici o descriere, nici un document, nu poate arăta forţa durerii din oasele pe

care le scoatem încet, cu şpaclul şi pensula, din nisip. Sînt momente de tăcere apăsătoare, mai ales cînd scoatem la lumină craniile morţilor şi fiecare dintre noi se întreabă cine a fost cel de care se ocupă. Morţii sînt îngropaţi în şiruri lungi, în partea din stînga-faţă a cimitirului, cum priveşti dinspre stradă. Noi ne aflăm undeva în mijlocul lui. La moartea lor şi la cum s-a petrecut aceasta se gîndeşte fiecare în felul său. Singura noutate faţă de anul trecut, pe care am aflat-o de la un localnic în faţa magazinului, e că în seara de miercuri, 19 iulie, cetăţeanul Crimschi Ignat din Letea, după ce TVR a difuzat în reluare un documentar despre săpăturile noastre la Periprava, şi-a dat foc la casă. Crimschi a fost unul dintre gardienii lagărelor de la Grind şi Periprava.

Cei 32 de deţinuţi pe care i-am descoperit pînă acum la Periprava sînt îngropaţi goi, în nişte lăzi făcute din stuf compactat, care a putrezit repede şi din care mai găsim doar o amprentă maronie în nisipul alb şi cîteva şipci de lemn, bătute în cuie, care au servit ca întăritură a acestor coşciuge improvizate. Noi cunoaştem deja numele celor peste 100 de deţinuţi politici decedaţi în cei doi ani şi ceva în care lagărul a fost condus de Ion Ficior, deja condamnat la 20 de ani de închisoare pentru crimele sale.

Ieri, 25 iulie 2016, s-a mai răcorit, bate un vînticel din nord. Osemintele morţilor s-au uscat de-acum sub razele soarelui, iar îndoiala asupra sorţii lor s-a risipit. Au sosit legistul, echipa de criminalişti şi procurorul militar Octavian Toma, care coordonează, ca şi anul trecut, cercetările de la Periprava. Odată cu ei a venit şi şeful Direcţiei parchetelor militare, generalul de brigadă Gheorghe Cosneanu, care a fost ferm. Poate că mai mult decît argumentele noastre au cîntărit imaginea osemintelor morţilor, găsiţi şi în acest an la Periprava, şi gâvanele lor goale, îndreptate spre cer. De acum nu se va mai pune problema ca altcineva decît Parchetul, care coordonează şi duce mai departe cercetările asupra împrejurărilor morţii lor, dar şi a celor pe care îi vom găsi în viitor în mormintele fără cruce risipite pe

întinsul României, să suporte cheltuielile pentru expertizele medico-legale şi analizele pentru stabilirea identităţii lor. Statul preia, iată, în sfîrşit, costul morţii şi al regăsirii numelor lor. Ca un semn din cer, odată cu ridicarea osemintelor ultimului mort găsit în nisipurile de la Periprava astăzi, pe 26 iulie, la ora 11, după multe săptămîni de secetă, a început să plouă cu picături mari, de parcă plîng morţii.

Securitatea faţă cu revoluţia (filă de istorie)

Fiecare vizită la Timişoara îmi aduce aminte ce frumos ar fi fost fără securişti, dacă s-ar fi aplicat punctul 8 al Proclamaţiei de la Timişoara... şi, cu toate că istoria nu se face cu „dacă", nu pot să nu mă gîndesc la ce-am avut şi n-am pierdut – o grămadă ordonată de securişti, aleşi pe sprînceană şi aliniaţi în tranziţie. Astăzi mi-e clar că securiştii au fost înainte de Revoluţie nişte ticăloşi, la Revoluţie nişte fricoşi şi după Revoluţie nişte şmecheri. Prin decembrie 1989, totul părea altfel...

Atunci, cînd mulţimea se adunase în faţa clădirii Comitetului Central şi apoi a pătruns înăuntru, n-aş fi vrut pentru nimic în lume să fiu securist. Deşi „nu putea mişca o pasăre" fără ştirea ofiţerilor din unitatea de securitate şi gardă a lui Ceauşescu, oamenii au intrat din stradă în clădire ca în hală la Matache. Atunci, ofiţerii Securităţii au avut, înaintea domnului Pleşu, paternitatea unei dileme: *să-şi facă datoria sau să stea deoparte? Care sînt riscurile alegerii? Să tragă sau nu? Dacă nu trag, ce le va face tovarăşul? Dacă trag şi tovarăşul nu reuşeşte să restabilească ordinea, ce păţesc?* Cum au răspuns la întrebare se cunoaşte. Şi au cam făcut pe ei, deşi ulterior generalul Marin Neagoe, şeful gărzii ceauşiste, acuzat de trădare de foştii camarazi, susţinea că „nu eu l-am trădat pe Ceauşescu, el ne-a trădat pe noi toţi". Ceea ce, în fond, nu este adevărat, dar pentru un securist, conform educaţiei profesionale, nu adevărul contează, ci „valoarea operativă a informaţiei". De aceea e bine de ştiut o regulă: să n-ai încredere în securişti nici cînd spun adevărul.

La care se adaugă o alta, prin prisma istoriei şi a atribuţiilor ei instituţionale: cînd e vorba de securişti, ar trebui aplicată prezumţia de vinovăţie.

Adevărul e că în decembrie 1989 era în vigoare un ordin, dat după revolta de la Braşov, prin care Securitatea era autorizată să facă uz de arme pentru a opri „încercarea unor elemente nemulţumite, constituite în grup, de a pătrunde pe căi neoficiale sau prin manifestări turbulente la conducerea organelor centrale sau locale de partid şi de stat". Şi exact asta se întîmpla. Apoi s-a petrecut cu repeziciune ceea ce fostul securist Nicolae Pleşiţă a exprimat plastic într-o singură frază: „Nu mi-am închipuit că s-ar putea dărîma şandramaua aşa uşor". Cei care au putut s-au ascuns cît de bine s-au priceput. Frica nu s-a repartizat neapărat în funcţie de gradele de pe umeri. Şeful Securităţii Municipiului Bucureşti, colonelul Gheorghe Goran, de pildă, a dispărut pur şi simplu, reapărînd abia după 25 decembrie 1989. Generalul Aurelian Mortoiu, şeful Direcţiei a III-a Contraspionaj, s-a internat de urgenţă în Spitalul Militar, ticsit în acele zile de bolnavi din Securitate. Dintre cei rămaşi la vechile sedii sau acasă, cei mai mulţi se temeau pur şi simplu că vor fi împuşcaţi.

Dumitru Burlan, fost colonel în unitatea de securitate şi gardă, s-a ascuns, cu un grup de 80-90 de ofiţeri, într-un garaj din strada Leonida, unde erau păstrate limuzinele lui Ceauşescu. „După evenimente, ne-au cerut să mergem pe stadionul Ghencea, să depunem jurămîntul de credinţă pentru revoluţie. Noi am refuzat să plecăm, dacă nu merg cu noi generalii Vlad, Bucurescu, Neagoe." Adăpostiţi în garaj, securiştii urmăreau orice mişcare a străzii, căutînd cu privirea tancuri: „Nu le-a mers să ne ducă pe stadionul Ghencea şi poate vor să ne omoare aici", se gîndea Burlan atunci. În cele din urmă, au fost sunaţi de generalul Neagoe. Stupoarea securiştilor atins culmea: Neagoe fusese arestat cu o seară înainte, „l-au arătat la televizor cu cătuşe la mîini, lîngă Valentin Ceauşescu şi Dumitru Popescu. Nu pot să uit cum zîmbea. Cum dracu' dă telefon, dacă e arestat?", explica Burlan într-un interviu. Ofiţerii au primit ordin de la Neagoe

să rămînă pe loc, căci va veni şi el acolo. „Ori eşti arestat pe 24 decembrie, la ora 11.15, ori vii la garajul Leonida!", se mira ofiţerul. În cele din urmă, deruta a fost risipită: de pe un tanc, în faţa garajului, au coborît generalul Iulian Vlad, revoluţionarul Mihai Montanu, bine cunoscut şi el securiştilor, generalul Hortopan şi maiorul Lupoi de la MApN. Burlan şi colegii săi au răsuflat uşuraţi: „Înseamnă că nu ne omoară. S-a dat alarma să ne strîngem, să depunem jurămîntul. Ne-am aliniat". Şi, aliniaţi, au intrat în tranziţie...

Raiul lui Şuşman

Cînd l-am găsit în acea rîpă, în marginea satului Răchiţele, pe coasta dealului bisericii, mortul zăcea cu faţa în jos şi cu capul sprijinit pe peretele unei gropi prea strîmte şi puţin adînci. Avea cinci gloanţe în trup şi un altul în cap şi un bolovan mare şi greu aşezat pe spate, ca şi cum nu ar fi trebuit să se mai ridice niciodată de acolo. Teodor Şuşman, mortul, a fost primar în timpul guvernărilor liberale dintre anii 1922 şi 1928, 1930 şi 1934, ca şi în toată perioada războiului. Şuşman, zis „a Lipchii", s-a născut pe 24 februarie 1894, la Răchiţele. Pe 1 septembrie 1924 s-a căsătorit cu Catrina, fiica lui Onuţ Boc şi a Oniţei Boc, şi cu ea a avut cinci copii: patru băieţi – Teodor jr., Traian, Avisalon, Emil – şi o fată – Romulica. Bun gospodar, dar şi om aprig, a reuşit, sprijinit de protopopul Aurel Munteanu, să convoace mai multe adunări ale moţilor la Huedin, în urma cărora a fost primit în audienţă la Regele Ferdinand, obţinînd ca pădurile unor mari proprietari din fostul Imperiu Austro-Ungar, aflate în zonă, să le fie acordate în composesorat localnicilor moţi. Ceea ce l-a transformat într-un fel de mic voievod al locului.

Sfîrşitul războiului şi instalarea regimului comunist au însemnat şi sfîrşitul domniei sale. În 1945 a fost înlăturat din funcţia de primar. Apoi i-au fost confiscate cele aproape opt hectare de pămînt, două gatere, peste treizeci de oi şi cele cîteva vaci, precum şi peste 300 de familii de albine, care împînzeau livezile sale frumoase şi îngrijite, iar magazinul său, care aproviziona satul, a fost închis. Şuşman nu mai avea nimic, în afara familiei. Pe 18 august au venit să-l aresteze. Prevenit, a reuşit să fugă pe

munte cu trei dintre fiii săi mai mari; Emil, Romulica şi Catrina au rămas acasă. Ca prime represalii, casa i-a fost confiscată şi transformată în sediu al Miliţiei şi Securităţii. De acolo se auzeau plînsetele Romulicăi, iar Catrina ieşea deseori în muchia dealului, hăulind către munte, chemîndu-şi soţul înapoi, că i se necinsteşte fata. Nu se ştie dacă a fost adevărat sau a fost doar o tactică a Securităţii pentru a-l face să se întoarcă şi a-l prinde. Se ştie că Şuşman nu a coborît de pe munte, rămînînd acolo şi hrănindu-se cu ură şi neputinţă, iar Catrina a murit, la 26 aprilie 1950, fie de inimă rea, fie din cauza bătăilor primite. A fost îngropată în spatele casei unde îşi născuse copiii şi trăise atîţia ani fericiţi cu Teodor, acum fugar prin munţi cu băieţii lui.

Traiul lor nu era uşor. Împinşi de nevoi, au spart, între altele, un magazin sătesc, de unde au luat trei perechi de bocanci, trei pantaloni bărbăteşti, trei perechi de pantofi pentru femei, trei oglinzi, 18 bucăţi de săpun şi trei litri de spirt sanitar. Oare pentru cine erau pantofii femeieşti? Putem doar presupune că pentru acelea care le erau hărăzite feciorilor lui Teodor şi care poate le mai dădeau, după putere şi cu mare frică, cîte ceva de-ale gurii. La magazin au lăsat chitanţă scrisă cu tot ce au luat, pentru ca gestionarul să nu aibă probleme. Dar, de atunci, nu au fost consideraţi doar bandiţi, ci şi hoţi. Din cei mai respectaţi oameni ai locului, ajunseseră acum hăituiţi precum lupii.

Între timp, Securitatea trecuse la „mijloace specifice": valuri de arestări, bătăi, pentru a-i determina pe săteni să divulge unde se ascund Şuşmanii. Încetul cu încetul, teroarea dezlănţuită asupra zonei schimba respectul cu care aceştia erau priviţi odinioară în teamă şi chiar în ură – căci ei aduseseră năpasta. Pe de altă parte, o alchimie similară se petrecea în sufletele fugarilor. Cei care îi trădaseră, „iudele", trebuiau să plătească. În sat se povesteşte că primul pe care s-a răzbunat Şuşman a fost Petru Purcel, un fost argat al său, om amărît, cu mulţi copii, care a dat informaţii Securităţii despre ascunzătorile unde s-ar fi putut afla. Purcel a fost găsit împuşcat într-o pădure. Cel de-al doilea, Suciu Paşcu, fost partener de afaceri al lui Şuşman, trecuse de

partea comuniştilor, ajungînd primar al comunei. Şi-a însuşit toată marfa din magazinul confiscat al lui Şuşman, precum şi lemnul gaterelor sale, pe care l-a vîndut – ceea ce avea să-i atragă ulterior o scurtă condamnare penală. Întors în sat, într-o seară, a fost luat de acasă de doi presupuşi miliţieni şi dus pe munte spre a-l recunoaşte pe Şuşman. Într-adevăr, l-a găsit pe Şuşman, legat la mîini de un copac. Suciu Paşcu a cerut un pistol să-l lichideze. Fusese însă o capcană. Teodor Şuşman şi-a desfăcut legăturile; a urmat o judecată sumară, Suciu Paşcu a fost executat şi trupul său aruncat într-o gură de peşteră. Era în noaptea de 19 spre 20 august a anului 1951.

Teodor Şuşman a murit pe 15 decembrie 1951. Trădarea, pe care o pedepsise şi de care s-a temut, nu l-a ocolit. S-a adăpostit în şura lui Teodor Moldovan din Răchiţele, iar acesta l-a găsit dormind. Moldovan s-a dus de îndată la Securitate şi a anunţat că la el în şură doarme un om înarmat. 18 securişti şi miliţieni au înconjurat şura şi au deschis focul. Ca măsură de precauţie, aveau cu ei şapte cîini de urmărire, dresaţi să atace omul. După o vreme s-a aşternut tăcerea. Înăuntru, în şură, zăcea Şuşman; purta o manta de paznic de culoare vineţie, pantaloni de dimie şi bocanci. Avea pe el două cămăşi şi o pijama gălbuie cu dungi albastre, toate murdare, şi o vestă de lînă. Pe cap, o bască legată sub bărbie cu un ştergar. Lîngă el, o traistă cu un kilogram de carne prăjită şi slănină, şase cutii de chibrituri şi o pereche de izmene, un brici, o pensulă de bărbierit şi două bucăţi de săpun de casă. În alta avea muniţie. Alături, o armă de vînătoare şi un pistol Steier din care lipsea un cartuş. Este cartuşul pe care l-am găsit în craniul lui Şuşman după ce i-am descoperit cadavrul în rîpa din dealul bisericii. Celelalte cinci cartuşe au fost trase probabil de securişti în trupul deja mort.

Înainte de moartea lui Şuşman, unul dintre fiii săi, Traian, a fost prins de Securitate într-o ambuscadă la Padiş, fiind apoi condamnat la închisoare. Între timp, după moartea mamei lor, Emil şi Romulica fuseseră deportaţi la Feteşti. Teodor şi Avisalon au rezistat în munţi pînă pe 2 februarie 1958, cînd Securitatea

le-a luat urma. Şura plină cu fîn în care se adăposteau a fost incendiată, iar ei au ars de vii. După ce „banda Şuşman" a fost lichidată, cei de la postul de Securitate din Răchiţele şi-au încheiat misiunea. Pentru a şterge orice urmă din ceea ce lumea numea odinioară „raiul lui Şuşman", au lăsat în paragină casa în care, pînă atunci, îşi făcuseră veacul mai întîi o familie fericită şi, mai apoi, cei care au nimicit-o. Se spune în sat că, întors după 1990 să revadă locurile în care a copilărit, Traian, cel scăpat din temniţele comuniste, a îmbrăţişat un nuc care se înălţa pînă la cer. Cînd fugise cu tatăl său în munte, nucul de lîngă casă abia intrase pe rod...

În rîpa unde l-am căutat pe Teodor Şuşman am primit din prima zi o vizită: preotul Teodor Boc, vărul primar al prim-ministrului Emil Boc. Cînd eram pe drum spre Răchiţele, m-a ţinut o jumătate de oră la telefon, încercînd să îmi explice că fac o mare greşeală, că fac dintr-un bandit un erou. I-am spus că eu îmi fac datoria faţă de urmaşii mortului, care m-au solicitat să le redau osemintele bunicului lor. Nu s-a sfiit să-mi spună că aprinde lumînări în altar şi ne blestemă pe toţi pentru că ne umplem mîinile cu sînge. Ajunşi la Răchiţele, am bătut la multe porţi închise. Ne-au trebuit două ore ca să facem rost de un hîrleţ: popa Boc fusese din casă în casă şi îi ameninţase cu afurisenia pe toţi cei care ar fi încercat să ne ajute. Totuşi, slavă Domnului, nu toţi s-au speriat. Aşa că, după două zile, am găsit în acea rîpă, la rădăcina unui butuc de paltin bătrîn, osemintele lui Şuşman. De îndată ce oasele au ieşit la iveală, a apărut în rîpă un individ cu părul lung şi răvăşit, vociferînd şi blestemîndu-ne. S-a apropiat de groapă şi a scuipat peste mort. Îl cheamă Teofil Răchiţeanu şi este poet, membru al Uniunii Scriitorilor, „om al satului".

De ce s-au întîmplat toate acestea? vă întrebaţi. Preotul Teodor Boc este nepotul lui Suciu Paşcu, fostul primar comunist din Răchiţele, cel care a furat avutul familiei Şuşman. Teofil Răchiţeanu este pseudonimul literar al lui Teofil Purcel, fiu al argatului Şuşmanilor, Petru Purcel, cel care le-a arătat securiştilor

ascunzătorile fugarilor. Teofil Purcel sau Răchiţeanu, dacă vreţi, cel care a scuipat pe osemintele lui Şuşman, a fost profesorul de istorie şi mentorul fostului prim-ministru Emil Boc. În luna februarie a acestui an, printr-o ordonanţă de urgenţă, prim-ministrul Emil Boc, autorul unei ordonanţe de urgenţă care, după schimbarea mea de la conducere în februarie 2010, motivată ca o „decizie politică", a scos din atribuţiile Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului tocmai investigarea acestora – adică atît identificarea şi dezgroparea victimelor, cît şi atribuţia de a sesiza organele de cercetare penală cu privire la crime, instituţia urmînd să se ocupe de „cercetare fundamentală" sub coordonarea ştiinţifică a lui Vladimir Tismăneanu. Dar eu, ca arheolog, împreună cu colegii mei am continuat, la sesizarea familiilor, să-i găsim pe morţii ucişi de Securitate şi ascunşi pe cîmpuri, prin rîpe, păduri şi munţi. Cum l-am găsit şi pe Şuşman, supranumit odinioară „Tatăl moţilor".

Acum Şuşman s-a întors în raiul lui. A avut parte de o înmormîntare creştinească. Am ridicat acel bolovan pe care îl purta în spate...

Sub un cer violet
Istoria lui Teodor, zis Petrea al Icoanelor, şi a fratelui său Avisalon

Unele întîmplări au darul de a fi învăluite de o lumină aparte, ca un soi de placentă în care ele transformă încet semnificatul în semnificant, dezvoltîndu-şi înţelesurile pe măsura trecerii timpului. Şi astfel, întîmplarea devine istorie. E reţinută, comentată, devine un bun simbolic. Există însă astfel de istorii care sînt abandonate încă de la naştere, asemenea copiilor nedoriţi, ascunse sau ucise în faşă, pentru că tulbură prea mult sensibilităţile şi umorile timpului în care s-au născut. Aşa s-a întîmplat şi cu istoria a doi fraţi, Teodor şi Avisalon, care, la fel ca şi trupurile celor doi, a fost hăituită şi în final ucisă, arsă şi îngropată.

De departe, de pe Valea Drăganului din Apuseni, din curtea hanului unde am poposit la apusul zilei de 5 iulie 2011 alături de Ghiţă Petrov, Paul Scrobotă şi Horaţiu Groza, cei trei arheologi cu care, de la o vreme, străbat satele şi munţii în căutarea morţilor fără cruce, pădurea părea o pată neagră sub cerul violet. Un loc straniu şi trist, pe care l-am cercetat cu o strîngere de inimă. Poate şi pentru că ştiam povestea. Totul începuse cu un an şi ceva înainte, cînd, pe 3 iunie 2010, un anume Teodor Constantin Şuşman din Cernavodă ne-a scris istorisindu-ne această poveste a bunicului Teodor şi a unchilor săi Teodor şi Avisalon, pe care nu i-a cunoscut. Noi cunoşteam numai versiunea Securităţii, care i-a urmărit pe cei trei şi nu şi-a găsit liniştea pînă ce nu

i-a ucis. Osemintele tatălui lor, Teodor, le găsiserăm cu un an în urmă. Acum reveniserăm în căutarea copiilor săi.

Aici, în „raiul lui Şuşman", cum i se spunea locului, cei cinci copii ai săi au avut parte de zăpezi, flori, jocuri şi bucuriile vîrstei de aur, care pentru ei cred că a fost cu totul lipsită de griji. Dar aici istoria are un nod în gît şi tace, rămîne ca fiecare să-şi imagineze acea copilărie. Am revăzut această poiană a Raiului lui Şuşman. Culcat pe spate în iarba rece a dimineţii, am privit acelaşi cer ca şi ei. În jur nu mai e nimic. Livada a fost distrusă, casa a fost arsă (stau chiar deasupra ruinelor ei, năpădite de iarbă), stupii şi roiurile de albine sînt toate în trecut. A rămas doar un nuc bătrîn, care se usucă – printre ultimii plantaţi de Şuşman, nu departe de locul unde s-ar fi aflat poarta în acest rai al său, devenit în timp parte a pădurii. O poiană stranie, asupra căreia pluteşte un blestem.

Totul s-a spulberat în anul 1948, cînd asupra familiei Şuşman s-a năpustit cealaltă istorie, a „timpurilor noi", cu armele ei. Nesupunîndu-se politicii regimului de democraţie populară, rămînînd deci credincios tradiţiei locului şi nevoind să părăsească lumea sa pentru cea nouă, Teodor Şuşman era în continuare prestigiosul şi autoritarul „rege al moţilor", pentru care cei cîţiva parveniţi ai noii puteri care îi luaseră locul, din familiile Paşcu şi Boc, nu aveau arme. Dar noul regim avea. Înaintea iminentei sale arestări, a luat calea codrului, în august 1948, alături de cei trei fii mai mari şi de cîţiva ţărani, ameninţaţi şi ei de represaliile Securităţii. Nu povestesc aici istoria acestui grup de nefericiţi, vînaţi şi ucişi sau arestaţi rînd pe rînd, căci această poveste nu este despre ei. Teodor Şuşman a fost ucis de Securitate în 15 decembrie 1951. Înainte de a fi omorît, raiul său devenise iad. Casa îi fusese ocupată de securişti şi miliţieni. Zilnic auzea vaietele soţiei, plînsetele copilului celui mic, Emilian, dar îi stăruiau în urechi mai ales strigătele Romulicăi, singura sa fată: „Ajută-mă, tată, că mă necinstesc miliţienii...".

Curînd, în casa transformată în sediu al Securităţii au fost aduşi spre a fi anchetaţi toţi cei care îl ajutaseră. A auzit şi

gemetele lor, mai ales pe cele ale bunului său prieten Onuț Abrudan, aproape omorît în bătaie și apoi ucis chiar lîngă poartă, cu o rafală de armă, lîngă acel nuc, pe atunci încă tînăr. Osemintele lui Teodor le-am găsit în iunie 2010 într-o rîpă din marginea raiului său, năpădită de un lăstăriș înalt. Fusese împușcat cu șase gloanțe, dintre care unul în cap, și apoi aruncat într-o groapă puțin adîncă, pe burtă, cu un bolovan mare peste el, spre a nu se mai ridica niciodată. Dar s-a ridicat și acum este îngropat cu toată cinstea de urmașii săi.

După ce am descoperit împreună cu colegii mei rămășițele lui Teodor Șușman, nepotul său Teodor Constantin, cum spuneam la început, ne-a scris și ne-a rugat să încercăm să-i găsim și pe unchii săi, Teodor și Avisalon, doi dintre cei trei băieți care și-au urmat tatăl pe cărările muntelui Vlădeasa și prin părțile Huedinului și care au fost uciși în 1958, la șapte ani după tatăl lor. Cel de-al treilea dintre feciorii lui Șușman, Traian, fusese arestat de Securitate cu zece ani mai devreme și condamnat la 25 de ani de temniță. A murit în 2011 la Iași, mulțumit că își îngropase creștinește tatăl și rugîndu-l cu ultimele puteri pe Ghiță Petrov să-i găsească și frații. Ghiță a cutreierat mult aceste locuri și a vorbit cu zeci de bătrîni. În îndelungatele sale peregrinări prin satele de munte din zonă a aflat cu greu cîte ceva. Bătrînii tac și acum, retrăind spaimele timpurilor trecute, iar tinerii nu știu – nu li s-a povestit nimic, din cauza acelorași spaime. Securitatea e încă vie în partea locului, unde urmașii celor care i-au năpăstuit ca reprezentanți ai „puterii populare" le conduc și astăzi destinele – și, dacă e să ne gîndim la familia Boc din Răchițele, nu numai lor. Totuși, Petrov a reușit să stabilească cu aproximație posibilul loc al mormîntului comun, unde Teodor și Avisalon își așteaptă crucea. Așa se face că priveam, cu o înfiorare provocată nu doar de apusul acelei zile de 5 iulie, de la marginea satului Tranișu din Valea Drăganului spre poalele munților Vlădeasa, spre o pădure tainică, sub un cer violet.

Teodor și Avisalon s-au născut în satul Răchițele, acolo, în „raiul lui Șușman". Conform actelor de stare civilă, Șușman Teodor,

fiul lui Teodor şi al Ecaterinei, s-a născut la 1 octombrie 1923, iar Şuşman Avisalon la 27 aprilie 1928. Nici unul dintre ei nu a apucat să se căsătorească. După uciderea tatălui au colindat munţii, întotdeauna cu Securitatea pe urme. E o minune că au rezistat atît de multă vreme, cu toate eforturile unei întregi şi atotputernice instituţii de a-i prinde ori de a-i ucide. Oamenii i-au ajutat deseori. Teodor, un tînăr cu şcoală, bacalaureat, arătos ca tatăl său, dar mai firav, după cum îl descriu bătrînele din partea locului, cu o sclipire nostalgică în ochi, deprinsese meşteşugul picturii de icoane. Pe toată Valea Drăganului şi în părţile Huedinului, unde se mai află prin case bătrîneşti sfinţi pictaţi cu vopseluri pe sticlă, nu e ştiut ca Teodor Şuşman, ci ca Petrea al Icoanelor. Fratele lui mai mic, Avisalon, înalt şi bine făcut, dar fără prea multă şcoală, agonisea şi el cîte ceva din munca cu ziua pe la oameni, fiind ţapinar şi cosaş iscusit. Trăiau prin grajdurile de pe munte ale oamenilor cu voia şi ştiinţa acestora, primind şi cîte ceva de-ale gurii. Nimeni nu întreba prea multe şi nici ei nu vorbeau despre sine. Cînd simţeau că în jurul lor se ţese o plasă cît de subţire şi iscoditoare, se făceau nevăzuţi, plecînd în alt cătun, cît mai departe de cel în care stătuseră pînă atunci. Aşa a mers pînă în zorii zilei de 2 februarie 1958. Căci, în cele din urmă, s-a aflat unde se adăposteau, din cauza unui cioban, care îi cunoştea din vremea cînd aveau adevăratele lor nume, dar şi a ţuicilor cu care fusese îmbiat de un informator al Securităţii la bufetul gării din Cîmpeni.

Încă din crugul nopţii, omătul moale şi nu prea gros aşezat pe dealurile care mărginesc Valea Drăganului era strivit de zeci şi zeci de perechi de bocanci cazoni. Securitatea Regiunii Cluj detaşase în această parte a munţilor Vlădeasa trupele Batalionului de Securitate din localitatea Floreşti de lîngă Cluj, pentru a-i încolţi pe cei doi fraţi. Nu mai puţin de şapte camioane ticsite de soldaţi şi însoţite de maşini de teren ale „cadrelor" s-au oprit atunci la cîţiva kilometri de hotarul comunei Tranişu. De aici au urcat în tăcere spre cătunul Tranişu. Asudat în tăcerea nopţii, maiorul Ioan Moraru, locţiitorul şefului Direcţiei de Securitate a

Regiunii Cluj, însoţea trupele. Porthartul îi atîrna caraghios, pînă spre genunchi. Sîsîia din cînd în cînd, cu o căutătură cruntă, către vreunul care îşi lovea catarama rucsacului cu patul puştii sau către acea parte a şirului de soldaţi de unde se auzea trosnetul vreunei crengi rupte sau alt zgomot. Noaptea îi ajuta. Pe cerul violet, nici urmă de lună.

Teodor şi Avisalon dormeau, adăpostiţi în grajdul gospodăriei lui Romul Florea, de pe Dealul Micii. Nu putem şti ce au visat. Istoria a reţinut cele ce urmează: în jurul orei cinci şi jumătate, casa lui Romul Florea a fost înconjurată. Trezit din somn sub ameninţarea armelor, cu toţi ai săi, acesta a fost crunt bătut, dar nu a spus nimic despre locul unde se aflau cei doi. Strigătele lui, plînsetele copiilor şi ale soţiei i-au smuls pe fraţii Şuşman din acele neştiute vise. S-au adîncit în fînul din podul grajdului. Totul era întors şi cercetat, la ordinele maiorului Moraru, din ce în ce mai istovit de furie şi neputinţă. Pe la opt şi jumătate, un înger negru a coborît asupra sa. „Ia daţi tot fînul jos din pod", s-a răstit la soldaţii asudaţi, cu tot frigul din zori.

În momentul în care soldaţii s-au apropiat din nou de gura podului, Teodor şi Avisalon au deschis focul. Ca şi tatăl lor, nu voiau să cadă vii în mîna securiştilor. După cum sună raportul Securităţii asupra acţiunii, a urmat un schimb de focuri care a durat aproape două ore, timp în care echipe ale Securităţii au luat în zadar cu asalt grajdul. „Daţi-le foc", a ordonat sec maiorul Moraru, cu acel înger negru încă deasupra capului său încins de furie şi ură. Flăcările au cuprins repede totul, iar riposta lui Teodor şi Avisalon a încetat pentru totdeauna. Nu s-a auzit nici un strigăt în vreme ce fînul uscat ardea ca o torţă, topind furia şi ura maiorului odată cu carnea celor doi fraţi, în nechezatul cailor şi mugetul vitelor înnebunite de spaimă şi durere, alături de care fraţii au ars.

A doua zi în zori, cadavrele lor carbonizate au fost luate din ruinele fumegînde şi aşezate, din ordinul maiorului, la cîţiva paşi de acestea. Documentele oficiale afirmă că morţii au fost identificaţi în prezenţa unui procuror şi că s-a făcut o autopsie,

care a stabilit că „bandiţii au ars de vii". Cadavrele arse au fost expuse timp de şapte zile lîngă casa familiei Florea, pe un pat de fîn. Au fost apoi aruncate într-o groapă săpată de soldaţi în pădurea din apropiere, sub un cer violet.

Dacă ar fi fost să-i găsim pe cei doi în acea pădure la începutul verii acestui an, rămăşiţele lor ar fi fost, la dorinţa familiei, reînhumate pe Valea Firii, unde se aflase „raiul lui Şuşman" şi unde tatăl îşi aşteaptă feciorii. Dar pe Teodor şi Avisalon nu i-am găsit, cu toate că am săpat nu mai puţin de unsprezece gropi în acea pădure, la rădăcina a tot atîtea buturugi de paltin, după cum se spune că e însemnat locul. De fapt, cei doi nici nu au murit – oficial, ei sînt în viaţă: nici o autoritate a vreunei administraţii locale nu a eliberat pe numele lor un certificat de deces. S-au ascuns doar pe undeva, în acei munţi, însoţindu-l pe tatăl lor. După cîteva zile istovitoare de căutări, l-am rugat pe preotul Viorel Bănuţ din Huedin, care ne însoţise pe tot parcursul căutărilor, ca măcar de o rugăciune să aibă parte sufletele pîrjolite ale celor doi fraţi. În sunetele ecteniei, priveam la cerul de astă dată înalt, la marginea unei păduri de astă dată nespus de frumoase.

Insula

Era într-adevăr o vară tîrzie – iarba devenise tăioasă şi uscătivă, iar cerul era de un albastru adînc. Pe insulă părea că nimic nu mişcă – abia departe de drum, în zare, mogîldeţe ce puteau fi oameni sau animale se deplasau chiar sub linia orizontului. Cînd şi cînd, de la drumul care odată a fost aşternut cu o pătură de asfalt, zdrobită însă între timp de generaţii de tractorişti ce aleargă spre un nou cîmp spre a-şi „face norma", o scurtă „şosea" laterală duce către clădiri în paragină: fie blocuri cu două etaje ale căror ferestre, cu orbite goale, arată privirii urzici crescînd înăuntru, sub tavane sparte, fie stîlpi de beton care înconjoară înalte blocuri cenuşii.

Pe la începuturile sale, Insula Mare a Brăilei se numea „Baltă": aici erau mici istmuri cu păşuni, care se inundau deseori toamna şi primăvara, dar cu locuri ferite şi multe ierburi uscate, pe care oile aveau ştiinţa şi răbdarea să le găsească sub zăpada rispită de vînt. Tocmai de aceea, cei care s-au statornicit în aceste locuri mărginite de stufărişuri şi bălţi şi apărate de apele adînci ale Dunării pe la finele veacului al XIX-lea au fost oierii veniţi cu turmele la iernat dinspre Ardeal. Izolarea şi sălbăticia au făcut aici un mic, sălbatic şi cam neprimitor rai pentru cei care, din diferite motive, voiau să scape de lume şi de autorităţile ei. Printr-un paradox adesea întîlnit în istorie, tocmai vechii plauri primitori pentru toţi, în lipsa oricărei autorităţi, au devenit un simbol al autorităţii. Pămînturile sînt prin aceste părţi atît de mănoase, încît datorită digurilor care le feresc de inundaţii au putut da şi două recolte pe an la anumite culturi. Din acest motiv,

începînd cu 1950, în colţul sudic al insulei, între Frecăţei şi Măraşu, două vechi foste cătune de oieri, a luat naştere un imens GAS – o gospodările agricolă de stat a Ministerului Afacerilor Interne. În fostele stîne ale ciobanilor alungaţi şi în locul turmelor lor risipite au fost aduşi deţinuţi politici, care lucrau fie la îndiguiri, fie la „grădină", adică la cultivarea legumelor destinate tocmai celor care îi ţineau închişi în cadrul GAS-MAI Salcia. Cei mai mulţi deţinuţi au murit în februarie 1953, cînd, după un ger grozav şi apoi un dezgheţ, sloiurile de pe Dunăre au luat-o la vale şi digurile neterminate nu le-au putut ţine calea. Oamenii s-ar fi putut salva, dar au fost puşi să facă dig din trupurile lor, un dig viu, pentru a apăra de apă şi gheaţă cîmpurile cu răsaduri de legume ale Ministerului Afacerilor Interne. Cei mai în vîrstă sau deja bolnavi dintre deţinuţi nu au putut supravieţui acestei încercări, iar alţii au murit mai apoi, după alte asemenea nenorociri, îngroşînd pămîntul insulei cu oasele lor.

Între cei morţi s-a numărat şi un preot din Iaşi. Peste ani, în 1973, văduva şi fiica sa, pe care nu apucase să o vadă şi care ajunsese studentă la medicină, au venit aici să-i caute mormîntul. L-au găsit cu ajutorul unui căruţaş din Salcia, care lucrase în acei nefericiţi ani la gospodăria Ministerului Afacerilor Interne şi era solicitat, cînd şi cînd, să-i transporte şi pe cei morţi în afara lagărelor şi să aştepte, păzit şi el de gardieni, pînă cînd alţi deţinuţi săpau gropile la lumina felinarelor. Om cu frica lui Dumnezeu, căruţaşul şi-a notat fiecare dintre aceste încercări prin care a trecut, precum şi locurile şi numele celor îngropaţi. Gropile se săpau departe, în afara digurilor care păzeau insula de furia Dunării, şi tocmai de aceea mulţi dintre cei morţi au mai sfîrşit o dată, înghiţiţi de ape. Oasele preotului au avut însă o altă soartă. Scoase dintr-o pădurice de plopi crescută peste mormîntul său şi al altora de soţia şi de fiica sa, cu ajutorul căruţaşului care le arătase locul tot la lumina unui felinar, au fost spălate în apa fluviului, învelite în ziare şi aşezate cu grijă într-un rucsac, sub cîteva pălării de floarea-soarelui. Apoi, sub acelaşi cer de vară tîrzie, cele două au plecat către casă pe

singurul drum ce străbate insula de la un capăt la altul, străjuit pe atunci de linii de sîrmă ghimpată, de blocurile vopsite în alb-galben ale „cadrelor" şi de lagărele mai noi ale deţinuţilor de drept comun din timpul „făuririi societăţii socialiste multilateral dezvoltate". Căruţaşul a rămas pînă astăzi cu credinţa că, dacă această insulă unde îşi duce traiul, apărată de ape prin diguri sub care zac sufletele miilor de morţi, n-ar fi fost atît de mănoasă încît să dea două recolte pe an, acea tînără studentă şi mama ei n-ar fi plîns atît de adînc şi cutremurător, tulburînd liniştea nopţii, acoperind valurile Dunării care înconjoară ostrovul şi pe vecie sufletul său.

Orbirea

Pe 8 august 1949 mai mulţi ţărani din Miercurea Nirajului s-au adunat la sfîrşitul slujbei de duminică în faţa bisericii reformate, cerîndu-le ca întotdeauna preotului, notarului sau celor cu carte să îi dumirească: de ce nu mai pot să-şi ducă grîul acasă şi trebuie să-l treiere neapărat la arie, de unde să plece nu cu căruţa, ci doar cu o desagă, pentru că restul li-l ia „statul"? Apoi s-au dus către sediul „preturii", pentru că dreptatea nu mai era atunci nici a lui Dumnezeu, nici a înţelepţilor. Marea majoritate a localnicilor, ţărani maghiari, nu prea pricepeau de unde le vine necazul: dacă este o răzbunare a românilor, atunci de ce prim-pretorul de plasă Nagy, în loc să dea faţa cu ei, a fugit prin porumb? Spiritele s-au aprins, ca întotdeauna cînd mai mulţi oameni la un loc îşi dau seama dintr-odată că li se face o nedreptate. Scandalul s-a potolit cu greu. Nagy, pretorul plasei, a găsit o maşină de ocazie spre Tîrgu-Mureş. Ajuns la Prefectură, i-a povestit secretarului Ady Laszlo ce se petrecea în comună şi prin el a obţinut telefonic de la Ministerul Agriculturii o aprobare de „exceptare" a ţăranilor din Miercurea Nirajului de la „treieratul la arie". Oamenii îşi puteau duce deocamdată grîul în propriile hambare. „Exceptarea", ca orice minune, a durat trei zile, dar, spre deosebire de minuni, a fost scumpă.

Ştefan şi Iosif Kacso au participat la micul miting din faţa bisericii. Iosif, fiul, povesteşte: „Pe atunci, eu eram căsătorit şi aveam doi copii. În noaptea de 9 spre 10 august 1949 am fost ridicaţi cu familiile noastre de către organele de Securitate şi transportaţi cu dubele în Tîrgu-Mureş. Eram opt oameni. Din

arest, după vreo trei ore, tata a fost luat la anchetă, dar nu l-au mai adus înapoi. Peste două zile am fost eliberați. Eram bătuți și speriați foarte tare. Ajunși în sat cu o căruță, am aflat că securiștii l-au împușcat pe tata și l-au îngropat într-un lan de cînepă. Nu putea fi împușcat pe motiv că ar fi încercat să fugă de sub escortă, cum au zis ei: avea 68 de ani, piciorul și mîna stîngi anchilozate și nu putea merge decît în baston. Gospodăriile ne-au fost confiscate, iar noi am fost deportați". Ștefan Kacso fusese împușcat în zori; vestea s-a întins în comună și oamenii s-au zăvorît în casele lor cu porți înalte.

În zilele noastre, pus în fața dreptății lumii, reprezentată de un procuror plictisit, Lazar Nagy, fostul prim-pretor de plasă, care a văzut cum Ady Laszlo de la Prefectură, cel cu „exceptarea" de trei zile, a ajuns apoi ministru adjunct la Interne (prilej cu care și-a zis Ladislau), dar a apucat să vadă și căderea comunismului, socotește că e mai bine să-și amintească ceea ce știe: „Cînd am aflat de executarea lui Kacso, m-am urcat pe bicicletă și m-am dus la ieșirea din sat. Acolo, în șanțul din marginea șoselei care duce la Tîrgu-Mureș, bătrînul zăcea răsturnat pe spate. Era împușcat în cap, în mijlocul frunții. Cadavrul îl păzea un milițian înarmat, care nu m-a lăsat să mă apropii. Mai tîrziu a fost depus într-un sicriu din cele pregătite pentru reînhumarea la Tîrgu-Mureș a soldaților sovietici căzuți la Miercurea Nirajului". Ca să-l îngroape, securiștii i-au adus în noaptea următoare pe „chiaburii satului". Înfricoșați, aceștia au săpat o groapă mare în mijlocul cîmpului, sub o ploaie de pumni și lovituri cu patul armei. Se gîndeau (și erau lăsați să înțeleagă asta) că vor fi uciși și ei. Apoi, cînd totul s-a terminat, au fost puși să așeze brazdele la loc peste mort, în așa fel încît mormîntul să nu poată fi recunoscut. A treia zi, sătenii au dus grîul „exceptat" înapoi la arie. Peste un an, în casa celui ucis se inaugura sediul Gospodăriei Agricole de Producție.

După 1989, familia lui Ștefan a cerut autorităților ca acesta să fie și el reînhumat, precum soldații sovietici de la care „împrumutase" în urmă cu mai bine de o jumătate de veac un

sicriu. Procedurile au fost îndeplinite legal: exista o cerere în regulă pentru deshumare şi locul lui de veci era păstrat în cimitirul bisericii reformate din comună. Numai că victima nu a fost de acord cu dreptatea timbrată fiscal a acestei lumi. Pe 2 aprilie 1992, într-o joi, la amiază, am fost martor la această întîmplare. Procurorul, din ce în ce mai plictisit, şi doi poliţişti serviabili, cam stingheri în mijlocul unui grup de tineri înarmaţi cu lopeţi, însoţiţi de preot, au ocupat cîmpul de la marginea comunei. Tinerii au început să sape cu sîrg acolo unde indica un bătrîn. Cîteva femei plîngeau la marginea gropii abia începute, unii se contraziceau asupra locului exact în care zăcea Ştefan Kacso şi tinerii continuau să sape cu tragere de inimă. După cîteva ceasuri, cîmpul era presărat cu gropi, dar dreptatea lumii continua să fie bine ascunsă. L-am văzut pe Sandor Bodoni, de 90 de ani, singurul supravieţuitor dintre chiaburii puşi să-l îngroape în '49 pe cel ucis, cum se plimbă pe cîmp urmat de tot mai puţini oameni, neputincios şi cu ochii în lacrimi. Era orb.

Casa Popoului
O poveste adevărată

A fost odată, pe cînd secera s-a certat cu ciocanul, pe cînd prin cotloanele guvernului Roman se auzeau cuvinte precum „implementare", „model suedez", „MEBO", „varianta Cojocaru de privatizare" *versus* „Anghel Rugină", pe cînd puricele comunist se potcovea cu un front şi vreo 2.000 de partiduleţe a cîte 251 de membri bucata, pe cînd jamboanele de porc zburdau prin galantare şi pe străzi curgeau rîuri de Bonibon, pantofi Gregorio Rizo şi ţigări Bastos, pe cînd paraiul se vindea şi se cumpăra pe bulevardul Magheru de pe lăzi de carton încropite în tot atîtea sereleuri, pe cînd Copos fabrica primele savarine, miliardarii din top 300 le mîncau şi toată lumea era fericită, distrîndu-se de minune la mitinguri, mineriade şi şedinţele CPUN cu Dinescu şi Nica Leon, a fost deci în acele vremuri un domn militar, fost tovarăş locotenent-colonel în armata lui Nicolae Ceauşescu. El trăia acum într-o pădure de table şi epoleţi, numită Direcţia de Cultură, alături de alte făpturi la fel de tăcute, plimbînd prin tot locul hîrtii peste care se aşterneau zilnic pulberile fine ale nostalgiei. Omul nostru semăna cu aceia printre care îşi trăia zilele şi care purtau asupra lor o grea osîndă: ziua rîdeau, dansau şi aplaudau, arzînd în public carnete roşii de partid, iar noaptea le adunau pios cenuşa, udînd-o cu lacrimi. Totuşi, el nu era cu totul şi cu totul asemenea lor. Şi lucrurile au mers aşa pînă într-o zi, cînd am ajuns – printr-o întîmplare cum Sfînta Vineri orînduieşte şi osteneşte să se petreacă – să îl cunosc şi să aflu la ceas de seară povestea pe care v-o istorisesc mai jos.

Tovarăşul cu pricina, devenit, asemenea tuturor tovarăşilor, domn într-o singură noapte, avea, Dumnezeu să-l ierte, căci a murit între timp, ceva ştaif. Absolvent de istorie, fusese „calibrat" în istoric militar, la dispoziţia unităţii speciale de istorie militară a poporului român de sub comanda generalului Ilie Ceauşescu, o unitate devotată patriei şi partidului şi însărcinată cu elaborarea celei-mai-adevărate-şi-măreţe-istorii-unice-incontestabile-a-multi-milenarului-popor-român-şi-veşnicului-său-secretar-general-al-partidului-şi aşa-mai-departe. După o vreme, dovedindu-se mai leneş în epitete ornante, a fost trimis la munca de teren, adică de secretar de partid al unităţii militare care construia, sub ochii uluiţi şi roşii de praf şi de foame ai bucureştenilor, măreaţa Casă a Poporului. La vremea în care tovarăşul cu pricina a fost trimis acolo să însufleţească masele ofilite de muncă şi frig, lucrau în medie, zilnic, peste 4.000 de oameni, concentraţi în armată la arma lopată-mistrie şi altele asemenea, luaţi cu anasîna de lîngă familiile lor pentru a clădi, neplătiţi, în cea mai fină marmură Casa. Tot în acea vreme, pentru că tovarăşul Ceauşescu avea o problemă cu vederea în spaţiu la scară, se construiau săptămînal turle de carton în mărime naturală ale Casei Poporului, care peste noapte se ridicau şi peste zi se dărîmau, nefiind nici una pe placul Conducătorului iubit. Şi se mai întîmplau pe acel şantier, după cum mi-a istorisit tovarăşul locotenent-colonel, multe lucruri de toată minunea.

În acele locuri nu existau toalete deoarece, în elanul lor creator, arhitecţii şi specialiştii, orbiţi de sacra misiune de ridicare a Templului, în frunte cu tovarăşa Anca Petrescu, nu le prevăzuseră în organizarea de şantier. Astfel că, de fapt, principala misiune a tovarăşului secretar de partid şi a altor 70 de maiori şi colonei, başca un general, însoţiţi de o mînă de soldaţi credincioşi, era aceasta: prindeau de veste cînd tovarăşul Ceauşescu urma să vină în inspecţie şi purcedeau degrabă, cu găleţi şi cu lopăţele de campanie, să adune şi să dosească rahaţii risipiţi prin cotloanele Casei Poporului. Fără îndoială, din cauza munţilor de fasole şi varză digeraţi seară de seară de 4.000 de oameni,

misiunea de a nu deranja simţurile olfactive şi vederea tovarăşului secretar general în contactul de neimaginat cu rahatul altuia nu ar fi reuşit dacă nu ar fi fost sprijiniţi colegial de securiştii din Direcţia a V-a, care cam ghiceau ori ştiau pe unde avea să-şi abată Măreţul Conducător indicaţiile. Toate au mers ca pe roate pînă cînd, într-o zi, tovarăşul Ceauşescu a vrut să i se deschidă nişte uşi imense, sculptate în lemn, care dădeau spre cea mai mare încăpere a Casei sale – livingul unde este acum Camera Deputaţilor. Nu a funcţionat nici o împotrivire, aşa că uşile au fost deschise. În mijlocul sălii pline de moloz, cu saci rupţi de ciment şi cu resturi de cofraje, caporalul rezervist Tănăsie Marinel din Pieleşti, Teleorman, de meserie fierar-betonist, se afla în plină activitate de procesare a fasolei de-cu-seară, într-o acustică pe deplin corespunzătoare şi regulamentară, dar într-o ţinută care lăsa de dorit, ca şi poziţia spate-ghemuit către Comandantul Suprem. Spre cinstea sa şi spaima schimbată în mirare din ochii la fel măriţi ca ai neştiutorului caporal Tănăsie, dar din alte pricini, ai maiorilor, coloneilor, generalului şi gărzii sale, Ceauşescu a ordonat pe un ton scăzut să se închidă ditamai uşa şi s-a retras cu discreţia cuvenită.

Anii au trecut. Colonelul care mi-a istorisit această poveste s-a pensionat. Am mai apucat în cîteva rînduri să povestim, pînă cînd un infarct i-a stins pe veci toate amărăciunile. S-a stins în istorie de mult şi acea dimineaţă de toamnă a anului 1988, cînd caporalul Tănăsie scremea micul imn de glorie închinat stomacului său şi îl încununa cu o ofrandă pe măsură, depusă în cea mai mare sală a Casei Poporului. Toate s-au schimbat. Caporalul, întors acasă, s-a apucat straşnic de băut, nevasta l-a lăsat şi el a murit prin 1992 de ciroză la Tîrgu Cărbuneşti, fără să afle vreodată ce măreaţă privire se aţintise asupra poporului său. Ofiţerii, securiştii, cei 4.000 de muncitori aflaţi în concentrare s-au risipit fiecare încotro după destin, în viaţa, faptele şi săvîrşirea lor. Încetul cu încetul, Casa a devenit Palat. Sala a fost mobilată cu băncuţe şi lampadare mari de cristal. Acolo ne trimitem aleşii.

România lor

Un regim totalitar nu poate supraviețui fără propagandă. Operațiunea de substituire a adevărului a fost riguros organizată, prin intermediul presei controlate de partid și al unui vast aparat birocratic de scribi-activiști din toate eșaloanele puterii, coordonați de Secția de propagandă a Comitetului Central. Ei au condus vreme de un deceniu, și după ce l-au executat pe Ceaușescu, România. Ion Iliescu, președintele țării în trei mandate, a fost chiar secretarul acestei Secții de propagandă, imediat după instalarea lui Ceaușescu la putere. Adrian Năstase, devenit și el prim-ministru, milita asiduu înainte de 1989 pentru „neamestecul în treburile interne", acoperind încălcarea flagrantă a drepturilor omului în România, la adăpostul ideii de suveranitate: „Drepturile omului reprezintă *drepturi cu conținut variabil* – susținea el –, conținutul lor concret definindu-se în spațiul național"; „În realitate, individul nu are drepturi internaționale. Dacă individul are anumite libertăți, acestea nu sînt opozabile decît statului al cărui cetățean este", scria marele „specialist" în drepturile internaționale ale omului. Hildegard Puwak (care semna pe atunci Hilde Puwak în *Era socialistă*), fosta noastră responsabilă cu integrarea, ale cărei fonduri le-a delapidat, era și ea de părere la începutul anilor '80, într-o serie de articole, că românii mănîncă prea mult și că „menținerea și chiar reducerea valorii energetice a consumului alimentar zilnic" erau o „măsură de combatere" a infarctului și a diabetului. Și așa mai departe...

România *lor*, România activiștilor și propagandiștilor comuniști descrisă în paginile propagandei din anii '70-'80, este aceeași

cu „societatea socialistă multilateral dezvoltată", construită împotriva firii şi a voinţei restului oamenilor. O ţară în care singurele cuvinte permise erau cele de preamărire a Conducătorului şi a regimului, în care ceasurile ni se numărau în zile-muncă, în care dominau apăsători cei trei „f" care domniseră şi în puşcăriile politice comuniste: foamea, frigul şi frica. România *lor* nu se întîlnea cu România noastră nici măcar la cozi, unde se aşezau doar ca să audă ce mai spune lumea: ei se aprovizionau din magazine speciale. România *lor* fugărea ţăranii încărcaţi cu sacoşe cu pîini prin gări şi pe şosele pentru a depista „traficul ilegal de alimente", o infracţiune nici măcar prevăzută de Codul Penal. România noastră intra prin Alimentare, contemplînd picioare de porc, conserve de mazăre, apă minerală medicinală, oţet şi creveţi vietnamezi. România *lor* sărbătorea victorie după victorie în construirea socialismului; România noastră abandona copii în maternităţi şi se aşeza la coadă pentru raţia lunară de zahăr, ulei şi benzină. România *lor* ne anunţa cu mare pompă că Institutul de Cercetări Chimice Bucureşti condus de tovarăşa savant de renume mondial Elena Ceauşescu va introduce în fabricaţie *carnea tocată artificială*. Mii de tone de şuncă sintetică fuseseră deja livrate pe piaţă, fără ca România noastră să se atingă de ea, mirosea a petrol şi nu reuşiseră încă să populeze întreaga ţară cu „înlocuitori" de români, deşi fabricaseră cu succes înlocuitorii de carne. România *lor* programase să ne hrănească pe toţi în microcantine: în capitală se construiau uriaşele „circuri ale foamei", iar în ţară singurele magazine din care se mai putea procura hrană erau celebrele magazine „Gospodina". Îmi aduc aminte cu durere lacrimile surorii mele după ce cumpărase, stînd o oră şi jumătate la o coadă la un asemenea magazin din Braşov, chifteluţe din peşte, pe care nu le-am putut mînca pentru că nimerise unele făcute numai din solzi tocaţi. România *lor* ne oferea acele semipreparate sau preparate culinare după „reţetele" profesorului Mincu popularizate de Hilde Puwak: stăteam la rînd la chifteluţele de stavrid în care peştele era tocat cu tot cu cap şi coadă, oferite generos cu garnitură de piure din

fulgi de cartofi, pe tăviţe de carton, dar nu mai mult de două porţii pentru o persoană. Alături, la librăria în vitrina căreia domneau „Omagiul" tovarăşului şi operele lui în coperţi roşii şi la Alimentara, la alte două cozi, România noastră cumpăra hîrtie igienică şi *Cel mai iubit dintre pămînteni* la pachet cu *Prelucrarea prin aşchiere*. România *lor* era o ţară de primă importanţă în lume, apăra pacea mondială şi milita pentru dezarmare, fiind o mare putere politică în care oamenii muncii stau strîns uniţi în jurul partidului. România noastră nu-şi găsea pacea: îngropa bătrîni stinşi de frig şi foame în casele lor şi aduna în orfelinate copiii abandonaţi prin maternităţi.

Diferenţele s-au păstrat pînă astăzi. România a rămas *a lor*, privatizată la metru, vîndută la bucată sau cu tona, de la copii la fierul vechi. România *lor* are putere şi neruşinare. România *noastră* îi ascultă încă înmărmurită afirmînd cu seninătate că întotdeauna ei şi-au iubit şi apărat ţara; de noi înşine, fireşte.

Moşierii în căruţă şi capitaliştii pe bicicletă

În 1998 Adrian Năstase afirmase că în perioada interbelică doar 5% din populaţie stăpînea nu mai puţin de 92% din avuţia naţională. Reitera astfel pericolul votării de către Convenţia Democrată, care îi reprezenta pe „foştii moşieri şi proprietari de fabrici", a pachetului de legi ale proprietăţii, care ameninţa „avuţia naţională". România riscă, spunea el, să intre pe mîna cîtorva descendenţi ai burgheziei şi moşierimii, ale căror drepturi vor fi astfel restaurate. Năstase miza pe retrezirea sentimentului de ură de clasă, cultivat de comunişti în perioada cuceririi şi consolidării puterii lor în România. Normalitatea relaţiilor interumane a fost atunci abolită tocmai printr-un astfel de discurs, care îi cerea ţăranului să-l urască pe moşier, iar muncitorului să-i distrugă pe capitalişti. În acea epocă, individualitatea s-a contopit în „mase", iar proprietatea în „bun al întregului popor". Pentru mine a fost surprinzător că aprecierile tipice doctrinei comuniste conservatoare de tip stalinist nu au venit de la Ion Iliescu, format şi maturizat politic în anii '50 în această doctrină, ci din partea lui Năstase, socotit atunci printre reformatorii partidului moştenitor al comunismului. Îndreptată, în fond, împotriva proprietăţii, „demascarea" la care recurgea el arăta într-un fel că acest partid nu se desprinsese de dorinţa de a restaura un „comunism cu faţă umană" în România. Norocul că am scăpat de aşa ceva se datorează exclusiv evoluţiilor internaţionale care au forţat România ultimului mandat al lui Iliescu

să se îndrepte spre NATO şi Uniunea Europeană. Fostul „aliat" de la Răsărit, Federaţia Rusă, ne devenise adversar.

Apelul lui Adrian Năstase la istorie miza pe faptul că, vreme de o jumătate de veac, generaţii întregi de români au învăţat o istorie a perioadei interbelice zugrăvită în cele mai negre culori posibile şi că aceia care ar mai fi putut spune adevărul au fost băgaţi în închisori, unde mulţi au şi sfîrşit. Năstase propaga o imagine cu totul falsă despre trecut. Tonul său sentenţios, exactitatea procentelor vehiculate (dar nu şi a sursei) au fost artificiile acestei construcţii pur propagandistice îndreptate împotriva proprietăţii, deşi el însuşi devenise mare proprietar a nu mai puţin de şase case. România interbelică invocată de Adrian Năstase arăta chiar mai rău decît dictatura militară dintr-o ţară bananieră: poporul era robul moşierilor şi al capitaliştilor veroşi, care totalizau un procent de numai 5%, stăpîni direcţi a 92% din pămînturi, fabrici, bogăţiile subsolului ş.a. Nicăieri şi nicicînd în istorie, nici măcar în Egiptul faraonilor, nu a existat o structură a proprietăţii atît de inechitabilă.

De fapt, adevărul era cu totul altul. *Anuarul statistic al României. 1939 şi 1940*, cel de-al doilea anuar scos de Institutul Central de Statistică, sub conducerea lui Sabin Manuilă, care cuprinde date statistice amănunţite comparative privind România între 1921 şi 1937, este departe de a ne arăta o ţară în care milioane de oameni culegeau struguri cu botniţe la gură sau în care muncitori slabi şi palizi, atinşi de tuberculoză, munceau pe mai nimic în uzină, sub ploaia de sudălmi a patronului, care molfăia un trabuc scump cît trei salarii medii pe economie.

Datele statistice din anuar arată că, înainte să fie cotropită de comunişti, România era o ţară de mici proprietari, intrată pe un făgaş normal al evoluţiei, unde oamenii trăiau, în marea lor majoritate, dacă nu prosper, cel puţin decent. În urma recensămîntului din 1930 s-a constatat că, din totalul populaţiei (18.057.000), majoritatea o reprezentau ţăranii: 13.063.200. Raportul dintre populaţia satelor şi întreaga suprafaţă agricolă

poate fi socotit optim, de 1,34 de hectare pe cap de agricultor (incluzînd pădurile, pășunile ș.a.). Prin comparație, în Bulgaria raportul era de 0,89 de hectare de persoană, în vreme ce în Germania era de 1,56. Micile proprietăți agricole ocupau 5.535.000 de hectare, adică 28% din totalul suprafeței agricole, și reprezentau 74,9% din totalul gospodăriilor. Un segment consistent îl ocupau și proprietățile mijlocii, 560.000 de proprietăți între cinci și zece hectare, adică 20% din suprafața agricolă și constituind 17,1% din totalul gospodăriilor. Acestora li se adăugau 180.000 de exploatări agricole ale țăranilor înstăriți, cu terenuri între zece și 20 de hectare (reprezentînd 5,5% din terenul agricol). Marile proprietăți (55.000), limitate prin Reforma agrară din 1921 la maximum 50 de hectare, ocupau numai 7,8% din totalul suprafeței agricole. Restul îl reprezentau domeniile statului sau ale diverselor instituții (Coroana, Casa Școalelor, domeniile parohiale). Aceasta era situația proprietăților agricole la recensămîntul din 1930 și structura de proprietate nu a suferit modificări esențiale în anii interbelici. Așadar, unde sînt moșierii? Chiar și comuniștii, cînd i-au expropriat pe marii proprietari de pămînt, au constatat că de fapt nu mai aveau de-a face decît cu 2.700 de familii, care dețineau maximumul prevăzut de lege, adică 50 de hectare. După terenurile agricole, pădurile jucau un rol extrem de important, constituind pentru gospodăriile mici și mijlocii sursa principală de combustibil și materiale de construcție. Recensămîntul din 1930 numără 7.224.000 de hectare de pădure. Suprafața a scăzut în anii crizei, dar nu dramatic: în 1934 erau 6.448.500 de hectare, iar în 1938 fondul forestier crescuse la 6.584.200. Din totalul pădurilor, ca și în cazul celorlalte terenuri agricole, în jur de 30% erau în posesia statului. Restul era în proprietate individuală sau colectivă (așa-numitele composesorate, păduri obștești cumpărate de locuitorii unui sat și exploatate în comun). Proprietarii de drept au exploatat rațional fondul forestier, iar numărul de infracțiuni silvice s-a menținut redus, în comparație cu situația din zilele noastre.

Gospodăriile agricole mici şi mijlocii au fost în acea epocă coloana vertebrală a economiei româneşti. Aportul la buget a depăşit în mulţi ani evaluările estimate. Astfel, dacă pentru exerciţiul bugetar 1935/1936 se prevăzuseră impozite pe venitul agricol în sumă de 500.000.000 de lei, s-au realizat încasări de 553.000.000 de lei, iar în 1938/1939 excedentul din această sursă bugetară a fost de mai bine de 109 milioane. Nivelul de trai al ţărănimii a variat de la o regiune la alta şi de la un an la altul în funcţie de recoltă şi de evoluţia generală a ţării, menţinîndu-se însă în limitele normalităţii. În gospodăriile ţărăneşti creşteau în 1935 mai bine de 2.000.000 de cai şi 4.000.000 de boi. În acelaşi an, care nu a fost unul de vîrf al economiei româneşti interbelice, s-au numărat în toate exploatările agricole 12.372.390 de oi şi aproape 70.000.000 de păsări de curte. Rar se putea vedea o ogradă, chiar şi a unei gospodării mici, fără căruţă, o vacă de lapte şi cel puţin doi-trei porci, ca să nu mai vorbim de oi şi păsări. Aceasta este realitatea istorică. Dincolo de ea, în 1999 începea ficţiunea politică stalinistă a lui Adrian Năstase, în dispreţul urmaşilor celor mai bine de trei milioane de mici proprietari de pămînt din anii interbelici, cînd marii moşieri de anvergura indicată de liderul PDSR mai existau numai în paginile lui Rebreanu, care descria situaţii de dinaintea Primului Război Mondial şi a reformei agrare, şi în amintirile nostalgice ale unor boieri scăpătaţi.

În ce-i priveşte pe marii „capitalişti", situaţia nu era diferită de cea din agricultură. Datele din *Anuarul statistic al României. 1939 şi 1940* arată modul de structurare a proprietăţii în industrie. Nicăieri nu scrie ce afirma Adrian Năstase despre concentrarea marelui capital în mîinile unei oligarhii restrînse. În structura exerciţiilor bugetare interbelice, impozitele pe venit din industrie şi comerţ s-au păstrat cam la acelaşi nivel cu cel al impozitului pe venitul agricol, majoritatea banilor venind de la întreprinderi mici şi mijlocii, iar impozitul pe salarii era principala sursă de venit la buget. Repartiţia capitalului în industrie

şi comerţ în 1935 arăta că, din totalul de 3.017 societăţi înregistrate, 20,9% erau întreprinderi mici, cu capital de pînă la 1.000.000 de lei, iar cele mijlocii, cu capital de 1.000.000-5.000.000 de lei, reprezentau nu mai puţin de 66,5% din total, avînd 950.000 de angajaţi, dintre care 356.606 au fost recenzaţi, după propriile declaraţii, drept „personal de conducere", adică, după explicaţia anuarului, „cifrele cuprind micii patroni şi meseriaşi pe cont propriu". „Marele capital" număra, în schimb, mai puţin de 700 de societăţi. La fel de sugestive sînt şi cîteva date privind nivelul de trai al muncitorilor sub „opresiunea capitalismului lipsit de scrupule", ca să respectăm retorica lui Adrian Năstase. În 1935, salariile variau, în medie, la muncitorii necalificaţi de la 1.600 de lei la 2.250 de lei lunar (în cazul celor care lucrau în industria extractivă). O pîine albă de un kilogram costa 7 lei, un kilogram de carne de primă calitate 20 de lei, o pereche de pantofi 500 de lei, iar chiria lunară pentru un apartament cu trei camere era de 1.500 de lei. Cam ca astăzi.

Un alt semn că polarizarea societăţii nu era într-atît de îngrozitoare pe cît o proclamau lozincile neostaliniste ale „social-democraţilor" îl face dinspre trecut zornăitul lanţurilor de bicicletă: în 1935 umblau prin oraşele României 94.166 de biciclete, iar în 1938 numărul acestora a crescut la 136.941, în vreme numărul autoturismelor „burghezilor" de atunci a avut o dinamică mult mai puţin spectaculoasă, de la 23.233 în 1935 la 25.350 în 1938. Toate acestea sînt semnele unei societăţi în care oamenii puteau respira în voie, nefiind lipsiţi cvasitotal de proprietate, cum insinua în mod vădit şi voit fals Adrian Năstase, ci dimpotrivă, marii şi veroşii capitalişti anatemizaţi de intervenţia lui semănau izbitor cu micii întreprinzători din zilele noastre, iar moşierii aduceau mai degrabă a ţărani înstăriţi. În anii interbelici, corpul social al proprietarilor agricoli şi industriali de nivel mediu, din ce în ce mai numeroşi, consolida treptat clasa de mijloc a României, care, într-o evoluţie normală a societăţii, ar fi adus ţării bunăstare şi stabilitate. Dar odată cu ocupaţia

sovieto-comunistă ea a dispărut, contopită în „masele largi muncitoare", care lucrau la singurul proprietar, statul, subordonat economic şi politic „marelui prieten" de la Răsărit. „Moşierii" şi-au pierdut căruţele, care au fost predate la CAP-uri şi făcute lemne de foc, iar „capitaliştii" şi-au vîndut bicicletele ca să-şi cumpere pîine pe cartelă.

Istoria, fată-n casă a politicii

Mi-e teamă de 1 decembrie 1918. Aceasta pentru că în anul Centenarului Unirii riscăm să retrăim experienţele triste ale modului în care politicienii au tratat în genere istoria. Antecedentele nu sînt puţine, iar Centenarul Unirii organizat de guvern nu porneşte sub auspicii prea bune.

La un moment dat presa a publicat o ştire potrivit căreia Andrei Năstase, fiul cel mare al fostului premier Adrian Năstase, a luat nota 5 la geografie la o simulare a bacalaureatului. Oricum, stătea mai bine decît „delfinul" ministrului Învăţămîntului: Matei Athanasiu, fiul lui Alexandru Athanasiu, abia a scos atunci de un 3 la română! Dacă este adevărat că aşchia nu sare departe de trunchi, avem acum o explicaţie în legătură cu mai vechi isprăvi ale guvernanţilor noştri. Au existat însă în lunga noastră tranziţie mai multe semne ale acestei „virtuţi" care a lăsat urme adînci în istoria recentă a ţării. Progenitura lui Năstase se dovedise a avea greutăţi în identificarea Văii Jiului, pentru că nu l-a meditat Iliescu. În schimb, Adrian Năstase a avut parte de lecţii marxiste cît cuprinde, ca om de casă al acestuia. După o atare lecţie, fostul premier Năstase afirmase în 1999, vremuri de restrişte şi opoziţie, cu prilejul largii dezbateri publice a Legii „Lupu", că pachetul noilor legi cu privire la proprietate ar determina o reîntoarcere la situaţia intertebelică, în care „5% din populaţie deţinea 92% din avuţia naţională". Obsesia lui Năstase avea rădăcini mai adînci decît bănuim: afirmaţia lui era adevărată, dar nu cu referire la perioada interbelică, ci tocmai la anii comunismului, cînd aproape întreaga avuţie naţională s-a

concentrat în mîinile oligarhiei comuniste, care reprezentase într-adevăr „cam 5% din populație". Și tot „cam 5%" au fost cei care au „privatizat" comunismul în anii guvernării sale, cînd baronii PSD-ului au pus mîna pe ce mai rămăsese din economia națională, după „cuponiada" lui Văcăroiu. Oricum, la istorie Năstase nu reușise nici măcar să atingă nivelul de cunoaștere al fiului său Alexandru, care măcar a știut că munții Carpați nu sînt țigări. El nu fumează.

Au fost alții care au stat și mai rău. Nicolae Văcăroiu avea alte probleme cu istoria: o iubea așa de tare, încît o dorea vie, mișcîndu-se lîngă el, la scara 1 la 1. În același registru în care fusese comemorat Burebista în anii '80 de către regimul Ceaușescu, cînd „statul dac centralizat" de 2.050 de ani umplea micul ecran, Văcăroiu s-a trezit și el la 23 august 1995 că e prilej de sărbătorit ceva. Așa că, la aniversarea a 300 de ani de la bătălia de la Călugăreni, a ordonat o „reconstituire": cîteva mii de soldați prăfuiți ai armatei române, costumați în ieniceri sau oșteni valahi ai lui Mihai Viteazul, au asudat cu săbii de lemn poleite în mîini sub ochii autorităților între Giurgiu și București, în scene de luptă. Locul voievodului a fost luat de un actor de la teatrul din Giurgiu, cu ceas la mînă – cum îi stă bine unui vodă în fața premierului. Astfel, în mlaștinile Neajlovului, unde au pierit mii de oameni într-unul din rarele mari acte de eroism ale poporului român, istoria s-a transformat într-un spectacol, privit de la tribuna oficială de mai-marii de la București, la finalul căruia patriotismul a fost înecat, după obiceiul mai nou al locului, în valuri de mici și bere. Masa a fost patronată, bineînțeles, de premierul Nicolae Văcăroiu, care a făcut oficiile de gazdă ca un vodă, la dreapta cu Mihai Viteazul, întrupat în actorul de la Giurgiu. Ceva mai stupid n-am văzut în anii tranziției.

Nu este vorba, din păcate, doar de ignoranță, ci de „ură de clasă", transmisă din tată-n fiu. Îmi reamintesc de acel 1 decembrie 1990, cînd la Alba Iulia, în fața Catedralei Reîntregirii Neamului, nici măcar cuvintele jurămîntului rostit chiar de ziua națională a României de soldații unui nou contingent nu s-au mai putut

auzi de sub potopul de fluierături şi înjurături la adresa rivalilor politici atunci cînd Petre Roman a dat semnalul pentru huiduielile care au acoperit discursul lui Corneliu Coposu. Din toate aceste motive, mi-e teamă de sărbătorirea Centenarului Unirii. Ca şi comuniştii, politicienii noştri cred că istoria e un fel de femeie uşoară – n-o cunosc, n-au habar ce hram poartă, dar vor musai să o aibă şi sînt gata să plătească oricît pentru asta.

2018

La începutul anului în care am sărbătorit Centenarul Unirii scriam în revista *Timpul* următoarele:

„Anul 2017 nu a trecut uşor şi neobservat dintr-o perspectivă istorică. Am trecut prin pierderi, ireparabile unele, conjuncturale altele. A murit Regele Mihai, s-au mai dus dintre noi oameni rari, dintre care ţin să o amintesc aici pe doamna profesoară Zoe Petre, pentru România tranziţiei o personaliate care a predat şi a făurit democraţia. Am trecut de aceste pierderi cu toată amărăciunea despărţirii, iar momentele rare de solidarizare în suferinţă trăite la funeraliile regale au părut o repetiţie generală pentru anul care vine, cel în care ar fi de sperat că vom aniversa tot cum se cuvine un veac de unire a noastră în hotarele României Mari. Pînă şi zodiacul chinezesc prevesteşte că lucrurile vor sta mai bine şi că Anul Cîinelui de Pămînt, 2018, va fi chiar la nivel planetar un an al solidarizării în lupta împotriva inechităţilor sociale, a lăcomiei şi ipocriziei din care izvorăsc acestea.

Teoretic, avem şi noi toate temeiurile unei asemenea construcţii. Numai că doar el, horoscopul, nu ajută la nimic. Iar solidaritatea creată în suferinţa pierderii Regelui Mihai a dispărut mai repede decît s-ar fi cuvenit. Coroanele de pe gardul Palatului Regal nu erau încă ridicate cînd în piaţa unde am trăit cu toţii momentele tragice, dar şi înălţătoare ale funerariilor regale se făceau pregătiri pentru megaconcertul de Revelion, organizat taman acolo, lîngă florile ofilite ale omagiului nostru, de Primăria Capitalei. Practic, anul 2018 nu va aduce, cred eu,

în afara unor festivităţi la care vom participa cu aceeaşi însufleţire a clipei, nimic nou şi semnificativ mai bun pentru noi. Nu se va schimba ceva în mod fundamental, nici în bine şi nici în rău; tinerii îşi vor dori în continuare să plece cît mai departe de ţară, maturii şi vîrstnicii salarii şi pensii ceva mai mari. Ne vom teme în continuare de boli, de scumpiri şi sărăcie şi de dezastre naturale. Mai puţin de noi înşine. De inerţie, de amnezie. *Dacă s-ar vota mîine, cum s-ar vota?* sună un tipar sociologic la care răspunsul, în fond, s-a dovedit că este *tot aşa*, pentru că nimic nou nu s-a ivit sub soare şi trăim, în prezentul politic, un adevărat *pluralism în cadrul Frontului*, blestem iliesciano-brucanian de care nu am scăpat nici măcar după cei douăzeci de ani prognosticaţi.

Intrăm acum în anul unei sărbători istorice (care va trece şi ea, cu fast, dar va trece) cu nimic mai buni decît în urmă cu alţi doi-trei ani, poate doar ceva mai pragmatici şi mai exersaţi. Ceea ce se vede cu ochiul liber, de la politician la omul de rînd, arată că ne aflăm încă departe de momentul istoric al unei redeşteptări a conştiinţei naţionale reale, care să vină dintr-o solidaritate asumată într-un proiect comun. Trăim în *rămăşiţele zilei*, într-o criză de lideri credibili şi de ideal. Acum o sută de ani, la marea adunare de la Alba Iulia, unirea Transilvaniei a fost hotărîtă de 1.228 de delegaţi, tot atîţia lideri reali, aleşi în toate aşezările acesteia de localnici dintre cei mai de ispravă locuitori – de la notarul satului şi preot la cei mai de seamă gospodari şi pînă la reprezentanţii tuturor asociaţiilor profesionale şi culturale. Toţi au primit *credenţionalul* concetăţenilor lor spre a vota unirea Transilvaniei cu România. În zilele noastre, esenţa acestor credenţionale, noţiunea de încredere în aleşi, a ajuns la un minimum istoric, dar mai grav este că nici nu prea ştim bine ce vrem de la ei. Idealurile par să fi murit odată cu Revoluţia, sub lovitura de stat a Frontului Salvării Naţionale. Unirea cu Basarabia, realizabilă în 1990, a fost compromisă rapid pe ambele maluri ale Prutului de aceeaşi putere nou-*emanată* şi aşa a rămas.

Nu mai avem sub ce stindard să ne mobilzăm, pentru că trăim încă sub efectele comunismului şi tricolorul a rămas, cu

toată încropeala de stemă, găurit. Comunismul a murit, republica sa a supraviețuit. Am supraviețuit și noi. Sîntem niște oameni noi ajunși la maturitate, născuți cetățeni deja obosiți ai democrației. După cei șapte ani de dictatură și război de la mijlocul secolului XX, urmați de altă jumătate de veac de suferință ai cărei subiecți sau cel puțin martori am fost sub ocupația sovieto-comunistă din anii lui Dej și apoi ai robiei lui Ceaușescu, noi, românii, avem toate semnele a ceea ce în termeni sociomedicali se numește *compassion fatigue*, o reacție de autoimunizare la suferință născută în acei ani ai ororilor și privațiunilor de tot felul, care a generat o diminuare generală a puterii sentimentelor asupra naturii umane. Un soi de blazare națională. Nu mai credem că se poate întîmpla ceva în mod fundamental bun cu noi.

Ceea ce a născut și alimentează acest imobilism colectiv în privința dezideratelor naționale are la bază minciuna fundamentală pe care a fost clădită democrația în România, dar și în alte state de dincoace de Cortina de Fier – și anume falsa idee a «reconcilierii cu trecutul», un trecut în care ocupantul sovietic a căutat să distrugă sentimentul național. La noi, fapt nici astăzi spus răspicat, întreaga elită făuritoare a Unirii a murit în pușcărie. O reconciliere este de altfel practic imposibilă, atîta vreme cît nu se știe vreun vinovat de dezastrele produse de elitele comuniste care să-și fi cerut iertare pentru faptele comise. Cu cine să ne împăcăm și pe cine să iertăm, dacă numai comunistul român Tudor Postelnicu, la procesul care i-a fost intentat pentru acțiunile represive din decembrie 1989 (și nu pentru întreaga sa activitate), a recunoscut public că a fost un dobitoc?

Am fost învățați, îndemnați să uităm chiar și de frații europeni. Imboldul a fost unul *politically correct*: să ne focalizăm energiile spre un viitor mai bun. Dar se pune o întrebare simplă: ce fel de viitor mai bun este acela în care se dorește ca răul să fie uitat și nepedepsit? Răspunsul l-a dat indirect în 2017 senatorul Șerban Nicolae, chiar pupilul primului conducător al României postdecembriste, Ion Iliescu: unul în care binele devine rău, iar răul este edulcorat și chiar idealizat. Nicolae a putut afirma

despre rezistența anticomunistă din munți că a fost una antinațională, ea fiind *de natură să diminueze capacitatea de apărare a țării*, ignorînd că țara se afla pe atunci sub ocupație sovietică directă și tocmai această rezistență a fost singura de natură să mențină coloana vertebrală a poporului român apăsat de comunism.

Amnezia este semnul unei națiuni obosite. Cu toate acestea, în 2018 va fi mai bine decît în restul anilor trecuți și mai puțin bine decît în cei care vor veni. Măcar pentru o zi ne vom aminti cine am fost. Și poate vom ține și mai bine minte decît pînă acum".

Nu m-am înșelat cu nimic.

Cuprins

Cîteva cuvinte asupra acestei cărți 7

Zorba și catedrala

Catedrala 13
În lume sînt cel puțin vreo două Românii 15
Supremația bîtei față de ciomag, par sau retevei 18
Călători români prin țări străine 21
Iașii la 1830, Bucureștii la 2003 24
Moștenitorii Balcanilor 27
Puterea obiectelor și slăbiciunile noastre 30
Oameni priviți din turn 33
Călătorie cu poștalionul 36
Europa din spatele Bisericii Negre 39
O problemă cu zidarii 42
De la Tecuci la Arcul de Triumf 45
Generozitatea Monarhului 48
Copiii unui Dumnezeu mai mic 52
Mîna prințului 55
Războiul lui Mengheris Ferenț cu justiția planetară 60
Trădarea lui Zorba 63
Nici neoliticul nu mai e ce-a fost 66
Lume, viață & istorie 69
Ziua în care mi-am plătit impozitul 72

François la Techirghiol ... 75
Ceilalţi ... 78
Visul ... 81
Braşovul, în Apus ... 84
Amărăciunea pelerinului ... 87
Ultima bătălie a stegarului Berger ... 90
Neliniştile cailor ... 93
Lînă & mătase ... 96
Mestecenii şi adevărul ... 99
Începutul pămîntului şi sfîrşitul copilăriei ... 102
O poveste industrială ... 105
Ulysse la Bucureşti ... 108
Pantelică ... 111
Minunile estului sălbatic ... 114
Despre lene, despre foloasele şi neajunsurile ei ... 116
Despre delaţiune ... 118
De ce au dispărut cojocarii ... 120
Dimineţile unui fanariot ... 123
„Secreturi pentru roduri şi pentru flori" ... 126
Arta de a fi frumos ... 129
Edificiul femeii ... 132
Învăţături mîntuitoare ... 135
Grîu şi visuri ... 138
Souvenire ... 141
Conversaţiunea ... 144
O scrisoare de dragoste ... 147
Planul lui Baumer ... 150
Toamna birocraţiei ... 153
Colonia tăcerii ... 156
Zorba ... 159

Intuiția, învățătorul și Dumnezeu 165
Asediul 167
Poveste din ținuturile lui Roș Împărat 170
Oaia și partidul 173
Grădina îngerilor 175
Ochiul de sticlă 178
Riscurile poeziei 181
Moartea în lagăr 183
Sacii albaștri ai martirilor (fragmente de jurnal) 186
Patru coșulețe de pîine (fragmente de jurnal) 189
Viața și moartea la Aiud 192
Caietul Denisei 195
Mă numesc Alexandru 198
Pericolul social 204
Averea unui martir 208
Procesul comunismului 211
Procesele mele 214
Scrisoarea 219
Șeful Securității, de la Jilava la Virtutea Militară 223
O cale de a muri 228
Cum a ucis seceta orice boare de vînt 231
Popescu, de la Securitate 234
Povestea adevărată a lui Aurel 237
Alt Aurel. Bunicul lui Szervatius 240
Oasele îngerilor 244
Templul proștilor 247
Corespondența Secretă 252
Micul funcționar și capcanele memoriei 257
Securea 261
Izabelă 264

Nedumeririle unui gropar 268
Întrecere socialistă la Securitate 272
Anii '80 275
O dovadă 278
Cronica unui sfîrșit de sistem
sau cum să redevenim oameni vii 281
Noapte de Sînziene pe Dealul Crucii 285
Cine intra în partid 290
Cum a abuzat-o Contextul pe Relevanță 292
Bazele muncii de Securitate 295
Fericirea de a găsi un mort 300
Periprava, 26 iulie 2016 304
Securitatea față cu revoluția (filă de istorie) 308
Raiul lui Șușman 311
Sub un cer violet. Istoria lui Teodor,
zis Petrea al Icoanelor, și a fratelui său Avisalon 316
Insula 322
Orbirea 325
Casa Popoului. O poveste adevărată 328
România lor 331
Moșierii în căruță și capitaliștii pe bicicletă 334
Istoria, fată-n casă a politicii 340
2018 343

www.polirom.ro

Coperta: Carmen Parii
Tehnoredactor: Radu Căpraru

Bun de tipar: mai 2019. Apărut: 2019
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. BOX 266
700506, Iaşi, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1,
et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: office.bucuresti@polirom.ro

IMPRIMERIILE DAVID

Iaşi, Şoseaua Ştefan cel Mare şi Sfânt 67-69, 700498
Telefon: 0232 276221, Fax: 0232 232588
www.imprimeriiledavid.ro

Pun pe hîrtie povestiri din locurile ascunse ale memoriei noastre – despre cît de răi, laşi şi mai ales cruzi au fost unii dintre cei ce trăiesc alături de noi. Despre destinele lor mici, de dumnezei ai pumnului şi palmei; despre ceea ce astăzi numim, cumva eufemistic, „poliţie politică" – ceea ce, de fapt, stă ascuns în sufletul de granit şi sînge al păcătoşilor acestei patrii, în bastionul cruzimii lor. Despre poporul pierdut acolo şi pe care îl regăsesc în fiecare poveste aici. Despre umilinţele la care am fost supuşi şi cît de greu este să ne regăsim astăzi demnitatea. Despre mizerie morală şi manipularea istoriei – două semne ale omului nou ajuns la maturitate în aceşti ani ai tranziţiei, poate cea mai grea piedică în despărţirea de comunism. Din nefericire, toate istoriile pe care le-am descoperit în acest bastion al cruzimii care a fost comunismul, urmat de ani de confuzie a valorilor şi reperelor, şi pe care le aduc acum în faţa cititorilor sînt adevărate. Este uneori un adevăr crud, pe care l-am învăţat plătind obol amărăciunii – anume că nu sîntem un popor de îngeri. Dar am descoperit, aş spune, cu evlavie, că mulţi îngeri au fost printre noi. Sînt ei, poporul nostru pierdut.

Pe copertă:
© lightsource/Depositphotos.com

„Am scris această carte din patriotism. Pe la finele anilor '80, bunul meu prieten şi coleg de liceu Andrei Bodiu, a cărui pierdere prematură o regret nespus şi o voi regreta toată viaţa, a rostit o propoziţie memorabilă, care mi-a rămas întipărită drept cea mai bună definiţie a coşmarului în care ne aflam atunci: «Noi, aici, trăim cu un picior în Balcani şi cu celălalt în groapă». Cumva, inconştient, cred că am vrut să-i şi arăt lui Andrei, acolo, în cer, unde se află, că lumea noastră s-a schimbat. Că nu mai sîntem în pragul unei morţi istorice. Că sîntem o naţiune tînără. Că avem totuşi un viitor – o viaţă în faţă. Sper că vei înţelege, cititorule, din toate povestirile de faţă, că le-am scris din două motive: mai întîi, pentru că eu cred cu tărie că vom fi în stare să croim în cele din urmă şi un adevărat «studiu de fezabilitate» pentru calea de a ieşi, ca neam, din «tărîmurile de frontieră», şi apoi pentru că, aşa cum arată titlul, eu cred în mîntuire."

Marius Oprea

EDITURA POLIROM
ISBN 978-973-46-7844-0
www.polirom.ro
Carte publicată şi în ediţie digitală